

ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ГО «НАУКОВИЙ КЛУБ «СОФУС»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році

Випуск 3

2017

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році
Виходить до 4 разів на рік

Випуск 3. 2017

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Співзасновники: Львівський торговельно-економічний університет, Подільський державний аграрно-технічний університет, ГО «Науковий клуб «СОФУС»

Головний редактор:

Башнянин Г.І. – д.е.н., професор (Україна)

Заступник головного редактора:

Іванишин В.В. – д.е.н., професор (Україна)

Виконавчий редактор:

Семенишена Н.В. – д.ф., доцент (Україна)

Відповідальний секретар:

Сидорук Б.О. – д.ф., с.н.с. (Україна)

Випусковий редактор:

Сава А.П. – д.ф., с.н.с. (Україна)

Редакційна колегія:

Анісіч З. – д-р н., професор (Сербія)

Барроз Р.Х. – професор (Іспанія)

Білан Ю. – д.ф., (Польща)

Васильців Т.Г. – д.е.н., професор (Україна)

Гаверсхо Т. – професор (Швеція)

Герасименко Т.О. – д.ф., доцент (Україна)

Ілмаз Б. – д-р ф., асоц. професор (Туреччина)

Кірсєва О.Ф. – д.е.н., професор (Білорусь)

Копилук О.І. – д.е.н., професор (Україна)

Корольонок Г.А. – д.е.н., професор (Білорусь)

Куцик П.О. – д.ф., професор (Україна)

Лупенко Ю.О. – д.е.н., професор (Україна)

Місюк М.В. – д.е.н., професор (Україна)

Онофрей А.З. – д-р хаб., професор (Молдова)

Пал Сігн Нетра – д-р ф., професор (Індія)

Пархомець М.К. – д.е.н., професор (Україна)

Рагуз І.В. – д-р, професор (Хорватія)

Редченко К.І. – д.е.н., професор (Україна)

Семак Б.Б. – д.е.н., професор (Україна)

Сідорова М.І. – д.е.н., професор (Росія)

Чайковська О.В. – д-р ф., перекладач (Україна)

Чикуркова А.Д. – д.е.н., професор (Україна)

Яновські А. – д.ф., (Польща)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського торговельно-економічного університету
(протокол № 1 від 18.09.2017 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого ЗМІ
КВ № 21695-1595P від 24.11.2015 р.*

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України
з економічних наук (наказ МОН України № 1222 від 07.10.2016 р.)*

Журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, The General Impact Factor, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), PIHЦ, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2016 – 55,08), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Адреса редакції:

ГО «Науковий клуб «СОФУС», Україна, 46027, м. Тернопіль, а/с 553. тел. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Відповідальність за оригінальність (плагіат) тексту наукової статті, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації несуть автори наукових праць. Точки зору авторів публікацій можуть не співпадати з точкою зору редколегії збірника. Передрук та переклад статей дозволяється лише за згодою редакції та автора.

© Львівський торговельно-економічний університет,
Подільський державний аграрно-технічний університет,
ГО «Науковий клуб «СОФУС», 2017
© Економічний дискурс, 2017

LVIV UNIVERSITY OF TRADE AND ECONOMICS
STATE AGRARIAN AND ENGINEERING UNIVERSITY IN PODILYA
SCIENTIFIC CLUB «SOPHUS»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013

Issue 3

2017

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013
Periodicity: up to 4 times a year

Issue 3. 2017

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Founders: Lviv University of Trade and Economics, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Scientific Club «SOPHUS»

Editor in Chief:

Hryhorii Bashnianyn – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Associate Editor:

Volodymyr Ivanyshyn – Dr. sc. (Econ), Professor (Ukraine)

Executive Editor:

Natalia Semenyshena – PhD, Assoc. Prof. (Ukraine)

Responsible Secretary:

Borys Sydoruk – Ph.D., Senior Researcher (Ukraine)

Managing Editor:

Andriy Sava – Ph.D., Senior Researcher (Ukraine)

Editorial Board:

Zoran Anišić – Dr., Professor (Serbia)

Rafael Hernandez Barros – Professor (Spain)

Yuriy Bilan – dr. (Poland)

Taras Vasylytsiv – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Tord Häversjö – Dr., Professor (Sweden)

Tamara Herasymenko – Ph.D., Assoc. Professor (Ukraine)

Yilmaz Berna Burcu – Dr. in Accounting, Assoc. Prof., (Turkey)

Elena Kireeva – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Oksana Kopylyuk – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Gennadiy Korolenok – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Petro Kutsyk – Ph.D., Professor (Ukraine)

Yurii Lupenko – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Mykola Misyuk – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Aleksandr Onofrei – Dr.sc.(Economics), Professor (Moldova)

Pal Singh Netra – Professor (India)

Mykola Parkhomets – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Ivona Vrdoljak Raguz – Dr., Professor (Croatia)

Kostyantyn Redchenko – Dr.sc.(Accounting), Professor (Ukraine)

Bogdan Semak – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Marina Sidorova – Dr.sc.(Accounting), Professor (Russia)

Olha Chaikovska – Ph.D., interpreter (Ukraine)

Alla Chykurkova - Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Andrzej Janowski – dr. (Poland)

*Recommended for publication by Academic Council
Lviv University of Trade and Economics
(protocol # 1, from 09.18.2017)*

*State registration
KB № 21695-1595P reissued 11.24.2015.*

*The journal included in the list of scientific professional editions of Ukraine
by economic sciences (order by MES of Ukraine #1222 from 10.07.2016)*

The journal is indexed in international directories and scientometric databases: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, The General Impact Factor, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), PIHL, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2016 – 55,08), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Editorial Office:

Scientific club «SOPHUS», Ukraine, 46027, Ternopil, box 553. tel. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com; clubsophus@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Responsibility for originality (plagiarism) the text of the article, the accuracy of facts, quotations, statistics, proper names, place names and other information, as well as the fact that the materials do not contain data that can't be open publication are the authors of scientific papers. The opinions of the authors of publications may not coincide the views of the editorial board of the collection. Reprint and translation of articles is allowed on the written consent with the editorial office and the author.

© Lviv University of Trade and Economics,
State Agrarian and Engineering University in Podilya,
Scientific Club «SOPHUS», 2017
© The economic discourse, 2017

З М І С Т

Економічна теорія

Д'яконова Ірина, Педич Анна

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ФІНТЕХ»: РОЗВИТОК КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ НА СВІТОВОМУ ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

7-16

Світова економіка та міжнародні відносини

Шевченко Олег

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНТРОЛЬНОГО ПІДМЕХАНІЗМУ НА ОСНОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ

17-27

Економіка і управління народним господарством

Бабець Ірина

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

28-39

Варналій Захарій

ПРІОРИТЕТИ ТА ЗАСОБИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗБАЛАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

40-46

Куцик Петро, Процикевич Арсен

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ІТ-ПОСЛУГ

47-54

Тілікіна Наталія

РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МОЛОДІ

55-65

Економіка суб'єктів господарювання

Нижник Олег

НАПРЯМИ ЗМЕНШЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ У ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

66-72

Родіонова Ірина

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

73-81

Фоміна Тетяна, Пугаченко Ольга

ФОРМУВАННЯ ТАРИФУ НА ПОСЛУГИ З УТРИМАННЯ БУДИНКІВ ТА ПРИБУДИНКОВИХ ТЕРИТОРІЙ ОСББ

82-92

Економіка природокористування

Варченко Ольга

ВИРОБНИЦТВО БІОПАЛИВА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ

93-100

Грещук Галина

ЗЕМЛЕВПОРЯДНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

101-108

Самойленко Юрій

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОЄКТІВ

109-117

Ступень Назар

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

118-126

Шкуратов Олексій

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В АГРОСФЕРІ

127-137

Інноваційно-інвестиційне забезпечення розвитку економіки

Ковтуненко Юрій

УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ

138-146

Кравченко Анна

ОСОБЛИВОСТІ ПОРТФЕЛЬНОГО ІНВЕСТИВАННЯ НА БІРЖОВОМУ ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

147-151

Фінансово-кредитні відносини

Paliichuk Tatyana

THE THEORY AND PRACTICE OF ASSESSMENT OF FISCAL DECENTRALIZATION LEVEL

152-160

Соціальна економіка

Kalnytska Maryna

EU SOCIAL POLICY: EXPERIENCE FOR UKRAINE

161-171

Стожок Людмила

СОЦІАЛЬНЕ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

172-180

Відомості про авторів

181-182

C O N T E N T

Economic theory	
Iryna Dyakonova, Anna Pedych THE ESSENCE OF "FINTECH": DEVELOPMENT OF THE CATEGORICAL APPARATUS AND ANALYSIS OF THE ROLE ON THE INTERNATIONAL FINANCIAL MARKET	7-16
World economy and international relations	
Oleh Shevchenko PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONTROL SUB-MECHANISM ON THE BASIS OF THE TECHNOLOGY OF PROVIDING INTERNATIONAL TECHNICAL ASSISTANCE	17-27
Economics and management of national economy	
Iryna Babets SCIENTIFIC AND TECHNICAL FACTORS OF ECONOMIC SECURITY OF THE RURAL TERRITORIES OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION	28-39
Zakhariy Varnaliy PRIORITIES AND MEANS OF DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN THE CONTEXT OF THE STATE POLICY OF BALANCING SOCIO-ECONOMIC SECURITY OF THE STATE	40-46
Petro Kutsyk, Arsen Protsykevych CONCEPTUAL CHARACTERISTICS OF FUNCTIONING AND FEATURES OF STATE REGULATION OF IT SERVICES MARKET DEVELOPMENT	47-54
Natalia Tilikina REGULATION OF THE PROCESS OF TERRITORIAL YOUTH MOBILITY	55-65
The economy of business entities	
Oleh Nyzhnyk DIRECTIONS OF ECONOMIC RISKS REDUCTION IN COMPETITIVE POTENTIAL FORMATION OF ENTERPRISE	66-72
Iryna Rodionova INNOVATIVE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES ON THE BASIS OF CORPORATE MANAGEMENT: PROBLEMS AND WAYS OF SOLUTION	73-81
Tetiana Fomina, Olha Puhachenko FORMATION OF TARIFFS FOR SERVICES MAINTENANCE OF HOUSES AND ADJACENT TERRITORIES CONDOMINIUMS	82-92
Environmental economics	
Olha Varchenko BIOFUEL PRODUCTION IN UKRAINE: CURRENT STATE AND PROBLEM SOLVING	93-100
Halyna Hreshchuk LAND MANAGEMENT MECHANISM OF LAND RESOURCES MANAGEMENT IN AGRICULTURE	101-108
Yurii Samoilenko IMPROVEMENT OF THE ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT SYSTEM IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL PROJECT SUPPLY	109-117
Nazar Stypen PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE SYSTEM OF BALANCED DEVELOPMENT OF RECREATIONAL AREAS	118-126
Oleksii Shkuratov FUNCTIONING OF THE ELEMENTS OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR ENSURING ENVIRONMENTAL SAFETY IN THE AGRICULTURAL DOMAIN	127-137
Innovation and investment providing of economic development	
Yurii Kovtunenکو CONDITIONS OF PROVISION FOR ECONOMICALLY SAFE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE INDUSTRIAL SECTOR	138-146
Anna Kravchenko FEATURES OF PORTFOLIO INVESTMENT IN THE STOCK MARKET OF UKRAINE	147-151
Financial and credit relations	
Tatyana Paliichuk THE THEORY AND PRACTICE OF ASSESSMENT OF FISCAL DECENTRALIZATION LEVEL	152-160
Social economy	
Maryna Kalnytska EU SOCIAL POLICY: EXPERIENCE FOR UKRAINE	161-171
Lyudmila Stozhok SOCIAL PLANNING IN THE SOCIAL INSURANCE SYSTEM	172-180
Information about the authors	181-182

ЕКОНОМІЧНА
ТЕОРІЯ

ECONOMIC
THEORY

УДК 336.012.23:316.422
JEL Classification E42, G2, O16, O33

Д'яконова Ірина

д.е.н., професор, директор

Навчально-науковий інститут бізнес технологій «УАБС»

Сумського державного університету

м. Суми, Україна

E-mail: i.diakonova@uabs.sumdu.edu.ua

Педич Анна

магістрант

Навчально-науковий інститут бізнес технологій «УАБС»

Сумського державного університету

м. Суми, Україна

E-mail: p.ann@i.ua

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ФІНТЕХ»: РОЗВИТОК КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ НА СВІТОВОМУ ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

Анотація

Вступ. Залучаючи мільярди доларів інвестицій, фінтех прямо та опосередковано впливає на міжнародну економіку в цілому та кожного споживача послуг окремо. Можемо спостерігати когерентні тенденції, що визначають як появу нових форм фінансових технологій завдяки розвитку інструментарію фінансових ринків, так і формування нових інноваційних галузей економіки, бізнес-моделей, а також форм трансакцій за рахунок інтенсифікації фінтех. Сучасний етап розвитку фінансових технологій та прискорені темпи їх інтеграції в практичну діяльність на національному та міжнародному рівні вимагають пошуку уніфікованого підходу до трактування поняття фінтех. Мета статті полягає у розвитку теоретичних підходів до визначення сутності поняття «фінтех» на основі критичного вивчення існуючих в літературі багатокритеріальних класифікацій та практичних особливостей функціонування.

Методи. У процесі дослідження використовувався арсенал загальнонаукових та спеціальних методів: аналізу, теоретичного узагальнення, економіко-статистичний метод, семантичний аналіз, метод структурно-логічного аналізу.

Результати. Проведено аналіз та групування існуючих підходів до трактування поняття фінтех. Підкреслено необхідність єдиного розуміння даного явища в умовах його значного впливу на світовий фінансовий ринок. Зосереджено увагу на категоризації як способі полегшення сприйняття загальної дефініції та визначення зв'язків між окремими видами фінтех. Запропонований в роботі підхід дав змогу обґрунтувати власну класифікацію фінтех. В статті подається власне визначення «фінтех» як багатовекторної, унікальної та всеосяжної форми взаємовпливу новітніх технологій на фінансову індустрію, що характеризується кількісним і якісним її розвитком за рахунок стартапів та підвищення ефективності надання послуг.

Перспективи. Подальші дослідження мають бути спрямовані на формування методології класифікаційних ознак фінтех, як форми взаємодії суб'єктів глобального фінансового ринку.

Ключові слова: фінтех, інновації, криптовалюти, стартапи, світовий фінансовий ринок.

Вступ.

За останні десять років світ почав активно долучатись до процесу появи і поширення нових валют, технологій, бізнес-моделей та форм транзакцій на лоні глобальних економічних потрясінь і все більш жорсткого регулювання фінансової індустрії.

На сьогоднішній день фінтех як сфера інновацій, стартапів та інтернетизації швидко набирає обертів. Згідно з галузевим звітом [1, с. 9], вартість інвестицій у фінтех компанії в світі у 2015 році зросла на 60% (до 47 млрд. дол.) у порівнянні з минулим роком. І хоча у масштабах світової економіки у 2016 році темпи залучення інвестицій у фінтех дещо знизилися, ми вже сьогодні маємо змогу спостерігати відновлення висхідної тенденції в обсязі інвестицій за 2 квартал 2017 року, що збільшився більш ніж удвічі – до 8,4 млрд. дол. порівняно з попереднім періодом [2, с. 5]. Кількість фірм фінтех в даний час перевищує 12 тис. в усьому світі.

Незважаючи на широке обговорення беззаперечного впливу фінтех на світовий та вітчизняний ринки фінансових послуг та економіку в цілому, загального визначення даного поняття в науковій літературі не існує. Натомість питання «що таке FinTech» на даний час входить до п'яти найбільш популярних запитів, пов'язаних з FinTech, до пошукової системи Google [3]. Таким чином, завдання дослідження сутності поняття FinTech є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Термін «фінтех» застосовується в різних бізнес-контекстах, часто непослідовно і неоднозначно. Довгий час не було виявлено спроб з'ясувати консенсуальний сенс даного поняття. Натомість ведуться численні дослідження різних аспектів розвитку фінтех, у ході яких автори не концентрують увагу на дефініції як такої, проте надають узагальнене її визначення для легшого розуміння матеріалу. Серед найавторитетніших аналітичних осередків можна виокремити Банк Міжнародних розрахунків, Дойче банк, Life.SREDA VC, консалтингові компанії E&Y, McKinsey & Company, KPMG. PWC.

Ідея пошуку єдиного розуміння поняття фінтех розвивалася у роботах П. Шуффеля, Фр. Поллаха, С. Крісті, Н.І. Морозко. Власні критерії для категоризації фінтех зокрема пропонували Х. Галего та Дж. Янг. Проте, питання розробки понятійно-категоріального апарату залишаються відкритими як на теоретичному, так і на практичному рівні.

Мета.

Мета статті полягає в розвитку теоретичних підходів до визначення сутності поняття «фінтех» на основі критичного вивчення існуючих в літературі багатокритеріальних класифікацій та практичних особливостей функціонування.

Методологія дослідження.

У процесі дослідження автори використовували широке коло загальнонаукових та спеціальних методів: системного аналізу і теоретичного узагальнення економіко-статистичний метод, семантичний аналіз, метод структурно-логічного аналізу, описовий метод – для узагальнення теоретичних підходів, розкриття сутнісних та типологічних характеристик. В основу роботи лягли наукові праці вчених та звіти міжнародних агентств і корпорацій.

Результати.

Професор Патрік Шуфель [4, с. 45] зі школи управління Фрібургу вивів наступне визначення досліджуваного поняття: «Фінтех – це нова фінансова індустрія, яка застосовує новітні технології для поліпшення фінансової діяльності». У свою чергу, найавторитетніше джерело британського варіанту англійської мови, Оксфордський словник, наприклад, визначає, що фінтех – це «комп'ютерні програми та інші технології, що використовуються для підтримки або активації банківських та фінансових послуг» [5].

З процедурної точки зору, термін «фінтех» відноситься до нових додатків, процесів, продуктів та бізнес-моделей в індустрії фінансових послуг, що можуть складатися з однієї або більше комплементарних фінансових послуг, які надаються від початку до кінця через Інтернет. У своїй науково-дослідній роботі по еволюції фінансових технологій Арнер та ін. [6, с. 3] стверджують, що походження терміну може бути простежено до початку 1990-х років, посилаючись на «Financial Services Technology Consortium», проект, ініційований Сітігруп для активізації зусиль у напрямі технологічного співробітництва. Проте, насправді, термін фінтех вже було використано у 1972 році. У науковій статті, присвяченій моделям аналізу та вирішення щоденних банківських проблем, віце-президент банку Manufacturers Hanover Trust, пан Абрахам Беттінгер надав наступне визначення: «ФінТех – це акронім, що розшифровується як фінансові технології, які поєднують банківський досвід з сучасними методами управління наукою і комп'ютером». [7, с.62].

Визначення фінансових технологій у результаті аналізу можна поділити на декілька груп, залежно від об'єкта, з яким асоціюється фінтех (табл.1).

Таблиця 1

Аналіз підходів до трактування поняття фінтех*

Критерій	Автор	Визначення
Технологія	Абрахам Беттінгер, 1972	ФінТех – це акронім, що розшифровується як фінансові технології, які поєднують банківський досвід з сучасними методами управління наукою і комп'ютером
	Лончарські, 2016	Еволюція і застосування технологій у фінансах, що замінюють традиційні бізнес моделі на ринку, відкриваючи нові ризиковані обрії
Сектор, галузь, індустрія	Міку, 2016	Новий сектор фінансової індустрії що включає в себе всю повноту технологій, використовуваних для організації торгівлі, корпоративного бізнесу та роздрібних послуг кінцевому споживачу
	Уортон, 2014	Галузь економіки, що складається з компаній, які використовують технології для підвищення ефективності фінансових систем
Фінанси	Хосі, Зо, 2013	Третій спосіб ведення фінансової діяльності окрім прямого фінансування через ринки цінних паперів та непрямого – через комерційні банки.

*Джерело: складено автором на підставі [4].

Розбіжність поглядів науковців підтверджує неможливість досягнення консенсусу у визначенні поняття фінтех експертним шляхом. У даному випадку, враховуючи різноплановість та багатовекторність досліджуваного поняття, ефективнішим вважаємо застосувати класифікацію та категоризацію як способи полегшення сприйняття загальної дефініції та визначення зв'язків між окремими видами фінтех.

Учасники ринку фінтех мають єдину мету – це пошук нових ідей та бізнес-моделей для впровадження цифрових перетворень у всі аспекти досить регульованої галузі фінансових послуг. Їх розробки також мають спільні характеристики: покращеної сумісності, простоти та доданої вартості. Проте, саме відмінні риси дають змогу поділити їх на категорії. Залежно від ряду критеріїв розглянемо найбільш універсальні та унікальні типології видів фінтех, а поряд з цим запропонуємо власний підхід.

Історично, однією з найпопулярніших сфер впровадження фінтех є банківська діяльність. Проведене Карчевою І.Я. дослідження існуючих типологій банківських інновацій припускає, що вони не в повній мірі покривають тенденції розвитку сучасної банківської діяльності.

З огляду на це, перш за все, розглянемо запропоновану класифікацію банківських інновацій за сферою провадження змін [8, с. 300]:

- продуктові (удосконалюють способи і прийоми поширення банківських продуктів, таких, як: платіжні картки, термінали, електронні сервіси та платіжні інструменти тощо);
- каналів обслуговування (запровадження дистанційного банкінгу, використання соціальних

мереж, системи адаптивної архітектури каналів);

- технологічні (використання цифрових, мережевих технологій, засобів CRM, поширення автоматизації та самообслуговування тощо);

- інституційні (оптимізація мережі філій та внутрішніх бізнес-процесів, інтернетизація та віртуалізація тощо);

- управління ризиками (прогнозування та моделювання, стрес-тестування тощо);

- регулювання та управління (системи раннього попередження, управління капіталом тощо);

- платіжних систем (використання криптовалют, попередження шахрайства, системи прискорених переказів);

- ринкові (програми лояльності, маркетингові інновації та ін.).

Аналогічно до будь-якої сфери продажів, продукти фінтех можна поділити на два типи за сегментами ринку:

- Перший, досить давно представлений у галузі, забезпечує програмним забезпеченням і послугами фінансові установи та сервіси, а також бізнес одиниці, тобто використовує модель B2B. Мова йде про онлайн та MPOS-еквайринг, розробку хмарних платформ для банків та підприємств, автоматизація процесів тощо.

- Другий, активно розвивається саме останнім часом, орієнтований на кінцевого споживача, тобто охоплює сектор B2C, і прагне скласти конкуренцію традиційним постачальникам фінансових послуг у боротьбі за масовий ринок. У даному контексті розвиваються: P2P кредитування, інноваційні види грошових переказів, електронні гаманці, платформи порівняння цін, краудфандинг тощо.

Однак не можна обмежувати напрями розвитку фінтех виключно банківським сектором. Наприклад, структуру ринку фінтех за типами діяльності компаній можна зобразити наступним чином:

1. Проведення платіжних операцій – системи мобільних та електронних платежів та переказів (PayPal, M-Pesa), обміну валют, використання криптовалют в якості способу розрахунків та інше. На групу припадає до третини всіх інвестицій у сферу фінтех. При цьому маржа рідко сягатиме більше 2-3%, тому, заробити видається можливим лише на ефекті масштабу. Як приклад, справедливо буде згадати основні платіжні компанії PayPal і Ant Financial (бренд Alipay), які проводять транзакцій майже на \$100 млрд на місяць [9, с. 44] і досягли успіху завдяки тісним відносинам з найбільшими в світі торговими майданчиками eBay і Alibaba.

2. Онлайн посередництво, що дозволяє користувачам акумулювати кошти для подальшого їх інвестування (або виведення в офлайн) та отримувати доступ до спільних продуктів (Lending Club, Zopa). Сегмент зосереджує майже 60% прибутку сучасних банків і половину венчурних фінтех-інвестицій. Його активний розвиток розпочався після фінансової кризи 2008 року, коли через регуляторні зміни банкам стало менш вигідно кредитувати певні групи позичальників. Один з найбільш яскравих прикладів – мікрофінансова організація Wonga у Великобританії, що фокусується на високоприбуткових кредитах «до зарплати». Вже в 2012 році компанією було досягнуто позначки більш як у \$100 млн чистого прибутку [9, с. 99].

Значного розвитку отримали платформи онлайн-кредитування малих підприємств, в якому банки часто вбачають занадто багато ризиків. Великі фінансові інституції, навпаки, приймають виклик, прагнучи зайняти свою нішу в онлайн P2P бізнесі, співпрацюючи з існуючими проектами (JPMorgan і OnDeck), або створюючи свої власні платформи (Goldman Sachs). Натомість, після падіння піраміди Ezubao, що діяла у Китаї (компанія підробляла 95% заявок на кредити), галузь відчула разючу необхідність у підвищенні рівня безпеки онлайн-операцій. Майже мільйон китайських інвесторів втратили близько \$7,6 млрд [9, с. 100].

Для забезпечення високого рівня управління ризиками p2p платформи зазвичай допомагають інвесторам під час прийняття рішення з фінансування того чи іншого проекту. Наприклад, у Європі більшість платформ використовують функції автоматичного вибору. Багато

порталів в Австралії, Китаї, Італії та Кореї вимагають від позичальників гарантії або резервного фонду, а також стягують номінальну комісію з усіх залучених коштів. Деякі стартапи США, Австралії та Канади, що пропонують аналогічні послуги, ведуть облік всіх операцій проведених через їх платформу у власній бухгалтерській звітності і приймають ризики невиконання умов угоди сторонами особисто на себе.

До даної групи також відносимо краудфандингові компанії (Kickstarter, CrowDo, Companisto), зокрема, краудфандинг пожертвувань, винагород та капіталів.

3. Збір та аналіз даних (Big Data). Одним із прикладів впровадження фінтех в даному сегменті є робо-адвайзинг, коли підбором інвестиційного портфеля займаються алгоритми, пропонуючи клієнтові структуру інвестицій, відповідну його інвестиційним перевагам і профілю ризику, знижуючи таким чином щорічні витрати на обслуговування з прийнятих в індустрії 1-2% до 0,3-0,5% [10].

4. Фінансовий менеджмент та управління приватним капіталом. До даної групи ми відносимо технології, що допомагають формувати кредитний рейтинг на основі нестандартної інформації про споживача (Nefit, Lenddo), додатки з планування бюджету та економії особистих коштів (TrueBill, Clinc, Qapital, Seedly), стартапи із сфери управління капіталом, аналізу ринків та інвестиційні майданчики (Robinhood, Ellevest, DigFig), а також платформи з порівняння цін (Saving Plus, Habito, CompareAsiaGroup by Goldman Sachs).

5. Страхування як одна з найбільш традиційних та консервативних галузей. Фінтех тут реалізується через P2C страхування (PolicyBazaar, Trov), додатки для швидкої оцінки майна (Cover), допоміжні технології для максимально швидкого та точного розрахунку страхових виплат (BigML, the Floow), стартапи з підвищення безпеки водіїв на дорогах (Zendrive), кібер-страхування тощо.

6. Створення нового програмного забезпечення, оптимізація процесів Back і Middle офісів, служб технічної підтримки та ведення обліку, BaaS-платформи та відкриті API (YayPay, Copiny, FinReach, O2 Banking від Fidor bank та Telefonica Germany).

Пошуки найбільш точних критеріїв порівняння у наукових колах продовжуються. Деякі економісти знаходять власні інтерпретації категоризації напрямів фінансових технологій. Зокрема Хосе Антоніо Гальєго, директор Singular People Tools, вбачає її у наступному [11].

I сфера – націлена на аудиторії, які традиційно ігнорувалися банками. Наприклад, краудфандинг, соціальне та p2p кредитування. Прикладами успішних компаній можуть слугувати Kickstarter (платформа, що залучила більше 2 млрд дол. на підтримку ідей, компаній та творчих проєктів, у тому числі кінофільмів, що отримали номінації на винагороду Оскар), LendingClub (приватний кредитний майданчик) та стартап Compte Nickel (дозволяє відкрити банківський рахунок лише на основі номеру мобільного телефону, що особливо стає у нагоді іммігрантам, безробітним тощо).

II сфера – включає в себе заміники неефективних та/або дорогих банківських послуг. Такі компанії використовують нові технології та креативність, пропонуючи швидше та дешевше обслуговування клієнтів банку. Наприклад, у сфері валютних операцій такі стартапи як TransferWise (для приватних осіб) та Kantox (для бізнес-клієнтів) користуються успіхом, об'єднуючи покупців і продавців валют на своїй платформі, щоб оперативніше та дешево здійснювати типові трансакції. Представниками другої сфери можна також визначити CurrencyFair і WeSwap.

III сфера – «самурайський сегмент», тобто такий, що пропонує прості рішення одвічних проблем. Стартапи даної сфери пропонують абсолютно аналогічні до банківських послуги. Найпоширенішими є інструменти управління інвестиційним портфелем та «розумні інвестиції». Прикладами можуть слугувати додатки, які рекомендують найбільш доречні взаємні інвестиційні фонди для клієнта після того, як він проходить коротке опитування (Wealthfront, Betterment, FutureAdvisor або Personal Capital).

IV сфера – «подвійний агент», тобто бізнес-моделі, які засновані на використанні існуючої

інфраструктури банків. Цей тип включає в себе послуги переказу коштів з використанням інфраструктури кредитних карт, мобільні платежі (Apple Pay, PayPal, Square, iZettle, Venmo), а також аналіз Big Data (Context Relevant, Datamir, Antuit, Ayasdi). Автор класифікації вбачає саме у цій сфері найбільшу загрозу для існування традиційних банків у можливості виходу фінтех на кінцевого споживача. Завдяки своїм більш поглибленим знанням поведінки клієнта, фінтех стартапи зможуть змінити ринок, перетворивши банки на чистих постачальників.

У сфера – «загарбники космічного простору», або послуги, які на перший погляд не виглядають прибутковими, але, в разі успіху, можуть забезпечити крах банківської галузі як такої. Віртуальні валюти і платформи блокчейн є прикладами даного типу сегмента.

Криптовалюти у даному контексті вже починають витіснити традиційні гроші. Наприклад, Естонія планує започаткування власної електронної валюти – естойнів [12], які спочатку будуть використовуватися для оплати державних та приватних послуг, а згодом стануть самостійною валютою для підтримки цифрової економіки країни та навіть світу. Валютою зможуть користуватися не лише громадяни Естонії, а й усі її цифрові резиденти, яких на сьогодні налічується близько 22 тис. осіб зі 138 країн.

Практично повна відсутність регуляторів стимулює поширення криптовалют, хоча і підвищує ризики шахрайства та махінацій. Окрім біткойнів, капіталізація яких залишається найбільшою на ринку, достатньою популярністю користуються ефіри (або ефіріуми), вартість яких наразі складає 238 дол. за рівня ринкової капіталізації у 22 млрд.дол. На рис. 1 зображено поділ ринку електронних валют станом на початок вересня 2017 року.

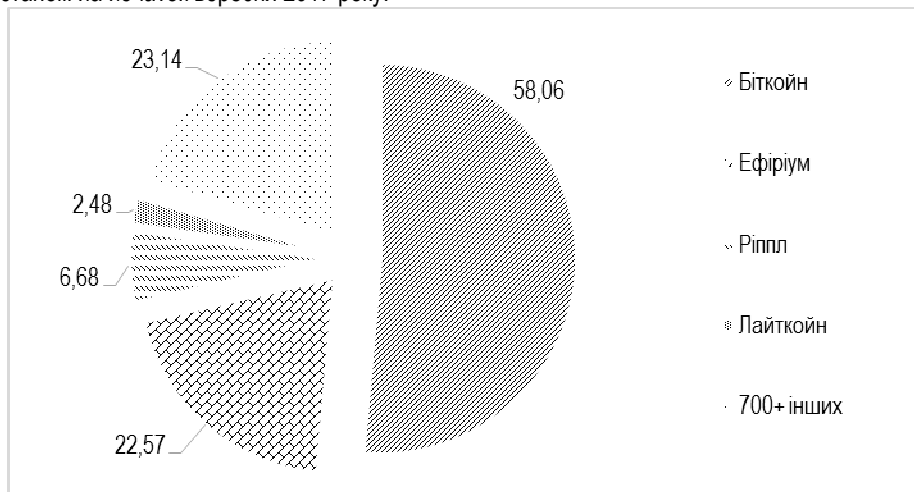

Рис. 1. Ринкова капіталізація криптовалют на вересень 2017 року*

*Джерело: [13]

Проте, на нашу думку, останню класифікацію напрямів фінтех не можна назвати досконалою, принаймні через те, що в ній дещо узагальнюється та недооцінюється сутність деяких технологій, способи застосування яких можуть бути на сьогоднішній день більш різноманітними. Наприклад, блокчейн-стартапи, кількість і потенціал використання яких невпинно зростають, можна віднести до кожної із перелічених сфер: до першої – як універсальний спосіб ведення обліку результатів торгів на біржі, до другої – в якості надійного каналу P2P-кредитування, до третьої – як спосіб боротьби з корупцією на державному рівні, до четвертої – як метод підвищення ефективності банківських платіжних систем.

Джейсен Янг, засновник CEO Polly Portfolio розрізняє серед напрямів фінтех дві групи [14].

На його думку, сучасні фінансові технології беруть свій початок з двох типів бізнесу: ІТ та медицини (зокрема, фармацевтики). Спільною рисою цих галузей є стрімке нарощення масштабів виробництва після винайдення ефективного вирішення тієї чи іншої проблеми. Проте, в усьому іншому дані сфери діяльності радикально відрізняються: у форматі життєвого циклу, степені державного регулювання, а особливо – у часовому факторі. Тут і проходитиме паралель з ринком фінансових інновацій.

Якщо комп'ютеризований продукт виходить на ринок, він працює швидко, відповідаючи потребам користувача одразу після отримання відповідного запиту. Натомість у медицині час відіграватиме одну з основних ролей.

Запропонований підхід дає змогу виділити дві моделі у розрізі фінансових технологій:

- транзакційну – моментальні операції (платежі, розрахунки та обмін, перекази та доступ до інформації тощо). Транзакційна частина фінтех полягає в забезпеченні або полегшенні обміну знаннями між сторонами, що і стало поштовхом його зародження. Транзакційні інновації відповідають на потреби своїх користувачів негайно, часто з дуже прозорими перевагами в порівнянні з існуючими бізнес-моделями. PayPal, Stripe, біткойни та інші платіжні рішення видозмінили і торгові платформи, починаючи від eBay до торгів цінними паперами: Mint.com, Yodlee, Addepar.

- інтертемпоральну – стосується операцій, розтягнутих у часі (інвестування, страхування, кредитування тощо). У даній сфері продукт змінює свою вартість у часі, як правило, у зв'язку з виникненням тих чи інших ризиків. Позичальники зараз витрачають гроші, обслуговуючи свої борги у майбутньому, користуючись послугами LendingClub або Mintos. Аналогічно, клієнти купують страхове забезпечення зараз, щоб керувати ризиками пізніше.

Окрім запропонованих у статті спроб класифікувати напрями розвитку фінтех компаній, вважаємо за доцільне звернути увагу на наступні критерії.

За мірою інноваційності використовуваних технологій:

1) «нове – добре забуте старе». Існуюча технологія, що втратила свою актуальність на деякий час, представляється як інновація завдяки використанню вдалих маркетингових інструментів.

2) удосконалення традиційного підходу, симбіоз нових технологій з існуючою практикою. Такі стартапи виникають як відповідь на неефективне використання ресурсів, інфраструктури або капіталу. До цієї групи ми також відносимо компанії, що не є по своїй суті технологічними, проте витрачають знану частку прибутків на розвиток технологій.

3) абсолютна інновація. Розбудовуються нові сектори фінансового ринку, розвивається нова інфраструктура, виникає необхідність поширення нових знань та навичок серед існуючих та майбутніх спеціалістів. Стартапи у цій групі є суто технологічними.

За первинною метою розвитку технології:

1) скорочення вартості операції. Перенесення потужностей, процесів або інтерфейсів надання послуг до онлайн простору сприяє здешевленню транзакції як для банку, так і для кінцевого споживача та посередників.

2) скорочення тривалості транзакції. Автоматизація та електронізація процесів аналізу великої кількості інформації, її обліку та збереження здатні прискорити виконання транзакції у декілька разів, порівняно з ручною працею.

3) підвищення безпеки транзакції. Цифровий контроль доступу до перегляду та редагування або вилучення цінної інформації, програмні рішення для аналізу платоспроможності контрагента дають змогу вчасно оцінювати та уникати ризиків, які не в змозі помітити людина.

4) оптимізація прибутковості операцій. Швидка мультифакторна оцінка альтернативних пропозицій з урахуванням пріоритетів та можливостей користувача доводить власну ефективність за рахунок нівелювання людського чинника та підвищення прибутковості вкладених коштів.

Традиційні критерії також природньо накладаються на класифікацію напрямів розвитку

фінтех. Ми можемо поділити їх на групи залежно від цільової аудиторії: бізнес клієнти, фізичні особи, банки та інші фінансові установи, державні установи, країни та економіки в цілому. За інституційним контекстом надавачів послуг на основі фінтех установи поділяються на: банківські (у якості банків-новаторів), небанківські (страхові компанії, представники бізнесу), інноваційні (стартапи) та глобальні (країни та уряди). За широтою можливостей технології можна поділити на: вузькоспеціалізовані (що можуть користуватися попитом лише за прямим використанням), універсальні (що знаходять застосування у широкому колі галузей фінансової індустрії) та загальноживані (що можуть бути адаптовані і приносити користь за межами фінансового ринку).

Висновки і перспективи.

За більше ніж 40 років використання терміну фінтех, науковці не змогли дійти згоди щодо його єдиного визначення. І хоч фінтех прийнято вважати глобальним феноменом, у різних країнах його досі можуть розуміти по-різному. Наприклад, у Франції можуть говорити про фінтех як про бізнес сегмент, у той час, як у Німеччині мова буде йти про технології, в Італії – про канал розповсюдження фінансових інновацій, а в США – про цілу індустрію.

Отже, різновекторність класифікації напрямів, бізнес-моделей та видів фінтех безперечно підтверджує широту та багатоплановість досліджуваного поняття. І саме категоризація стала першим кроком на шляху до розуміння його сутності, масштабів впливу на міжнародну економіку та відмінностей від діючих гравців на фінансовому ринку.

Таким чином, дефініцію «фінтех» пропонуємо визначати як багатовекторну, унікальну та всеосяжну форму взаємовпливу новітніх технологій на фінансову індустрію, що характеризується кількісним і якісним її розвитком за рахунок стартапів та підвищення ефективності надання послуг.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на формування методології класифікаційних ознак фінтех, як форми взаємодії суб'єктів глобального фінансового ринку.

Список використаних джерел

1. KPMG. (2016). Pulse of Fintech report Q4`16. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2017/02/pulse-of-fintech-q4-2016.pdf>.
2. KPMG. (2017). Pulse of Fintech report Q2`17. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2017/07/pulse-of-fintech-q2-2017.pdf>.
3. Аналіз трендів Гугл – пошук комбінацій за словом 'fintech'. URL: <https://www.google.com/trends>.
4. Schueffel P. Taming the Beast: A Scientific Definition of Fintech. *Journal of Innovation Management*. 2016. Vol. 4 (4). P. 32-54. URL: <http://www.open-jim.org/article/view/322/221>.
5. Словник англійської мови. Fintech. URL: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/fintech>.
6. Amer D.W., Barberis J.N., Buckley R.P. The Evolution of Fintech: A New Post-Crisis Paradigm? The University of Hong Kong. 2015. P. 1-45. URL: <http://hub.hku.hk/handle/10722/221450>.
7. Bettinger A. Fintech: A Series of 40 Time Shared Models Used at Manufacturers Hanover Trust Company. *Interfaces*. 1972. Vol. 2(4). P. 62-63.
8. Карчева І. Сучасні тенденції інноваційного розвитку банків України в контексті концепції банк 3.0. *Фінансовий простір*. 2015. №3. С. 299–305. Режим доступу: <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1503/15kijsti.pdf>
9. Life.SREDA venture capital. (2016). Money of the future. URL: <https://fintech-research.com>.
10. Тимко Е. Финансовый муравейник: что представляет собой финтех-индустрия. *Forbes*. 2016. URL: <http://www.forbes.ru/mneniya/infographics/324467-finansovyi-muraveinik-chto-predstavlyayet-soboi-fintekh-industriya>.
11. Jose Antonio Gallego. Should banks fear fintech? *BANKNXT*. 2015. URL: <http://banknxt.com/53695/fear-fintech-startups>.
12. Kaspar Korjus. Estonia could offer 'estcoins' to e-residents. *A Medium Corporation*. 2017. URL: <https://medium.com/e-residency-blog/estonia-could-offer-estcoins-to-e-residents-a3a5a5d3c894>.
13. Capitalization charts. Chronologic. URL: <https://www.coingecko.com/en/coins/litecoin>.
14. Jasen Yang. The two distinct type of fintech innovation. *TechCrunch*. 2015. URL: <https://techcrunch.com/2015/11/11/the-two-distinct-types-of-fintech-innovation/>

Статтю отримано: 4.08.2017 / Рецензування 1.09.2017 / Прийнято до друку: 15.09.2017

Iryna Dyakonova

Dr. Sc. (Econ.), Professor, Director,
Education and Research Institute for Business Technologies "UAB"
of the Sumy State University
Sumy, Ukraine

E-mail: i.diakonova@uabs.sumdu.edu.ua

Anna Pedych

Graduate student
Education and Research Institute for Business Technologies "UAB"
of the Sumy State University
Sumy, Ukraine

E-mail: p.ann@i.ua

THE ESSENCE OF "FINTECH": DEVELOPMENT OF THE CATEGORICAL APPARATUS AND ANALYSIS OF THE ROLE ON THE INTERNATIONAL FINANCIAL MARKET

Abstract

Introduction. Fintech directly and indirectly affects the international economy as a whole and each customer individually by attracting billions of dollars investment. We witness coherent trends that determine not only emergence of new financial technology forms through the development of financial market instruments, but the formation of new innovative industries, business models and transaction forms by way of fintech intensification. The current stage of financial technologies development and accelerated pace of their integration into practical activities at the national and international levels require the unified approach to interpretation of fintech concept. The aim of this article is to develop theoretical approaches to the definition of the essence of the concept of "fintech" based on critical studying of existing multicriteria classifications and its practical features.

Methods. Such general scientific and special methods are used in this research as: analysis, theoretical generalization, semantic analysis, economic and statistical method, method of structural and logical analysis.

Results. The analysis and grouping of existing approaches to the interpretation of the fintech concept are carried out. In terms of its significant effect on the international financial market, the necessity of single understanding of fintech is emphasized. The research is focused on categorization as a method of facilitating the perception of the concept and determination of relations between different fintech types. The approach suggested in this article has enabled us to substantiate our own classification of fintech. The authors' definition of fintech is presented in the article as a multi-vector, unique and comprehensive form of new technologies and financial industry mutual influence that are characterized by quantitative and qualitative development of start-ups and improving service delivery efficiency.

Discussion. Further research can be aimed at developing a methodology for classification of fintech as a form of interaction between international financial market actors.

Keywords: fintech, innovations, categorization, cryptocurrency, start-ups, international financial market.

References

1. KPMG. (2017). Pulse of Fintech report Q4'16. Retrieved from <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2017/02/pulse-of-fintech-q4-2016.pdf>.
2. KPMG. (2017). Pulse of Fintech report Q2'17. Retrieved from <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2017/07/pulse-of-fintech-q2-2017.pdf>.
3. Google Trends – 'fintech' search term. Retrieved from <https://www.google.com/trends>.
4. Schueffel, P. (2016). Taming the Beast: A Scientific Definition of Fintech. *Journal of Innovation Management*, 4(4), 32-54. Retrieved from <http://www.open-jim.org/article/view/322/221>.
5. Oxford English Dictionary. Retrieved from <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/fintech>.
6. Amer, D. W., Barberis, J. N., & Buckley, R. P. (2015). The Evolution of Fintech: A New Post-Crisis Paradigm? *University of Hong Kong Faculty of Law Research Paper No. 2015/047*, 1-44. Retrieved from <http://hub.hku.hk/handle/10722/221450>.
7. Bettinger, A. (1972). Fintech: A Series of 40 Time Shared Models Used at Manufacturers Hanover Trust Company. *Interfaces*, 2(4), 62-63.

-
8. Karcheva, I. (2015). Suchasni tendencii innovacijnogo rozvytku bankiv Ukrainy v konteksti koncepcii bank 3.0 [Modern trends of Ukrainian banks innovative development in terms of the bank 3.0 concept]. *Financial Space*, 3, 299–305. Retrieved from <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1503/15kijsti.pdf>.
 9. Life.SREDA VC. (2016). Money of the future. Retrieved from <https://fintech-research.com>.
 10. Timko, E. (2016). Finansovyj muravejnik: chto predstavljaet soboj finteh-industrija [Financial anthill: what is the fintech industry]. *Forbes*, Jul 13. Retrieved from <http://www.forbes.ru/mneniya/infographics/324467-finansovyj-muraveinik-cto-predstavlyaet-soboi-fintekh-industrija>
 11. Gallego, J. A. (2015). Should banks fear fintech? *BankNxt*, Oct 19. Retrieved from <http://banknxt.com/53695/fear-fintech-startups/>
 12. Korjus, K. (2017). Estonia could offer 'estcoins' to e-residents. *A Medium Corporation*, Aug 21. Retrieved from <https://medium.com/e-residency-blog/estonia-could-offer-estcoins-to-e-residents-a3a5a5d3c894>
 13. Chronologic. Capitalization charts. Retrieved from <https://www.coingecko.com/en/coins/litecoin>
 14. Yang, J. (2015). The two distinct type of fintech innovation. *TechCrunch*, Nov 11. Retrieved from <https://techcrunch.com/2015/11/11/the-two-distinct-types-of-fintech-innovation/>

Received: 08.4.2017 / Review 09.1.2017 / Accepted 09.15.2017

СВІТОВА ЕКОНОМІКА
ТА МІЖНАРОДНІ
ВІДНОСИНИ

WORLD ECONOMY
AND INTERNATIONAL
RELATIONS

УДК 339.96
JEL Classification F 490

Шевченко Олег
директор Проектного офісу
Київський національний університет технологій та дизайну
м. Київ, Україна
E-mail: iryna.mazur2017@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНТРОЛЬНОГО ПІДМЕХАНІЗМУ НА ОСНОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Анотація

Вступ. У статті поставлена нагальна проблема у визначенні особливостей побудови і дії контрольного підмеханізму МУЕСЗВО для удосконалення і систематизації законодавчо-нормативного забезпечення і моніторингу енергозбереження.

Методи. Для досягнення поставленої мети використано діалектичний метод пізнання дії економічних законів, системний підхід до вивчення економічних явищ, а також монографічний, абстрактно-логічний, графічний та метод абстрагування. Методологічною основою дослідження слугували теоретико-практичні розробки вчених, нормативно-правове забезпечення з даної проблеми.

Результати. Досліджено контрольний підмеханізм механізму управління енергозбереженням на основі технології надання міжнародної технічної допомоги розвитку, структуровано його за п'ятьма блоками. Здійснено візуалізацію їх функціонування та вивчення взаємодії суб'єктів та об'єктів, що дозволило встановити роль окремих суб'єктів енергозбереження, особливості прийняття, погодження, регламентування й реалізації управлінських рішень.

Перспективи. Подальше дослідження потребує застосування податкових пільг для проектів міжнародної технічної допомоги, яку можна поширити на інші фінансово-економічні інструменти (механізми) стимулювання енергозбереження, оскільки їх застосування потребує інформування Державної фіскальної служби України, що засвідчує необхідність передачі функції моніторингу їх надання та формування реєстру отримувачів Держенергоефективності.

Ключові слова: енергозбереження, контрольний підмеханізм, механізм управління енергозбереженням в системі закладів вищої освіти, міжнародна технічна допомога.

Вступ.

Реформування системи вищої освіти в Україні вимагає перетворення вищих навчальних закладів у «підприємницькі» та «інноваційні університети» [1, с. 45] шляхом оновлення законодавчо-нормативної бази, переорієнтації на цілі сталого розвитку, розвитку наукової та інноваційної діяльності, забезпечення ефективного моніторингу та створення сучасної матеріально-технічної бази [2]. Зазначені напрями передбачають перебудову не тільки організації освітнього процесу у вишах, а й застосування підприємницького підходу до господарювання, що повинно сприяти підвищенню ділової активності, ініціативності, ефективній реалізації інноваційної активності

та здатності швидко приймати й реалізовувати рішення в умовах невизначеності.

Сьогодні ефективність ВНЗ підприємницького типу залежить саме від своєчасності прийняття та реалізації управлінських рішень, зокрема, у сфері енергозбереження, оскільки витрати на енергоресурси становлять вагомий частку у собівартості послуг освітніх установ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В Аналітичній доповіді до Щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» зазначається необхідність конвергенції науки, освіти і підприємництва, а державна політика повинна сприяти цьому, стимулюючи розширення можливостей фінансування інноваційних розробок та їх впровадження [3]. При цьому, одним із пріоритетних напрямів є енергозбереження та енергоефективність.

Дослідженню теоретичних і практичних проблем енергозбереження присвячено праці О. Амоші, А. Бауена, К. Гілінгема, М. Гнідого [3], Г. Груби, П. Діяка, Г. Дугінець, Ю. Дзядикевича [4], П. Д'ют, І. Заремби, М. Ковалко [5], М. Кулика [6,7], І. Мазур [8], Й. Мартінсона, В. Микитенко [9], Д. Оуянґ, К. Палмера, П. Пірсона, Ж. Річарда, К. Ромамерті, Т. Салашенко, О. Ставицької, О. Суходолі, А. Шидловського [5] та інших. Більшість наукових праць енергозбереження вивчають як процес заощадження енергетичних ресурсів, розглядають формування концепцій впровадження енергозберігаючих технологій в процесі спорудження та реконструкції будівель і споруд або окреслюють окремі аспекти покращення механізмів й інструментів реалізації державної політики енергозбереження в Україні.

Не применшуючи вагомості результатів відомих досліджень, поглибленого вивчення вимагає механізм управління енергозбереженням у системі вищих освітніх закладів, а саме, контрольний підмеханізм, бо організація зазначеного аспекту діяльності ВНЗ характеризується безсистемністю та несистематичністю.

Мета.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей побудови і дії контрольного підмеханізму механізму управління енергозбереженням в системі закладів вищої освіти (МУЕСЗВО) для удосконалення і систематизації законодавчо-нормативного забезпечення і моніторингу енергозбереження.

Методологія дослідження.

При дослідженні використовувались методи теоретичного і творчого осмислення вибраної тематики.

Результати.

Розглянемо контрольний підмеханізм на основі технології надання міжнародної технічної допомоги розвитку, яка може застосовуватися для реалізації проектів з енергозбереження на усіх рівнях. Надання міжнародної технічної допомоги (МТД) відбувається за наступними етапами: 1) залучення МТД (рис. 1), 2) державна реєстрація проектів (програм) МТД (рис. 2), 3) акредитація виконавців МТД (рис. 3), 4) моніторинг МТД (рис. 4), 5) контроль виконання проекту із залученням МТД (рис. 5).

Використання різних технологій та інструментів при реалізації проектів й програм з енергозбереження зумовлює залучення додаткових центральних виконавчих органів до здійснення моніторингу та контролю.

Ініціатором угод щодо надання міжнародної технічної допомоги виступає Міністерство економічного розвитку і торгівлі, що надсилає урядам країн та міжнародним організаціям – донорам звернення і пропозиції щодо її залучення та використання. Мінекономрозвитку координує діяльність із залучення МТД, забезпечення системності її використання шляхом складання стратегічних і

щорічних програм міжнародної технічної допомоги в розрізі пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку України.

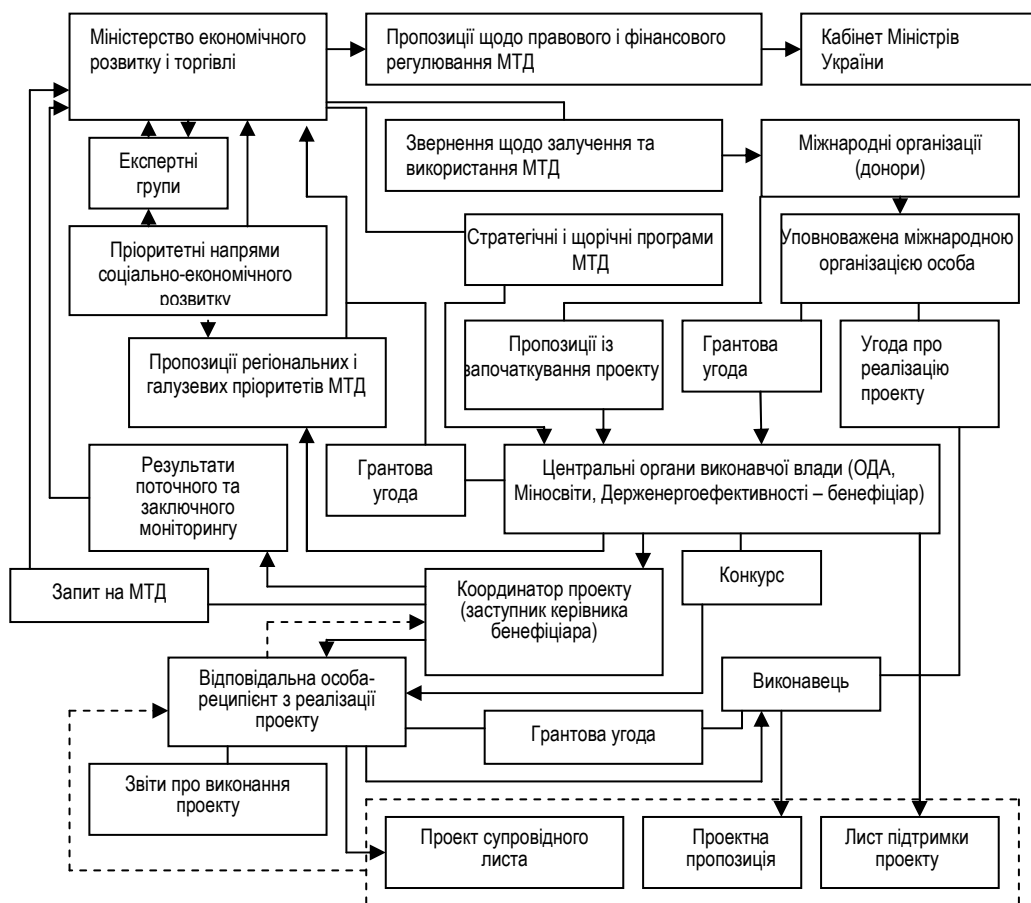

Рис. 1. Блок 1 «Залучення міжнародної технічної допомоги»*

*Джерело: побудовано автором за [4]

Міністерство економічного розвитку і торгівлі забезпечує розробку методичних рекомендацій з підготовки запиту для отримання МТД, веде електронну базу даних щодо допомоги розвитку, нормативно-правову базу технічної допомоги, оприлюднює інформаційно-довідкові матеріали про надання, перелік організацій, що подали заяви на отримання податкових пільг, перелік діючих проектів, що пройшли державну реєстрацію, а разом з Міністерством закордонних справ, Міністерством фінансів, Міністерством юстиції формує пропозиції щодо удосконалення фінансового та правового регулювання залучення МТД.

Водночас, міжнародна технічна допомога надається у вигляді будь-якого майна для забезпечення виконання завдань проектів (програм), яке ввозиться або набувається в Україні; робіт і послуг; прав інтелектуальної власності; фінансових ресурсів (грантів) у національній чи іноземній валюті; інших ресурсів, не заборонених законодавством, у тому числі стипендій [4] за міжнародними договорами донорами безоплатно й безповоротно для підтримки України. Узгодження умов взаємодії у процесі залучення та використання МТД здійснюється в процесі розробки і погодження

проекту, який регламентує спільні дії учасників проекту (донорів, виконавців, бенефіціарів, реципієнтів), і необхідний обсяг ресурсного забезпечення для своєчасного й повного досягнення цілей її надання.

В ролі бенефіціара виступають органи центральної виконавчої влади, обласні держадміністрації (ОДА), міністерства, органи Держенергоефективності тощо, які здійснюють реалізацію державної політики у сфері енергозбереження на національному, галузевому рівнях чи у регіоні, де передбачається впровадження проекту (програми), і є зацікавленими у результатах виконання проекту. Вони зобов'язані до першого лютого подати в Мінекономрозвитку пропозиції щодо визначення регіональних і галузевих пріоритетів для залучення міжнародної технічної допомоги, й самі пропозиції із залучення МТД. Останні подаються у формі запитів, які складаються з супровідного листа, проектної пропозиції та листа підтримки. Якщо реципієнтами є міністерства, інші центральні або місцеві органи виконавчої влади, тексти договорів (угод, меморандумів, протоколів) з питань техніко-економічного співробітництва узгоджуються з Мінекономрозвитку.

Виконавцем може бути фізична або юридична особа (резидент або нерезидент), яка згідно угоди в письмовій формі з донором або його представником здійснює реалізацію проекту. Відповідальна особа призначається з числа фізичних осіб реципієнтом чи/та бенефіціаром для організації виконання проекту і забезпечення збору інформації, підготовки звітів про його виконання та їх подання Мінекономрозвитку. В якості донорів виступають країни, їх уряди й уповноважені ними органи, іноземні муніципальні органи чи міжнародні організації, які надають міжнародну технічну допомогу за міжнародними договорами, укладеними Україною. Координатор проекту є уповноваженим заступником керівника бенефіціара забезпечувати нагляд за реалізацією проекту чи програми, підготовку результатів поточного або заключного моніторингу і їх надання Мінекономрозвитку. Реципієнтами МТД виступають фізичні чи юридичні особи резиденти, які отримують згідно проекту міжнародну технічну допомогу.

Експертні групи створюються Мінекономрозвитку для оцінювання, відбору, експертизи і погодження запитів бенефіціарів на реалізацію проектів.

Сторонами грантової угоди виступають донор або виконавець і реципієнт, а сама угода містить умови передачі фінансових ресурсів (грантів) у національній чи іноземній валюті в рамках проекту чи програми. Грантова угода підлягає реєстрації та погодженню в Мінекономрозвитку.

Проекти і програми, що реалізуються за рахунок міжнародної технічної допомоги, підлягають обов'язковій державній реєстрації і внесенню до Єдиного реєстру проектів, що реалізуються з використанням міжнародної технічної допомоги (рис. 2).

Підставою для акредитації виконавців проектів та програм виступає їх Державна реєстрація, вона надає право на отримання пільг, привілеїв, імунітетів згідно вітчизняного законодавства та умов міжнародних договорів України.

З метою реєстрації до Мінекономрозвитку в електронному та паперовому вигляді подається донором (уповноваженою ним особою чи реципієнтом) наступний пакет документів:

- 1) клопотання про державну реєстрацію проекту (програми);
- 2) засвідчену донором чи виконавцем копію контракту, сторонами в якому є донор та виконавець, чи тієї його частини, де наведено цілі, завдання проекту (програми), види й обсяги міжнародної технічної допомоги, вартість за кошторисом, строк та етапи реалізації проекту (програми), лист від бенефіціара щодо підтримки і зацікавленості в результатах проекту (програми) та згоду на провадження діяльності за контрактом;

- 3) зацікавлені органи державної влади, реципієнт та донор або уповноважена донором особа надають лист щодо заінтересованості в результатах проекту відповідних органів. Він може містити згоду на провадження діяльності донора, якщо він виступає і виконавцем проекту. Для реєстрації проектів, які фінансуються з коштів Агентства США з міжнародного розвитку, лист від бенефіціара та/або лист органу (органів) державної влади про заінтересованість у результатах проекту не подається;

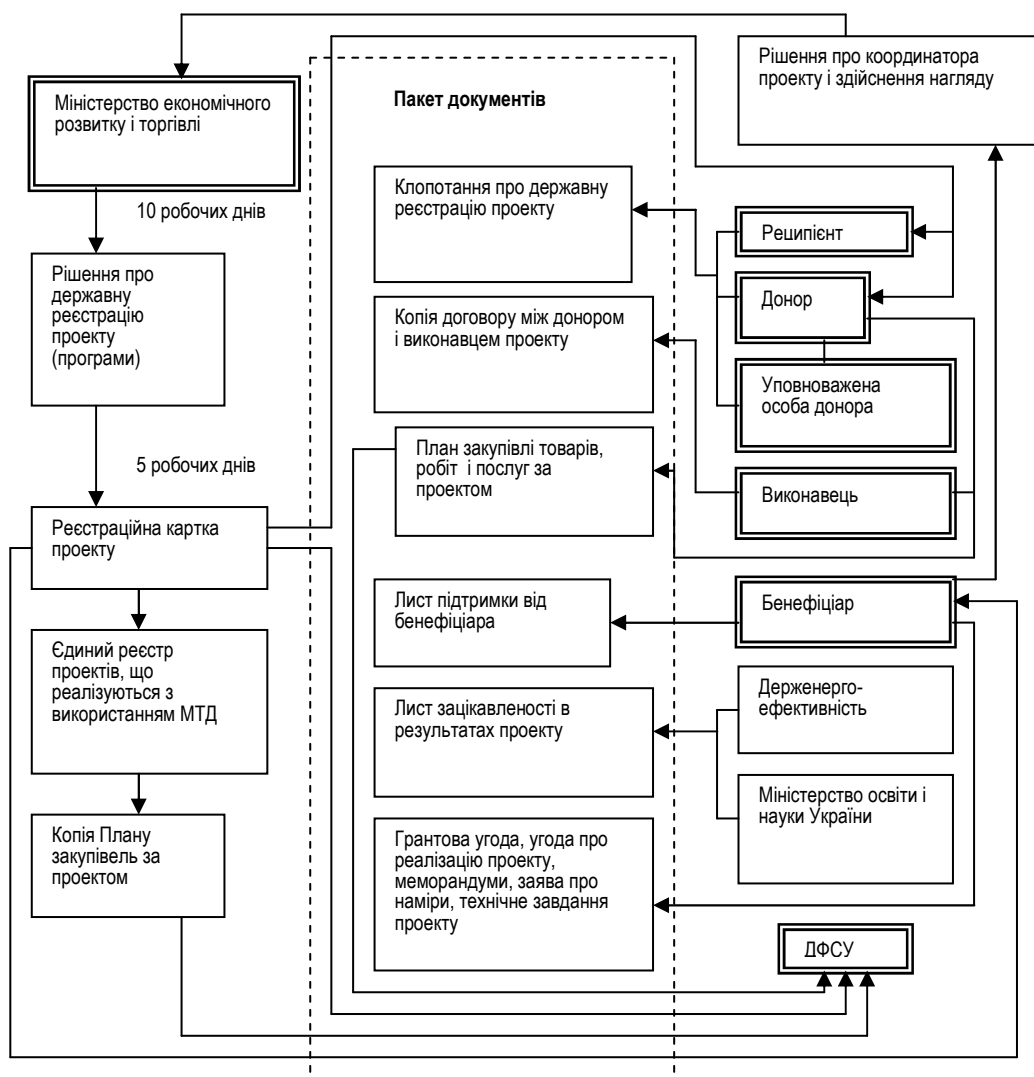

Рис. 2. Блок 2 «Державна реєстрація проекту (програми) міжнародної технічної допомоги»*

*Джерело: побудовано автором за [4].

4) засвідчений донором або виконавцем, погоджений бенефіціаром план придбання товарів, робіт і послуг, які купуються за рахунок коштів МТД. Для проектів із фінансуванням від Агентства США з міжнародного розвитку план закупівлі товарів, робіт і послуг підлягає засвідченню донором і виконавцем;

5) меморандум (заява про наміри, план діяльності, технічне завдання, партнерська угода тощо), який відображає узгодження цілей, завдань, діяльності за проектом між донором чи виконавцем і реципієнтом або бенефіціаром.

Якщо реципієнти утворюються у формі юридичних осіб або обираються за конкурсом в ході реалізації проекту (програми), звернення про реєстрацію подається бенефіціаром і донором.

Реєстраційна картка проекту засвідчує його державну реєстрацію та внесення відомостей до

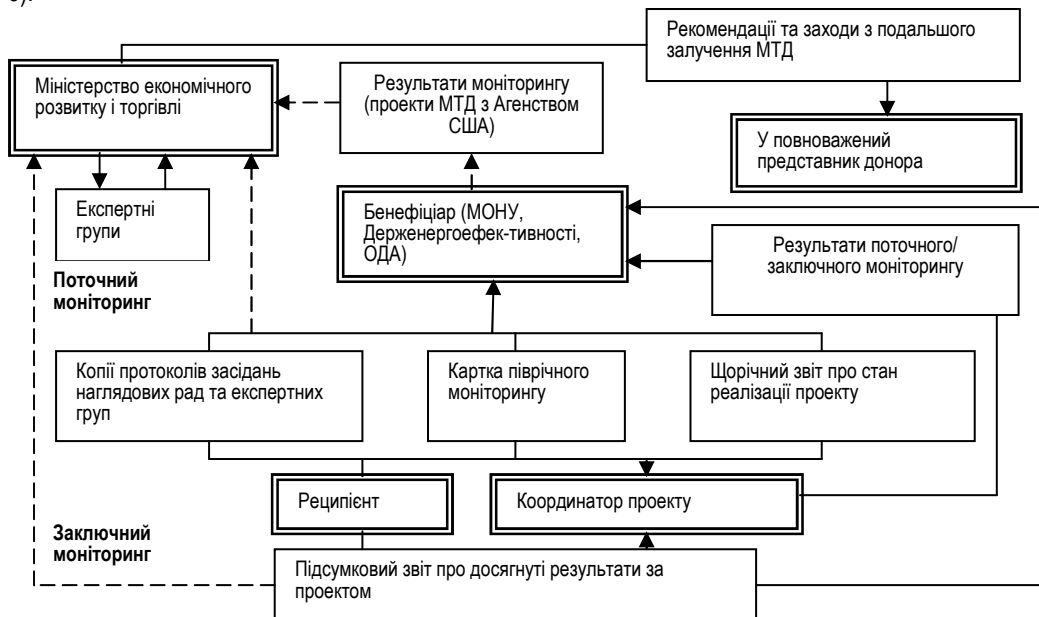
єдиного реєстру проектів, що реалізуються в Україні із залученням ресурсів міжнародних фінансових організацій та міжнародної технічної допомоги. Водночас, план закупівель згідно проекту розміщується на офіційному сайті Мінекономрозвитку. Мінекономрозвитку надсилає копію реєстраційної картки проекту бенефіціару, який протягом місяця зобов'язаний ухвалити рішення щодо організації нагляду за його реалізацією та призначення координатора, про що повідомляється Мінекономрозвитку через надсилання копії рішення.

За програмами у партнерстві з Агентством США з міжнародного розвитку бенефіціар не визначається, про що робиться запис у Єдиному реєстрі. За умови зміни донора, виконавців, реципієнтів, бенефіціара, назви, цілей, змісту, кошторисної вартості, строків виконання проекту проект чи програма підлягають обов'язковій перереєстрації.

Рішення про анулювання державної реєстрації проекту із залучення МТД ухвалюється при відмові донорів, виконавців або реципієнтів від його реалізації чи нездатності реципієнта ліквідувати допущене нецільове використання міжнародної технічної допомоги або неспроможність виконавця виправити неналежну реалізацію проекту згідно встановлених бенефіціаром строків.

За умови виникнення права на податкові пільги за вітчизняним законодавством чи міжнародними договорами України Мінекономрозвитку надає протягом п'яти робочих днів з часу реєстрації проекту до Державної фіскальної служби України (ДФСУ) копію реєстраційної картки проекту й план закупівлі в електронній та паперовій формах для інформування про можливість виникнення податкових пільг за заявою виконавця чи реципієнта при реалізації проекту. Щоквартально регулятором подається інформація про державну реєстрацію, перереєстрацію або анулювання рішень щодо реєстрації проектів до ДФСУ.

Суб'єктами моніторингу виступають Мінекономрозвитку з бенефіціаром й уповноважені представники донора (за їх згодою) під час реалізації проекту чи програми через здійснення поточного моніторингу і на завершальному етапі реалізації за рахунок заключного моніторингу (рис. 3).

----- якщо реципієнтом є юридична особа або програма виконується при фінансуванні Агентством США з міжнародного розвитку.

Рис. 3. Блок 3 «Моніторинг проектів і програм»*

*Джерело: побудовано автором за [4].

У листі-зверненні для акредитації виконавця вказуються реквізити юридичної особи-нерезидента в Україні, телефон і факс, ім'я, прізвище, посада офіційного його представника і списки українського та іноземного персоналу в Україні. Після прийняття рішення про акредитацію надається свідоцтво про акредитацію виконавця заявнику, що є підставою для звернення щодо виготовлення спеціальних печаток і штампів виконавця та відкриття спеціальних банківських рахунків, відомості про які включаються до Державного реєстру банків та їх використовують в процесі реалізації проекту.

Поточний моніторинг здійснюється бенефіціаром на підставі карток піврічного моніторингу проекту, які подаються реципієнтом до 10 числа наступного місяця; копій протоколів засідань наглядових рад та експертних груп, якщо їх створення передбачене проектом чи програмою; щорічних звітів про реалізацію проекту, які надаються до першого лютого наступного року.

При реалізації проектів за умови фінансування Агентством США з міжнародного розвитку вказані документи передаються для моніторингу реципієнтом до Мінекономрозвитку, як і у випадку утворення реципієнта у формі юридичної особи чи обрання на конкурсних засадах, коли вони передаються бенефіціаром.

Заключний моніторинг полягає у наданні реципієнтом бенефіціарові підсумкового звіту про отримані результати щодо визначених на початку реалізації проекту критеріїв у встановленій формі.

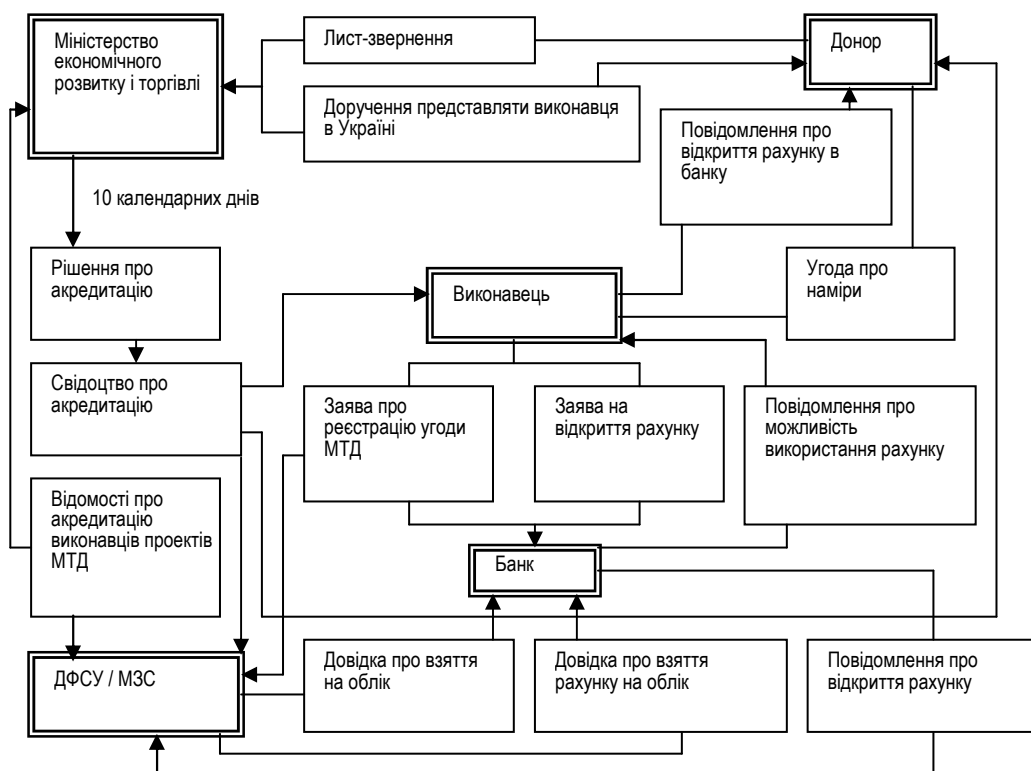
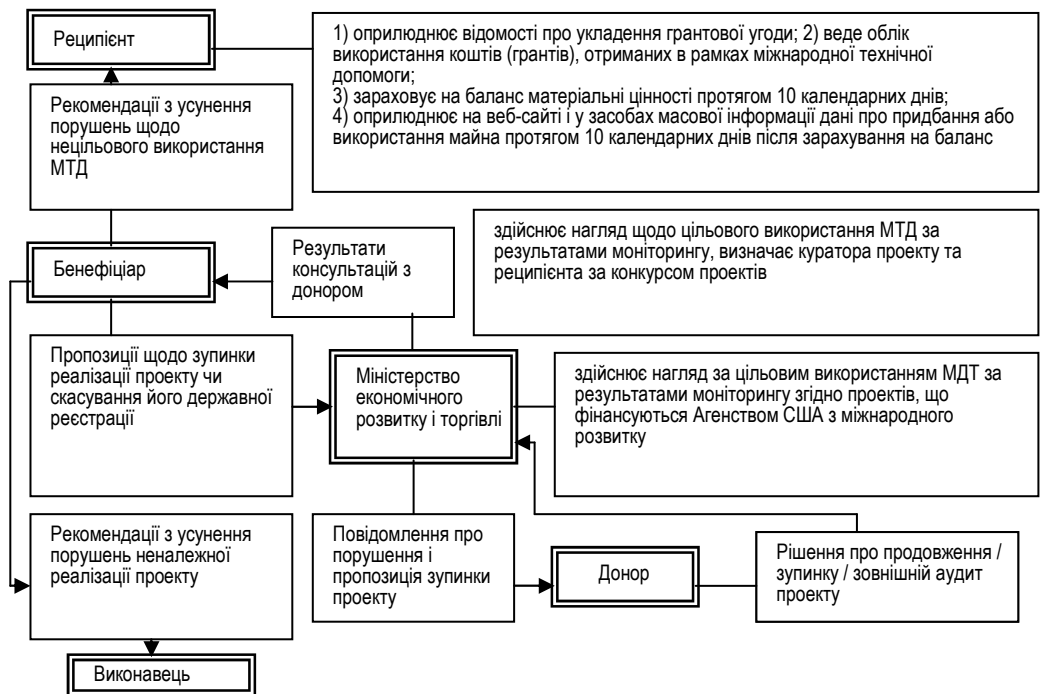

Рис. 4. Блок 4 «Акредитація виконавців нерезидентів»*

*Джерело: побудовано автором за [4]

Реципієнт при реалізації проекту забезпечує цільове використання міжнародної технічної допомоги, облік матеріальних цінностей та використання коштів, своєчасне оприлюднення інформації про надходження та використання МТД, укладення і виконання грантової угоди (рис. 5).

Бенефіціар за інформацією про результати моніторингу наглядає за цільовим використанням міжнародної технічної допомоги, в проектах з фінансуванням від Агентства США з міжнародного розвитку – цю функцію виконує Мінекономрозвитку.

За результатами поточного та заключного моніторингу бенефіціар може вимагати від реципієнта усунення порушень щодо нецільового використання МТД, а від виконавця – внаслідок неналежної реалізації проекту, встановлює термін для їх ліквідації та здійснює контроль своєчасності і повноти вжитих заходів. Якщо порушення своєчасно і в повному обсязі не ліквідовано, бенефіціар звертається до Мінекономрозвитку з пропозицією призупинити реалізацію проекту до виправлення реципієнтом і виконавцем виявлених ним зловживань, а за неспроможності останніх усунути порушення – із зверненням щодо анулювання державної реєстрації проекту шляхом скасування рішення та припинення реалізації програми.

Про звернення бенефіціара та неефективність вжитих заходів Мінекономрозвитку інформує донорів і порушує перед ними питання щодо зупинення реалізації проекту до виправлення реципієнтами чи виконавцем виявлених порушень або щодо анулювання рішення про державну реєстрацію проекту та припинення проекту. А бенефіціара – про результати консультацій з донорами.

Застосування пільг, передбачених міжнародними договорами України для МТД та вітчизняним законодавством здійснюється на підставі державної реєстрації програми чи проекту із залученням МТД, на основі надсилання Мінекономрозвитку у п'ятиденний строк до ДФС копії реєстраційної картки проекту та плану закупівель в електронній і паперовій формах для повідомлення про виникнення права на податкові пільги. Мінекономрозвитку повідомляє про будь-які зміни щодо перереєстрації та анулювання державної реєстрації проекту ДФСУ та ДМС (рис. 6).

Виконавець для отримання податкових пільг щомісяця до 20 числа складає та подає інформаційне підтвердження в письмовому й електронному вигляді органу Державної фіскальної служби України, в якому перебуває на обліку як платник податків, та копії інформаційного підтвердження згідно встановленої форми – до Мінекономрозвитку.

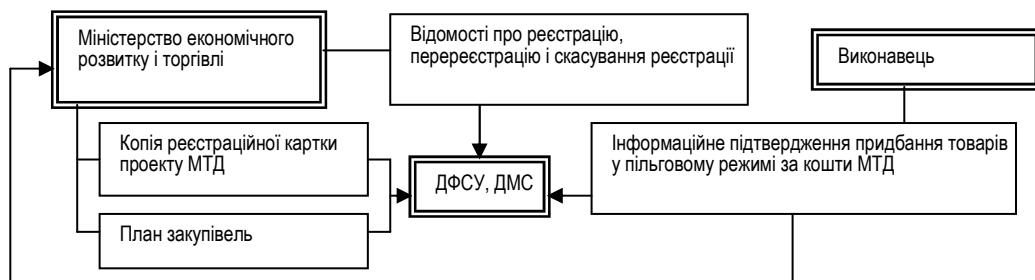

Рис. 6. Схема застосування податкових пільг для проектів міжнародної технічної допомоги*

*Джерело: побудовано автором за [4].

Висновки і перспективи.

За результатами дослідження контрольного підмеханізму МУЕСЗВО на основі технології надання міжнародної технічної допомоги розвитку виділено п'ять блоків: 1) блок 1 – «залучення міжнародної технічної допомоги»; блок 2 – «державна реєстрація проекту (програми) міжнародної технічної допомоги»; блок 3 – «моніторинг проектів і програм»; блок 4 – «акредитація виконавців нерезидентів»; блок 5 – «контроль використання міжнародної технічної допомоги». В їх розрізі проведено візуалізацію функціонування та вивчення взаємодії суб'єктів та об'єктів, що дозволило встановити роль окремих суб'єктів енергозбереження, особливості прийняття, погодження, регламентування й реалізації управлінських рішень.

Підтверджено відповідність проведеної структуризації контрольному підмеханізму, який реалізується Держенергоефективністю в процесі виконання основних завдань та функцій, що дозволяє його поширити на зазначену технологію шляхом передачі Держенергоефективності

повноважень з реєстрації, моніторингу та формування інформаційного забезпечення щодо реалізації усіх проектів із залученням міжнародної технічної допомоги у сфері енергозбереження та систематизувати законодавчо-нормативне забезпечення енергозбереження.

Схема застосування податкових пільг для проектів міжнародної технічної допомоги може бути поширена на інші фінансово-економічні інструменти (механізми) стимулювання енергозбереження, оскільки їх застосування потребує інформування Державної фіскальної служби України, що засвідчує необхідність передачі функції моніторингу їх надання та формування реєстру отримувачів Держенергоефективності.

Список використаних джерел

1. Економічні та соціальні аспекти ефективного розвитку вищої школи ; за заг. ред. чл.-кор. НАПН України, д.е.н., проф. І. М. Грищенка. Київ, 2015. 480 с.
2. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від № 344/2013 від 25.06.2013. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page>.
3. Гнідий М. В., Маляренко О.Є. Методологія визначення теоретичного потенціалу енергозбереження на різних рівнях управління економікою. *Проблеми загальної енергетики*. 2007. № 15. С. 17–22.
4. Дзядикевич Ю.В., Бурак М.В., Розум Р.І. Енергетичний менеджмент. Тернопіль, 2010. 295 с.
5. Енергетична безпека України: чинники впливу, тенденції розвитку ; за ред. Ковалка М. П., Шидловського А. К. Кухаря В. П. Київ, 1998. 160 с.
6. Кулик М. М., Гнідий М.В., Білодід В.Д. Основи політики підвищення енергетичної ефективності та головні заходи з енергозбереження в економіці України. *Проблеми загальної енергетики*. 2007. № 15. С. 7–17.
7. Кулик М. М., Дубовський С.В. Основні напрями та пріоритетні заходи зі зменшення обсягів використання природного газу в економіці і соціальній сфері України. *Проблеми загальної енергетики*. 2009. № 19. Режим доступу: www.ieenergy.kiev.ua
8. Мазур І.М. Організаційно-правові засади механізму енергозбереження. Сборник научных трудов Sworld : Межд. науч.-практ. конференция «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании 2011» 20 – 27 декабря, 2011 г. Одеса, 2011. С. 90 – 94.
9. Микитенко В.В. На чому базується енергетична безпека держави. *Вісник НАН України*. 2005. № 3. С.41-47.
10. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році: Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ, 2015. 684 с.
11. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги: Постанова КМУ від 15 лютого 2002 р. № 153. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF/page>.

Статтю отримано: 24.07.2017 / Рецензування 21.08.2017 / Прийнято до друку: 5.09.2017

Oleh Shevchenko

Director

Project Office

Kyiv National University of Technologies and Design

Kyiv, Ukraine

E-mail: iryna.mazur2017@gmail.com

PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONTROL SUB-MECHANISM ON THE BASIS OF THE TECHNOLOGY OF PROVIDING INTERNATIONAL TECHNICAL ASSISTANCE

Abstract

Introduction. The urgent problem in determining the peculiarities of the construction and operation of the control sub-mechanism of MMESSIHE for the improvement and systematization of legislative and regulatory support and monitoring of energy conservation are presented in the article.

Methods. The dialectical method of knowing the effect of economic laws, a systematic approach to the study of

economic phenomena, as well as a monographic, abstract and logical, graphical and abstract methods are used to achieve this goal. The theoretical and practical developments of scientists, legal and regulatory support for this problem are the methodological basis of the research.

Results. The control sub-mechanism of the mechanism of energy saving management on the basis of the technology of international technical assistance development is investigated, structured for five blocks. The visualization of their functioning and the study of the interaction of subjects and objects that allowed to establish the role of individual subjects of energy saving, especially the adoption, approval, regulation and implementation of management decisions.

Discussion. Further research will require the application of tax incentives for international technical assistance projects that can be extended to other financial and economic instruments (mechanisms) for promoting energy saving, since their application requires informing the State fiscal service of Ukraine, which confirms the necessity of transferring the monitoring function of their provision and creating a register of recipients of State Energy Efficiency.

Keywords: energy saving, control sub-mechanism, mechanism of energy conservation management in the system of institutions of higher education, international technical assistance.

References

1. Hryshchenko, I.M. (Ed.). (2015). *Ekonomichni ta sotsialni aspekty efektyvnoho rozvytku vyshchoi shkoly* [Economic and social aspects of the effective development of higher education]. Kyiv, Ukraine : «Pedagogichna dumka».
2. Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro Natsionalnu stratehiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku : pryinyaty 25.06.2013 № 344/2013. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page>.
3. Hnidy, M.V., & Maliarenko, O.Ye. (2007). Metodolohiia vyznachennia teoretychnoho potentsialu enerhozberezhennia na riznykh rivniakh upravlinnia ekonomikoiu [Methodological determination of the theoretical potential of energy conservation at different levels of economy management]. *Problems of general energy*, 15, 17–22.
4. Dziadykevych, Yu.V. Buriak, M.V., & Rozum, R.I. (2010). *Enerhetychny menedzhment* [Energy management]. Ternopil, Ukraine: Ekonomichna dumka.
5. Kovalko, M.P., Shydlovskiy, A.K., & Kukhar, V.P. (Eds.). *Enerhetychna bezpeka Ukrainy: chynnky vplyvu, tendentsii rozvytku* [Energy Security of Ukraine: Impact Factors, Development Trends]. Kyiv, Ukraine: NANU, AT "Enerhozberezhennia".
6. Kulyk, M.M., Hnidy, M.V., & Bilodid, V.D. (2007). Osnovy polityky pidvyshchennia enerhetychnoi efektyvnosti ta holovni zakhody z enerhozberezhennia v ekonomitsi Ukrainy [Main principles of energy efficiency enhancement and main energy saving measures in the economy of Ukraine]. *Problems of general energy*, 15, 7–17.
7. Kulyk, M.M., & Dubovskiy, S.V. (2009). Osnovni napriamy ta prioryetni zakhody zi zmenshennia obsiahiv vykorystannia pryrodnoho hazu v ekonomitsi i sotsialnii sferi Ukrainy [The main directions and priority measures to reduce the use of natural gas in the economy and social sphere of Ukraine]. *Problems of general energy*, 19. Retrieved from www.ienergy.kiev.ua.
8. Mazur, I.M. (2011). *Organizational and legal bases of the mechanism of energy conservation*. Materials of international scientific and practical. Conference. 2011. Collection of scientific papers Sworld. Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education. Odesa (Ukraine), 90 – 94.
9. Mykytenko, V.V. (2005). *Na chomu bazuietsia enerhetychna bezpeka derzhavy* [What is the energy security of the state based on]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 3, 41-47.
10. Analitichna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2015 rotsi : 2015, Kyiv, Ukraine : NISD.
11. Postanova KMU Pro stvorennia yedynoi systemy zaluchennia, vykorystannia ta monitorynhu mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy : vid 15 liutoho 2002 roku, № 153. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF/page>.

Received: 07.24.2017 / Review 08.21.2017 / Accepted 09.5.2017

ЕКОНОМІКА І
УПРАВЛІННЯ НАРОДНИМ
ГОСПОДАРСТВОМ

ECONOMICS
AND MANAGEMENT
OF NATIONAL ECONOMY

УДК 338.246.8:332.122
JEL Classification O18

Бабець Ірина

д.е.н., доцент, професор кафедри міжнародних економічних відносин
Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій
м. Запоріжжя, Україна
E-mail: irina.babets@ukr.net

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація

Вступ. Зміцнення економічної безпеки сільських територій в умовах приєднання України до зони вільної торгівлі з ЄС залежить від здатності сільськогосподарських підприємств нарощувати обсяги виробництва та покращувати якість продукції, підвищувати рівень доданої вартості, забезпечувати галузеву диверсифікацію на основі створення і впровадження науково-технічних розробок.

Методи. У дослідженні використано індикативний метод для оцінки рівня економічної безпеки сільського господарства України; метод коефіцієнта чутливості інтегрального показника економічної безпеки до зміни кожного індикатора за інших рівних умов; кластерний аналіз як основа групування регіонів України за показниками розвитку сільського господарства та його науково-технічної компоненти.

Результати. Динаміка зміни інтегрального показника економічної безпеки сільського господарства України дозволила зробити висновок про зміцнення безпеки у 2014 р. порівняно з 2011-2013 рр., та незначне зниження рівня безпеки починаючи з 2015 р. На динаміку інтегрального показника економічної безпеки сільського господарства вплинуло зниження темпу росту продуктивності праці відносно темпу росту заробітної плати у сільському господарстві, зниження рівня впровадження нових сортів рослин та порід тварин, зменшення кількості отриманих охоронних документів на сорти рослин. Результати кластерного аналізу підтвердили істотну диференціацію областей України за показниками розвитку сільського господарства та науково-технічної активності. Відповідно до стратегічних пріоритетів моделі інтеррегіонального співробітництва України з країнами ЄС для шести груп регіонів запропоновані напрями зміцнення економічної безпеки сільських територій на основі посилення науково-технічного чинника.

Перспективи використання отриманих результатів пов'язані із обґрунтуванням оптимальних проектів інтеррегіонального співробітництва в аграрній сфері за участю українських та європейських партнерів з урахуванням критеріїв економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, сільські території, сільське господарство, інтеррегіональне співробітництво

Вступ.

Активізація торговельних відносин України з країнами ЄС відповідно до умов Всеосяжної та поглибленої зони про вільну торгівлю характеризується, насамперед, переважанням в структурі українського експорту продукції агропромислового комплексу та харчової промисловості (понад 30%) та збільшенням за останні роки експортних поставок вітчизняної сільськогосподарської

продукції європейським споживачам. Сприятлива зміна зовнішніх чинників обумовлює зростання ролі аграрного сектора як однієї з ключових напрямів структурної інтеграції нашої країни до ЄС. Водночас, актуалізується проблема забезпечення економічної безпеки сільських територій – важливої компоненти безпеки держави з цільовою функцією реалізації національних інтересів у просторово-секторальному вимірі, базовими детермінантами якої є нарощення обсягів та рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення її якості та ступеня переробки, галузева диверсифікація.

На сучасному етапі залучення України до євроінтеграційних процесів дієвим чинником, який спроможний забезпечити дискретний перехід сільських територій на вищий щабель розвитку з якісно новими системними характеристиками безпеки, вважаємо науково-технічні розробки. Зазначене обумовлює актуальність дослідження стану науково-технічної та інноваційної діяльності в аграрному секторі та визначення можливостей інноваційного зростання сільськогосподарських підприємств як чинника економічної безпеки сільських територій в умовах євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми безпеки сільських територій досліджуються вітчизняними вченими з точки зору загроз національній безпеці, які виникають внаслідок загострення суперечностей в соціальному та економічному розвитку сіл та районних центрів [1; 2]; окреслюється дестабілізуючий вплив найнебезпечніших загроз на функціонування господарського механізму розвитку сільських територій [3]; досліджуються основні показники сільськогосподарського виробництва в контексті продовольчої безпеки та пропонуються інструменти державної фінансової підтримки аграрного сектору [4]; визначаються цілі сталого розвитку сільських територій в умовах активізації загроз, пов'язаних з різким скороченням підприємницької зайнятості в селах України [5]. Проте, у зазначених публікаціях науково-технічні та інноваційні чинники розвитку сільських територій залишилися поза увагою.

Можливості інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва та суміжних із ним галузей економіки досліджуються в контексті стратегічного управління сільськими територіями на основі активізації агробізнесу та розвитку в селах переробної, харчової, будівельної та інших галузей промисловості, а також сфери послуг [6, с. 160]. На основі комплексного вивчення економічних, інфраструктурних, кадрових, організаційно-управлінських особливостей інноваційного розвитку сільських територій західного регіону України науковцями розроблені інституційні інструменти інноваційного розвитку сільської економіки західних регіонів України [7; 8]. Разом з тим, проблеми взаємозв'язку науково-технічної активності сільськогосподарських підприємств та економічної безпеки сільських територій залишаються недостатньо розробленими і потребують концентрації уваги дослідників саме у розрізі «інновації-безпека» та у регіональному вимірі.

Мета.

Метою статті є обґрунтування науково-технічних чинників зміцнення економічної безпеки сільських територій України та інституціональних засобів їх реалізації на сучасному етапі розвитку євроінтеграційних процесів. Відповідно до мети окреслимо наступні завдання: оцінка рівня економічної безпеки сільського господарства України; визначення впливу науково-технічних чинників на стан економічної безпеки сільського господарства; окреслення пріоритетних напрямів інноваційної активності сільських територій та засобів їх реалізації в умовах євроінтеграції.

Методологія дослідження.

Незалежно від рівня ієрархії управління, на якому проводиться оцінка економічної безпеки, алгоритм проведення розрахунку наступний: формування множини індикаторів, визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень індикаторів, нормалізація індикаторів, визначення вагових коефіцієнтів, розрахунок інтегрального показника.

Для оцінки економічної безпеки сільського господарства застосуємо методичний підхід, пропонується у Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України. Отже, якщо x_{ij} - деякі показники, $j=1, \dots, m$; $i=1, \dots, n$, які в сукупності характеризують сільське господарство країни, то інтегральний показник економічної безпеки сільського господарства має вигляд лінійної згортки першого порядку:

$$I_i = \sum_{j=1}^m a_{ij} z_{ij} \quad (1)$$

де a_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску j -го показника в інтегральний показник економічної безпеки сільського господарства; z_{ij} – нормалізовані значення вхідних показників x_{ij} [9].

Нормалізоване значення індикатора, який є стимулятором економічної безпеки, у конкретний момент часу (рік) розраховується як відношення фактичного значення показника до його максимального значення за досліджуваний період. Для індикатора, який є дестимулятором економічної безпеки, нормалізоване значення обчислюємо як відношення мінімального значення показника за досліджуваний період до його фактичного значення.

Для визначення вагових коефіцієнтів згідно згадуваної методики використовується модель головних компонент. Побудова моделі головних компонент здійснюється за допомогою програми «Статистика» (модуль «Факторний аналіз») і передбачає: розрахунок кореляційної матриці; виокремлення головних компонент і розрахунок факторних навантажень; ідентифікацію головних компонент.

Інтегральний показник економічної безпеки дорівнює 1 тоді, коли всі x_{ij} набувають «найкращих», або оптимальних, значень, і 0 тоді, коли всі показники «найгірші».

З метою визначення впливу основних чинників на рівень економічної безпеки сільського господарства проведемо оцінку зміни інтегрального показника внаслідок зміни кожного індикатора. Методологія дослідження динамічних процесів в економічній системі та визначення чутливості параметрів на виході до зміни вхідних параметрів системи, розроблена Ю. Харазішвілі [10, с. 115], передбачає використання коефіцієнта чутливості, що визначається як вплив відхилення незалежної змінної Δx_i на залежну змінну y :

$$U(t, x_i) = \lim_{\Delta x_i \rightarrow 0} \frac{y(t, x_{i,0} + \Delta x_i) - y(t, x_{i,0})}{\Delta x_i} = \frac{dy(t, x_{i,0})}{dx_{i,0}} \approx \frac{\Delta y(t, x_{i,0})}{\Delta x_{i,0}} \quad (2)$$

Формула (2) дозволяє визначити точкову еластичність як граничне значення дугової еластичності за умови, що приріст фактора x прямує до нуля. З метою підвищення ступеня вірогідності результатів розрахунку чутливості інтегрального індексу зовнішньоекономічної безпеки до впливу кожної окремої загрози доцільно використати коефіцієнт дугової еластичності, який визначає процентну зміну функції під впливом процентної зміни аргументу:

$$E(y_{i,x_i}) = \frac{\Delta y_i}{\Delta x_i} \cdot \frac{x_i}{y_i} \quad (3)$$

Згідно формули (1) інтегральний показник економічної безпеки сільського господарства (I_{cr}) упродовж досліджуваного інтервалу часу є функцією від множини індикаторів (x_i):

$$I_{cr}(t, x_i) = f(x_1, x_2, \dots, x_i) \quad (4)$$

Використовуючи функціональну залежність інтегрального показника економічної безпеки від множини індикаторів, вплив кожної із загроз визначаємо через коефіцієнт чутливості (еластичності) в рік t за формулою:

$$K_q = \frac{\Delta I_{CF}}{\Delta x_i} \cdot \frac{x_i}{I_{CF}}, \quad (5)$$

де ΔI_{CF} – різниця між фактичним значенням інтегрального показника економічної безпеки сільського господарства і його значенням після зміни фактичного значення індикатора на 1%; Δx_i – величина зміни фактичного значення індикатора у %; x_i – фактичне (початкове) значення індикатора; I_{CF} – фактичне (початкове) значення інтегрального показника економічної безпеки сільського господарства.

Дослідження науково-технічних чинників економічної безпеки в регіональному розрізі ґрунтується на аналізі результатів кластерного аналізу, проведеного з використанням модуля «Кластерний аналіз» програми «Статистика» для областей України за основними показниками розвитку сільського господарства (індекс продукції сільського господарства; частка регіону у загальному виробництві продукції сільського господарства; відношення капітальних інвестицій у сільське господарство до ВРП; рентабельність операційної діяльності сільськогосподарських підприємств; відношення темпу росту продуктивності праці до темпу росту заробітної плати у сільському господарстві; частка виробництва продукції тваринництва у загальному обсязі сільськогосподарської продукції; кількість тракторів у сільськогосподарських підприємствах у розрахунку на 10000 га ріллі; продукція рослинництва у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн; продукція тваринництва у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн) та науково-технічної діяльності у сільському господарстві (кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт зі створення нових видів сортів рослин та порід тварин; кількість отриманих охоронних документів на сорти рослин).

Результати.

Сутність економічної безпеки сільських територій, насамперед, полягає у забезпеченні реалізації інтересів усіх суб'єктів локального і особистісного рівнів ієрархії безпеки, що узгоджуються з національними інтересами, на основі оптимізації розвитку аграрного виробництва та суміжних галузей. Незважаючи на те, що в працях науковців [3; 6; 7] перспективи розвитку сільських територій пов'язуються із формуванням багатогалузевих виробничих комплексів, сільськогосподарське виробництво залишається основним джерелом їх економічного зростання. Саме тому, стан розвитку сільського господарства безпосередньо визначає рівень безпеки сільських територій, а запобігання виникненню та зниження впливу загроз, що виникають внаслідок неефективного використання природно-ресурсного потенціалу, нераціонального розподілу ресурсів та низького рівня технологічності сільського господарства, є основним завданням державної регіональної політики.

З метою проведення оцінки рівня економічної безпеки сільського господарства України сформуємо систему показників, яка, відповідно до основних положень теорії безпеки соціально-економічних систем, включатиме індикатори безпеки та їх порогові значення. При цьому, необхідно враховувати основні галузеві особливості сільського господарства, а також його взаємозв'язок та взаємозалежність з іншими сферами, зокрема, інвестиційною, науково-технічною, виробничою, що дозволить адаптувати методичні підходи методики [9], пропонувані для розрахунку рівня економічної безпеки держави за сферами життєдіяльності, для формування переліку індикаторів економічної безпеки сільського господарства як галузі економіки.

Отже, в якості індикаторів економічної безпеки, які характеризують стан, можливості інноваційного розвитку та ефективність використання потенціалу сільськогосподарського виробництва, використаємо такі показники: ступінь зносу основних засобів сільськогосподарських підприємств; відношення капітальних інвестицій у сільське господарство до ВВП; індекс сільськогосподарської продукції; рентабельність операційної діяльності сільськогосподарських підприємств; відношення темпу росту продуктивності праці до темпу росту заробітної плати у

сільському господарстві; рівень впровадження нових сортів рослин, порід тварин; індекс зміни кількості отриманих патентів на сорти рослин (табл. 1).

Як видно з таблиці 1, рівень економічної безпеки сільського господарства в Україні у 2012-2013 рр. зменшився порівняно з 2011 р., але у 2014 р. відбулося різке зростання інтегрального показника з його подальшим незначним зниженням. На стан економічної безпеки сільського господарства України впливали такі негативні тенденції розвитку цієї галузі: старіння матеріально-технічної бази; зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції; незбалансованість темпів росту продуктивності праці та середньомісячної заробітної плати.

Таблиця 1

Динаміка нормалізованих значень індикаторів та інтегрального показника економічної безпеки сільського господарства України у 2011-2016 рр.*

Індикатор безпеки	Роки						Вагові коефіцієнти
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Ступінь зносу основних засобів сільськогосподарських підприємств, %	1	0,93	0,89	0,83	0,83	0,82	0,081791
Відношення капітальних інвестицій у сільське господарство до ВВП, %	0,60	0,64	0,60	0,55	0,7	1	0,122761
Індекс сільськогосподарської продукції, %	1	0,79	0,94	0,85	0,79	0,88	0,09871
Рентабельність операційної діяльності сільськогосподарських підприємств, %	0,55	0,53	0,27	0,49	1	0,76	0,207955
Відношення темпу росту продуктивності праці до темпу росту заробітної плати у сільському господарстві, разів	0,88	0,76	1	0,89	0,68	0,88	0,176472
Рівень впровадження нових сортів рослин, порід тварин, % від кількості створених	0,54	0,35	0,28	1	0,95	0,67	0,181282
Індекс зміни кількості отриманих патентів на сорти рослин, % до попереднього року	0,44	0,22	0,20	1	0,37	0,25	0,131029
Інтегральний показник економічної безпеки сільського господарства	0,68	0,57	0,55	0,79	0,78	0,74	-

* Джерело: розраховано автором за: [9; 11; 12; 13; 14; 15, с. 50-52; 16, с. 29-35; 17, с. 29; 18, с. 75-79].

Починаючи з 2013 р. зношеність основних фондів у сільському господарстві перевищує граничне значення цього індикатора, встановлене згідно [9] на рівні 35%, що свідчить про реалізацію загрози погіршення матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва. При цьому звернемо увагу на істотне збільшення капітальних інвестицій у сільське господарство. У 2016 р. їх частка у ВВП зросла до 2,1% порівняно з 2011 р. (1,26%), але такий рівень інвестування забезпечує лише незначне відновлення та підтримання матеріально-технічного потенціалу, а для його розвитку на інноваційній основі співвідношення капітальних інвестицій та ВВП повинно бути не менше 3%. Темпи зростання заробітної плати у сільському господарстві перевищують темпи зростання продуктивності праці за винятком 2013-2014 рр., коли співвідношення цих показників задовольняло критерії економічної безпеки.

Різке зростання інтегрального показника безпеки у 2014 р., на нашу думку, значною мірою обумовлено досягненням максимальних значень (за досліджуваній період) показниками, що характеризують стан науково-технічної складової розвитку сільського господарства. Так, рівень впровадження нових сортів рослин та порід тварин становив 85,4% від загальної кількості створених, а індекс зміни кількості отриманих патентів на сорти рослин – 307,7% по відношенню до попереднього року. Отже, можемо припустити, що одним з ключових факторів, який впливає на стан економічної безпеки сільського господарства, є науково-технічний чинник.

Підтвердити або спростувати це припущення, а також оцінити ступінь впливу показників впровадження і патентування нових сортів рослин та порід тварин на рівень економічної безпеки сільського господарства можемо, розрахувавши коефіцієнти чутливості інтегрального показника до зміни кожного індикатора за інших рівних умов згідно формули (5). Як видно з таблиці 2,

інтегральний показник економічної безпеки сільського господарства є найбільш чутливим до зміни співвідношення темпів росту продуктивності праці та заробітної плати у сільському господарстві ($K_4=0,39$). Разом з тим, спостерігається істотний вплив на рівень економічної безпеки розглянутих вище науково-технічних чинників. Відповідно, можемо стверджувати, що збільшення рівня впровадження нових сортів рослин та порід тварин на 1% сприяє зростанню інтегрального показника на 0,35% за інших рівних умов, а зростання індексу зміни кількості отриманих патентів на сорти рослин на 1% – зростанню інтегрального показника на 0,23%, відповідно.

Таблиця 2

Значення коефіцієнтів чутливості інтегрального показника економічної безпеки сільського господарства до зміни індикаторів*

Назва індикатора	Коефіцієнт чутливості
Відношення темпу росту продуктивності праці до темпу росту заробітної плати у сільському господарстві, разів	0,39
Рівень впровадження нових сортів рослин, порід тварин, % від кількості створених	0,35
Індекс зміни кількості отриманих патентів на сорти рослин, % до попереднього року	0,23
Рентабельність операційної діяльності с/г підприємств, %	0,21
Відношення капітальних інвестицій у с/г до ВВП, %	0,16
Індекс сільськогосподарської продукції, %	0,12
Ступінь зносу основних засобів у с/г, %	0,09

*Джерело: розраховано автором

Розглянуті вище чинники економічної безпеки, особливо науково-технічні, характеризуються істотною диференціацією в регіональному розрізі. Результати кластерного аналізу областей України за показниками розвитку сільського господарства з урахуванням науково-технічної складової дозволяють виділити шість груп сільських територій (рис. 1).

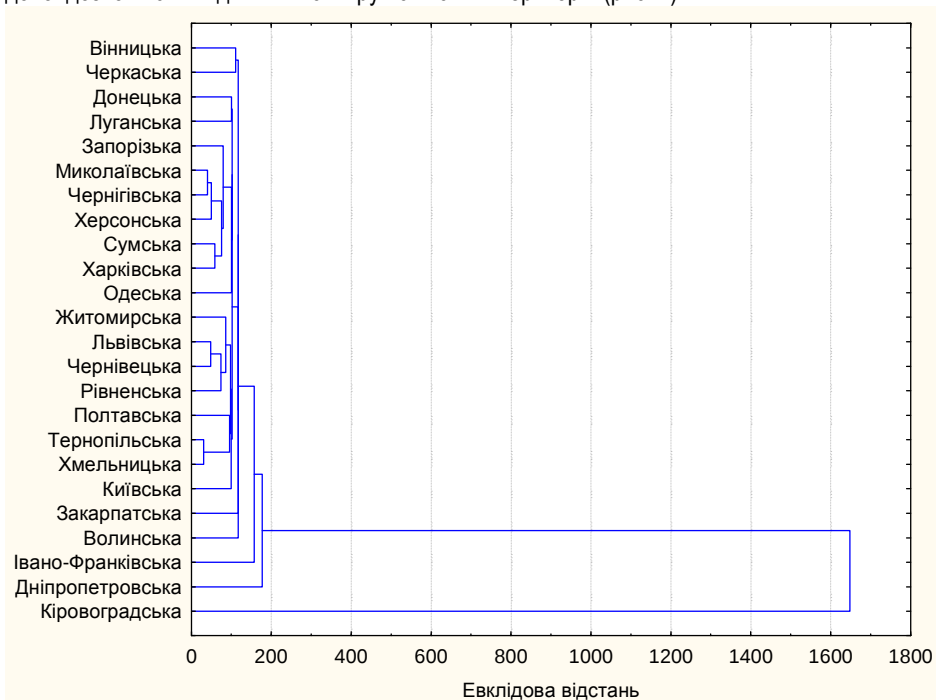

Рис. 1. Групування сільських територій областей України за рівнем розвитку*

*Джерело: розраховано і побудовано автором

Перший кластер утворюють Дніпропетровська та Кіровоградська області, для яких спільними характеристиками є: відповідність індексу сільськогосподарської продукції критеріям економічної безпеки (понад 100%); незначне перевищення середнього значення по Україні частки регіону у загальному виробництві продукції сільського господарства; спеціалізація сільського господарства на виробництві продукції тваринництва, частка якої перевищує 70% у загальних обсягах сільськогосподарської продукції, при цьому продуктивність тваринництва на 100 га сільськогосподарських угідь є нижчою за середнє значення по країні (232 тис. грн / 100 га); продуктивність рослинництва на 100 га сільськогосподарських угідь знаходиться на рівні середнього значення; найбільша серед усіх регіонів кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт зі створення нових видів сортів рослин та порід тварин у 2015 р. (відповідно 140 і 1777 одиниць) за найвищої патентної активності щодо сортів рослин у Дніпропетровській області (отримано 147 охоронних документів).

Другий кластер включає Вінницьку і Черкаську області, які виділяються серед інших регіонів України: вищою за середнє значення по Україні часткою регіону у загальному виробництві сільськогосподарської продукції; достатньо високим рівнем інвестицій в основний капітал по відношенню до ВРП (5,3% та 5,2% відповідно); нижчою за середнє значення часткою продукції тваринництва у загальному обсязі сільськогосподарської продукції; найвищим серед регіонів України рівнем продуктивності рослинництва (776,7 та 689,6 тис. грн / 100 га), яка у 1,5-2 рази перевищує продуктивність тваринництва; невисокою науково-технічною активністю (кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт зі створення нових видів сортів рослин та порід тварин у 2015 р. становила, відповідно, 22 і 24 одиниці, а кількість отриманих охоронних документів на сорти рослин – 5 і 6).

До третього кластеру увійшли Волинська, Закарпатська та Івано-Франківська області. Частка кожного регіону в загальному виробництві сільськогосподарської продукції України є у 1,5-2 рази нижчою за середнє значення (4,1%), а рентабельність операційної діяльності сільськогосподарських підприємств у 1,5 рази менша від середнього значення по країні (37%). В структурі загального обсягу сільськогосподарської продукції цих регіонів рослинництво і тваринництво займають приблизно однакові частки (49-43% і 51-57% відповідно). При цьому продуктивність рослинництва і тваринництва є однаково високою і перевищує середні значення по країні, а механізація є найвищою серед регіонів України, про що свідчить майже удвічі вища за середнє значення (77 шт.) кількість тракторів на 10000 га ріллі. Разом з цим, показник відношення темпу росту продуктивності праці до темпу росту заробітної плати у сільському господарстві не відповідає критеріям безпеки і є меншим за 1. Науково-технічна активність є дуже низькою: роботи зі створення нових видів сортів рослин та порід тварин не проводилися взагалі у Волинській області, а у Закарпатській та Івано-Франківській виконано, відповідно, 4 і 6 досліджень; охоронні документи на сорти рослин отримані лише заявниками Закарпатської області (5 одиниць).

Спільними рисами сільських територій регіонів четвертої групи (Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області) згідно результатів кластерного аналізу є: спеціалізація сільського господарства на продукції тваринництва, частка якої у структурі аграрного виробництва кожного регіону істотно перевищує середнє значення (71,5%); продуктивність тваринництва є майже у 5 разів нижчою за продуктивність рослинництва і у 2-4 рази меншою за середнє значення по Україні (232,47 тис. грн / 100 га сільськогосподарських угідь); науково-технічні роботи зі створення нових сортів рослин та порід тварин у невеликій кількості проводяться у кожному регіоні, при цьому лідерами в групі є Харківська та Херсонська області (53 та 41 досліджень, відповідно), а лідером з отримання охоронних документів – Одеська область (107 патентів).

Розвиток сільських територій регіонів п'ятої групи, до якої віднесено Житомирську, Львівську, Чернівецьку, Рівненську області, характеризується: середнім рівнем продуктивності рослинництва (від 493,6 тис. грн / 100 га у Житомирській області до 594 тис. грн / 100 га у

Чернівецькій області); дещо нижчим за середнє значення по Україні показником рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств (33,5% – у Житомирській області та 11,8% – у Львівській області, відповідно – найвище і найнижче значення в групі); перевищенням темпів росту продуктивності праці над темпами росту заробітної плати у сільському господарстві; низькою часткою капітальних інвестицій в сільському господарстві у ВРП. При цьому спостерігається невисока науково-технічна активність з низьким рівнем патентування. Наприклад, у 2015 р. кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт зі створення нових видів сортів рослин та порід тварин у Житомирській області становила 9 одиниць, Львівській – 24, Чернівецькій – 7, кількість отриманих охоронних документів на сорти рослин – 0; 2 і 9, відповідно, а у Рівненській області зазначені роботи не виконувалися і жодного патенту не отримано.

Полтавська, Тернопільська, Хмельницька та Київська області за результатами кластерного аналізу сформували шосту групу, основними рисами якої визначимо: значення індексу продукції сільського господарства не істотно відрізняється від середнього (106%) – у бік збільшення (Київська (109,8%) і Хмельницька (108,2%) області) чи зменшення (Полтавська (103,3%) і Тернопільська (104,6%) області; відносно висока частка капітальних інвестицій в сільське господарство у ВРП (3,7% – у Полтавській області, 6,3% – у Тернопільській області при середньому значенні 3,65% по Україні); нижчі темпи росту продуктивності праці порівняно з темпами росту заробітної плати у сільському господарстві, що не відповідає критеріям безпеки. При цьому науково-технічні дослідження з розробки нових сортів рослин (64 одиниці) та їх патентування (26 охоронних документів) найактивніше здійснюються в Київській області, а в інших регіонах ці показники є дуже низькими.

Зважаючи на істотну диференціацію регіонів України за показниками розвитку сільського господарства та різний рівень використання науково-технічних факторів для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, стратегічним напрямом зміцнення економічної безпеки сільських територій вважаємо міжрегіональне співробітництво у сфері створення і впровадження результатів науково-технічних досліджень. При цьому, в умовах євроінтеграції перспективним інструментом поглиблення як внутрішньої, так і зовнішньої сільськогосподарської науково-технічної кооперації, є інтеррегіональне співробітництво України з країнами ЄС.

Модель інтеррегіонального співробітництва України передбачає співпрацю регіонів щонайменше двох країн за підтримки центральних і місцевих органів влади в межах трансрегіональних програм і проєктів на основі об'єднання конкурентного потенціалу суміжних територій різних країн і територій, які не мають спільного кордону. Генеральною метою інтеррегіонального співробітництва є забезпечення структурної євроінтеграції України на основі поєднання просторово-секторальної структури країн. Відповідно, розвиток виробничих комплексів з перероблення сільськогосподарської продукції та нарощення на цій основі обсягів виробництва продукції з високим рівнем доданої вартості у відповідності до європейських стандартів визначимо ключовим напрямом зміцнення економічної безпеки сільських територій в моделі інтеррегіонального співробітництва. Серед очікуваних ефектів реалізації зазначеної моделі варто вказати на поглиблення кооперації, що, певною мірою, створить умови для вирішення виробничо-технологічних та інвестиційних проблем розвитку сільських територій.

Досягнення генеральної мети передбачається через реалізацію двох стратегічних цілей: (1) зміцнення безпеки сільських територій на основі інтеррегіонального співробітництва; (2) оптимізація взаємозв'язків між виробниками сільськогосподарської продукції, переробними підприємствами та суміжними галузями. У відповідності із вказаними цілями визначені стратегічні пріоритети інтеррегіонального співробітництва, в межах яких пропонуємо такі інструменти розвитку сільських територій:

1) стратегічний пріоритет 1 «Розвиток факторних переваг конкурентоспроможності як основа економічної безпеки»: активізація науково-технічної та інноваційної діяльності в регіонах; розвиток інфраструктури аграрного виробництва; створення адаптивного потенціалу інтеррегіонального

співробітництва на основі підвищення якості сільськогосподарської продукції;

2) стратегічний пріоритет 2 «Протидія загрозам економічній безпеці інтеррегіонального співробітництва»: реалізація наукомістких інтеррегіональних проектів в сільському господарстві; поглиблення галузевого і міжгалузевого співробітництва сільських територій; формування конкурентного потенціалу інтеррегіонального співробітництва на основі поглиблення міжрегіональної інтеграції в Україні;

3) стратегічний пріоритет 3 «Оптимізація інтеррегіонального співробітництва з дотриманням критеріїв економічної безпеки»: реалізація інтересів сільських територій як досягнення оптимального рівня соціальної безпеки; забезпечення оптимальних значень ключових індикаторів продовольчої та зовнішньоекономічної складових безпеки;

4) стратегічний пріоритет 4 «Забезпечення інституціональної конкурентоспроможності регіонів»: оптимізація діяльності державних органів влади та місцевого самоврядування; удосконалення існуючих і розвиток нових форм державно-приватного партнерства для підтримки участі сільських територій у інтеррегіональних проектах.

Висновки і перспективи.

Зниження рівня безпеки сільського господарства в Україні починаючи з 2014 р. обумовлене, поряд із зниженням темпу росту продуктивності праці відносно темпу росту заробітної плати у сільському господарстві, зниженням рівня впровадження нових сортів рослин та порід тварин та зменшенням індексу зміни кількості отриманих патентів на сорти рослин. Зважаючи на істотну диференціацію регіонів України за цими ключовими індикаторами економічної безпеки сільського господарства, що підтверджено результатами кластерного аналізу, активізація точок росту сільських територій повинна ґрунтуватися на поглибленні науково-технічної співпраці регіонів не лише в межах окремого кластера на основі посилення їх спільних конкурентних переваг, але й реалізації спільних наукомістких проектів регіонів, що входять до різних груп.

Перспективною вважаємо співпрацю регіонів II і IV кластерів з регіонами I кластеру з метою подальшого зміцнення їх науково-технічного потенціалу сільського господарства та комерціалізації новітніх розробок. Співпраця регіонів, що увійшли до II і VI груп з низькою науково-технічною активністю сільського господарства при відносно високому рівні інвестування, повинна здійснюватися, насамперед, на основі комерційного використання науково-технічних розробок для рослинництва і тваринництва, створених у регіонах I кластера. Для сільських територій регіонів III і IV кластерів, які характеризуються низьким рівнем розвитку науково-технічної складової сільського господарства і, водночас, недостатнім обсягом капітальних інвестицій, зміцнення економічної безпеки можливе лише на основі поглиблення співпраці щодо використання новітніх розробок з регіонами I, II і IV кластерів та залучення інвестицій в рамках інтеррегіональних проектів з регіонами країн ЄС.

Подальші дослідження повинні передбачати визначення перспективних проектів інтеррегіонального співробітництва в аграрній сфері, розробку оптимальних схем (у територіальному та секторальному вимірі) залучення учасників до реалізації таких проектів, обґрунтування методичних підходів до оптимізації продовольчої, соціальної, зовнішньоекономічної складових безпеки сільських територій, залучених до інтеррегіональної співпраці.

Список використаних джерел

1. Онегіна В.М. Батюк Л.А. Сучасні тенденції розвитку сільських територій як загроза економічній безпеці України. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. №1. С. 33-36.
2. Залізко В.Д. Соціальна безпека сільських територій: проблеми та перспективи. *Агросвіт*. 2014. № 11. С. 21-27.
3. Бойко В.В. Загрози функціонуванню господарського механізму розвитку сільських територій: структурно-функціональний аспект. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. №8(182). С. 195-204.
4. Васильчак С.В. Дубина М.П. Роль аграрного сектору економіки у зміцненні продовольчої безпеки

України. Актуальні проблеми забезпечення економічної безпеки в Україні: монографія / За ред. Я.Я. Пушака, Я.С. Піцура. Львів: Ліга-Прес, 2017. 368 с., С. 111-129.

5. Ковальчук С.Я. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток сільських територій у контексті селозберігаючої моделі аграрного підприємництва. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 8. С. 52-58.

6. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: монографія / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. Львів. 2012. 216 с. (Серія "Проблеми регіонального розвитку").

7. Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій західного регіону України: монографія / наук. ред. В.В. Борщевський, Т.Г. Васильців. Львів: Аверс, 2014. 176 с.

8. Коробка С.В. Організаційно-економічні механізми інноваційного розвитку сільських територій Західно-Поліського регіону. Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право. 2015. Вип. 1. С. 175-179.

9. Наказ Міністерства економіки України від 02 березня 2007 р. № 60 «Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України». URL: <http://www.expert-ua.info/>.

10. Харазішвілі Ю.М. Теоретичні основи системного моделювання соціально-економічного розвитку України: монографія. Київ: Поліграф Консалтинг, 2007. 321 с.

11. Сільське господарство України у 2016 р.: стат. зб. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ: Держстат України, 2017. 246 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 1.08.2017)

12. Сільське господарство України у 2011 р.: стат. зб. / за ред. Н.С.Власенко. – Київ: Держстат України, 2012. 375 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 1.08.2017)

13. Наукова та інноваційна діяльність України у 2015 р.: стат. зб. / відп. за вип. О. О. Кармазіна. – Київ: Держстат України, 2016. 257 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 1.08.2017)

14. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності за 2016 рік: Аналітична довідка / Міністерство освіти і науки України, Український інститут науково-технічної і економічної інформації: [сайт]. Київ, 2016. URL: <http://mon.gov.ua/content/Діяльність/Наука/2-3-ad-kmu-2015.pdf>. (дата звернення: 1.08.2017)

15. Охорона прав на сорти рослин: Бюлетень / Український інститут експертизи сортів рослин. Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2016. Вип. 4. 221 с. URL: <http://sops.gov.ua>. (дата звернення: 1.08.2017)

16. Охорона прав на сорти рослин: Бюлетень / Український інститут експертизи сортів рослин. Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2016. Вип. 3. 170 с. URL: <http://sops.gov.ua>. (дата звернення: 1.08.2017)

17. Охорона прав на сорти рослин: Бюлетень / Український інститут експертизи сортів рослин. Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2016. Вип. 2. 142 с. URL: <http://sops.gov.ua>. (дата звернення: 1.08.2017)

18. Охорона прав на сорти рослин: Бюлетень / Український інститут експертизи сортів рослин. Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2016. Вип. 1. 1090 с. URL: <http://sops.gov.ua>. (дата звернення: 1.08.2017)

Статтю отримано: 2.08.2017 / Рецензування 29.08.2017 / Прийнято до друку: 10.09.2017

Iryna Babets

Dr. Sc. (Econ.), Associate Professor, Professor

Department of International Economic Relations

Zaporizhzhya Institute of Economics and Information Technologies

Zaporizhzhya, Ukraine

E-mail: irina.babets@ukr.net

SCIENTIFIC AND TECHNICAL FACTORS OF ECONOMIC SECURITY OF THE RURAL TERRITORIES OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Annotation

Introduction. Strengthening the economic security of rural areas in the context of Ukraine's joining to the free trade area with the EU depends on the ability of agricultural enterprises to increase the amount of production and improve the quality of product on the basis of scientific and technical developments.

Methods. An indicative method for assessing the level of economic security of agriculture in Ukraine; the method of the coefficient of sensitivity of the integral index of economic security to the change of indicators; cluster analysis to the grouping

of Ukrainian regions by indicators of agricultural development and its innovative component are used in the article.

Results. Significant influence on the dynamics of the integral indicator of Ukraine's economic security of agriculture in 2011-2016 has been shown to deteriorate such indicators as the introduction of new varieties of plants and animal breeds, the number of patents received on plant varieties.

The dynamics of the integral indicator of agricultural economic security is influenced by a decrease in the rate of growth of labor productivity in relation to the growth rate of wages in agriculture, a decrease of the level in the introduction of new varieties of plants and animal breeds, and a decrease in the number of received security documents for plant varieties. The results of cluster analysis confirmed the significant differentiation of regions of Ukraine in terms of agricultural development and scientific and technical activity.

In accordance with the strategic priorities of the model of interregional cooperation of Ukraine with the EU countries for six groups of regions, formed by the results of cluster analysis, directions for strengthening the economic security of rural areas based on the strengthening of the innovative factor are proposed.

Discussion. Perspectives of using the obtained results are related to the substantiation of the best projects of interregional cooperation in the agrarian sector with participation of Ukrainian and European partners taking into account the criteria of economic security.

Key words: economic security, rural territories, agriculture, interregional cooperation

References

1. Onehina, V.M., & Batiuk, L.A. (2016). Suchasni tendentsii rozvytku silskykh terytorii yak zahroza ekonomichnoi bezpetsi Ukrainy [Contemporary trends in the development of rural areas as a threat to Ukraine's economic security]. *Actual Problems of the Innovative Economy*, 1, 33-36.
2. Zalizko, V.D. (2014). Sotsialna bezpeka silskykh terytorii: problemy ta perspektyvy [Social Security of Rural Areas: Problems and Prospects]. *Agroworld*, 11, 21-27.
3. Boiko, V.V. (2016). Zahrozy funktsionuvanni hospodarskoho mekhanizmu rozvytku silskykh terytorii: strukturno-funktsionalnyi aspekt [Threats to the functioning of the economic mechanism of rural development: structural and functional aspect]. *Actual Problems of the Economy*, 8(182), 195-204.
4. Vasylichak, S.V., & Dubyna, M.P. (2017). Rol ahrahnoho sektoru ekonomiky u zmitsnenni prodovolchoi bezpeky Ukrainy [The role of the agrarian sector of the economy in strengthening Ukraine's food security]. In Ya. Pushak, & Ya. Pitsur (Eds.). *Aktualni problemy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky v Ukraini [Actual problems of economic security in Ukraine]* (pp. 111-129). Lviv, Ukraine: Liha-Pres.
5. Kovalchuk, S.Ya. (2017). Vplyv hlobalizatsiinykh protsesiv na rozvytok silskykh terytoriy u konteksti selozberihaiuchoi modeli ahrahnoho pidpriemnytstva [Influence of Globalization Processes on the Development of Rural Areas in the Context of the Village-Saving Model of Agrarian Entrepreneurship]. *Economy and Society*, Vol. 8, 52-58.
6. Borshchevskiy, V.V. (Ed.). (2012). *Rozvytok silskykh terytoriy v systemi yevrointehratsiinykh priorytetiv Ukrainy* [The development of rural areas in the system of European integration priorities of Ukraine]. Lviv, Ukraine: Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine.
7. Borshchevskiy, V.V., & Vasylytsiv, T.H. (Eds.). (2014). *Stratehichni priorytety ta mekhanizmy innovatsiinoho rozvytku silskykh terytorii zakhidnoho rehionu Ukrainy* [Strategic Priorities and Mechanisms for Innovative Development of Rural Areas of the Western Region of Ukraine]. Lviv, Ukraine: Avers.
8. Korobka, S.V. (2015). Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy innovatsiinoho rozvytku sil'skykh terytorii Zakhidno-Poliskoho rehionu [Organizational-economic mechanisms of innovative development of rural areas of the Western Poliss region]. *Bulletin of Donetsk National University. Series Economics and Law*, Vol. 1, 175-179.
9. Ministry of Economy of Ukraine. (2007). Pro zatverdzhennia metodyky rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [On Approval of Methodology for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine]. Order on 2007, March 02, 60. Retrieved from <http://www.expert-ua.info>.
10. Kharazishvili, Yu.M. (2007). *Teoretychni osnovy systemnoho modeliuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Theoretical foundations of system modeling of socio-economic development of Ukraine]. Kyiv, Ukraine: Polihraf Konsaltnyh.
11. State Statistics Service of Ukraine (2017). *Silske hospodarstvo Ukrainy u 2016 rotsi* [Agriculture of Ukraine in 2016]. Kyiv. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. State Statistics Service of Ukraine (2012). *Silske hospodarstvo Ukrainy u 2011 rotsi* [Agriculture of Ukraine in 2011]. Kyiv. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. State Statistics Service of Ukraine (2016). *Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy u 2015 rotsi* [Scientific and innovative activity of Ukraine in 2015]. Kyiv. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

14. Ministry of Education and Science of Ukraine, Ukrainian Institute of Scientific, Technical and Economic Information (2016). *Stan rozvytku nauky i tekhniky, rezultaty naukovo i nauково-tekhnichnoi diialnosti za 2016 rik* [The development of science and technology, the results of scientific and scientific and technical activities in 2016]. Kyiv. Retrieved from <http://mon.gov.ua/content/Діяльність/Наука/2-3-ad-kmu-2015.pdf>.

15. Ukrainian Institute of Plant Varieties Examination (2016). *Okhorona prav na sorty roslyn*, Vol. 4 [Protection of rights to plant varieties, Vol. 4]. Vinnytsia. Retrieved from <http://sops.gov.ua>.

16. Ukrainian Institute of Plant Varieties Examination (2016). *Okhorona prav na sorty roslyn*, Vol. 3 [Protection of rights to plant varieties, Vol. 3]. Vinnytsia. Retrieved from <http://sops.gov.ua>.

17. Ukrainian Institute of Plant Varieties Examination (2016). *Okhorona prav na sorty roslyn*, Vol. 2 [Protection of rights to plant varieties, Vol. 2]. Vinnytsia. Retrieved from <http://sops.gov.ua>.

18. Ukrainian Institute of Plant Varieties Examination (2016). *Okhorona prav na sorty roslyn*, Vol. 1 [Protection of rights to plant varieties, Vol. 1]. Vinnytsia. Retrieved from <http://sops.gov.ua>.

Received: 08.2.2017 / Review 08.29.2017 / Accepted 09.10.2017

УДК 338.1:711.437(477)+65.0.12.8:33
JEL Classification H10, O10, R10

Варналії Захарій

д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри фінансів
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
E-mail: vzs1955@gmail.com

ПРІОРИТЕТИ ТА ЗАСОБИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗБАЛАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація

Вступ. Останніми роками спостерігається загострення проблем соціально-економічного розвитку сільських територій. Це передусім обумовлене низкою проблем, пов'язаних із недостатньо ефективним використанням їх соціально-економічного потенціалу. Таким чином посилюється дисбаланс соціально-економічної безпеки держави, ускладнюються формування конкурентоспроможних регіональних економічних комплексів. Відтак, важливо ідентифікувати пріоритети, розробки і реалізацію ефективних засобів соціально-економічного зростання та використання потенціалу розвитку сільських територій України.

Методи. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові методи пізнання (аналіз і синтез, індукція і дедукція, діалектичний та абстрактно-логічний методи) та системний підхід до вивчення економічних процесів.

Результати. Визначено перелік проблем, що перешкоджають належному розвитку сільських територій в Україні, а відтак призводять до погіршення рівня якості життя та соціальної забезпеченості сільського населення, уповільнення розвитку підприємництва, ділової інфраструктури та зниження ефективності використання в цих цілях природно-ресурсного потенціалу, погіршення якості людського капіталу, адміністративно-управлінських обмежень органів місцевого самоврядування територіальних громад.

Сформовано набір пріоритетних напрямів та засобів розвитку сільських територій в контексті державної політики збалансування соціально-економічної безпеки, які передбачають інноваційний розвиток та модернізацію економіки сільських територій, створення сприятливого середовища для розвитку малого підприємництва, вдосконалення державної політики у сфері розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури сільських територій, розвиток ринків праці, державно-приватного партнерства, механізмів залучення коштів трудових мігрантів.

Перспективи. Подальші дослідження в аналізованій сфері доцільно зосередити на визначенні механізмів, завдяки яким вдасться ефективно реалізувати пріоритетні завдання та засоби розвитку сільських територій в контексті державної політики збалансування соціально-економічної безпеки держави.

Ключові слова: сільські території, державна політика, соціально-економічна безпека, пріоритети розвитку, засоби розвитку.

Вступ.

Посилення диференціації регіонального та субрегіонального економічного розвитку та якості життя населення в обласному центрі та на решті територій є актуальною проблемою державної політики збалансування соціально-економічної безпеки України впродовж усього періоду незалежності.

Останніми роками спостерігається особливе загострення соціально-економічних проблем сільських територій в Україні. Це пояснюється, з одного боку, притаманним нашій державі глобальним процесом урбанізації, а, з іншого, – економічним, соціальним, культурним спадом у віддалених від обласного центру територіях, зумовленим низкою проблем, пов'язаних з недостатньо ефективним використанням соціально-економічного потенціалу. Як наслідок, сьогодні перед сільськими територіями України постала низка викликів, зумовлених руйнуванням їх

соціальної та комунальної інфраструктури, погіршенням якості людського капіталу, нарощуванням соціально-демографічних диспропорцій, недостатньо ефективним використанням наявних природних ресурсів, погіршенням екологічних умов господарювання [1, с. 64-68].

Все це посилює дисбаланс соціально-економічної безпеки держави, ускладнює формування конкурентоспроможних регіональних економічних комплексів. Відтак, актуалізувалася необхідність ідентифікації пріоритетів, розробки і реалізації ефективних засобів соціально-економічного зростання та використання потенціалу розвитку сільських територій України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми розвитку сільських територій в Україні широко досліджені у працях таких вітчизняних науковців: В. Бойка, В. Борщевського, О. Булавки, Т. Васильціва, В. Геєця, О. Єрмакова, І. Лукінова, Е. Лібанової, О. Онищенко, К. Прокопишак, М. Сахацького, Л. Шепотько, В. Юрчишина та ін. При цьому вплив таких проблем розглядається стосовно різних сфер реалізації державної політики регулювання та контролю соціально-економічних відносин.

Водночас, у низці наукових досліджень практичні аспекти реалізації державної політики збалансування соціально-економічної безпеки держави стосуються тенденцій економіки сільських територій. Йдеться про наукові доробки В. Бесєдіна, І. Бондар, О. Власюка, А. Гальчинського, С. Дорогунцова, О. Ляшенко, А. Мельник, А. Савченка, А. Чухна та ін.

Втім, часто у наукових дослідженнях не враховується, що економіка нашої держави постійно перебуває у стані адаптації до світових тенденцій та необхідного за будь-яких обставин забезпечення потреб суспільства. Тому пріоритети та засоби розвитку сільських територій не можуть розглядатися у довгостроковому періоді і їх необхідно постійно переглядати, а для окремих громад – кардинально змінювати і по-новому адаптовувати.

Мета.

Метою статті є наукове обґрунтування пріоритетів та засобів розвитку сільських територій в контексті державної політики збалансування соціально-економічної безпеки держави.

Методологія дослідження.

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові методи пізнання (аналіз і синтез, індукція і дедукція, діалектичний та абстрактно-логічний методи) та системний підхід до вивчення економічних процесів.

Результати.

Останніми роками спостерігається суттєве погіршення соціально-економічної безпеки України, у т.ч. через загострення проблем соціально-економічного розвитку сільських територій. Це передусім обумовлене недостатньою ефективністю використання ними соціально-економічного потенціалу, що призводить до руйнування соціальної та комунальної інфраструктури, погіршення якості людського капіталу, нарощування соціально-демографічних диспропорцій, недостатньо ефективного використання наявних природних ресурсів, погіршення екологічних умов господарювання [3, с. 163-170].

Вже довгий час сільські території України характеризуються невисоким рівнем якості життя та соціальної забезпеченості населення, що обумовлено погіршенням дорожньо-транспортної, житлово-комунальної, комунікаційної та соціальної інфраструктури, гіршою забезпеченістю населення об'єктами торгівлі та споживчих послуг, нерозвиненістю мережі інституцій соціальних послуг, підтримки та допомоги. Також сформувався низький рівень розвитку підприємництва, ділової інфраструктури та використання в цих цілях природно-ресурсного потенціалу, досі використовуються застарілі методи господарювання, що гальмують процеси модернізації економіки сільських територій.

Проблеми, що виникли внаслідок прогалин у політиці реформування аграрного сектора, його прискореного і навіть поспішного переведення у ранг ринкових відносин, спричинили деформацію системи управління підприємствами побутового обслуговування мешканців сільських територій України. Та більше, упродовж багатьох років на сільських територіях фактично не розвиваються альтернативні сільському господарству види економічної діяльності. Це зумовлено порівняно низькою щільністю розселення сільських мешканців, браком дієвих програм державної підтримки підприємницьких ініціатив та інноваційних ідей, відсутністю належних можливостей для професійної перепідготовки та перекваліфікації кадрів, недоступністю інформаційного забезпечення щодо несільськогосподарських видів економічної діяльності.

В міру проведення інституційних реформ державної економічної системи ще досі зберігається надмірна бюджетна та адміністративна централізація, яка супроводжується постійним дефіцитом і перманентною дотаційністю більшості бюджетів в сільській місцевості. Це призводить до неспроможності органів місцевого самоврядування акумулювати достатню кількість інвестиційних ресурсів для реалізації програм інноваційного розвитку соціальної, комунальної та інноваційної інфраструктури [2, с. 22-24; 7, с. 167-169].

Ці та інші чинники посилюють дисбаланс соціально-економічної безпеки держави, ускладнюють формування конкурентоспроможних економічних комплексів на сільських територіях. Відтак, пріоритетами напрямками розвитку сільських територій в контексті державної політики збалансування соціально-економічної безпеки держави доцільно визначити [6, с. 84-91]:

1) покращення умов та створення територій, комфортних для проживання населення, шляхом розбудови житлово-комунальної, комунікаційної та соціальної інфраструктури, покращення рівня забезпеченості населення об'єктами торгівлі і споживчих послуг, розвитку мережі інституцій соціальної підтримки і допомоги;

2) створення сприятливого середовища для розвитку малого і середнього підприємництва, у т. ч. з використанням факторних конкурентних переваг та природно-ресурсного потенціалу (надання оздоровчих та відпочивальних послуг, розвиток «зеленої» економіки, агроосель, творчих індустрій, використання потенціалу культурних ресурсів та народної творчості);

3) покращення транспортної (локальної) доступності територій віддалених сільських поселень;

4) забезпечення сталого розвитку та підвищення рівня енергетичної незалежності сільських територій;

5) запровадження організаційно-економічних механізмів розвитку людського капіталу;

6) диверсифікацію економіки, децентралізацію влади і підвищення функціональної спроможності сільських територіальних громад.

Очевидно, що реалізація зазначених пріоритетних завдань повинна передбачати використання низки засобів. Так, у контексті забезпечення інноваційного розвитку та модернізації економіки сільських територій України варто змінити принципи державної підтримки села з переорієнтацією бюджетно-інвестиційної підтримки на першочергову підтримку розвитку інноваційної та комунальної інфраструктури, стимулювати реалізацію програм з розвитку енергозбереження та альтернативної енергетики у сільській місцевості, реалізувати низку навчально-освітніх програм для керівників сільських органів місцевого самоврядування та підприємців сільських територій, започаткувати низку пілотних проектів, спрямованих на розробку та реалізацію програм багатofункціонального розвитку сільських територій на основі активізації несільськогосподарського підприємництва.

Водночас, важливо обрати сфери в яких будуть генеруватися джерела економічного розвитку сільських територій, в т.ч. інноваційного. Тут варто виділити роль малого підприємництва на сільських територіях. Відповідно в межах державної політики збалансування соціально-економічної безпеки держави потрібно:

- передбачати розроблення та реалізацію регіональних програм інвестиційного розвитку

малого підприємництва на сільських територіях;

підвищити ефективність державного планування і програмування розвитку малого бізнесу на регіональному і місцевому рівні;

- стимулювати розвиток привабливих для конкретної сільської території видів економічної діяльності;

- надавати державну підтримку фінансових та лізингових програм розвитку малого підприємництва на території сільських поселень;

- забезпечити формування економічних стимулів для створення локальних інтегрованих виробничих систем, проведення горизонтальної та вертикальної кооперації малих підприємств, покращення інвестиційного клімату на сільських територіях шляхом гарантування захисту прав та інтересів інвестора;

- продовжувати діяльність із підвищення рівня прозорості й ефективності дозвільної системи;

- забезпечити інформаційно-консультаційну підтримку сільського населення щодо започаткування власного бізнесу, покращення соціально-психологічного та організаційно-професійного середовища підприємницької діяльності.

При цьому, такі заходи потребуватимуть проведення публічних слухань та висвітлення у регіональних та місцевих засобах масової інформації, формування мережі інституцій та програм фінансово-кредитного сприяння, розроблення регіональних паспортів пріоритетних видів економічної діяльності, формування консультаційних шкіл бізнес-тренерів з питань організації та ведення підприємницької діяльності, розроблення регламентуючих нормативно-правових актів співпраці та відповідальності інвестора і сільських громад тощо [5, с. 101-122; 8, с. 79-93].

Також одним із головних векторів розвитку сільських територій є покращення інфраструктурного забезпечення, зокрема дорожньо-транспортного. Тому, в контексті реалізації державної політики збалансування соціально-економічної безпеки України необхідно передбачити: реалізацію заходів щодо відновлення ролі автостанцій в організації процесу пасажирських перевезень у сільському напрямку та їх подальшої модернізації, поступове впровадження автоматизованої системи продажу квитків, запровадження практики формування баз даних пасажиропотоків, створення стимулів для автоперевізників відносно розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури та її об'єктів на сільських територіях, впровадження нових стандартів та кваліфікаційних умов при проведенні тендерів на ремонт, інженерне і архітектурне облаштування автомобільних доріг у сільській місцевості, реалізацію пілотних проектів у сфері реформування існуючої системи управління автомобільними дорогами на сільських територіях [4, с. 209-211].

Важливо передбачити засоби щодо розвитку ринку праці на сільських територіях, які засвідчать ефективність реалізації завдань відносно розвитку малого бізнесу, модернізації економіки, інфраструктурного забезпечення. Так, необхідно:

- диверсифікувати економіку сільських територій для забезпечення продуктивної зайнятості, підвищення ефективності праці та доходів населення, організації самозайнятості та впорядкування «човникової» торгівлі;

- запровадити організаційні механізми покращення підприємницького середовища для підвищення ефективності функціонування мікроринків праці та посилення ділової активності населення;

- удосконалити нормативно-правове та організаційно-економічне забезпечення системи регулювання трудової міграції і збільшення масштабів зайнятості на внутрішніх ринках України.

Перелік визначених заходів у різних сферах розвитку сільських територій має інвестиційний характер і їх реалізація потребує належного ресурсного забезпечення. Так, одним з ефективних інструментів пошуку та забезпечення доступу до ринків ресурсів може бути державно-приватне партнерство. Вважаємо, що для розвитку державно-приватного партнерства на сільських територіях необхідно:

- системно доопрацювати та гармонізувати нормативно-правовий базис його впровадження;
- скасувати законодавчі норми щодо можливості укладення відповідних договорів партнерства без конкурсу;
- розробляти і реалізовувати проблемно-цільові програмні заходи протидії і поширення корупційних проявів у таких партнерських відносинах;
- забезпечити активний діалог між потенційними учасниками партнерства та іншими зацікавленими особами;
- сприяти більш активному поширенню інформації про інвестиційні пропозиції та підвищити мотивацію потенційних партнерів в укладенні угод ДПП.

Одним із джерел інвестиційно-інноваційного розвитку сільських територій варто розглядати кошти трудових мігрантів, яких необхідно активно долучати до розроблення та реалізації перспективних проєктів. Зокрема, попередньо варто [6, с. 79-88]:

- розробити та схвалити нормативно-правові документи щодо управління та регулювання такими грошовими потоками;
- забезпечити механізми легалізації заробітної плати працюючих за кордоном;
- активізувати роботу центрів зайнятості щодо працевлаштування українських трудових мігрантів;
- ініціювати створення кредитних спілок із залученням коштів трудових мігрантів;
- забезпечити скоординовану діяльність державних органів влади з українською діаспорною мережею;
- за участі трудових мігрантів створювати підприємства в стратегічних галузях та вирішувати соціальні проблеми на сільських територіях.

Висновки і перспективи.

З метою забезпечення ефективного реформування та соціально-економічного розвитку сільських територій України, вирівнювання таким чином просторово-структурних соціально-економічних деформацій, розвитку галузей реального сектора економіки, стимулювання ділової активності, покращення інфраструктури та якості життя сільського населення потрібно реалізувати системну сукупність засобів та інструментів державної політики збалансування соціально-економічної безпеки держави, спрямованої на досягнення таких пріоритетів, як розбудова інфраструктури сільських територій, створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва, покращення транспортної (локальної) доступності, розвиток ринку праці, соціальної сфери та людського капіталу, диверсифікація економіки і підвищення функціональної спроможності сільських територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Бойко В.В. Сільські території у формуванні економічної безпеки держави: теоретичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 11. С. 64-68.
2. Борщевський В.В. Економічна безпека регіону з урахуванням соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій. *Інноваційна економіка*. 2014. № 1. С. 21-25.
3. Васильців Т.Г., Лупак Р.Л. Інструменти господарського механізму розвитку сільських територій як передумова вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій соціально-економічної безпеки України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 11. С. 167-171.
4. Ксьонжик І.В. Удосконалення організаційно-економічного механізму інфраструктурного забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій України. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2014. Вип. 12 (62). С. 208-213.
5. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України : моногр. / за ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва, к.е.н., доц. В.В. Бойка. Львів, 2016. 262 с.
6. Організаційно-економічні механізми та засоби нарощування і ефективного використання потенціалу розвитку прикордонних територій західних регіонів України : аналіт. доповідь / за заг. ред.

Т.Г. Васильціва. Львів, 2014. 118 с.

7. Плеханов Д. О. Напрями державної політики розвитку сільських територій в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 19. С. 167-169.

8. Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій західного регіону України : моногр. / за ред. д.е.н. Борщевського В. В., д.е.н. Васильціва Т. Г. Львів, 2014. 176 с.

Статтю отримано: 14.07.2017 / Рецензування 12.08.2017 / Прийнято до друку: 27.08.2017

Zakhariy Varnaliy

Dr. Sc. (Econ.), Professor,

Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Professor,

Department of Finance,

Kyiv National Taras Shevchenko University

Kyiv, Ukraine

E-mail: vzs1955@gmail.com

PRIORITIES AND MEANS OF DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN THE CONTEXT OF THE STATE POLICY OF BALANCING SOCIO-ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Abstract

Introduction. In recent years the intensification of the problems of social and economic development of rural areas has been observed. This is primarily due to a number of problems associated with the inefficient use of their social and economic potential. In this way, an imbalance in the social and economic security of the state increases, and the formation of competitive regional economic complexes becomes more complicated. It is important to identify priorities, develop and implement of effective means of social and economic growth and use of the potential of development of rural areas of Ukraine.

Methods. The general scientific methods of cognition (analysis and synthesis, induction and deduction, dialectic, abstract and logical methods) and a systematic approach to the study of economic processes are the methodological basis of the research.

Results. The list of problems hindering the proper development of rural areas in Ukraine is identified, which leads to a deterioration of the quality of life and social security of the rural population, slowing down of entrepreneurship development, business infrastructure and reduction of the efficiency of the use of natural resources for these purposes, deterioration of the quality of human capital, administrative and managerial restrictions of local government bodies of territorial communities.

A set of priority directions and means of development of rural areas in the context of the state policy of balancing social and economic security that envisages innovative development and modernization of the rural economy, creation of a favorable environment for the development of small business, improvement of state policy in the field of development of road and transport infrastructure of rural areas, the development of labor markets, public and private partnerships, and mechanisms for attracting labor migrants.

Discussion. Further studies in the analyzed area should focus on identifying the mechanisms by which it will be possible to implement effectively the priority tasks and means of development of rural areas in the context of the state policy of balancing the social and economic security of the state.

Keywords: rural territories, state policy, social and economic security, development priorities, means of development.

References

1. Boyko, V.V. (2015). Sil's'ki terytoriyi u formuvanni ekonomichnoyi bezpeky derzhavy: teoretychnyy aspekt [Rural areas in the formation of economic security of the state: the theoretical aspect]. *Scientific Herald of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management*, 11, 64-68.
2. Borshchevs'kyi, V.V. (2014). Ekonomichna bezpeka rehionu z urakhuvannyam sotsial'no-ekonomichnoho potentsialu rozvytku sil's'kykh terytoriy [Economic security of the region, taking into account the socio-economic potential of rural development]. *Innovative Economy*, 1, 21-25.
3. Vasyli'tsiv, T.H., & Lupak, R.L. (2016). Instrumenty hospodars'koho mekhanizmu rozvytku sil's'kykh terytoriy yak peredumova vyrvynnyuvannya prostoro-vo-terytorial'nykh dysproportsiy sotsial'no-ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [Tools of the economic mechanism of development of rural territories as a prerequisite for equalization of

spatial and territorial disparities of socio-economic security of Ukraine]. *Business Inform*, 11, 167-171.

4. Ks'onzhuk, I.V. (2014). Udoshkonalennya orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu infrastruktorno zabezpechennya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku sil's'kykh terytoriy Ukrainy [Improvement of organizational and economic mechanism of infrastructural provision of social and economic development of rural areas of Ukraine]. *Bulletin of the Sumy National Agrarian University. Series: Economics and Management*, 12(62), 208-213.

5. Vasyl'tsiv, T.H., & Boyko, V.V. (Eds) (2016). *Napryamy ta zasoby rozvytku sil's'kykh terytoriy v konteksti zmitsnennya sotsial'no-ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy* [Areas and means of development of rural territories in the context of strengthening of socio-economic security of Ukraine]. Lviv, Ukraine: Liha-Pres

6. Vasyl'tsiv, T.H. (Ed.) (2014). *Orhanizatsiyno-ekonomichni mekhanizmy ta zasoby naroshchuvannya i efektyvnoho vykorystannya potentsialu rozvytku prykordonnykh terytoriy zakhidnykh rehioniv Ukrainy* [Organizational and economic mechanisms and means of building up and effective use of the potential of the development of border areas of the western regions of Ukraine]. Lviv, Ukraine: Liha-Pres

7. Plekhanov, D.O. (2014). Napryamy derzhavnoyi polityky rozvytku sil's'kykh terytoriy v Ukraini [Areas of State Policy for the Development of Rural Areas in Ukraine]. *Investments: practice and experience*, 19, 167-169

8. Borshchevs'kyi, V.V., & Vasyl'tsiv, T.H. (Eds.) (2014). *Stratehichni priorityty ta mekhanizmy innovatsiynoho rozvytku sil's'kykh terytoriy zakhidnoho rehionu Ukrainy* [Strategic Priorities and Mechanisms for Innovative Development of Rural Areas of the Western Region of Ukraine], Lviv, Ukraine: Avers.

Received: 07.14.2017 / Review 08.12.2017 / Accepted 08.27.2017

УДК 338.242: 338.012
JEL Classification O11

Куцик Петро

к.е.н., професор, ректор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна
E-mail: kutsykpetro@gmail.com

Процикевич Арсен

аспірант
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна
E-mail: arsen@uar.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ІТ-ПОСЛУГ

Анотація

Вступ. Трансформаційні процеси в економіці держави передбачають розвиток нових сфер і засобів забезпечення її стабільності та стійкості. Однією із таких сфер є інформаційні технології, які все більше впливають та формують зовнішню залежність державної економічної системи. Відтак такі процеси повинні контролюватися органами державного самоврядування та ефективно регулюватися через створення самодостатніх площадок. Вбачаємо, що формування та розвиток ринку ІТ-послуг може функціонально забезпечити і успішно врегульовувати інтереси усіх суб'єктів у державній економічній системі.

Методи. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові (методи систематизації та узагальнення, формалізації) та спеціальні економічні методи, зокрема системно-структурного та компаративного аналізу (для дослідження системно-структурних аспектів функціонування ринку ІТ-послуг).

Результати. Надано характеристику науковим тлумаченням поняття ІТ-послуг, що дозволило запропонувати власне визначення його сутності. Виявлено спільні характеристики у практиці трактування ІТ-послуг, на які орієнтується діяльність з управління ними. Представлено концептуальну структуру ринку ІТ-послуг шляхом виділення таких її елементів як виробники, споживачі, конкуренти, інвестиційне та фінансово-ресурсне забезпечення, умови бізнес-середовища, система регулювання ринку, інфраструктура ринку, продукти (послуги) ринку.

Перспективи. Ефективне функціонування та розвиток ринку ІТ-послуг в значній мірі залежать від інвестиційного забезпечення процесів створення, впровадження і комерціалізації інновацій у сфері ІТ та, зокрема, ІТ-послуг. Відтак, у перспективі важливо узагальнити теоретико-методичне забезпечення інвестиційних процесів на ринку ІТ-послуг, зокрема, як об'єкта державного регулювання.

Ключові слова: ІТ-послуги, інформаційні технології, ринок, державне регулювання.

Вступ.

Характерними тенденціями сучасного етапу еволюції світового господарства, а також внутрішніх ринків і системи суспільних відносин практично в усіх економіках світу стали активний розвиток і застосування інформаційних та інтернет-технологій, інформатизація господарських процесів, активне впровадження у практику продуктів, створених на базі науково-дослідних робіт, інновацій, із застосуванням прав на нематеріальні активи, зокрема на об'єкти інтелектуальної власності. Це забезпечило зростання попиту та активний розвиток інформаційних технологій – сукупності методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження, показу і використання інформації в інтересах її користувачів.

Інформаційні технології все більше впроваджуються в економічній, фінансовій, виробничій,

соціальний, політичний та інших сферах суспільства. Продуцентом відповідного продукту (технології, послуги, технологічного засобу праці, інформаційного повідомлення, бази даних тощо) є сектор інформаційних технологій держави, значимість якого все більше зростає в контексті формування більшої частки ВВП та національного доходу, створення нових робочих місць і забезпечення зайнятості, впровадження інноваційних рішень у галузях реального сектору в цілях зміцнення конкурентоспроможності економіки, розвитку інформаційного суспільства та підвищення рівня якості життя населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Концептуальні засади функціонування ринку ІТ-послуг та його окремих аспектів висвітлено у працях вітчизняних і закордонних науковців, зокрема: Дж. Боддевіна, О. Гаврилюка, Б. Данилишина, А. Деадорф, Л. Демидової, М. Костецькі, Р. Мердика, С. Осики, Р. Рассела, Б. Рендера, Є. Савельєва, К. Сєдова, А. Філіпенка, М. Фітцзімонс. Проблеми державного регулювання розвитку ринку ІТ-послуг присвячені наукові праці К. Барлетта, С. Гешала, Дж. Даннінга, В. Новицького, О. Плотнікова, О. Рогача, Л. Руденко, С. Сіденко, А. Субботіна, Т. Хорста. Втім із розвитком технологій та способів регуляторного впливу на ринкове середовище, у т.ч. сектору ІТ-послуг, змінюються його системні аспекти функціонування. Постійно потребують наукового визначення процеси інвестиційного та фінансово-ресурсного забезпечення, умови бізнес-середовища, системний характер регулювання та інші структурні особливості функціонування ринку ІТ-послуг.

Мета.

Метою статті є наукове обґрунтування концептуальних основ функціонування та особливостей державного регулювання розвитку ринку ІТ-послуг.

Методологія дослідження.

У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові (методи систематизації та узагальнення, формалізації) та спеціальні економічні методи, зокрема системно-структурного та компаративного аналізу (для дослідження системно-структурних аспектів функціонування ринку ІТ-послуг).

Результати.

Вітчизняне законодавство визначає інформаційні технології як цілеспрямовану організовану сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування (Закон України «Про національну програму інформатизації») [1].

Про інформаційно-комунікаційні технології згадується й у Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні», де трактування цього поняття немає, але його певний концептуальний зміст простежується. В законі зазначається: «...Україна має власну історію розвитку базових засад інформаційного суспільства: діяльність всесвітньо відомої школи кібернетики; формування на початку 90-х років минулого століття концепції та програми інформатизації; створення різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій і загальнодержавних інформаційно-аналітичних систем різного рівня та призначення» [2]. Таким чином, на наш погляд, йдеться про певний інформаційно-комунікаційний продукт у вигляді послуги, технології чи техніко-технологічного засобу, застосування якого критично якісно підвищує ефективність у всіх сферах суспільного життя.

В економічних словниках інформаційні технології та інформаційно-комунікаційні технології (англ. «information and communication technologies –ICT») здебільшого трактують як сукупність методів, організаційно-виробничих процесів і програмно-технічних засобів, засобів обчислювальної

техніки, інтегрованих у технологічний ланцюжок з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження, показу і використання інформації в інтересах її користувачів; технології, що забезпечують та підтримують інформаційні процеси, забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування, виконання інформаційних процесів з метою підвищення їхньої надійності та оперативності і зниження трудомісткості ходу використання інформаційного ресурсу [3].

У науково-експертному середовищі інформаційні технології спрощено трактуються як сукупність засобів і методів збирання, реєстрації, обробки, накопичення і доведення до користувача необхідних даних у системі організаційного управління на основі застосування засобів обчислювальної техніки [4, с. 21]. Такий погляд і підхід набув чи не найбільшого поширення у профільній економічній літературі і, власне, закладається в основу більшості визначень, до яких хіба додають певні особливості створення і застосування інформаційних технологій у певному виді економічної діяльності.

На думку В. Гужви, інформаційні технології – це система методів і способів збору, передачі, накопичення, опрацювання, зберігання, подання та використання інформації. Їх ключовими відмінностями від матеріальних продуктів є збір даних або первинної інформації, їх опрацювання та отримання результатної інформації, передача цієї інформації й, на її основі, прийняття рішень. Інформаційна технологія передбачає існування комплексу відповідних технічних засобів, що забезпечують реалізацію інформаційного процесу і системи управління цим комплексом технічних засобів (програмні засоби та організаційно-методичне забезпечення, що пов'язує дії персоналу і технічних засобів у єдиний технологічний процес) [5, с. 19-20].

Як вважає С. Мельниченко, при застосуванні інформаційних технологій необхідно визначитися з їх вкладом у процес управління суб'єктами господарювання. Можна виокремити три аспекти ІТ: функція забезпечення виробничого процесу; інтегральна складова частини продукту; організаційний інструмент для створення віртуальних форм підприємства [6, с. 19-20].

Фактично, можна констатувати, що у сучасних дослідженнях інформаційних технологій все більшої важливості набуває не підхід до визначення, як складових тих елементів, які закладаються в структурну характеристику цього поняття. У переважаючій більшості основу наукового фундаменту теорії і практики побудови інформаційних технологій становлять такі напрями: математичне та інформаційне моделювання процесів; методи оптимізації та теорія системного аналізу; теорія і методи сучасного програмування (БД, БЗ тощо); методи (технічні та програмні) захисту інформації (методи криптографії); комп'ютерні та телекомунікаційні засоби обробки та надійної передачі даних [7, с. 42].

Таким чином, на нашу думку, інформаційні технології доцільно трактувати як сукупність методів, технологічних процесів і знань, які в поєднанні з програмно-технічними засобами та відповідним апаратним забезпеченням призначені для формування, опрацювання і використання інформації та баз даних в цілях створення (забезпечення) позитивного ефекту для замовника (споживача) інформаційних технологій. Вважаємо, що головними аспектами такого підходу є:

- по-перше, врахування не лише методів (способів) управління процесами, які є об'єктами інформаційної технології, але й технологічних процесів (у вигляді інструкцій щодо виконання, технологічних правил, вимог, графіків, карт та ін.) та знань (про методи здійснення організаційно-виробничих процесів, регламенти, режими та принципові напрями подальшого удосконалення і розвитку технологій, способів їх застосування);

- по-друге, усвідомлення того, що в сфері ІТ розроблені технологічні рішення (методи, способи, підходи) не можуть виступати єдиним цілісним продуктом без їх поєднання з програмно-технічними засобами та відповідним апаратним забезпеченням. Лише в такому зв'язку може пропонуватися на ринку і придбаватися та споживатися покупцем відповідний ІТ-продукт;

- по-третє, формування, опрацювання і використання інформації та баз даних. Звичайно, що науковцями пропонується ширший перелік підходів до використання інформації, але їх обмеження

формуванням, опрацюванням і використанням, на нашу думку, також в достатньо повній мірі розкриває всі напрями використання інформації, а, відтак, є достатнім;

- по-четверте, забезпечення позитивного ефекту для замовника (споживача) інформаційних технологій. Цей аспект вважаємо важливим з огляду на призначення ІТ. Більше того, позитивний ефект може передбачати як внутрішній, так і зовнішній (суспільний) аспекти та включати економічні, соціальні, інформаційні, психологічні та інші складові.

Додамо, що в економічній літературі, де досліджуються проблеми функціонування ІТ-сфери та ІТ-ринку, в багатьох випадках результат надання ІТ-послуг ототожнюється з отриманням необхідної інформації. Так, С. Войтко та Т. Сакалош надають таку характеристику ІТ-послуг: «... це якісно нова, достовірна інформація, доставлена (отримана) за визначений період у визначеному просторово-часовому відтинку із чітко визначеними і висунутими користувачами послуги вимогами щодо її достовірності та терміновості» [8, с. 385]. Втім, ми не в повній мірі погоджуємося з таким визначенням. Адже воно розкриває лише окремий вид ІТ-послуг, до прикладу, такий як бази даних.

Міжнародна організація стандартизації (ISO) надає власне чітке трактування ІТ-послуг: «... це комплекс процесів, технологій та дій персоналу, що базуються на ІТ-знаннях і покликані забезпечити безперервність та вищу ефективність бізнес-процесів замовника; це результат як мінімум однієї дії, що обов'язково здійснюється при взаємодії постачальника і споживача і є, як правило, нематеріальною, та може включати: діяльність, що здійснюється на поставленій споживачеві матеріальній продукції; надання нематеріальної продукції; створення сприятливих умов для споживачів» [9].

Підводячи підсумки вивчення зарубіжної практики трактування ІТ-послуг, узагальнимо, що загальними спільними результатами, на які орієнтується діяльність з управління ІТ-послугами, є такі характеристики: доступність, безперервність і вища ефективність бізнес-процесів споживача ІТ-послуг; ідентифікація цінностей для замовника та споживачів; забезпечення бізнес-діяльності замовника; формування умов для ІТ-комунікацій; створення необхідних умов для функціонування і розвитку інформаційних систем підприємств – замовників ІТ-послуг для досягнення їх місії та стратегічних цілей, реалізації глобальних завдань.

Вважаємо, що є підстави трактувати поняття ІТ-послуг як сукупність послуг у сфері інформаційних технологій, які створюються представниками сектора ІТ-послуг (одного з сегментів сектора інформаційних технологій) та споживаються їх замовниками – суб'єктами господарювання різних форм власності та організаційно-правових форм у всіх сферах суспільного життя; процес створення і впровадження ІТ-послуг супроводжується набором чітких вимог щодо їх якості та комплексом технічних характеристик; їх ключове призначення – підвищення ефективності бізнес-процесів, а також внутрішніх і зовнішніх параметрів ефективності господарювання.

В окремих дослідженнях наголошується не стільки на сутнісних характеристиках (оскільки загальні елементи цього ринку аналогічні до інших видів та сегментів ринку товарів і послуг) ринку ІТ-послуг, як на важливості його обсягів, темпів зростання та структури. Останню, як вже зазначалося, як правило, формують сегменти (сектори): аутсорсинг, ІТ-консультування, оброблення та зберігання електронної інформації. Обсяги ринку ІТ-послуг в значній мірі визначаються такими характеристиками, як: розвиток реального сектора економіки та зорієнтованість його суб'єктів на інновації, застосування і впровадження сучасних технологій, а звідси – обсяги внутрішньої потреби на ІТ-продукти; обсяги ІТ-експорту, відкритість внутрішнього ринку ІТ-послуг та налагодженість відносин із зовнішніми споживачами ІТ-послуг; система формування інтелектуально-кадрового забезпечення галузі; стан розвитку інфраструктури ринку ІТ-послуг; наявність і ефективність діяльності так званих структур, що забезпечують інтеграцію і зближення інтересів виробників ІТ-послуг, науково-дослідних та інноваційних структур (інноваційних кластерів, технопарків, венчурних площадок, ІТ-шкіл) [10, с. 63-65].

Узагальнюючи вищенаведене, представимо на рис. 1 концептуальну структуру ринку ІТ-послуг.

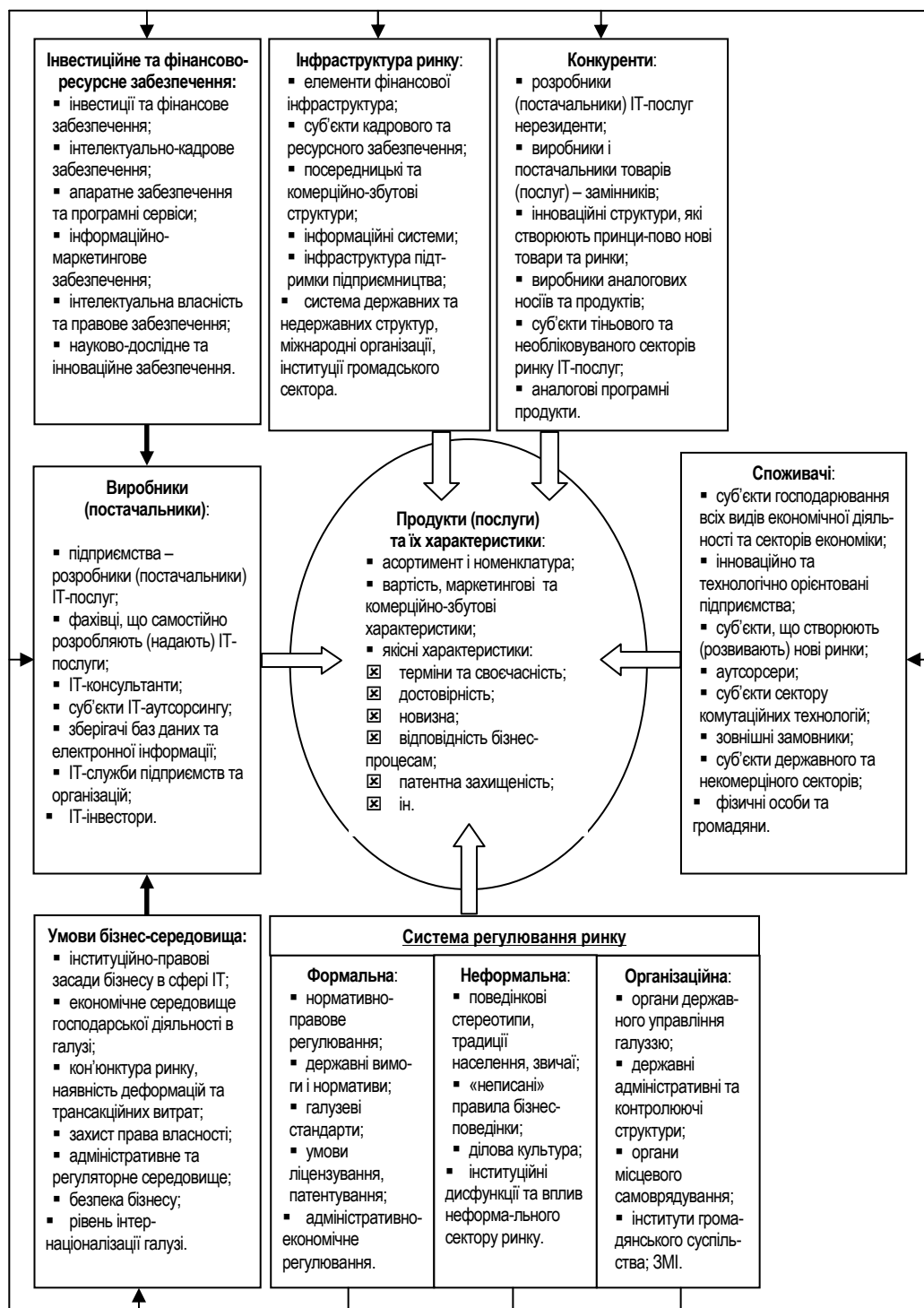

Рис. 1. Концептуальна структура ринку ІТ-послуг*

*Джерело: авторська розробка.

Зауважимо, що особливості актуальності питання сутнісно-концептуальних характеристик державного регулювання ринку ІТ-послуг в сучасних наукових дослідженнях не набуло. В більшій мірі можна відшукати результати досліджень, які мають, скоріше, прикладний аспект, тобто де науковцями, виходячи з сучасних вітчизняних реалій, обґрунтовуються пропозиції та рекомендації відносно конкретних дій держави, спрямованих на стимулювання розвитку ринку та його суб'єктів, збільшення обсягів створення і надання ІТ-послуг, забезпечення їх доступності для споживачів, покращення структурних характеристик та усунення деформацій і недоліків функціонування ринку ІТ-послуг і його сегментів.

Однією з причин цього, очевидно, є можливість застосування на практиці аналогічних підходів, як для інших видів ринків чи сегментів внутрішнього споживчого ринку, втім, із врахуванням особливостей як ІТ-послуг, так і процесів, пов'язаних з їх створенням, розподілом, обміном і споживанням. Додамо, що класично арсенал засобів державного впливу на ринок передбачає: форми, методи, механізми, інструменти, засоби, важелі.

Методи державного регулювання, як правило, зводяться до таких видів, як: прямі, опосередковані, правові, тобто такі, що безпосередньо позначаються на об'єкті регулювання; які впливають на оточуюче середовище об'єкта впливу чи його інфраструктуру, визначаючи, тим самим, його поведінку; що створюють інституційно-правове поле фінансово-господарської поведінки.

Відомо, що форми державного регулювання економіки принципово діляться на два магістральних напрями – адміністративного (встановлення різного роду обмежень, прямих заборон, квот, ліцензування, стандартизації) та економічного (або стимулюючого впливу, коли держава на протипагу певним обмеженням і заборонам в більшій мірі змінює середовище господарювання, створюючи, таким чином, або ж стимули для відповідної поведінки економічних агентів, або, навпаки, – вводить в дію певні демотивуючі чинники, які стримують відповідні дії суб'єктів господарювання) регулювання.

Деяко вужчим поняттям у комплексі способів державного впливу на економічні процеси є механізми. Їх перелік не є вичерпним і вони можуть застосовуватися органами державного управління як поодиночі, так і в сукупності; в різних часових періодах та з різними строками реалізації; в різних сферах, видах економічної діяльності і галузях економіки тощо. Найбільшого поширення в практиці державного регулювання економіки набули економічний (здатний впливати на мотивацію господарюючих суб'єктів), організаційний (спрямований на вибудовування системи структур для контролю і регулювання відповідних процесів), інституційний (зосереджений на формування системи формальних і неформальних інститутів), соціальний (здатний впливати через соціальну сферу), психологічний (зорієнтований на формування певних переконань і ставлення суспільства до певних процесів, поведінки, позиції окремих суб'єктів), інформаційний (передбачає поінформовування населення про стан справ у певній сфері) механізми.

Висновки і перспективи.

На наше переконання, всі з перелічених форм, методів і механізмів можуть реалізуватися в процесі державного регулювання функціонування та розвитку ринку ІТ-послуг. Своєю чергою, вже в межах механізмів підбираються і впроваджуються необхідні та найбільш дієві і ефективні інструменти, засоби та заходи, важелі, здатні якісно впровадити, реалізувати та досягти стратегічних і тактичних цілей відповідного механізму.

Ефективне функціонування та розвиток ринку ІТ-послуг у значній мірі залежать від інвестиційного забезпечення процесів створення, впровадження і комерціалізації інновацій у сфері ІТ та, зокрема, ІТ-послуг. Відтак, важливо узагальнити теоретико-методичне забезпечення інвестиційних процесів на ринку ІТ-послуг, зокрема як об'єкта державного регулювання.

Список використаних джерел

1. Про національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TM002768.html.
2. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.
3. Енциклопедія інформаційних технологій URL : <http://ithistory.info>.
4. Денисенко М. П., Колос І. В. Інформаційне забезпечення ефективного управління підприємством. *Економіка та держава*. 2006. № 7. С. 19-24.
5. Гужва В. М. Інформаційні системи і технології на підприємствах. Київ, 2001. 400 с.
6. Мельниченко С. Інформаційні технології в управлінні суб'єктами туристичної діяльності. *Вісник КНЕУ*. 2010. Вип. 2. С. 131-143.
7. Сергієнко І. В. Про основні напрями створення інтелектуальних інформаційних технологій. *Системні дослідження та інформаційні технології*. 2002. Вип. 1. С. 39-64.
8. Войтко С.В., Сакалош Т.В. Ринок інформаційно-комунікаційних технологій: структура та аналіз. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. *Логістика*. 2007. № 594. С. 384-392.
9. Інтернет-ресурс для ІТ-фахівців компанії «ТМ» URL : <https://habrahabr.ru>.
10. Мездебровський І., Дудар З., Ковалюк Т. Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрій програмного забезпечення. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. *Економіка*. 2007. № 591. С. 61-72.

Статтю отримано: 2.08.2017 / Рецензування 1.09.2017 / Прийнято до друку: 11.09.2017

Petro Kutsyk

Ph.D. (in Economics), Professor, Rector,
Honored Science and Technology Worker of Ukraine
Lviv University of Trade and Economics
Lviv, Ukraine

E-mail: kutsykpetro@gmail.com

Arsen Protsykevych

Postgraduate Student
Lviv University of Trade and Economics
Lviv, Ukraine

E-mail: arsen@uar.net

CONCEPTUAL CHARACTERISTICS OF FUNCTIONING AND FEATURES OF STATE REGULATION OF IT SERVICES MARKET DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. The transformation processes in the state economy envisage the development of new spheres and means of ensuring its stability and sustainability. One of these areas is information technologies, which increasingly influences and forms an external dependence on the state economic system. Therefore, such processes should be supervised and effectively regulated by the bodies of state self-government through the creation of self-sufficient sites. We see that the formation and development of the IT market can functionally provide and successfully regulate the interests of all actors in the state economic system.

Methods. General and scientific (methods of systematization and generalization, formalization) and special economic methods are used, in particular, system-structural and comparative analysis (for the study of system and structural aspects of the functioning of the IT services market) are used in the process of research.

Results. The description of the scientific interpretation of the concept of IT services is given, which allowed to suggest the actual definition of its essence. The common features in the practice of interpreting IT services, which are oriented by their management activities are revealed in the article. The conceptual structure of the IT services market is presented, identifying its elements as producers, consumers, competitors, investment and financial and resource support, business environment conditions, market regulation system, market infrastructure, market products (services).

Discussion. Effective functioning and development of IT services market is largely dependent on investment support for the processes of creating, implementing and commercializing innovations in the IT field and in particular IT services.

Therefore, in the long run, it is important to generalize the theoretical and methodological support of investment processes in the market of IT services, in particular as an object of state regulation.

Keywords: IT services, information technologies, market, state regulation.

References

1. Pro natsionalnu prohramu informatyzatsiyi : Zakon Ukrainy 04.02.1998 № 74/98-BP. [On the National Program of Informatization : Law of Ukraine 04.02.1998 № 74/98-BP]. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TM002768.html.
2. Pro osnovni zasady rozvytku informatsiynoho suspilstva v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 09.01.2007 № 537-V [On the basic principles of the development of the information society in Ukraine]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.
3. Entsyklopediya informatsiynykh tekhnolohiy [Encyclopedia of Information Technology]. Retrieved from <http://ithistory.info>.
4. Denysenko, M.P., & Kolos I.V. (2006). Informatsiyne zabezpechennya efektyvnoho upravlinnya pidpryyemstvom [Information provision of effective enterprise management]. *Economy and State*, 7, 19-24.
5. Huzhva, V.M. (2001). *Informatsiyni systemy i tekhnolohiyi na pidpryyemstvakh* [Information systems and technologies at enterprises]. Kyiv, Ukraine: KNEU.
6. Melnychenko, S. (2010). Informatsiyni tekhnolohiyi v upravlinni subyektamy turystychnoyi diyalnosti [Information technologies in the management of subjects of tourism activity]. *Visnyk KNEU*, 2, 131-143.
7. Serhiyenko, I.V. (2002). Pro osnovni napryamy stvorenniya intelektualnykh informatsiynykh tekhnolohiy [On the main directions of creation of intellectual information technologies]. *System research and information technology*, 1, 39-64.
8. Voytko, S.V., & Sakalosh, T.V. (2007). Rynok informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy: struktura ta analiz [Market of information and communication technology: structure and analysis]. *Bulletin of the National University «Lvivska Polytechnika»*, 594, 384-392.
9. Internet resource for IT specialists of company «TM». Retrieved from <https://habrahabr.ru>.
10. Mezdebrovskyy, I., Dudar, Z., & Kovalyuk, T. (2007). Stvorenniya v Ukraini spryiatlyvykh umov dlya rozvytku industriy prohramnoho zabezpechennya [Creating in Ukraine favorable conditions for the development of software industry]. *Bulletin of the National University «Lvivska Polytechnika»*, 591, 61-72.

Received: 08.2.2017 / Review 09.1.2017 / Accepted 09.11.2017

УДК 314.7
JEL Classification J6

Тілікіна Наталія
заступник директора з наукової роботи
Державний інститут сімейної та молодіжної політики
м. Київ, Україна
E-mail: tilikina_natalia@ukr.net

РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МОЛОДІ

Анотація

Вступ. У сучасних умовах євроінтеграції і глобалізації перед Україною постають нові виклики, які впливають на трудову діяльність людини та її соціально-економічне становище, що призводить до виникнення неконтрольованих переміщень робочої сили. Найбільш схильною до територіальної мобільності є молодь, яка виступає основним джерелом поповнення трудового потенціалу країни, але має найменшу соціальну та психологічну захищеність, тому потребує особливої підтримки з боку держави та суспільства. Таким чином, питання регулювання процесу територіальної мобільності молоді є дуже актуальним та має бути в центрі уваги української моделі молодіжної і міграційної політики.

Методи. У процесі дослідження використано такі методи, як: метод порівняльного аналізу, аналітичний та абстрактно-логічний методи.

Результати. У статті здійснено теоретико-методичне обґрунтування понять «державне регулювання», «економічне регулювання», «соціальне регулювання», «саморегулювання». Дано визначення поняття державне регулювання процесу територіальної мобільності молоді. Розглянуто методи та інструменти, які формують систему регулювання процесу територіальної мобільності молоді. Визначено, що основним інструментом державної політики щодо регулювання цього процесу є міграційна політика, а додатковим – молодіжна політика. Напрацьовано механізми впливу на регулювання процесу територіальної мобільності молоді щодо зростання та розвитку трудового потенціалу на рівні регіону та країни в цілому.

Перспективи. Отримані результати можуть бути використані при розробці молодіжної політики на територіальному, регіональному та національному рівнях.

Ключові слова: територіальна мобільність молоді, державне регулювання, економічне регулювання, соціальне регулювання, саморегулювання, молодь, молодіжна політика, міграційна політика, міграція.

Вступ.

У сучасних умовах євроінтеграції і глобалізації перед Україною постають нові виклики, які впливають на трудову діяльність людини та її соціально-економічне становище, що призводить до виникнення неконтрольованих переміщень робочої сили. Найбільш схильними до територіальної мобільності є наймолодші групи працездатного населення, а саме молодь, яка виступає основним джерелом поповнення трудового потенціалу країни. Проте, молодь має найменшу соціальну та психологічну захищеність, малу конкурентоспроможність на ринку праці та потребує особливої підтримки з боку держави та суспільства.

З метою ефективного використання та перерозподілу трудового молодіжного потенціалу на національному і регіональному рівнях регулювання процесу територіальної мобільності молоді може стати саме тим інструментом молодіжної і міграційної політики, що дозволить попередити втрати трудового потенціалу та сприяти соціально-економічному розвитку регіонів і країни в цілому. Тому, на думку автора, питання регулювання процесу територіальної мобільності молоді є дуже актуальним і має бути в центрі уваги української моделі молодіжної і міграційної політики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретико-методичним та економіко-організаційним засадам державного регулювання економіки приділяли увагу такі вчені, як: Г.В. Атаманчук, В.І. Кушліна, В.М. Гриньова, М.М. Новіков, І.Р. Михасюк, А.Ф. Мельник та інші. Значний внесок у вирішення проблеми регулювання робочої

сили зробили Д.П. Богиня, Е.М. Лібанова, В.В. Онікієнко. Питаннями міграційної політики та державного регулювання міграційних процесів займалися О.М. Леонтенко, Т.П. Петрова, В.О. Позняк, С. Пирожков, А.У. Хомра та інші.

До аналізу державних програм зайнятості населення, оминаючи питання молодіжної зайнятості, зверталися В.С. Васильченко, В.М. Петух, М.Б. Махсма. Ґрунтовний аналіз державних програм підтримки молоді зробив у своїй монографії Є.І. Бородин, практичний бік реалізації заходів щодо працевлаштування молоді розглядає у своїй праці М.Ф. Головатий. Проте комплексного дослідження механізмів та інструментів щодо регулювання процесу територіальної мобільності молоді, які закріплені в державних і цільових програмах у сфері державної молодіжної політики, поки що не здійснено.

Мета.

Метою даної роботи є вивчення методичних підходів до регулювання процесу територіальної мобільності молоді, як найменш захищеної частини суспільства, та розробка пропозицій щодо регулювання процесу територіальної мобільності молоді на національному та регіональному рівнях.

Методологія дослідження.

Теоретичними та методологічними засадами дослідження є праці вітчизняних і закордонних вчених в області економіки та економічної соціології. У процесі дослідження використано такі методи: порівняльного аналізу (для порівняння основних підходів до визначення понять і змісту регулювання), аналітичний (для визначення інструментів і механізмів, які застосовуються для регулювання процесу територіальної мобільності молоді) та абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень результатів і формування висновків та рекомендацій) методи.

Результати.

Сьогодні міграційні процеси відбуваються за нових географічних, правових та економічних умов, що пов'язано з державними реформами, перспективами входження України до ЄС, політичною й економічною ситуацією в країні та окремих її регіонах. Для подолання наявних соціальних та економічних труднощів потрібне ефективне управління цими процесами.

У ході управління здійснюються різноманітні за своїм призначенням і характером функції. Деякі науковці до загальних функцій управління відносять організацію, прогнозування та моделювання, планування, регулювання, кадрове забезпечення і контроль [1]. Регулювання є однією з основних функцій управління, що охоплює усі об'єкти та процеси в суспільстві, які є значущими для існування та розвитку життєдіяльності людини. Під регулюванням (від лат. *regulo* – приведення у порядок) розуміють таку форму цілеспрямованого впливу, яка зорієнтована на підтримку рівноваги в об'єкті управління та на його розвиток шляхом застосування певних методів та інструментів [3]. Отже, *регулювання* – це цілеспрямований вплив на усі суб'єкти та процеси в суспільстві з метою забезпечення порядку та контролю за їхньою діяльністю.

Суть процесів регулювання відображається в таких поняттях, як: «державне регулювання», «економічне регулювання», «соціальне регулювання», «саморегулювання» [11]. Розглянемо кожне з них окремо.

Під державним регулюванням розглядають «сферу діяльності органів державної влади щодо цілеспрямованого впливу на поведінку суб'єктів господарювання шляхом застосування різноманітних методів і засобів» [16]. Виходячи з цього, *державне регулювання* – це діяльність держави через комплекс заходів адміністративного, правового, економічного та організаційного характеру, спрямованих на підтримку та захист суб'єкта процесу регулювання, на контроль за дотриманням цим суб'єктом встановленого законодавства.

Державне регулювання економіки трактують як «втручання державних органів влади за

допомогою різних методів та інструментів у розвиток основних економічних процесів з метою забезпечення позитивних соціально-економічних результатів» [4], як «сукупність форм, методів і засобів впливу на економіку, що охоплюють економічні відносини, які склалися між суб'єктами та об'єктами регулювання» [7]. Таким чином, *економічне регулювання* – це втручання держави за допомогою фінансових, податкових, адміністративних і правових інструментів у процес керування суб'єктами економічної діяльності в напрямку розвитку, підтримки та контролю за економічними процесами в країні.

Термін «*соціальне регулювання*» у науковій літературі трактується як вплив громадянського суспільства та держави на поведінку суб'єктів процесу регулювання через сукупність соціальних інструментів з метою упорядкування соціальних відносин, врегулювання конфліктів і забезпечення компромісу [10]. Соціальне регулювання здійснюється за допомогою таких інструментів, як: моральні, релігійні правові норми, правовідносини, звичаї.

До того ж значну роль у регулюванні територіальної мобільності молоді відіграє *саморегулювання*, контроль над яким може належати державному регулюванню через інструменти економічного, правового та соціального впливу. У сфері підприємницької та економічної діяльності під саморегулюванням розуміється самостійна та ініціативна діяльність недержавних інститутів з метою розробки і встановлення правил поведінки та контролю за виконанням цих правил [14]. Підґрунтям саморегулювання є ідея виконання особами, що діють на визначеному ринку, правил і стандартів, які встановлюються і розробляються не державою, а самими особами [8]. Отже, саморегулювання територіальної мобільності – це процес самостійної діяльності недержавних інститутів з метою ефективного перерозподілу робочої сили через правила та стандарти поведінки на ринку праці, які розробляються та встановлюються цими інститутами.

Виходячи з вищевикладеного, *державне регулювання територіальної мобільності молоді* – це система методів, інструментів та інститутів у межах держави, що сприяють територіальному переміщенню молоді людини на основі пізнання прав, закономірностей і тенденцій розвитку з метою оптимального розподілу молодіжних і трудових ресурсів на певній території.

Для формування дієвого механізму регулювання територіальної мобільності молоді актуальним є визначення **територіальної мобільності молоді** як *процесу потенційного або реалізованого переміщення соціально-демографічної категорії населення віком 14-34 роки через кордони адміністративно-територіальних одиниць на певний термін часу зі зміною або без зміни постійного місця проживання, що спричинений специфічними чинниками, які властиві саме цій віковій категорії*.

Головним інструментом державної політики щодо регулювання територіальної мобільності молоді є міграційна політика, яка здійснюється органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства з метою регулювання процесу територіального переміщення населення як в межах країни, так і за її межі (віїзд в країну та виїзд з країни) [15; 17]. Якщо ми говоримо про молодь, то додатковим інструментом регулювання територіальної мобільності молоді є молодіжна політика, яка представлена «системною діяльністю держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України» [6].

Суб'єктом молодіжної політики виступає молодь, серед якої спостерігається висока внутрішньорегіональна та міжрегіональна міграція (упродовж життя 89% молоді були в іншому населеному пункті в межах своєї області, 82,6% – в іншій області України¹), високий рівень

¹ Результати всеукраїнське соціологічне дослідження «Молоді України-2017», проведеного Центр незалежних соціологічних досліджень «Омега» у серпні-вересні 2017 р. на замовлення Міністерства молоді та спорту України.

потенційної внутрішньої (36,9% молоді віком 14–34 роки бажає виїхати зі свого населеного пункту²) та зовнішньої територіальної мобільності (74,1% молоді, яка хотіла б виїхати зі свого населеного пункту, хотіли б виїхати за межі України. Серед проблем, які виникають в молодіжному середовищі, потрібно виділити: відсутність мотивів і навичок до самостійного отримання знань; відсутність вакансій на ринку праці за отриманою спеціальністю; повільні темпи розвитку молодіжного підприємництва; низький рівень профорієнтаційної роботи серед молоді.

Відповідно до цього можна визначити такі **пріоритетні завдання** молодіжної та міграційної політики, як: забезпечення умов для молоді щодо досягнення гідного освітнього та професійного рівня; сприяння молоді у виборі професії і покращення якості профорієнтаційних послуг; сприяння працевлаштуванню, розвитку самозайнятості та гідному рівню життя молодого покоління; збереження та розвиток вже сформованого в Україні молодіжного трудового потенціалу.

Система регулювання процесу територіальної мобільності молоді ґрунтується на загальному розумінні закономірностей, принципів, форм, методів та інструментів, якими керуються при формуванні молодіжної міграційної та соціальної політики. До **основних принципів** регулювання цих процесів відносять: ефективність; захист прав та свобод; вирішення соціальних, економічних, культурних проблем мігрантів; взаємодію органів законодавчої і виконавчої влади з органами місцевого управління та громадськістю; раціональний територіальний перерозподіл робочої сили [5].

Принципи державного регулювання територіальної мобільності робочої сили здійснюються через *методи прямого регулювання* (нормативно-правові акти, цільові комплексні програми, державний бюджет) та *методи непрямого регулювання* (інструменти бюджетно-фінансової, грошово-кредитної, інвестиційної, інноваційної політики держави) [7].

Кожен з методів державного регулювання має певний комплекс **інструментів**, які використовуються для впливу на суб'єкт з метою його зміни або отримання корисного ефекту.

Адміністративно-правовий вплив державного регулювання представлений такими інструментами, як закони і нормативно-правові документи. Такий вплив здійснюється шляхом: формування, удосконалення та реалізації національного законодавства з питань міграції, приведення його у відповідність до міжнародних норм і вимог; приєднання до багатосторонніх міжнародних договорів із питань праці й соціального захисту трудових мігрантів, контролю та забезпечення їх реалізації; укладання міждержавних і міжурядових договорів щодо працевлаштування мігрантів; співробітництва прикордонних регіонів сусідніх країн щодо розвитку прикордонної міграції і регулювання переміщень громадян та їхньої трудової діяльності за межами держави; укладання договорів та досягнення домовленостей щодо умов перетину кордонів і перебування громадян на території інших держав; взаємної співпраці щодо відкриття закордонних філій банків, протидії торгівлі людьми та нелегальній міграції [12].

Як організаційні методи державного регулювання держава може використовувати інформаційну політику через створення інформаційних центрів (у тому числі регіональних), надання консультаційних послуг, проведення інформаційних кампаній щодо основних прав та обов'язків, умов працевлаштування та проживання, наявності вакансій на національному і регіональному рівнях тощо [18]. Також організаційним інструментом в регулюванні цього процесу можуть виступати «міграційні мережі», як комплекс міжособистісних зв'язків, які існують між мігрантами та потенційними мігрантами в місці (країні) призначення і місці походження.

Серед інструментів економічної політики регулювання територіальної мобільності молоді можуть бути: матеріальне стимулювання (застосування системи пільг в оподаткуванні валютних вкладів і переказів мігрантів) і санкції (запровадження митних внесків і відносних візових ставок); регулювання заробітної плати [18]; надання пільг роботодавцям, які працевлаштовують молодь на перше робоче місце; підтримка і розвиток підприємництва та самозайнятості серед молоді шляхом

² Див. виноску 1.

надання кредитів або податкових пільг. Ці інструменти реалізуються через фінансові та податкові методи.

Як інформаційний інструмент регулювання процесу територіальної мобільності молоді можна використовувати інформаційні бази, інформаційно-комунікаційні технології (мережа інтернет, радіо- та телепередачі тощо), програми обміну молоді, програми підробітку влітку, здійснення моніторингу молодіжного середовища, проведення соціологічних досліджень та здійснення науково-обґрунтованого аналізу. На національному та регіональному рівнях реалізації молодіжної міграційної політики може бути використано територіальний маркетинг для формування та покращення іміджу та привабливості, підвищення престижу та конкурентоспроможності регіону або країни в цілому [13]. За допомогою цього механізму впливу на зовнішнє середовище можна залучити молодь в регіон або стимулювати зворотну зовнішню міграцію, а за допомогою впливу на внутрішнє середовище – закріпити молодь у регіоні або країні походження.

Серед соціально-психологічних інструментів регулювання територіальної мобільності молоді важливу роль відіграє розробка та реалізація регіональних цільових програм у сфері молодіжної і міграційної політики, соціальних програм з допомоги незаможним прошаркам молоді, цільових комплексних програм, спрямованих на профорієнтацію молоді, програм адаптації та інтеграції молодих мігрантів і внутрішньо переміщених осіб та членів їхніх сімей.

Все вищесказане дозволяє нам сформулювати систему регулювання процесу територіальної мобільності молоді (рис. 1), де певні інструменти даної системи регулювання можуть реалізовуватися виключно на національному рівні, інші – тільки на регіональному чи місцевому рівнях, а є такі, що можуть реалізовуватися на всіх рівнях регулювання.

Державне регулювання на національному та міждержавному рівнях може спиратися на селективний підхід, коли вводиться кількісне обмеження для в'їзду осіб певної національності, професії або навіть статі. Також можуть реалізовуватися державні програми щодо обмеження притоку робочої сили або створення умов для повернення тимчасових трудових мігрантів на батьківщину.

На регіональному рівні державна політика з регулювання територіальної мобільності молоді має реалізовуватися через розробку та реалізацію регіональних програм з урахуванням особливостей цієї категорії населення, а також особливостей соціально-економічного розвитку та територіального розташування регіону, тенденцій, обсягів та інтенсивності міграційних процесів молоді в цьому регіоні. Основним інструментом регіональної політики в сфері регулювання територіальної мобільності молоді можна вважати усунення дисбалансу соціально-економічного розвитку регіонів. Важливим є також стимулювання переміщення молоді з регіону з високим рівнем безробіття до регіону, де є попит на робочу силу, сприяння максимальній мобільності молоді через гнучку систему професійного навчання, підготовку фахівців відповідно до сучасних вимог ринку праці, розвиток інфраструктури і транспортного сполучення.

З метою забезпечення умов для молоді щодо досягнення гідного освітнього та професійного рівня важливим є підвищення якості освітніх послуг згідно досягнень національного й світового розвитку науки і техніки та удосконалення системи формування державного замовлення. У цьому випадку державна політика у сфері освіти має спрямувати свої зусилля на оновлення структури та змісту переліку спеціальностей відповідно до потреб сучасного ринку праці, а також запровадження системи безперервного навчання населення впродовж усього життя. Крім того, у часи швидкого розвитку науки та техніки виникає нагальна потреба у введенні в навчальний процес нових професій, які мають забезпечувати потреби підприємств та організацій у спеціалістах з новітніх технологій.

З метою вільного доступу молоді до отримання якісної освіти та підвищення професійно-кваліфікаційного рівня одним з механізмів впливу може стати створення системи кредитування навчання через цільові державні програми та надання пільг комерційними банками та роботодавцями, які фінансують освітні послуги.

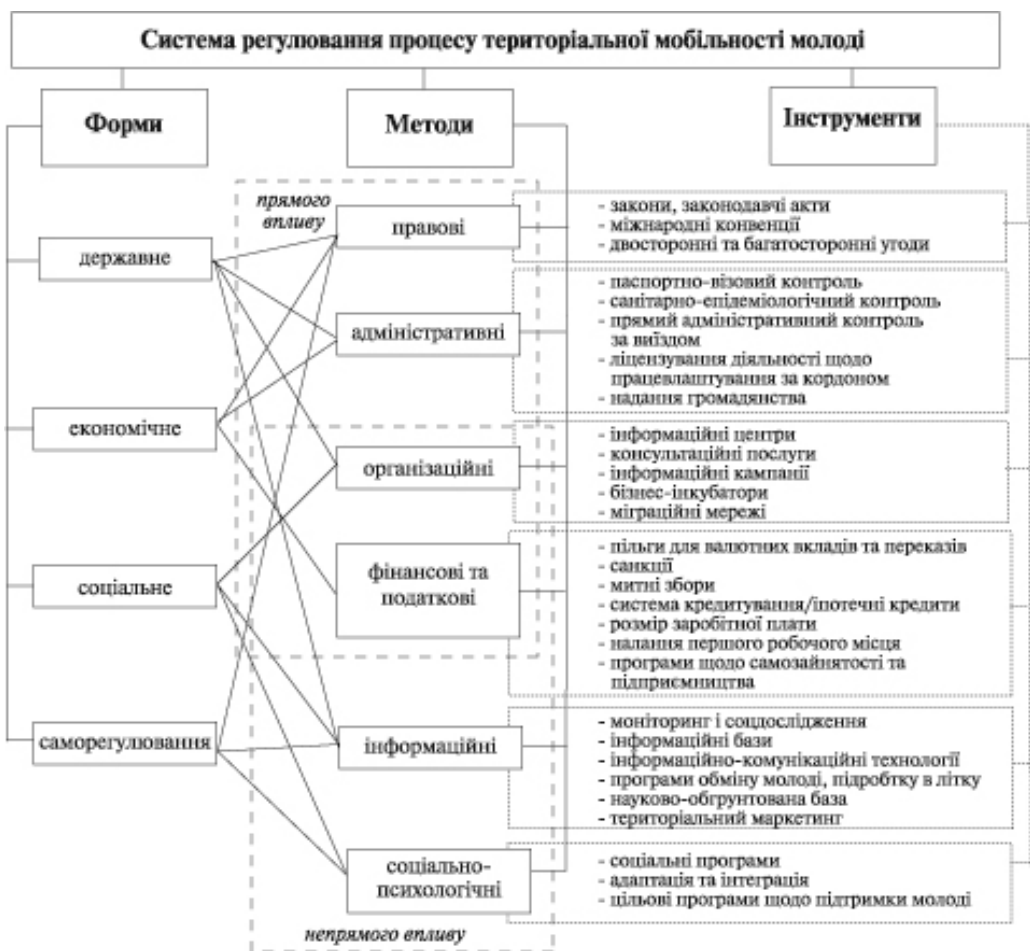

Рис. 1. Формування системи регулювання процесу територіальної мобільності молоді*

*Джерело: узагальнено автором.

На регіональному рівні необхідно формувати систему перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів через скоординовану роботу регіональних служб зайнятості та органів управління освітою в регіоні (інформування системи освіти про наявну та перспективну структуру робочих місць, якісний склад незайнятої молоді тощо). Потрібно стимулювати внутрішню територіальну мобільність молоді до отримання вищої освіти шляхом створення належної соціальної інфраструктури для студентів (гуртожитків, їдалень, бібліотек тощо), запровадження обмінів між навчальними закладами різних регіонів, надання субсидій на житло молодим сім'ям та науковцям. Нагальним є розвиток транспортного сполучення у сільській місцевості, що призведе до підвищення зайнятості сільської молоді та залучення її до праці в містах, де є вільні робочі місця.

З метою сприяння молоді у виборі професії і покращення якості профорієнтаційних послуг важливим кроком має стати поліпшення інформаційного забезпечення як державних структур, так і молоді шляхом розроблення та реалізації цільових комплексних програм, спрямованих на профорієнтацію молоді в залежності від потреб ринку праці. Потребує покращення координаційна діяльність служби зайнятості із закладами освіти щодо перепідготовки незайнятої молоді за

робітничими професіями та впровадження постійного прогнозування ринку праці за його кваліфікаційними та структурними ознаками. Дуже важливим є підвищення ефективності профорієнтаційних послуг і рівня довіри молоді до них.

Зокрема, потрібне створення загальнодоступної програми, де буде передбачено певний обсяг інформації, який забезпечить ефективний контроль і виконання програм для молоді, яка шукає роботу. На даний час Уряд України реалізує Національну програму інформатизації, проте робота системи інформаційного забезпечення міграційної програми Уряду залишається нерегулярною та неузгодженою з різними структурами і відомствами. Міністерством молоді та спорту України за підтримки Програми розвитку ООН в Україні у 2015 р. розроблено сайт «Моя кар'єра» (www.mysafeer.org.ua), що мав би надавати інформацію про ринок праці та актуальні професії, можливості для розвитку власної кар'єри молодому поколінню. Проте, даний сайт не містить повноцінної інформації.

Регулювання територіальної мобільності молоді також потребує науково-обґрунтованої бази, яка може бути реалізована через тісну співпрацю Міністерства молоді та спорту України, Міністерства соціальної політики України та інших відомств з науково-дослідними установами та організаціями. Така співпраця дозволить: ґрунтовно вивчити досвід зарубіжних країн; проаналізувати стан і зробити прогноз наслідків регулювання процесу територіальної мобільності молоді; науково обґрунтувати управлінські рішення у сфері молодіжної політики щодо регулювання цього процесу.

Не менш важливим для регулювання територіальної мобільності молоді є моніторинг стану молодіжного середовища, який потребує повної і достовірної статистичної інформації, але сучасна статистика має деякі недоліки:

1) останній перепис населення в Україні проводився у 2001 р., проте має проводитися через однакові проміжки часу (5 або 10 років), що впливає на достовірність і збільшує помилки у розрахунках і зборі іншої статистичної інформації;

2) офіційна статистика не дає точних даних про чисельність населення, яке працює за кордоном, їхній вік, стать, рівень освіти тощо. Тому інформаційне забезпечення України в галузі статистики міграції потребує вдосконалення механізму збору інформації та оцінки масштабів зовнішньої трудової міграції.

Ефективному регулюванню територіальних переміщень молоді може істотно допомогти інформація, отримана в результаті соціологічних досліджень. Такі результати дають уявлення про причинно-наслідкові зв'язки, взаємовплив явищ, які виникають усередині та між міграційними процесами, допомагають отримати якісну оцінку міграційної ситуації в регіонах та в країні в цілому.

Дуже важливим є моніторинг і контроль реалізації молодіжної політики. З цією метою потрібна розробка і затвердження Національних показників молодіжної політики. У 2016 р. Державним інститутом сімейної та молодіжної політики такі показники були подані на розгляд Міністерству молоді та спорту України. Збір показників молодіжної політики дозволить відстежувати динаміку змін в молодіжному середовищі України та моніторити ефективність заходів, які проводяться в рамках молодіжної політики щодо регулювання територіальної мобільності молоді.

Задля сприяння працевлаштуванню, розвитку самозайнятості та гідного рівня життя молоді необхідним є підвищення рівня добробуту всіх верств населення й стандартів оплати праці в Україні, що дозволить молоді вільно інвестувати в освіту та підвищувати професійно-кваліфікаційний рівень. У сфері законодавчого забезпечення потребує введення фіксованого механізму щодо запровадження прямих і непрямих пільг роботодавцям, які інвестують кошти в систему професійної освіти, надають робочі місця для виробничої практики і приймають на роботу випускників навчальних закладів.

Заходи з підтримки та розвитку самозайнятості мають включати: розробку методики реалізації бізнес-планів, надання консультаційної і фінансової допомоги, розвиток навичок та сприяння навчанню і підготовці молоді, яка планує зайнятися підприємництвом, створення бізнес-

інкубаторів, завданням яких є забезпечення інформаційно-консультаційної допомоги з питань трудового законодавства, збір інформації про вакансії, моніторинг ринку робочих місць, допомога у пошуку роботи, створення нових робочих місць, супровід приватних підприємців, створення умов для їхнього розвитку.

Один із важливих заходів зростання територіальної мобільності молоді є розвиток іпотечних кредитів. Але на даний час в Україні високі ціни на нерухомість і великі відсотки на кредити не дають змоги населенню, а особливо молоді, користуватися даним видом банківських послуг.

В умовах глобалізації територіальна мобільність робочої сили стає природною реакцією людини на несприятливі умови на території проживання або місці прикладання праці. Держава в цьому випадку має спрямувати свої зусилля на покращення ситуації на внутрішньому ринку праці, на збільшення кількості робочих місць, надання існуючим та новоствореним робочим місцям привабливості для молоді, насамперед, за рівнем оплати праці, наданням їм престижності та створення задовільної організації та умов праці.

Для збереження та розвитку молодіжного трудового потенціалу органи молодіжної, соціальної та міграційної політики повинні комплексно спрямовувати свій вплив на соціально-економічні заходи держави, заходи місцевих органів влади, бізнес-сектору та інших організацій для формування національних цінностей, які допоможуть знизити рівень еміграційних настанов серед молодого покоління та підвищити мобільність молоді в межах країни.

На національному рівні необхідно сприяти покращенню соціальної захищеності українських працівників-мігрантів за кордоном та розширенню можливостей легального працевлаштування українських громадян, а особливо молоді, за кордоном. Крім того, потрібно сприяти зворотній зовнішній міграції молоді через запровадження грантів, програм підтримки та додаткових пільг при працевлаштуванні або відкритті власної справи для молоді, яка повертається з-за кордону після навчання або роботи.

Задля збереження і розвитку молодіжного трудового потенціалу сільських територій необхідним є запровадження матеріальних і соціальних стимулів для молоді під час працевлаштування у сільській місцевості, залучення молоді до сезонних робіт в сільській місцевості, стимулювання сільськогосподарських виробників, які працевлаштовують молодь.

Підводячи підсумок, можна сформулювати основні напрями регулювання територіальної мобільності робочої сили молоді у сфері молодіжної політики з метою збереження та розвитку молодіжного трудового потенціалу (табл. 1).

Таблиця 1

Основні механізми регулювання процесу територіальної мобільності молоді у сфері молодіжної політики*

Пріоритетні завдання	Механізми
забезпечення умов для молоді щодо досягнення гідного освітнього та професійного рівня	– збільшення грантів на навчання та проведення конкурсів молодіжних проектів; – розширення інформаційної кампанії про освітню програму «Еразмус+» та інші навчальні програми для молоді; – розвиток співпраці з іншими країнами щодо розширення програм обміну студентами, молоддю та молодими науковцями; – залучення молоді до волонтерської роботи (створення Національної волонтерської служби в Україні, впровадження волонтерських проектів для молоді (проекти Європейської волонтерської служби)); – створення системи безперервного навчання й підвищення кваліфікації молоді
сприяння молоді у виборі професії і покращення якості професійно-освітніх послуг	– посилення інформаційної роботи молодіжних центрів праці та підвищення рівня їхньої взаємодії з іншими організаціями; – покращення роботи інформаційних порталів щодо вибору професій та допомоги у працевлаштуванні молоді; – створення он-лайн порталу вакансій для молоді з постійним оновленням інформації; – впровадження постійного моніторингу молодіжного середовища (Національні показники молодіжної політики)

Продовження табл. 1

сприяння працевлаштуванню, розвитку самозайнятості та гідному рівню життя молоді	– розробка системи заходів, спрямованих на стимулювання молоді до роботи в Україні (розвиток молодіжного підприємництва, участі в громадських роботах); – розширення програм підтримки молодіжних центрів праці, бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів тощо; – розвиток ринку житла для молоді та поліпшення їхніх житлових умов шляхом розширення послуг державного молодіжного кредитування, залучення позабюджетних ресурсів для поліпшення житлових умов
збереження та розвиток вже сформованого в Україні молодіжного трудового потенціалу	– формування української національної ідеї, виховання цінностей, що протидіятимуть еміграційним установкам; – впровадження грантових програм підтримки молоді, яка повернулася з навчання або роботи з-за кордону; – запровадження матеріальних і соціальних стимулів для молоді під час працевлаштування у сільській місцевості; – залучення молоді до сезонних робіт в сільській місцевості

*Джерело: узагальнено автором.

Висновки і перспективи.

Реалізація державної молодіжної політики у напрямку регулювання територіальної мобільності робочої сили молоді буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності молоді, зростанню рівня освітньої та професійно-кваліфікаційної мобільності, покращенню трудового потенціалу, активізації громадської позиції та поліпшенню якості освітніх послуг. Молодіжна політика має стати саме тим інструментом допомоги всім категоріям молоді для вільного розвитку їхніх здібностей, отримання якісної освіти, реалізації трудового потенціалу, запобігання та подолання структурного та регіонального безробіття, формування рухливої особистості та особистості, здатної до швидкого пристосування. Міграційна політика стосовно молоді повинна реалізуватися як взаємозв'язок соціально-економічної політики, політики у сфері інформації і комунікацій, молодіжної політики та політики у сфері освіти та науки з врахуванням сучасних інноваційних розробок.

Регулювання процесу територіальної мобільності молоді має відбуватися з врахуванням факторів, які впливають на прийняття молоддю рішення про переміщення. У зв'язку з цим має проводитися регулярне комплексне вивчення територіальної мобільності молоді з врахуванням специфічних чинників, які властиві саме цій віковій категорії населення, з метою розробки політики, що відповідає соціально-економічному розвитку регіону, потребам ринку праці в робочій силі, інноваційним можливостям і потенціалу виробництва в регіоні, максимальному рівню престижу та конкурентоспроможності регіону або країни в цілому, та, відповідно, пріоритетів державної чи регіональної цільової програми, спрямованої на розвиток молоді.

Список використаних джерел

1. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций. Москва, 1997. 400 с.
2. Бородін Є.І. Історія формування державної молодіжної політики в Україні (1991 – 2004 рр.) : монографія. Дніпропетровськ, 2006. 472 с.
3. Государственное регулирование рыночной экономики : под ред. В. И. Кушлина. Москва, 2002. 832 с.
4. Гриньова В. М., Новікова М. М. Державне регулювання економіки : навчальний посібник. Харків, 2004. 753 с.
5. Данюк М., Леонтенко О. Удосконалення державної міграційної політики України. *Україна: аспекти праці*. 1999. № 6. С. 47–51.
6. Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 грудня 1992 р. № 2859-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>
7. Михасюк І.Р., Мельник А.Ф., Крупка М.І., Залога З.М. Державне регулювання економіки : підруч. для вищ. навч. закл. Київ, 2000. 592 с.
8. Долинская В.В. Частноправовые формы и методы экономического саморегулирования. *Законы*

России: опыт, анализ, практика. 2009. № 2. С. 22-30.

9. Дробязко С.Г. Козлов В.С. Общая теория права: учеб. пособие для вузов. Минск, 2007. 480 с.

10. Зайчук О.В. Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ, 2006. 688 с.

11. Костарев С.В. Самоорганизация и управление природопользованием. Философские аспекты: монография. Омск, 1999. 176 с.

12. Методология и методы изучения миграционных процессов. Междисциплинарное учеб. пособие. / под ред. Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В. Мукомеля. Москва, 2007. 370 с.

13. Молодежная миграционная политика в Новосибирской области : моногр. / под. науч. ред. д-ра полит. наук, доц. Л.В. Савина. Новосибирск, 2015. 276 с.

14. Мрясова Ю.Р. Саморегулирование в системе государственного регулирования. *Предпринимательское право*. 2009. № 1. С. 47–51.

15. Петрова Т.П. Концепція державної міграційної політики України: цільова орієнтація і основні напрямки. Київ, 1996. 41 с.

16. Пирожков С.И. О концепции трудового потенциала населения. Современная концепция трудового потенциала: Сб. науч. тр. / [Редкол.: С. И. Пирожков (отв. ред.) и др.]. Киев, 1990. 76 с.

17. Хомра А.У. Миграция населения : вопросы теории, методики исследования. Київ, 1979. 148 с.

18. Чорна В. О. Інструменти регулювання трудової міграції. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Соціологія*. 2008. Том 103, № 90. С. 81–85.

Статтю отримано: 1.07.2017 / Рецензування 3.08.2017 / Прийнято до друку: 20.08.2017

Natalia Tilikina

Deputy Director for Scientific Work
State Institute of Family and Youth Policy
Kyiv, Ukraine

E-mail: tilikina_natalia@ukr.net

REGULATION OF THE PROCESS OF TERRITORIAL YOUTH MOBILITY

Abstract

Introduction. In today's conditions of European integration and globalization, Ukraine faces new challenges that affect the work of man and his social and economic situation, which leads to uncontrolled displacement of manpower. The most vulnerable to territorial mobility is youth, which is the main source of replenishment of the labor potential of the country, but has the least social and psychological security, and therefore needs special support from the state and society. Thus, the issue of regulating the process of territorial youth mobility is very topical and should be at the center of the Ukrainian model of youth and migration policy.

Methods. The following methods are used in the process of research such as: the method of comparative analysis, analytical, abstract and logical.

Results. The article deals with theoretical and methodological substantiation of the concepts of "state regulation", "economic regulation", "social regulation", "self-regulation". The definition of state regulation of the process of territorial youth mobility is given. The methods and instruments that form the system of regulation of the process of territorial youth mobility are considered. It has been determined that the main instrument of the state policy for regulating this process is migration policy, and additional – youth policy. Mechanisms of influence on the regulation of the process of territorial youth mobility for the growth and development of labor potential at the level of the region and the country as a whole are worked out.

Discussion. The obtained results can be used in the development of youth policy at the territorial, regional and national levels.

Keywords: territorial youth mobility, state regulation, economic regulation, social regulation, self-regulation, youth, youth policy, migration policy, migration.

References

1. Atamanchuk, G.V. (1997). *Teoriya gosudarstvennogo upravleniya : Kurs lektsiy* [Theory of Public Administration: Course of lectures], Moscow, Russia: Yuridicheskaya literatura.

2. Borodin, Je.I. (2006). *Istoriya formuvannja derzhavnoi molodizhnoi polityky v Ukraini (1991 – 2004 rr.): Monografija* [History of the formation of the state youth policy in Ukraine (1991 - 2004): Monograph]. –

Dnepropetrovsk, Ukraine : Gerda.

3. Kushlyna, V.Y. (Ed.). (2002). *Gosudarstvennoye regulirovaniye rynochnoy ekonomiki* [State regulation of market economy]. Moscow, Russia: Izdatel'stvo RAGS.

4. Grynova, V.M., & Novikova, M.M. (2004). *Derzhavne reguljuvannja ekonomiky: Navchalnyj posibnyk* [The state regulation of the economy : Manual]. Herson, Ukraine : INZhEK.

5. Danjuk, M., & Leontenko, O. (1999). *Udoskonalennja derzhavnoi migracijnoi' polityky Ukrainy* [Improvement of Ukraine's State Migration Policy]. *Ukraine: aspects of labor*, 6, 47-51.

6. Declaration "On the General Principles of the State Youth Policy in Ukraine" dated December 15, 1992 No. 2859-XII. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>.

7. Myhasjuk, I.R., Melnyk, A.F., Krupka, M.I., & Zaloga Z.M. (2000). *Derzhavne reguljuvannja ekonomiky : Pidruch. dlja vyssh. navch. zakl.* [The state regulation of the economy: Textbook]. Kyiv, Ukraine : Atika: El'ga-N.

8. Dolinskaja, V.V. (2009). *Chastnopravovyye formy i metody ekonomicheskogo samoregulirovaniya* [Private legal forms and methods of economic self-regulation]. *The laws of Russia: experience, analysis, practice*, 2, 22-30.

9. Drobjazko, S.G., & Kozlov, V.S. (2007). *Obshchaya teoriya prava: uchebnoye posobiye dlya vuzov* [General theory of law : Textbook]. Minsk, Belarus: Amalfeja.

10. Zajchuk O.V., Onishhenko N.M. (2006). *Teoriya derzhavy i prava. Akademichnyj kurs. Pidruchnyk* [Theory of state and law. Academic course. Textbook]. Kyiv, Ukraine : Jurinkom Inter.

11. Kostarev, S.V. (1999). *Samoorganizatsiya i upravleniye prirodopol'zovaniyem. Filosofskiye aspekty: Monografiya* [Self-organization and management of nature management. Philosophical aspects: Monograph]. Omsk, Russia: Dialog-Sibir'.

12. Zajonchkovsoj, Zh., Molodikovoj, Y., Mukomelja, V. (Eds.). (2007). *Metodologiya i metody izucheniya migratsionnykh protsesov. Mezhdistsiplinarnoye uchebnoye posobiye* [Methodology and methods of studying migration processes. Interdisciplinary study guide]. Moscow, Russia : Centr migratsionnykh issledovaniy.

13. Shevcova, Ye.V. (Ed.). (2015). *Molodezhnaya migratsionnaya politika v Novosibirskoy oblasti : monografiya* [Youth Migration Policies in the Novosibirsk Region: Monograph]. Novosybyrsk, Russia : Izd-vo SibAGS.

14. Mrjasova, Ju.R. (2009). *Samoregulirovaniye v sisteme gosudarstvennogo regulirovaniya* [Self-regulation in the system of state regulation]. *Predprynymatel'skoe pravo*, 1, 47-51.

15. Petrova, T.P. (1996). *Koncepcija derzhavnoi migracijnoi polityky Ukrainy: cilova orijentacija i osnovni naprjamky* [The Concept of the State Migration Policy of Ukraine: Target Orientation and Main Directions]. Kyiv, Ukraine: NAN Ukraine, Research center of employment and labor market issues.

16. Pyrozhkov, S.I. (1990). *O kontseptsii trudovogo potentsiala naseleniya* [On the concept of the labor potential of the population]. Kyiv, Ukraine : Academy of Sciences of the USSR. Institute of Economics.

17. Homra, A.U. (1979). *Migratsiya naseleniya : voprosy teorii, metodiki issledovaniya* [Migration of population: issues of theory, research methods]. Kyiv, Ukraine : Naukova dumka.

18. Chorna, V.O. (2008). *Instrumenty reguljuvannja trudovoi migracii* [Tools of the regulating of labor migration]. *Scientific works of the Black Sea State University named after Petro Mohyla. Sociology*. Vol. 103, 90, 81-85.

Received: 07.1.2017 / Review 08.3.2017 / Accepted 08.20.2017

ЕКОНОМІКА СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ

THE ECONOMY
OF BUSINESS ENTITIES

УДК 658.013

JEL Classification: L 32, D 24, G 32

Нижник Олег

аспірант

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

E-mail: nyzhnyk@khnu.km.ua

НАПРЯМИ ЗМЕНШЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ У ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Вступ. За умов розвитку конкурентних відносин та нестабільності економічних реформ особливого значення набуває вплив економічних ризиків, що зумовлює складність процесів підвищення конкурентного потенціалу підприємств. В результаті, під загрозою опиняються окремі підприємства, які, не маючи конкретного механізму, втрачають прибутковність та із успішних стають нерентабельними. Через те, актуальність дослідження викликана необхідністю пошуку напрямів зменшення економічних ризиків у формуванні конкурентного потенціалу підприємства.

Методи. Теоретичним і методичним підґрунтям статті виступають класичні положення економічної теорії, фундаментальні праці вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків з питань ризикології та конкурентного потенціалу. Дослідження ґрунтується на використанні таких методів, як: аналізу та синтезу, абстрактно-логічний, теоретичного узагальнення та графічний метод.

Результати. З метою зниження або усунення ризиків на підприємстві, які перешкоджають ефективному формуванню та нарощуванню ним конкурентного потенціалу, запропоновано використовувати систему заходів та інструментів, які застосовуються в механізмах управління економічними ризиками; сформовано модель управління загрозами і ризиками в системі фінансово-господарської діяльності підприємства.

Перспективи. Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності вдосконалення методології управління з урахуванням використання сучасних методів, важелів та інструментів управління. Запровадження ефективного механізму управління конкурентним потенціалом з урахуванням існуючих економічних ризиків дозволить підприємствам виходити на зовнішні ринки, конкурувати та якісно реагувати на загрози та ризики.

Ключові слова: економічний ризик, конкурентний потенціал, промислове підприємство, управління ризиками.

Вступ.

У будь-якій господарській діяльності завжди є небезпека втрат, що впливає зі специфіки тих чи інших господарських операцій. Питання про настання ризиків невіддільні від механізму управління конкурентним потенціалом підприємства. Даний механізм має забезпечувати вихід підприємства на зовнішні ринки, підвищення конкурентних переваг та якісне реагування на загрози та ризики.

За умов розвитку конкурентних відносин та нестабільності економічних реформ вплив економічних ризиків набув особливої ваги і зумовлює складність процесів підвищення конкурентного потенціалу підприємств. В результаті, під загрозою опиняються окремі підприємства,

які не маючи конкретного механізму, втрачають прибутковість та із успішних стають нерентабельними.

За даних обставин особливого значення набувають проблеми пошуку важелів, інструментів та методів управління економічними ризиками підприємств, які б формували дієвий механізм адаптації до зовнішніх та внутрішніх ризиків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемами ризикології та економічних ризиків у фінансово-господарській діяльності підприємств займалися багато вчених та практиків. Поряд з розвитком теорії та практики ризику зарубіжними вченими такими, як: К.Ерроу, Г.Марковіц, У. Шарп, Дж.Акерлоф, А.Сміт, Й. Шумпетер, А. Маршалл, А. Пігу, Ф. Найт, ризикологію доповнили власними здобутками українські вчені – В.В. Вітлінський, Н. Л. Івашук, І. Ю. Івченко, Л. І. Донець, А. Б. Каменський, В.В. Лук'янова та інші.

Однак, незважаючи на значні результати досліджень проблем ризикології у наукових працях зарубіжних та вітчизняних вчених, на сьогодні формування комплексного показника ризик-менеджменту промислових підприємств ще тільки на початковій стадії, оскільки не побудовано цілісного механізму управління конкурентним потенціалом підприємств з урахуванням економічних ризиків. Через те, необхідність реалізації процесів управління конкурентним потенціалом підприємства потребує детального дослідження закономірностей виникнення економічних ризиків, які відіграють значну роль в господарській діяльності будь-якого суб'єкта ринкового середовища.

Мета.

Метою статті є дослідження ймовірності настання економічних ризиків та напрямів їх зменшення у формуванні конкурентного потенціалу промислових підприємств.

Методологія дослідження.

Теоретичним і методичним підґрунтям статті виступають класичні положення економічної теорії, фундаментальні праці вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків з питань ризикології та конкурентного потенціалу. Дослідження ґрунтується на використанні таких методів, як: аналізу та синтезу, абстрактно-логічний, теоретичного узагальнення та графічний метод.

Результати.

У сфері виробництва існують наступні групи ризиків: матеріально-технічні, постачальницько-збутові, виробничі, кредитні, профільно-технологічні. Сам механізм зменшення економічних ризиків – це алгоритм використання різних способів і важелів зменшення глибини та гостроти найпоширеніших ризиків.

Для зниження рівня матеріально-технічних ризиків створюються спільні підприємства із зарубіжними партнерами, об'єднання з крупними компаніями, використовується певна державна підтримка. Усунення профільно-технологічних ризиків передбачає диверсифікацію виробництва завдяки новітнім технологіям, розширення взаємовідносин із постачальниками технологій, створення страхових запасів сировини, комплектуючих, енергетичних запасів.

Для усунення постачальницько-збутових ризиків на підприємствах зазвичай має проводитися: розширення кола і складу постачальників сировини та матеріалів, створення фінансових резервів для закупівлі сировини і матеріалів, залучення додаткових постачальників до діяльності підприємства, планування і розробка заходів з пошуку альтернативних постачальників, створення регіональних систем страхування товарно-комерційних операцій, диверсифікація виробництва, використання нових видів і форм маркетингу, поліпшення якості продукції, розробка стратегії виробництва інноваційної продукції, освоєння нових постачальницьких технологій, отримання часткової або повної попередньої оплати, створення і підтримка системи контролю договірних відносин, створення системної бази даних реальних і потенційних споживачів продукції,

створення каталогу постачальників сировини і матеріалів [1, с. 258–264; 2].

Зниження виробничих ризиків потребує: розробки стратегії техніко-технологічного розвитку і безпеки підприємства, удосконалення та оновлення технологічної бази, підвищення технологічної культури та організації праці, здійснення НДПКР та запровадження технологічних ноу-хау.

Для зменшення кредитних ризиків необхідні такі підходи: закріплення даних ризиків за центральними банками, моніторинг кредитоспроможності банків, заключення угод зі службами по наданню кредитної допомоги, створення картотеки несплачених чеків і векселів, введення головним податковим управлінням картотеки банківських рахунків, введення картотеки загублених, викрадених та інших недійсних чеків, здійснення обліку неповернутих кредитів.

Ризики як ситуації невизначеності потребують прийняття управлінського рішення. Невизначеність означає неоднозначність і відсутність повного знання про результати та умови рішення. Економічні ризики господарської діяльності пов'язані з можливістю відхилення від мети, для досягнення якої приймалося управлінське рішення. Економічні ризики можуть спричиняти як додаткові витрати, так і додаткові вигоди. Між глобальним і локальним економічними ризиками існує певна взаємообумовленість та взаємовплив. Крім того, за терміновістю дії ризики слід поділяти на коротко- та довготермінові, а також часові й об'єктні. Перші проявляються в тому, що продукт на етапі проектування користувався попитом, а вже на етапі реалізації з часом перестав бути потрібним [3, с. 112–116].

Рівень економічних ризиків зростає зі збільшенням конкуренції та змінами конкурентного потенціалу підприємства. З появою нових ринків та конкурентів, зміною економічної ситуації з'являються нові ризики, а відтак підприємства шукають нові інструменти та важелі підвищення власного конкурентного потенціалу.

Економічні ризики, як ймовірні непередбачувані ситуації економічного характеру, призводять або до відхилення від поставленої цілі, або до втрат, або до певних вигод. Ймовірнісний характер настання економічних ризиків у формуванні конкурентного потенціалу підприємств є чи не найголовнішою проблемою у його визначенні та оцінці його впливу на суб'єкт підприємництва. Зовнішнє бізнес-середовище має певні політичні, соціально-економічні, зовнішньо-торгівельні умови, які або сприяють підвищенню конкурентного потенціалу, або змушують підприємство шукати шляхи зменшення впливу факторів зовнішнього середовища на конкурентний потенціал.

Систематизацію економічних ризиків у формуванні та підвищенні конкурентного потенціалу можна представити у вигляді класифікаційної схеми за наступними ознаками: за економічними наслідками, за часом прояву, за страховими характеристиками, за джерелами прояву ризиків, за видами, за об'єктом виникнення.

За економічними наслідками ризик може спричинити як втрачену вигоду, так і економічні витрати, які є доступними, критичними та катастрофічними. За часом прояву ризики можуть бути постійні, тимчасові та періодичні. За передбачуваністю – прогнозовані та непередбачувані, за страховими характеристиками: ризики, які можуть бути застраховані і ризики, які не піддаються страхуванню. За джерелами виникнення ризики є зовнішні або систематичні, внутрішні або несистематичні, а також штучно створені, які самі по собі складні в усуненні.

Отже, невизначеність зовнішнього середовища породжує внутрішні проблеми, які потім підприємству слід вирішувати. До таких ризиків слід віднести ризики: зниження фінансової стійкості, неплатоспроможності, фінансової залежності, інноваційно-інвестиційні ризики, інфляційні та валютні ризики, податкові та кредитні ризики, депозитні та інші ризики.

Інноваційно-інвестиційний ризик характеризується можливістю виникнення економічних втрат внаслідок несвоєчасності підготовки інвестиційного проекту, незавершеності досліджень, які мають ймовірно негативний характер. Інфляційні та валютні ризики виникають внаслідок девальвації вітчизняної валюти, знецінення основного капіталу підприємства, а також у більшій мірі стосуються підприємств, які здійснюють ЗЕД. Останні проявляються у недоотриманні доходів внаслідок впливу обмінного курсу іноземної валюти використаної для здійснення зовнішніх

операцій.

Кредитні ризики пов'язані з використанням взятих кредитів на запуск нового виробництва, новітніх технологій. Вони можуть мати інший характер, коли підприємством в кредит реалізуються товари неплатоспроможним підприємствам, які беруть у кредит ці товари. Податкові ризики виникають внаслідок введення нових видів податків і зборів, особливо коли підприємство здійснює ЗЕД, оскільки податки можуть змінитися і на зовнішньому ринку.

Існує безліч організаційно-економічних механізмів управління ризиками на підприємствах. До них слід віднести і ті, що розроблені вітчизняними вченими й ті, що запропоновані практиками безпосереднього виробництва товарів.

Метою будь-якого механізму управління ризиками є мінімізація економічних втрат. До завдань слід віднести розробку оптимізаційних моделей структури капіталу та фінансових зобов'язань на певний плановий період.

Для покращення роботи будь-якого механізму управління ризиками застосовуються різні методи як управління, так і оцінки. До перших відносяться: економічні, організаційно-розпорядчі, правові, до других: якісні, кількісні та мішані. Механізм приводиться в робочий стан за допомогою важелів та інструментів. Перші застосовуються на рівні підприємства, галузі, території країни, а другі бувають як внутрішніми, так і зовнішніми.

До внутрішніх інструментів, які застосовуються в механізмах управління економічними ризиками слід віднести [1, с. 271–275; 4, с. 194–210, 222–241]: лімітування, хеджування, диверсифікацію, розподіл за точками виникнення, самострахування, ухилення від ризику. До зовнішніх – страхування ризиків за допомогою страхових компаній.

На сьогодні багато підприємств машинобудівного комплексу є збитковими. Часто буває так, що підприємство знаходиться на межі банкрутства. І в цих умовах дуже важливо своєчасно встановити правильний діагноз за допомогою кількісних та якісних методів діагностики банкрутства, а саме: факторних (двофакторна модель, модель Альтмана, модель Ліса, модель Тофлера, R-модель), бальної оцінки (інтегрального показника, індивідуальних показників), інших методів (PAS-моделі, ціни підприємства), а також якісних методів (дворівневої системи показників та показників фінансової стійкості).

Управління ризиками можливе лише за вірно проведеного SWOT-аналізу, за даними якого виявляються сильні та слабкі сторони кожного підприємства-конкурента, що дає можливість оцінювати економічні ризики (рис. 1.) [5–8].

Отже, процес розробки напрямів зменшення економічних ризиків базується на ретельному вивченні усіх можливих шляхів розвитку та діяльності підприємства й містить вибір загального напрямку, ринків, обслуговування потреб, методів конкуренції, залучення всіх видів ресурсів та визначення моделі ведення бізнесу, яка покликана посилити положення промислових підприємств на ринку та забезпечити координацію зусиль щодо нарощення ринкової вартості промисловості.

Таким чином, зменшення ступеня ризику дає можливість конкурентним діям бути більш визначеними, а конкурентним позиціям підприємства – більш стійкими.

Висновки і перспективи.

Отже, поряд з напрацюваннями, які існують в системі управління ризиками, на сьогодні не сформовано єдиний організаційно-економічний механізм, що ставить під загрозу діяльність підприємства в умовах мінливого конкурентного середовища.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності вдосконалення методології управління з урахуванням використання сучасних методів, важелів та інструментів управління. Запровадження ефективного механізму управління конкурентним потенціалом з урахуванням існуючих економічних ризиків дозволить підприємствам виходити на зовнішні ринки, конкурувати та якісно реагувати на загрози та ризики.

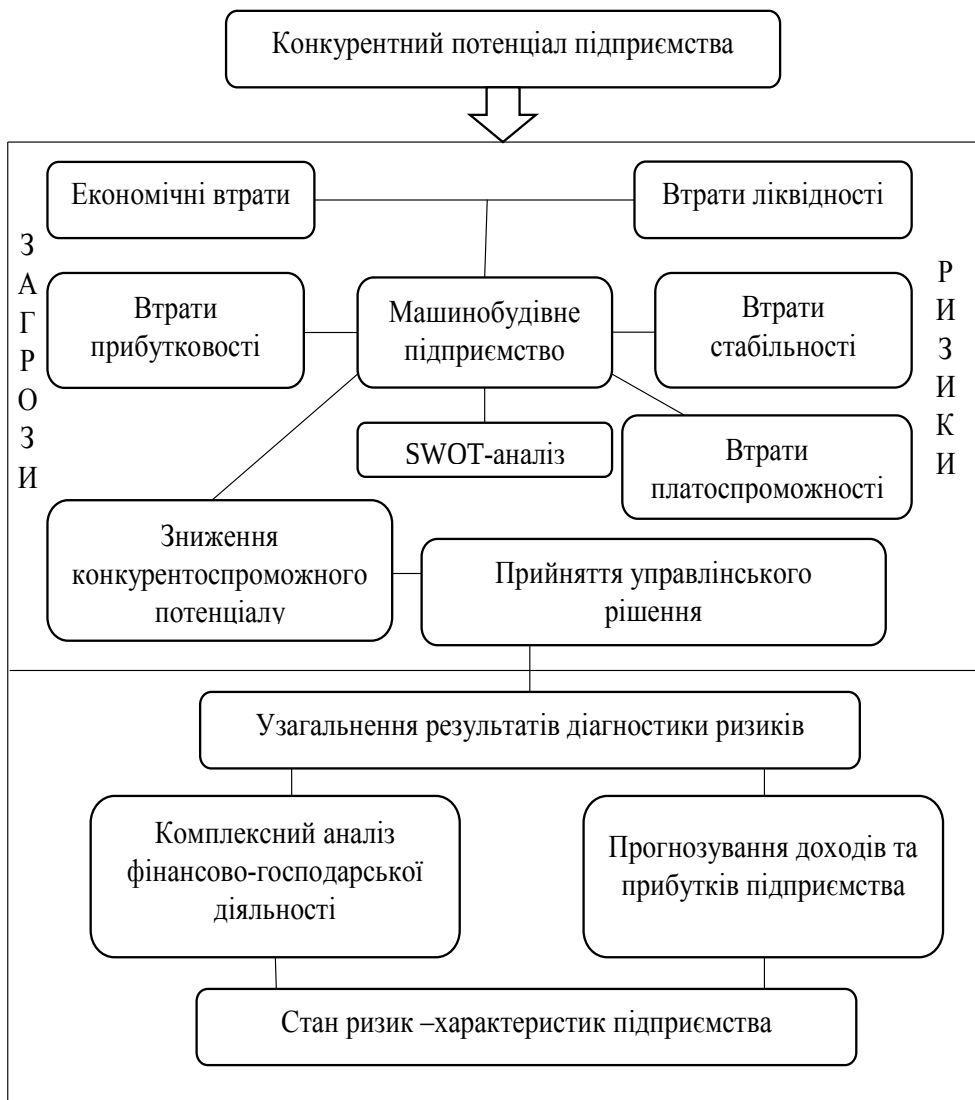

Рис. 1. Модель управління загрозами і ризиками в системі фінансово-господарської діяльності підприємства*

*Джерело: [5–8]

Список використаних джерел

1. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємництві. Київ, 2004. 477 с.
2. Павлова В. Глобалізація і розвиток підприємств : можливі ризики та переваги. *Вісник Тернопільського державного економічного університету*. 2006. № 1. С. 52–58.
3. Коханский Т., Зажжевский Ю., Левашова Л. Конкурентность предприятий на глобальных рынках : монография. Луганськ, 2010. 223 с.
4. Тарасова Н. В. , Клименко Л. П., Смельянов В. М. та ін. Промисловість України: тенденції, проблеми, перспективи : монографія. Миколаїв, 2011. 320 с.
5. Лук'янова В.В. Еволюція поглядів на феномен ризику. *Науковий вісник Одеського державного*

економічного університету. 2006. № 3 (23). С. 3 – 14.

6. Лук'янова В.В. Методологічні підходи до класифікації ризиків. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2007. № 3, т. 2. С. 130 – 137.

7. Каменський А.Б. Концептуальні підходи до вимірювання фінансових ризиків. *Фінанси України*. 2006. № 5. С. 78–85.

8. Іващук Н.П. Застосування кількісних методів в управлінні операційним ризиком. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2006. № 4 (554). С. 255–261.

Статтю отримано: 27.07.2017 / Рецензування 22.08.2017 / Прийнято до друку: 7.09.2017

Oleh Nyzhnyk
Postgraduate Student
Khmelnytskyi National University
Khmelnytskyi, Ukraine
E-mail: nyzhnyk@khnu.km.ua

DIRECTIONS OF ECONOMIC RISKS REDUCTION IN COMPETITIVE POTENTIAL FORMATION OF ENTERPRISE

Abstract

Introduction. The influence of economic risks is of particular importance under conditions of development of competitive relations and instability of economic reforms, which determines the complexity of the processes for increasing the competitive potential of enterprises. As a result, certain enterprises are threatened, which lack a specific mechanism, lose profitability and become unprofitable from the successful ones. Therefore, the relevance of the study is due to the need to find ways to reduce economic risks in the formation of the competitive potential of the enterprise.

Methods. The theoretical and methodological background of the article is the classical positions of economic theory, fundamental works of domestic and foreign scientists and practitioners on questions of risk and competitive potential. The research is based on the use of such methods as: analysis and synthesis, abstract and logical, theoretical generalization and graphic.

Results. It is proposed to use the system of measures and instruments used in the mechanisms of economic risks management in order to reduce or eliminate risks in an enterprise that impede effective formation and increase of its competitive potential; the model of management of threats and risks in the system of financial and economic activity of the enterprise is formed.

Discussion. Prospects for further research are the need to improve the methodology of management, taking into account the use of modern methods, levers and management tools. The introduction of an effective mechanism for managing the competitive potential taking into account existing economic risks will enable enterprises to enter external markets, compete and respond qualitatively to threats and risks.

Keywords. economic risk, competitive potential, industrial enterprise, risk management.

References

1. Vitlynskyi, V.V., & Velykoivanenko, H.I. (2004). *Ryzkolohiya v ekonomitsi ta pidpryyemnytstvi* [Risk in economics and entrepreneurship]. Kyiv, Ukraine: KNEU.
2. Pavlova, V. (2006). Hlobalizatsiya i rozvytok pidpryyemstv : mozhlyvi ryzyky ta perevahy [Globalization and enterprise development: possible risks and benefits]. *Bulletin of the Ternopil State Economic University*, 1, 52–58.
3. Kokhanskyi, T., Zakzhevskyi, Y., & Levashova, L. (2010). *Konkurentnost' predpriaty na global'nykh rynkakh* [Competitiveness of enterprises in global markets]. Luhansk, Ukraine: Publishing House East-Ukrainian National University named after V. Dal.
4. Tarasova, N.V., Klymenko, L.P., Yemelianov, V.M. and others (2011). *Promyslovist Ukrayiny: tendentsiyi, problemy, perspektyvy* [Ukrainian industry: trends, problems, perspectives]. Mykolayiv, Ukraine: ChNU im. Petra Mohyly Publishing House.
5. Lukianova, V.V. (2006). Evoliutsiya pohliadiv na fenomen ryzyku [Evolution of views on the phenomenon of risk]. *Scientific Bulletin of the Odessa State Economic University*, 3, 3 – 14.
6. Lukianova, V.V. (2007). Metodolohichni pidkhody do klasyfikatsiyi ryzykiv [Methodological approaches to

the risks classification]. *Bulletin of Khmelnytskyi National University*, 3, 2, 130 – 137.

7. Kamenskyi, A.B. (2006). Kontseptualni pidkhody do vymiriuvannia finansovykh ryzykiv [Conceptual approaches to financial risks measuring]. *Finance of Ukraine*, 5, 78–85.

8. Ivashchuk, N.L. (2006). Zastosuvannia kilkisnykh metodiv v upravlinni operatsiynym ryzykom [Application of quantitative methods in operational risk management]. *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*, 4 (554), 255–261.

Received: 07.27.2017 / Review 08.22.2017 / Accepted 09.7.2017

УДК 658.589:005.35

JEL Classification: O 31, G 30, P 42

Родіонова Ірина

к.е.н., науковий співробітник

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

E-mail: iryska_87@ukr.net

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Анотація

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю узгодженості цілей суб'єктів управління, що характеризуються сукупністю управлінських здібностей і функцій, спрямованих на забезпечення ефективного інноваційного розвитку. Аналіз наукових досліджень виявив потребу у подальшому розвитку теоретичних та науково-методичних аспектів інноваційної діяльності промислових підприємств на засадах корпоративного управління.

Методи. Об'єктом дослідження є процеси інноваційного розвитку промислових підприємств на засадах корпоративного управління, виявлення проблем та пошук шляхів їх вирішення. Теоретичним і методичним підґрунтям статті є класичні положення економічної теорії, фундаментальні праці вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків з питань інноваційного розвитку та корпоративного управління. Дослідження ґрунтується на використанні таких методів, як: методи аналізу та синтезу, абстрактно-логічний, теоретичного узагальнення та графічний.

Результати. Запропоновано основні напрями підвищення інноваційного розвитку підприємства на основі корпоративного управління; сформовано модель взаємодії основних учасників забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств на основі корпоративного управління.

Перспективи. Напрямом перспективних досліджень має стати розробка механізму підвищення інноваційного розвитку промислових підприємств на засадах удосконалення організації корпоративних відносин та шляхів забезпечення ефективності корпоративного управління.

Ключові слова: корпоративне управління, інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, інновації, промислове підприємство.

Вступ.

На сучасному етапі формування вітчизняної економіки необхідною умовою успішного функціонування промислового підприємства є його забезпеченість відповідним рівнем інноваційного розвитку, який є передумовою його виживання у глобальному конкурентному середовищі та потенційного виходу на світові ринки із конкурентоспроможною продукцією. Процес покращення інноваційного розвитку потребує сприятливого підґрунтя для його здійснення. Таким підґрунтям має стати корпоративне управління підприємством.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю узгодженості цілей суб'єктів управління, що характеризуються сукупністю управлінських здібностей і функцій, спрямованих на забезпечення ефективного інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Зважаючи на те, що активне становлення теорії і практики корпоративного управління як в Україні, так і за кордоном привернуло увагу багатьох науковців та практиків, дана проблематика поглиблено досліджується такими вітчизняними та зарубіжними економістами, як М.І. Долішній, Н. П. Карачина, М. І. Круглов, О. А. Мишко, Т.В. Момот, О. В. Мороз, П. Е. Пуляєва, М. В. Самосудов, Н. Є. Терьошкіна, Т.М. Халімон, В. В. Оскольський, В. І. Павлов та інші науковці.

Водночас проблемам, які стосуються інноваційного розвитку промислових підприємств,

присвятили свою увагу такі вчені, як І. В. Алексєєв, О. Ф. Андросова, К. О. Бояринова, К. О. Данильченко, Ю. І. Ключ, К. О. Копішинська, Н. Є. Терьошкіна, Л. І. Федулова, Н. І. Чухрай, І. Г. Яненко та інші дослідники.

Мета.

Зважаючи на те, що великою кількістю авторів інноваційний розвиток підприємства та корпоративне управління досліджуються як автономні процеси, залишаючи відкритими питання їх взаємовпливу та рівня узгодженості, аналіз наукових досліджень виявив потребу у поглибленні теоретичних, науково-методичних та прикладних аспектів інноваційного розвитку промислових підприємств в частині застосування корпоративного управління, що сприятиме переходу вітчизняних підприємств на інноваційний шлях розвитку.

Таким чином, доцільним є змістовне вивчення сутності, особливостей та наявних проблем інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств на основі корпоративного управління, а також формування напрямів покращення інноваційного розвитку підприємств на засадах корпоративного управління.

Методологія дослідження.

Об'єктом дослідження є процеси інноваційного розвитку промислових підприємств на засадах корпоративного управління, виявлення проблем та пошук шляхів їх вирішення. Теоретичним і методичним підґрунтям статті є класичні положення економічної теорії, фундаментальні праці вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків з питань інноваційного розвитку та корпоративного управління. Дослідження ґрунтується на використанні таких методів, як: методи аналізу та синтезу, абстрактно-логічний, теоретичного узагальнення та графічний.

Результати.

Для того, щоб підприємство було конкурентоспроможним на ринку, йому необхідно здійснювати ефективне формування, нарощування, використання та реалізацію свого інноваційного потенціалу. Разом із тим, невдачі в процесі ведення інноваційної діяльності досить часто пов'язують з некваліфікованістю вищого керівництва, ризикованістю прийнятих інноваційних рішень, неможливістю передбачення розвитку ринку та нестабільності зовнішнього середовища, в якому функціонує підприємство. Через те, необхідно чітко розуміти під впливом яких ключових сил знаходяться керівники, адже прийняття рішення про напрям і зміст довгострокового розвитку підприємства, можливо, залежить саме від цих сил.

Сутність інноваційного розвитку підприємства можна трактувати як шлях підприємства до досягнення його цілей, що базується на поєднанні цілей кожної особистості, яка працює в колективі, спрямованих на вдосконалення її діяльності, виробництво нових або удосконалених видів продукції, застосування нових способів виробництва, освоєння нових ринків збуту і джерел сировини, вдосконалення бізнес-процесів.

Найбільш важливою характеристикою сутності інноваційного розвитку підприємства є те, що його формування відбувається за своїми власними закономірностями, які виражаються у певному розподілі ресурсів, умов і видів діяльності та їх інтеграції в науково-виробничому процесі, в рамках якого забезпечується створення наукових знань, матеріалізація їх у певні нововведення, що надають можливість реалізувати та використовувати їх при виробництві конкретного виду продукції, котрі створені вперше на основі науково-технічних знань і мають самостійне практичне застосування [1].

Через те, у конкуренції на ринку, перевагу отримує той суб'єкт, керівництво якого візьме курс на інноваційний розвиток, спрямований на підвищення рівня конкурентоспроможності продукції, що випускається, створення інноваційної бази для довгострокового стійкого зростання підприємства, а разом з нею й економіки країни в цілому. Таким чином, досягнення ефективного інноваційного

розвитку промислового підприємства повинне базуватись на формуванні дієвого корпоративного управління шляхом інтеграції цілей, ресурсів, персоналу та його знань і вмотивованості, дій (процесів та процедур менеджменту), безперервного розвитку творчого потенціалу працівників, колективної співпраці тощо.

Корпоративне управління, будучи окремою сферою управлінської діяльності, що входить у предмет дослідження на рівні окремого підприємства, має загальні риси і, водночас, специфіку і відмінності від загального трактування категорії «управління» (або «некорпоративного управління»). Спільне полягає у тому, що корпоративне управління, як і управління загалом, поширюється на всі підсистеми підприємства; при цьому можуть виникати ситуації, де цілі корпоративного управління і управління загалом збігаються за певних умов (наприклад, намагання досягти інноваційного розвитку підприємства).

Водночас корпоративне управління відрізняє цільова, системна спрямованість, обумовлена впливом характеру взаємовідносин і співпраці (а також відповідного рівня конфліктності) між групами основних учасників корпоративних відносин. Тут варто підкреслити, що проблеми корпоративного управління виникають на будь-якому підприємстві, яке функціонує на основі співпраці між різними групами учасників, де на засадах такої співпраці об'єктивно виникають проблеми корпоративних відносин, і саме останні обумовлюють правомірність існування закономірностей ефективності корпоративного управління.

Таким чином, навіть на приватному підприємстві, на якому працюють щонайменше дві групи учасників співпраці – власників та найманих працівників – може бути використано потенціал забезпечення ефективності корпоративного управління як інструментарій підвищення ефективності інноваційного розвитку підприємства. Не існують проблеми корпоративного управління, наприклад, в одноосібному господарстві, в якому власник отожднює і працівника, і управлінця. Звідси можна стверджувати про більш універсальний характер проблем корпоративного управління та закономірностей забезпечення його ефективності загалом [2, с. 19].

Промисловим підприємствам корпоративного типу варто використовувати наявний в Україні науковий потенціал, який покликаний сприяти зростанню інноваційної активності вітчизняних промислових підприємств. За умов активізації інноваційної діяльності вітчизняних підприємств на основі корпоративного управління можливим є досягнення максимального рівня їх конкурентоспроможності.

Проте, на сьогодні серед основних проблем інноваційного розвитку промислових підприємств в Україні можна виділити наступні: низька якість корпоративних досліджень і розробок; невиправданість намагань перенести майже ринкові дослідження з державних організацій у приватні фірми, заохочувати приватні інвестиції в дослідження й розробки та залучати іноземні інвестиції в дослідження й розробки загалом [3, с. 223]. Не дивлячись на це, частка інноваційно активних у відсотках до загальної кількості промислових підприємств у 2015 році зростає і становила 15,2% на противагу 12,1% у 2014 році, і 11,5% у 2010 році [6, с. 157]. Водночас збільшилось фінансування інноваційно активних підприємств за рахунок власних коштів: 74,2% – у 2015 році проти 72,9% – у 2014 році та 71,3% – у 2010 році, відповідно. Кошти, що виділялись із державного бюджету на підтримку інновацій станом на 2015 рік складали 1,3%, проти 0,6% у 2014 році, а найбільше фінансування з державного бюджету інноваційного розвитку було у 2010 році – 1,6% [4, с. 151]. Через те, враховуючи світові тенденції інноваційного розвитку корпоративних утворень, а також сучасний стан інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні, доцільно розглядати корпоративне управління підприємств в інноваційній сфері як один із шляхів покращення їх інноваційної привабливості та посилення конкурентних позицій на вітчизняних та світових ринках [5].

Реалізація певного комплексу функцій корпоративного управління для переходу на інноваційний шлях розвитку дає можливість підприємствам швидко і правильно реагувати на нестандартні ситуації зовнішнього і внутрішнього середовища, будучи одним із найважливіших

чинників в ухваленні інноваційних та інвестиційних рішень на підприємстві. Більшість інвесторів готові збільшувати обсяги інвестування в інноваційні проекти підприємств, котрі мають високий рівень якості корпоративного управління, порівняно з підприємствами, де якість управління знаходиться на низькому рівні. Таким чином, корпоративне управління сприяє покращенню інвестиційної привабливості підприємства, активному залученню довгострокових інвесторів, зниженню вартості кредитних ресурсів, зростанню ринкової вартості підприємства, що є важливими завданнями для подальшого інноваційного розвитку промислових підприємств [6].

Разом із тим, на заваді успішному інноваційному розвитку промислових підприємств на засадах корпоративного управління можуть стати наступні фактори [7]:

- недосконалість вітчизняного законодавства у сфері реєстрації прав на об'єкти інтелектуальної власності. Це спричинено значною тривалістю процесу патентування в Україні (від моменту реєстрації заяви до внесення винаходу у реєстр), котрий може досягати трьох років, що часто призводить до втрати винаходом своєї актуальності за цей період, ще до перетворення його на інновацію;

- відсутність уваги з боку держави до проблем винахідників. У зв'язку із високою вартістю міжнародної реєстрації прав на об'єкти інтелектуальної власності та першочергової реєстрації в Україні, винахідники, через брак коштів, втрачають і час, і можливість виходу на закордонні ринки;

- небажання вітчизняних підприємств відкривати доступ до власних винаходів. Цей фактор пояснюється не лише можливістю загострення конкуренції та втрати певних позицій на ринку, якщо інше підприємство зможе краще втілити ідеї, а й побоюваннями того, що ідею можуть реалізувати конкуренти у незаконний спосіб;

- відсутність належної технічної та технологічної бази на вітчизняних підприємствах для запровадження інновацій. Причину слід шукати у використанні більшою половиною вітчизняних підприємств у виробництві застарілого обладнання, яке неспроможне виробляти конкурентну високотехнологічну продукцію;

- небажання підприємств співпрацювати з університетами. Більшістю вітчизняних підприємств університетська наука майже не розглядається як джерело ідей та новацій.

Сутність управлінських проблем полягає у недостатньо високому рівні професіоналізму керівників, знань, умінь та навичок використання корпоративного управління на вітчизняних підприємствах та не у повній мірі сформованій корпоративній культурі. Серед якісних зрушень, які відбуваються при опануванні корпоративним управлінням доцільно виділити висунення нових вимог до професійної підготовки та рівня знань як керівників, менеджерів, так і простих акціонерів [8].

Разом із тим, актуальним питанням залишається розгляд основних конфліктів інтересів сьогодення, які присутні в процесі ведення інноваційної діяльності вітчизняних підприємств:

- конфлікт між акціонерами в зв'язку із різними цілями інноваційного розвитку, пріоритетами в інвестуванні коштів на інноваційні проекти;

- конфлікт між великими власниками акцій і міноритарними акціонерами, що регулюється через розподіл посад у виборних органах управління, розподіл фінансових потоків, формування інноваційної стратегії підприємства;

- конфлікт між акціонерами і менеджерами (акціонерам необхідні високі прибутки, високі вартісні показники інноваційного розвитку, а менеджери можуть використовувати своє службове положення для особистого збагачення);

- конфлікт між акціонерами і співробітниками підприємства, що є можливим при розподілі прибутку;

- конфлікт між акціонерами і кредиторами (зацікавленість акціонерів в залученні позикового капіталу, так як збільшується ефективність використання власного капіталу, а кредиторів – у фінансовій стабільності підприємства);

- конфлікт інтересів між менеджером і кредиторами (менеджер зацікавлений в залученні позикового капіталу за мінімальними ставками, що суперечить інтересам кредитора);

- конфлікт керівників органів управління, що обумовлений різними поглядами на управління інноваційною діяльністю підприємства, розподілом влади, фінансовим забезпеченням;
- конфлікт між державою і підприємством (виникає в результаті різних поглядів на процеси оподаткування, зниження соціальних виплат).

Взагалі, широке коло корпоративних конфліктів може перешкоджати інноваційному розвитку промислового підприємства. Вирішення проблем такого типу лежать в практичному застосуванні комплексу організаційних, економічних і правових заходів на рівні як держави, так і керівників корпоративних структур. Дані заходи збережуть впевненість акціонерів у доцільності рішень інвестування капіталу саме в ці підприємства і будуть сприяти захисту їх інтересів.

Результатом спільної діяльності в галузі розвитку інновацій державного сектору, бізнес-структур та наукових центрів може стати створення на вітчизняних підприємствах належних умов для випуску інноваційної продукції, трансферу технологій та інноваційного розвитку країни загалом. Модель взаємодії основних учасників забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств на основі корпоративного управління наведено на рис. 1.

Варто зауважити, що запровадження приведеної вище моделі має підкріплюватись реалізацією наступних заходів [9, с. 18–22, 31–32; 10; 11, с. 121–122]:

- взаємодією державних та приватних структур, орієнтованих на забезпечення конкурентних переваг вітчизняної продукції на зовнішньому ринку;
- створенням сприятливих умов для впровадження вітчизняних технологій, завдяки співпраці вітчизняних підприємств, наукових організацій та вищих навчальних закладів з метою проведення спільних наукових досліджень;
- вивченням особливостей корпоративного середовища підприємства, що включає цілі корпоративного управління, рівень конфліктності взаємовідносин між різними групами учасників корпоративних відносин, регламентацію цих взаємовідносин як на рівні держави (за рахунок законодавчих і нормативних актів), так і на рівні конкретного господарського суб'єкта (за рахунок внутрішніх нормативних актів);
- дослідженням балансу мотивацій основних груп учасників корпоративних відносин;
- підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації фахівців з питань інноваційного розвитку, а також кадрів, орієнтованих на використання переваг корпоративного управління, на основі проведення навчання, семінарів, тренінгів тощо;
- створенням на підприємстві умов, за яких менеджери особисто нестимуть відповідальність за прийняті інноваційні рішення;
- розмежуванням повноважень органів управління (чіткий розподіл функцій і обов'язків між загальними зборами, спостережною радою та виконавчим органом);
- відповідальністю спостережної ради у забезпеченні управління інноваційною діяльністю підприємства;
- ефективністю контролю з боку спостережної ради за діяльністю виконавчого органу та підвищення її відповідальності перед акціонерами;
- забезпеченням своєчасного і повного розкриття інформації з усіх важливих питань, які стосуються і характеризують рівень інноваційного розвитку підприємства, його фінансове становище, результати діяльності та управління.

Отже, підвищення інноваційного розвитку підприємства на засадах корпоративного управління є визначальним фактором конкурентоспроможності підприємства, його інвестиційної привабливості, забезпечення балансу інтересів учасників корпоративних відносин, реалізації стратегії інноваційного розвитку, а також нарощування свого інноваційного потенціалу.

Таким чином, серед напрямів підвищення інноваційного розвитку підприємства на основі корпоративного управління мають бути наступні складові [13]:

- спільне проведення досліджень та розробок інноваційного продукту кількома підприємствами на визначених умовах. Кожне підприємство отримує власну перевагу від

використання такої стратегії. Цей напрям відноситься до типових прикладів корпоративної взаємодії підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, а тому прагнуть отримати синергетичний ефект від власної діяльності, спільно використовують власні ресурси та розподіляють витрати між собою;

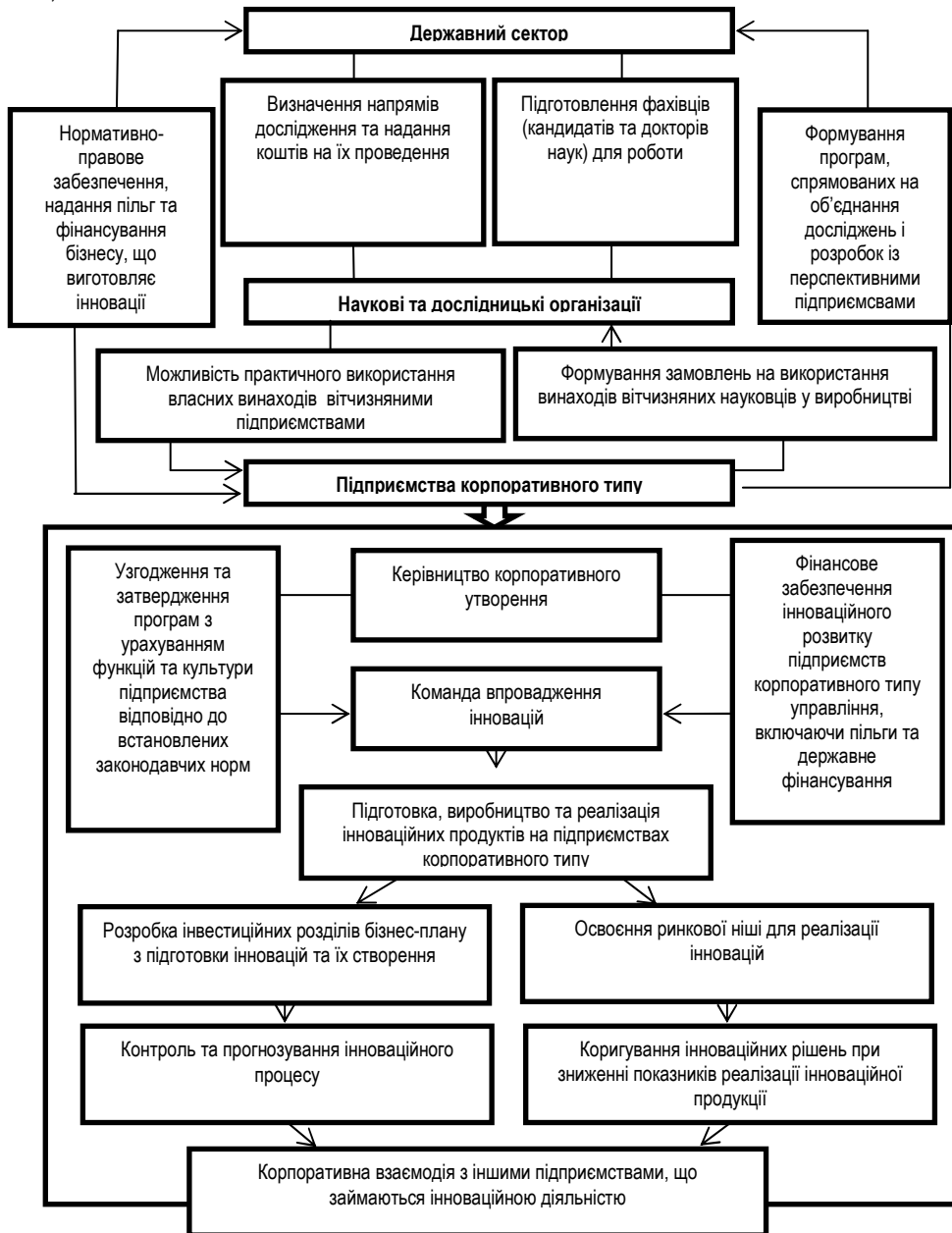

Рис. 1. Модель взаємодії основних учасників забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств на основі корпоративного управління*

*Джерело: розроблено автором на основі [9, с. 20–32; 10; 11, с. 119–123; 12]

– спільне проведення робіт над інноваційним продуктом, де кожне окреме підприємство має свої чітко визначені повноваження. Доцільність використання такої програми підприємствами визначається їх бажанням здійснювати комерціалізацію інтелектуальної власності, проте характеризується неготовністю віддавати результати своїх досліджень іншим підприємствам. Цей напрям може використовуватись у корпоративній взаємодії за умов, коли кожне із підприємств-учасників несе свої витрати окремо, а тому і прибутки від власної діяльності є дещо менші;

– вільний продаж, що впроваджується за умов, коли керівники підприємств не мають сумнівів щодо доцільності використання ідей їх співробітників іншими підприємствами, у тому числі й конкурентами. Використання цього напрямку може забезпечити підприємство навіть більшим рівнем прибутку, ніж самостійне впровадження власних ідей, оскільки вартість проведення НДДКР може не повністю окупитись протягом життєвого циклу продукту, а продаж прав на користування об'єктами інтелектуальної власності сприятиме постійному отриманню прибутків;

– самостійність підприємства в інноваційному розвитку на основі корпоративного управління, що є прийнятним для великих підприємств і характеризується самостійністю в прийнятті управлінських рішень, у тому числі й розпорядження власним інтелектуальним капіталом, що сприяє налагодженню зв'язків підприємства із зовнішнім середовищем і забезпеченню додаткових конкурентних переваг внаслідок швидкого виходу інноваційних продуктів на ринок.

Висновки та перспективи.

За результатами проведених досліджень можна стверджувати, що активність підприємств корпоративного типу у створенні інновацій стає визначальним чинником забезпечення їх економічного розвитку та конкурентних переваг. На сьогодні конкурентоспроможність вітчизняних підприємств визначається не лише кількістю випущеної та реалізованої продукції, але і її якістю, на яку впливають рівень науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, технологічної підготовки до власне виробництва, рівень залученості технологій, вихід на нові ринки збуту продукції.

Разом із тим, на заваді успішному інноваційному розвитку на засадах корпоративного управління можуть стати наступні фактори: недосконалість вітчизняного законодавства, відсутність уваги з боку держави до проблем винахідників, небажання вітчизняних підприємств відкривати доступ до власних винаходів, відсутність належної технічної та технологічної бази на вітчизняних підприємствах для запровадження інновацій, небажання підприємств співпрацювати з університетами. Сутність управлінських проблем полягає у недостатньо високому рівні професіоналізму керівників, знань, умінь та навичок використання корпоративного управління на вітчизняних підприємствах та не у повній мірі сформованій корпоративній культурі.

Вирішенням проблем активізації інноваційної діяльності промислових підприємств на основі корпоративного управління може стати практичне застосування комплексу організаційних, економічних і правових заходів на рівні як держави, так і керівників корпоративних структур. Через те, належна увага корпоративному управлінню на підприємстві та забезпечення ефективності складових корпоративної структури гарантуватиме ефективність інноваційного розвитку промислових підприємств.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці механізму підвищення інноваційного розвитку промислових підприємств на засадах удосконалення організації корпоративних відносин та шляхів забезпечення ефективності корпоративного управління.

Список використаних джерел

1. Бояринова К.О., Данильченко К.О. Особливості формування інноваційної привабливості підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2011. Вип. 3. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/pspe/2011_3/Boyarinova_311.htm.
2. Мороз О.В., Карачина Н.П., Халімон Т.М. Корпоративне управління на підприємствах України: постприватизаційний етап еволюції : монографія. Вінниця, 2007. 180 с.
3. Яненко І.Г. Організаційно-управлінські ресурси інноваційного розвитку економіки: методологія та

практика : монографія. Миколаїв, 2012. 380 с.

4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2015 році. Статистичний збірник. Київ, 2016. 257 с.
URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

5. Самосудов М. В. Теория корпоративного взаимодействия. Персональный сайт. URL: <http://www.samosudov.ru/TKV.htm>

6. Пуляева П.Э. Адаптивные механизмы корпоративного управления в условиях кризиса. *Молодой ученый*. 2015. № 12. С. 481–483.

7. Бояринова К.О., Копішинська К.О. Використання концепції відкритих інновацій як рушія взаємодії локальних інноваційних систем. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 4 (154). С. 16–22.

8. Ключ Ю. І. Інформаційне поле корпоративного управління інноваціями. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2016. № 3 (227). С. 45–49.

9. Мороз О. В., Карачина Н. П. Соціально-економічні аспекти ефективності корпоративного управління : монографія. Вінниця, 2005. 176 с.

10. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів : проект. Комітет Верховної Ради з питань науки і освіти. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48722>

11. Savitskaya I. Towards open innovation in regional innovation system : case St. Petersburg. Lappeenranta, Research Report, 2009. 113 p.

12. Терьошкіна Н. Є. Інноваційна стратегія в системі управління національною економікою. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. № 2. С. 151–161.

13. The Global Innovation Index 2013: The Local Dynamics of Innovation. 2013. – Retrieved from: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/economics/gii/gii_2013.pdf

Статтю отримано: 29.07.2017 / Рецензування 25.08.2017 / Прийнято до друку: 6.09.2017

Iryna Rodionova

Ph.D. (in Economics), Scientific Associate

Khmelnytskyi National University

Khmelnytskyi, Ukraine

E-mail: iryska_87@ukr.net

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES ON THE BASIS OF CORPORATE MANAGEMENT: PROBLEMS AND WAYS OF SOLUTION

Abstract

Introduction. The urgency of the study is determined by the necessity of coherence of management entities objectives, characterized by a set of managerial abilities and functions aimed at ensuring the effective innovative development. The analysis of scientific research has revealed the need for further development of theoretical, scientific and methodical aspects of innovative activity of industrial enterprises on the principles of corporate management.

Methods. The processes of innovative development of industrial enterprises on the basis of corporate governance, problem identification and the search for solutions are the object of the research. The classical positions of economic theory, fundamental works of domestic and foreign scientists and practitioners on innovative development and corporate governance are the theoretical and methodological background of the article. The research is based on the use of such methods as: analysis and synthesis, abstract and logical, theoretical generalization and graphic.

Results. The author identifies the main challenges and factors that may inhibit the innovative activation of domestic enterprises on the principles of corporate management. However, the important issue is the review of major conflicts of interest which are present in the innovation process. The basic directions of innovative development improvement on the basis of corporate management are proposed. The model of interaction between the main participants of innovative development support of industrial enterprises on the basis of corporate management is formed.

Discussion. Prospects for further researches are to develop the mechanism of innovative development improvement of industrial enterprises based on the organization of corporate relations and ways to ensure the effectiveness of corporate management.

Keywords. corporate governance, innovative development, innovative activity, innovation, industrial enterprise.

References

1. Danylchenko, K.O., & Boiarynova, K.O. (2011). Osoblyvosti formuvannya innovatsiynoi pryvablyvosti pidpryemstva [Features of enterprise innovative attractiveness formation]. *Problems of the systematic approach in the economy*, 3. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/pspe/2011_3/Boiarynova_311.htm [in Ukrainian].
2. Moroz, O.V., Karachyna, N.P., & Khalimon, T.M. (2007). *Korporativne upravlinnia na pidpryemstvakh Ukrainy: postpryvatyzatsiynyi etap evoliutsii* [Corporate management at the Ukrainian enterprises : post-privatization stage of evolution]. Vinnytsia, Ukraine: UNIVERSUM.
3. Yanenkova, I.H. (2012). *Orhanizatsiino-upravlinski resursy innovatsiynoho rozvytku ekonomiky: metodolohiia ta praktyka* [Organizational and managerial resources of innovation development of economy: methodology and practice]. Mykolaiv, Ukraine: Vyd-vo ChDU imeni Petra Mohyly.
4. Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2015 rotsi. Statystychnyi zbirnyk. [Research and Innovation in Ukraine in 2015. Statistical Yearbook]. (2016). Kyiv, Ukraine: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Samosudov, M.V. Teoriya korporativnogo vzaimodeystviya. Personalnyi sayt [Theory of corporate interaction. Personal website]. Retrieved from <http://www.samosudov.ru/TKV.htm>.
6. Puliaieva, P.E. (2015). Adaptivnye mehanizmy korporativnogo upravleniya v usloviyakh krizisa [Adaptive mechanisms of corporate management in times of crisis]. *Young Scientist*, 12, 481–483.
7. Boiarynova, K.O., & Kopishynska, K.O. (2014). Vykorystannia kontseptsii vidkrytykh innovatsii yak rushiia vzaємodii lokalnykh innovatsiynykh system [Open innovation concept using as a mover of interaction between local innovation systems]. *Actual problems of economy*, 4 (154), 16–22.
8. Klius, Iu.I. (2016). Informatsiine pole korporativnogo upravlinnia innovatsiamy [Information field of corporate innovation management]. *Journal of East Ukrainian National University of Vladimir Dal*, 3 (227), 45–49.
9. Moroz, O.V., & Karachyna, N.P. (2005). *Sotsialno-ekonomichni aspekty efektyvnosti korporativnogo upravlinnia* [Socio-economic aspects of corporate management]. Vinnytsia, Ukraine: Universum.
10. *Stratehiia innovatsiynoho rozvytku Ukrainy na 2010–2020 roky v umovakh hlobalizatsiynykh vyklykiv : proekt* [The strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in terms of globalization challenges : project]. Parliamentary Committee on Science and Education. Retrieved from <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48722>.
11. Savitskaya, I. (2009). Towards open innovation in regional innovation system: case St. Petersburg. Lappeenranta, Research Report.
12. Teroshkina, N.Ie. (2014). Innovatsiina stratehiia v systemi upravlinnia natsionalnoiu ekonomikoju [Innovative strategies in the management of national economy]. *Marketing and Management of Innovations*, 2, 151–161.
13. The Global Innovation Index 2013: The Local Dynamics of Innovation. (2013). Cornell University, INSEAD and WIPO: Geneva, Ithaca, and Fontainebleau. Retrieved from http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/economics/gii/gii_2013.pdf.

Received: 07.29.2017 / Review 08.25.2017 / Accepted 09.6.2017

УДК 65.03
JEL Classification L97

Фоміна Тетяна

к.е.н., доцент, доцент кафедри аудиту та оподаткування
Центральноукраїнський національний технічний університет
м. Кропивницький, Україна
E-mail: tetynafomina@ukr.net

Пугаченко Ольга

к.е.н., доцент, доцент кафедри аудиту та оподаткування
Центральноукраїнський національний технічний університет
м. Кропивницький, Україна
E-mail: pugachenkoolga@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ТАРИФУ НА ПОСЛУГИ З УТРИМАННЯ БУДИНКІВ ТА ПРИБУДИНКОВИХ ТЕРИТОРІЙ ОСББ

Анотація

Вступ. Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків – відносно нова організаційно-правова форма, виникнення якої пов'язано з питаннями права власності, управління та обслуговування житла. Питання їх діяльності неодноразово піднімалися у ряді юридичних та економічних статей, але у них в основному увага приділялась економіко-правовим аспектам створення та функціонування ОСББ, а не прикладному характеру визначення тарифу на утримання будинків та прибудинкових територій, що є наразі більш актуальним.

Методи. Дослідження базується на використанні методів аналізу, узагальнення та групування. При здійсненні розрахунків складових тарифу використано метод графічного представлення. Визначення передумов та основних етапів законодавчого регулювання процесів створення і функціонування ОСББ в Україні проведено за допомогою історико-порівняльного методу.

Результати. Визначено економічний зміст та основні етапи законодавчого регулювання процесів створення і функціонування ОСББ в Україні. Представлено перелік послуг з утримання будинків, споруд та прибудинкових територій, які формують тариф достатній для забезпечення покриття окремих видів витрат. Розроблено механізм формування тарифу на послуги з утримання будинків та прибудинкових територій за один квадратний метр площі з урахуванням її призначення. Апробацію представленої методики здійснено на фактичних матеріалах ОСББ «Івушка-2» (м. Кропивницький). Перевагою даної статті є визначення тарифу з урахування законодавчо-нормативних вимог, техніко-експлуатаційних умов та реальних потреб власників квартир для утримання та поліпшення житлового фонду.

Перспективи. Перспективами подальших досліджень є розробка порядку формування тарифу з урахуванням додаткових потреб мешканців, інженерних особливостей будинків та представлення алгоритму здійснення контрольних заходів щодо підтвердження обґрунтованості встановлених тарифів.

Ключові слова: об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, ОСББ, тариф, складові тарифу, статті витрат, будинки та прибудинкові території.

Вступ.

Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (далі – ОСББ) є відносно новою організаційною формою суб'єктів господарювання в Україні, виникнення якої пов'язано з питаннями права власності, управління та обслуговування житла.

Термін ОСББ вперше став відомим широкому загалу у 1992 році, коли у Законі України «Про приватизацію державного житлового фонду» було зазначено, що власники приватизованих квартир можуть створювати такі об'єднання. Але аналог цього терміну «кондомініум» (у перекладі з латині – «спільне володіння майном») з'явився ще у древньому Римі, коли виникла необхідність різним сім'ям жити в одному будинку і вирішувати багато спільних питань. З того часу у всіх без винятку країнах світу такі об'єднання (у тих або інших формах) стали основою організації спільного проживання людей, альтернативи яким немає [7].

В Україні ще з початку 2000-х намагались залучити населення у процес масового створення ОСББ. У кінці 2001 року був прийнятий відповідний Закон [5], також згадували ОСББ і в Законі України «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки», причому в ньому створення ОСББ було визначено як один з напрямків цього самого реформування. Програма передбачала до кінця 2014 року створити більше 45,5 тис. об'єднань співвласників, проте, за даними Держжомстату, станом на 1 травня 2015 р. кількість зареєстрованих ОСББ в Україні складала лише 15934. Станом на 1 травня 2016 року кількість ОСББ зросла до 18738. Загальна кількість ОСББ станом на 01.03.2017 р. – 22700, які об'єднували 26 тисяч багатоквартирних будинків; протягом 2016 року було створено 8 тисяч ОСББ, чи 35% від загальної кількості [8]. Станом на 01 жовтня 2017 року в Україні вже зареєстровано 27420 ОСББ [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемні питання правового регулювання утворення та діяльності ОСББ розглядаються в юридичних статтях Гончаренко О.В. [2], Старицької О.О. і Польської М.О. [16], Коршакової О.М. [9], Сергієнко В.В. [15].

Останнім часом доволі активно з'являється фахова література про особливості створення і діяльності ОСББ, зокрема:

- у 2008 р. – практичний посібник «Настольная книга председателя ОСМД и ЖСК» (Асоціація власників житла Дніпропетровська «Наш дом»);
- у 2010 р. – практичний посібник «Енергоефективний будинок крок за кроком», книга 1 «Крок перший: створення ОСББ» (Інститут місцевого розвитку);
- у 2011 р. – практичний посібник «Енергоефективний будинок крок за кроком», книга 2 «Крок другий: організація роботи ОСББ» (Інститут місцевого розвитку);
- у 2011 р. – практичний посібник «Об'єднання Співвласників Багатоквартирного Будинку: практичні поради» (у рамках Проекту «Другий Всеукраїнський Форум ОСББ»);
- у 2011 р. – навчально-методичний збірник «Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків – пріоритетний шлях розвитку житлово-комунального господарства» (Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій);
- у 2012 р. – практичний посібник «Реформування системи управління житловою нерухомістю міста» (Центр політико-правових реформ);
- у 2013 р. – Обмін кращими практиками у вирішенні проблем діяльності ОСББ між Західними та Східними областями України (ГО «Ресурсний Центр для об'єднань співвласників багатоквартирних будинків»);
- у 2016 р. – «Довідник ОСББ» (Міжнародна фінансова корпорація).

У виданні Інституту місцевого розвитку «Створення та діяльність об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» міститься окремий розділ – Облік і звітність в ОСББ [17, с. 123-208]. Проте, прикладних рекомендацій із встановлення та затвердження тарифів на послуги з утримання будинку та прибудинкових територій у вказаних виданнях не надано.

Вперше ґрунтовне дослідження проблем та напрямків удосконалення обліку в ОСББ проведено у роботах Гури Н.О. [4, 3]. Панченко Н.І. і Гордієнко І.М. досліджують особливості проведення економічних експертиз з питань обґрунтування розрахунку тарифу на послуги з утримання будинків, споруд і прибудинкових територій ОСББ [12]. Овсій О.Д. досліджує удосконалення обліку в ОСББ при дольовому фінансуванні робіт по відновленню житлового будинку [11]. Литвин О.Ю. піднімає проблеми розвитку об'єднань співвласників багатоквартирних будинків [10]. У роботі [14] висвітлено напрямки контролю формування вартості послуг з утримання новостворених ОСББ.

Мета.

Метою статті є розробка механізму формування тарифу на послуги з утримання будинків та прибудинкових територій з використанням реальних даних функціонуючого ОСББ задля удосконалення раніше існуючого порядку.

Методологія дослідження.

Дане дослідження порядку формування тарифу для покриття витрат на послуги з утримання будинків та прибудинкових територій проводилось з використанням методів аналізу, узагальнення та групування. При здійсненні розрахунків складових тарифу було застосовано метод графічного представлення. Визначення передумов та основних етапів законодавчого регулювання процесів створення і функціонування ОСББ в Україні базувалось на історико-порівняльному методі дослідження.

Результати.

Статус ОСББ визначається Законом України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», згідно зі статтею 1 якого ОСББ – юридична особа, створена власниками квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання спільного майна [5]. Багатоквартирним будинком вважається житловий будинок, в якому розташовано три чи більше квартири. У багатоквартирному будинку можуть також бути розташовані нежитлові приміщення, які є самостійними об'єктами нерухомого майна [6].

Аналізуючи положення двох спеціальних нормативних актів щодо регулювання відносин між співвласниками багатоквартирного будинку, відзначимо, що відповідно до ст. 19 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» спільне майно співвласників багатоквартирного будинку складається з неподільного та загального майна. Неподільне майно перебуває у їхній спільній сумісній власності і не підлягає відчуженню, загальне майно – у спільній частковій власності. З прийняттям Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» [6] вищевказану ст. 19 було виключено. Спільне майно багатоквартирного будинку зараз визначається як спільна сумісна власність співвласників (ст. 5). Крім того, спільне майно багатоквартирного будинку не може бути поділено між співвласниками, і такі співвласники не мають права на виділення в натурі частки із спільного майна багатоквартирного будинку [9, с. 82-83].

Послуги з утримання будинку та прибудинкових територій повинні покриватись за рахунок встановлених тарифів ОСББ, які самостійно (власними силами або із залученням на договірній основі інших юридичних та фізичних осіб) забезпечують утримання будинку і прибудинкової території. При визначенні величини платежів на утримання будинку і прибудинкової території повинні виходити із розміру витрат на утримання будинку і прибудинкової території, передбачених кошторисом об'єднання, який відповідно до статті 10 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» затверджується загальними зборами.

В Україні діє Типовий перелік послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій, яким передбачено покриття витрат на: прибирання прибудинкової території; прибирання сходових кліток; вивезення побутових відходів (збирання, зберігання, перевезення, перероблення, утилізація, знешкодження та захоронення); прибирання підвалу, технічних поверхів та покрівлі; технічне обслуговування ліфтів; обслуговування систем диспетчеризації; технічне обслуговування внутрішньобудинкових систем: гарячого водопостачання, холодного водопостачання, водовідведення, теплопостачання, зливової каналізації; дератизація; дезінсекція; обслуговування димовентильяційних каналів; технічне обслуговування та поточний ремонт систем протипожежної автоматики та димовидалення, а також інших внутрішньобудинкових інженерних систем у разі їх наявності; поточний ремонт конструктивних елементів, внутрішньобудинкових систем гарячого і

холодного водопостачання, водовідведення, теплопостачання та зливової каналізації і технічних пристроїв будинків та елементів зовнішнього упорядження, що розміщені на закріпленій в установленому порядку прибудинковій території (в тому числі спортивних, дитячих та інших майданчиків); поливання дворів, клумб і газонів; прибирання і вивезення снігу, посипання частини прибудинкової території, призначеної для проходу та проїзду, протиожеледними сумішами; експлуатація номерних знаків на будинках; освітлення місць загального користування і підвалів та підкачування води; енергопостачання ліфтів; періодична перевірка, обслуговування і ремонт квартирних засобів обліку води та теплової енергії, у тому числі їх демонтаж, транспортування та монтаж після перевірки [13].

З метою популяризації створення ОСББ в Україні існує інформаційно-довідковий сервіс «ОСББ-online» [7], який дає можливість на безоплатній основі розрахувати тариф на послуги з утримання будинку та прибудинкових територій за допомогою «Електронного калькулятора». Проте, звичайному мешканцю будинку провести такі розрахунки буде доволі складно, адже необхідним є знання такої специфічної інформації, як, наприклад: технічні особливості освітлення парадних, підвалів, горищ; потужність електродвигунів ліфтів тощо.

Розрахунок тарифу на послуги з утримання будинку та прибудинкових територій має бути обґрунтованим та доцільним. Також тариф має враховувати вимоги законодавства у частині встановлення державних гарантій щодо мінімального розміру заробітної плати (станом на 01.01.2017 у представленій таблиці 1 наведено порядок розрахунку тарифу на послуги з утримання будинку та прибудинкових територій для реально діючого ОСББ «Івушка-2», яке було створено у 2016 році у м. Кропивницький. Встановлений тариф враховував особливості функціонування саме даного ОСББ, а тому не може бути загальноприйнятим для інших об'єднань. Проте, представлену методику доцільно приймати за основу для розрахунків іншими ОСББ.

Таблиця 1

Порядок розрахунку тарифу на послуги з утримання будинку та прибудинкових територій на ОСББ «Івушка-2» на 2017 рік за місяць***

Вид витрат	Складові суми витрат для встановлення тарифу, грн.					Тариф у розрізі витрат ((2+3+4) / 5+6)
	Заробітна плата	ЄВСС (22%)	Матеріальні витрати, послуги сторонніх організацій (таблиці 2, 3, 4, 5)	Загальна площа (м²)	Накладні витрати	
1. Прибирання прибудинкової території	3210,00	706,20	74,86	8918,65	0,1408	0,5883
2. Прибирання сходових клітин (за договором цивільно-правового характеру)	2500,00	440,00	38,80	8741,45	0,1408	0,4816
3. Витрати на обслуговування димо-вентиляційних каналів (згідно договору)	395,85			8918,65	0,1408	0,1852
4. Витрати на поточний ремонт конструктивних елементів, інженерних систем і технічних пристроїв будинку та елементів зовнішнього благоустрою, розташованих на прибудинковій території						
4.1. Витрати на поточний ремонт покрівлі рулонної	1821,37			8918,65	0,1408	0,2042
4.2. Ремонт відмостки	660,00			8918,65		0,0740
4.3. Ремонт під'їздів (без нежитлових приміщень)	500,00			8741,45		0,0572
4.4. Покос трави / ремонт дитячого майданчика	291,67			8918,65		0,0327
4.5. Ремонт труб, кранів, водостічних труб	330,00			8918,65		0,0370
Разом по пункту 4						0,5459

Продовження табл. 1

5. Вивезення побутових відходів (без нежитлових приміщень) (згідно договору)	3686,67			8741,45	0,1408	0,5625
6. Витрати на освітлення	500,00	110,00	2324,75	8918,65	0,1408	0,4699
7. Витрати на обслуговування водовідведення	600,00	132,00		8918,65	0,1408	0,2229
8. Резервний фонд (2500 на рік) *	208,33			8918,65		0,0234
9. Фонд капітального ремонту (20000 на рік) **	1666,67			8918,65		0,1869
Разом тариф						3,2665

* Згідно Статуту ОСББ, резервний фонд – це накопичувальний резерв коштів ОСББ, що створюється для фінансування непередбачуваних витрат, які утворюються внаслідок його статутної діяльності, а також з метою погашення заборгованості ОСББ перед іншими фізичними та юридичними особами, інших цілей визначених законодавством, Статутом, рішеннями Загальних зборів

** Згідно Статуту ОСББ, фонд капітального ремонту – це накопичувальний резерв коштів ОСББ, що створюється для фінансування ремонтних або будівельних робіт/послуг, які надаються з метою ремонту, реконструкції, утримання багатоквартирного будинку.

*** Джерело: розроблено авторами.

Для розрахунку тарифу на утримання будинків та прибудинкових територій враховувалась площа об'єктів житлового та нежитлового фонду. Площа житлових приміщень в ОСББ «Івушка-2» складає 8741,45 кв.м, а загальна площа – 8918,65 кв.м. Дана інформація враховується при визначенні складових тарифу, а саме: стаття 2 «Прибирання сходових клітин (за договором цивільно-правового характеру)», стаття 4.3 «Ремонт під'їздів (без нежитлових приміщень)», стаття 5 «Вивезення побутових відходів (без нежитлових приміщень) (згідно договору)». За вказаними статтями тариф розраховувався лише на площу житлового фонду (8741,45 кв.м.). Всі інші складові тарифу розраховувались виходячи із загальної площі ОСББ (8918,65 кв.м.).

Розшифровка складових тарифу згрупована у таблицях 2, 3, 4 і 5.

Стаття 1 «Прибирання прибудинкової території» включає заробітну плату двірника, який працює в ОСББ на повний робочий день із посадовим окладом на рівні мінімальної заробітної плати; нарахований ЕВСС у розмірі 22% та матеріальні витрати, склад яких представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Розрахунок матеріальних витрат для прибирання прибудинкової території*

Найменування товарно-матеріальних цінностей	Кількість	Ціна, грн.	Вартість, грн.
Лопата для прибирання снігу	1	100,00	100,00
Відро	1	39,40	39,40
Мітла кругла	3	73,25	219,75
Мітла з гілок	30	6,00	180,00
Совок (1 на 2 роки користування)	0,5	30,00	15,00
Лопата совкова (1 на 2 роки користування)	0,5	60,50	30,25
Греблі розсувні	1	75,00	75,00
Засіб відбілюючий сухий (хлорка)	4	25,00	100,00
Жилет робочий (1 на 2 роки користування)	0,5	75,00	37,50
Рукавиці гумові	12	8,45	101,40
Разом			898,32
Середньомісячні витрати (898,32 грн. / 12 місяців)			74,86

* Джерело: розроблено авторами.

Стаття 2 «Прибирання сходових клітин (за договором цивільно-правового характеру)» розраховується лише на площу житлових приміщень та включає у себе витрати на оплату праці прибиральниці, нарахований ЕВСС та матеріальні витрати, які наведено у таблиці 3.

При розрахунку матеріальних витрат для прибирання прибудинкової території та сходових клітин слід враховувати, що деякі номенклатурні одиниці можуть перебувати в експлуатації протягом тривалого періоду часу (відра, лопати тощо), а тому – на поточний рік до тарифу включається пропорційна частка їх вартості, визначена з урахуванням часу використання. Також слід враховувати нормативні вимоги щодо забезпечення господарським інвентарем та інструментами двірника і прибиральниці (рукавиці, фартух робочий, жилет тощо).

Таблиця 3

Розрахунок матеріальних витрат для прибирання сходових клітин*

Найменування товарно-матеріальних цінностей	Кількість	Ціна, грн.	Вартість, грн.
Відро залізне (1 на 3 роки користування)	0,33	40,00	13,33
Совок металевий (1 на 3 роки користування)	0,33	44,00	14,52
Засіб відбілюючий рідкий (білизна)	12	8,00	96,00
Швабра дерев'яна (1 на 5 років користування)	0,2	21,00	4,20
Віник	3	40,00	120,00
Рукавиці гумові	6	30,00	180,00
Фартух робочий (1 на 2 роки користування)	0,5	75,00	37,50
Разом			465,55
Середньомісячні витрати (465,55 грн. / 12 місяців)			38,80

* Джерело: розроблено авторами.

Стаття 3 «Витрати на обслуговування димовентиляційних каналів» обчислювалась на підставі укладеного договору між ОСББ «Івушка-2» та КП «Молнія». Згідно техніко-експлуатаційних вимог обслуговування димовентиляційних каналів відбувається 1 раз на рік. Відповідно до умов договору вартість обслуговування з 01 квітня 2017 року становить 13,65 грн. за 1 кв.м. Таким чином, вартість робіт, наданих КП «Молнія» становитиме 348 кв.м. * 13,65 грн. = 4750,20 грн. на рік., а середньомісячний показник для визначення тарифу складає 4750,20 грн. / 12 місяців = 395,85 грн.

Стаття 4 «Витрати на поточний ремонт конструктивних елементів, інженерних систем і технічних пристроїв будинку та елементів зовнішнього благоустрою, розташованих на прибудинковій території» містить п'ять складових, які формують загальний тариф.

Стаття 4.1 «Витрати на поточний ремонт покрівлі рулонної» визначались з урахуванням потреби у будівельних матеріалах та вартості підрядних робіт (табл. 4).

Таблиця 4

Витрати на поточний ремонт покрівлі насосної підстанції та будинку*

Склад витрат	Одиниця виміру	Кількість	Ціна, грн.	Вартість, грн.
Єврорубероїд (основа)	рулон	5	510,00	2550,00
Єврорубероїд (фініш)	рулон	8	386,00	3088,00
Бітумна мастика (20кг)	відро	2	586,00	1172,00
Газ (пропан) (заправка балона)	балон	2	500,00	1000,00
Цемент (мішок по 25 кг)	мішок	20	55,00	1100,00
Доставка цементу	ходка	2	50,00	100,00
Додаткові витратні матеріали				500,00
Вартість роботи (за попередньою домовленістю з виконавцем)				10120,00
ЄВСС (22% від вартості робіт)				2226,40
Разом				21856,40
Середньомісячні витрати (21856,40 грн. / 12 місяців)				1821,37

* Джерело: розроблено авторами.

Стаття 4.2 «Ремонт відмостки» – вартість ремонту відмостки (за домовленістю з виконавцем) становить 100 грн. / погонний метр. Отже, загальна вартість робіт складатиме 100 грн.

* 79,2 = 7920,0 грн. Середньомісячна вартість для встановлення тарифу дорівнюватиме 7920,0 грн. / 12 місяців = 660,0 грн.

Стаття 4.3 «Ремонт під'їздів (без нежитлових приміщень)» передбачає витрати у розмірі 500,0 грн. та розраховується лише на площу житлових приміщень. Розмір такої суми було визначено рішенням Правління ОСББ.

Стаття 4.4 «Покос трави / ремонт дитячого майданчика» включає вартість покосу трави та ремонтні роботи на дитячому майданчику за плановими розрахунками та вартістю минулого року і становить 3500,0 грн. Середньомісячна вартість складає 3500,0 грн. / 12 місяців = 291,67 грн. Проте, слід враховувати, що покос трави можна віднести до посадових обов'язків двірника або прибиральниці (за рішенням Правління ОСББ). В ОСББ «Івушка-2» у суму 3500,0 грн. включено лише вартість оренди газонокосарки та палива для її експлуатації, а також витратні матеріали для ремонту дитячого майданчика. Покос трави та ремонт майданчика виконували мешканці будинків ОСББ.

Стаття 4.5 «Ремонт труб, кранів, водостічних труб» визначається за плановими розрахунками та вартістю минулого року і становить 3960,0 грн. на рік, а середньомісячна, відповідно – 330,0 грн.

Стаття 5 «Вивезення побутових відходів (без нежитлових приміщень) (згідно договору)» містить вартість вивезення та утилізації твердих побутових і негабаритних відходів згідно укладеного договору з ТОВ «Екостайл». Згідно нього вартість даних послуг становить 44240,0 грн. на рік, що формує середньомісячну суму розміром 3686,67 грн.

Стаття 6 «Витрати на освітлення» складається з витрат на оплату електроенергії, витрат на оплату послуг електрика та вартість електричних лампочок для під'їздів. Заробітна плата електрика приймається на рівні витрат минулого звітного року. Дані витрати не є постійними, а тому виклик електрика буде здійснюватися за необхідності. Планові витрати на електроенергію представлено у таблиці 5.

Таблиця 5

Планові витрати на освітлення місць загального користування*

Місяць	Кількість, кВт	Ціна 1 кВт, грн.	Вартість електроенергії, грн.
лютий	1700	1,29	2193,00
березень	1700	1,68	2856,00
квітень	1000	1,68	1680,00
травень	1000	1,68	1680,00
червень	1000	1,68	1680,00
липень	1000	1,68	1680,00
серпень	1000	1,68	1680,00
вересень	1000	1,68	1680,00
жовтень	1500	1,68	2520,00
листопад	1700	1,68	2856,00
грудень	1700	1,68	2856,00
січень	1700	1,68	2856,00
Разом витрат електроенергії			26217,00
Витрати на лампочки			1680,00
Разом			27897,00
Середньомісячні витрати (27897,0 грн. / 12 місяців)			2324,75

* Джерело: розроблено авторами.

Стаття 7 «Витрати на обслуговування водовідведення» складаються із заробітної плати сантехніка і приймаються на рівні витрат минулого року. Дані витрати не є постійними, а тому виклик сантехніка буде здійснюватися за необхідності.

Стаття 8 «Резервний фонд (2500 на рік)» передбачається для включення до тарифу на

законодавчому рівні. Кошти резервного фонду необхідні для термінового усунення збитків, що виникли внаслідок аварій або непередбачених обставин. Кошти цього фонду акумулюються на рахунку ОСББ у банку й використовуються лише за цільовим призначенням. Рішенням Правління ОСББ він встановлений на рівні 2500,0 грн. на рік, а середньомісячна його величина становить 208,33 грн.

Стаття 9 «Фонд капітального ремонту (20000 на рік)» також передбачена вимогами законодавства. Витрати на ремонтний фонд акумулюються на рахунку ОСББ з метою їх накопичення для здійснення капітального ремонту будинків. Рішенням Правління він був встановлений у сумі 20000,0 грн., що сформувало його середньомісячний розмір на рівні 1666,67 грн. В ОСББ «Івушка-2» фонд капітального ремонту у порівнянні з іншими ОСББ є замалим, але це пояснюється тим, що воно є новоствореним.

Методологічною проблемою при вставленні тарифу для ОСББ є порядок розподілу непрямих (накладних) витрат. Особливо це актуально для невеликих та новостворених ОСББ, адже частка цих витрат у загальній сумі тарифу доволі суттєва. Накладні витрати приймають участь у формуванні тарифу за кожною статтею витрат і в ОСББ «Івушка-2» становлять 0,1408 грн. Розрахунок накладних витрат наведено у таблиці 6.

Таблиця 6

Розрахунок накладних витрат*

Стаття витрат	За рік, грн.	За місяць, грн.
Заробітна плата Голови Правління	39600,00	3300,00
Заробітна плата бухгалтера	38520,00	3210,00
ЄВСС на заробітну плату адміністративного персоналу (22%)	17186,40	1432,20
Розрахунково-касове обслуговування установи банку	1920,00	160,00
Канцелярські товари	1200,00	100,00
Інформаційні послуги (програмне забезпечення)	1288,20	107,35
Обслуговування оргтехніки (принтер)	450,00	37,50
Телефонні та Інтернет-послуги	1140,00	95,00
Приватизація земельної ділянки	4200,00	350,00
Разом	105504,60	8792,05
Розподіляємо на 7 пунктів (8792,05 / 8918,65 кв.м. / 7)		0,1408

* Джерело: [розроблено авторами]

Виходячи із наведених вище розрахунків тариф в ОСББ «Івушка-2» встановлено у розмірі **3,2665** грн. за 1 кв.м. площі.

Тариф на утримання будинків та прибудинкових територій в ОСББ може збільшуватись на суму нерегулярних (разових) витрат, наприклад, плата за приватизацію земельної ділянки під будинками, відкриття рахунків, нотаріальні послуги, реєстрація установчих документів тощо.

При встановленні тарифу слід пам'ятати, що, незважаючи на відносну свободу учасників ОСББ у формуванні витрат, необхідно розважливо та раціонально підходити до його визначення. У першу чергу, це стосується новостворених ОСББ, адже мотиватором для їх створення зазвичай є саме величина коштів, яку необхідно буде сплачувати щомісяця не звичним постачальникам комунальних послуг (ЖЕО, ЖЕК), а новій приватній структурі. Як правило, при створенні ОСББ встановлюють тариф або на рівні раніше діючого, або мінімально можливого. Тарифи підлягають щорічному перегляду, а тому можуть збільшуватись, враховуючи не лише нагальні потреби ОСББ, а й бажання власників щодо покращення об'єктів житлової інфраструктури.

Висновки і перспективи.

Наразі в Україні активно впроваджуються альтернативні форми управління житлово-комунальним господарством, найбільш поширеною з яких є ОСББ. Дослідження економічного та правового змісту поняття об'єднання співвласників багатоквартирних будинків дозволило визначити

передумови виникнення та основні етапи законодавчого регулювання процесів створення і функціонування ОСББ в Україні.

Для розробки механізму формування тарифу було ґрунтовно проаналізовано перелік послуг з утримання будинків, споруд та прибудинкових територій, який закріплений законодавчо. Нами було здійснено розрахунок тарифу за один квадратний метр площі з урахуванням її призначення (утриманням житлових і нежитлових приміщень, прилеглих територій) та представлено його у вигляді аналітичних таблиць, які містять дані про складові тарифу за кожною статтею витрат. При розрахунку враховувались особливості функціонування та фактичні матеріали реально діючого ОСББ «Івушка-2», яке нещодавно створено у місті Кропивницький. При визначенні тарифу нами враховувались законодавчо-нормативні вимоги, техніко-експлуатаційні умови та реальні потреби мешканців будинків для утримання та поліпшення стану і якості житлового фонду.

Перспективами подальших досліджень є розробка порядку формування тарифу з урахуванням додаткових потреб і бажань власників, інженерно-технічних особливостей будинків, розмірів прибудинкових площ та наявності специфічних об'єктів житлової та нежитлової інфраструктури (підвали, гаражі тощо). Також планується розробка методики контролю за правильністю та обґрунтованістю встановлення тарифів в ОСББ із визначенням етапів, прийомів, способів та параметрів контролю.

Список використаних джерел

1. В Україні вже зареєстровано 27420 ОСББ. *Укрінформ*. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2322214-v-ukraini-vze-zareestrovano-27-420-osbb-zubko.htm>.
2. Гончаренко О.В. Окремі проблеми правового регулювання утворення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків у новобудовах. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 4 (12). С. 32-41.
3. Гура Н.О. Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків: специфіка, проблеми та перспективи діяльності. *Економіка України*. 2015. №12. С. 70-79.
4. Гура Н.О. Облік у житлово-комунальному господарстві: теорія і практика: монографія. Київ, 2006. 351 с.
5. Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29 листопада 2001 року № 2866-III (зі змінами і доповненнями). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2866-14/conv>.
6. Закон України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» від 14 травня 2015 року № 417-VIII (зі змінами і доповненнями). – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/417-19>.
7. Інформаційно-довідкова система ОСББ-online. – Режим доступу: <https://osbb-online.com/House/InitCalculator/60868>.
8. Кількість ОСББ в Україні на 01-03-2017. Ресурсний центр Хмельницька асоціація ОСББ. – Режим доступу: <https://www.domik.ua>.
9. Коршакова О.М. Характеристика правовідносин між співвласниками багатоквартирного будинку та надавачами житлово-комунальних послуг. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 82-85.
10. Литвин О.Ю. Проблеми розвитку об'єднань співвласників багатоквартирних будинків. *Збірник наукових праць Полтавської державної аграрної академії*. 2011. Вип. 3. Т.2. С. 266–271.
11. Овсій О.Д. Удосконалення обліку в ОСББ при дольовому фінансуванні робіт по відновленню житлового будинку. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2010. Вип. 18(1). С. 170-176.
12. Панченко Н.І., Гордієнко І.М. Особливості дослідження розрахунку тарифу на послуги з утримання будинків, споруд і прибудинкових територій об'єднань співвласників багатоквартирного будинку. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 344-351.
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового договору про надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій» від 20 травня 2009 р. № 529 (зі змінами і доповненнями). – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/529-2009-%D0%BF/conv>.
14. Пугаченко О.Б. Контроль формування вартості послуг новостворених ОСББ. Кіровоградщина – 2025: пріоритети і можливості розвитку : збірник тез доповідей науково-практичної конференції, 7 червня 2017 року. Кропивницький, 2017. С. 195-197.
15. Сергієнко В.В. Правове регулювання діяльності ОСББ при наданні житлово-комунальних послуг.

Форум права. 2014. № 4. С. 297-301.

16. Старицька О.О., Польська М.О. Проблемні питання правового регулювання діяльності об'єднань співвласників багатоквартирного будинку. *Юридичний вісник*. 2012. № 4 (25). С. 89-92.

17. Створення та діяльність об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : практичний посібник. Київ, 2007. 288 с.

Статтю отримано: 20.07.2017 / Рецензування 18.08.2017 / Прийнято до друку: 31.08.2017

Tetiana Fomina

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Audit and Taxation
Central Ukrainian National Technical University
Kropivnitsky, Ukraine
E-mail: tetynafomina@ukr.net

Olha Puhachenko

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Audit and Taxation
Central Ukrainian National Technical University
Kropyvnytskyi, Ukraine
E-mail: pugachenkoolga@gmail.com

FORMATION OF TARIFFS FOR SERVICES MAINTENANCE OF HOUSES AND ADJACENT TERRITORIES CONDOMINIUMS

Abstract

Introduction. Association of co-owners of multi-apartment buildings is a relatively new organizational and legal form, the emergence of which is associated with issues of ownership, management and maintenance of housing. The issues of their activities have been repeatedly raised in a number of legal and economic articles, but they mainly focused on the economic and legal aspects of the creation and functioning of association of co-owners of multi-apartment buildings, and not the applied nature of determining the tariff for the maintenance of houses and adjoining areas, which is now more relevant.

Methods. The research is based on the use of methods of analysis, generalization and grouping. The method of graphical representation is used when performing calculations of tariff components. The definition of the preconditions and the main stages of legislative regulation of processes for the creation and operation of ACMBs in Ukraine was carried out using the historical and comparative method.

Results. The economic content and the main stages of legislative regulation of processes of creation and functioning of ACMBs in Ukraine are determined. A list of services for the maintenance of buildings, structures and adjacent territories, which form a tariff sufficient to cover certain types of expenses, is presented. The mechanism of formation of the tariff for services for the maintenance of houses and adjoining areas for one square meter of the area, taking into account its purpose, has been developed. The approbation of the submitted methodology is carried out on the actual materials of ACMBs of the "Ivushka-2" (Kropyvnytskyi). The advantage of this article is to determine the tariff, taking into account legislative and regulatory requirements, technical and operational conditions and real needs of apartment owners to maintain and improve housing stock.

Discussion. Prospects for further research are the development of the tariff formation procedure taking into accounts the additional needs of the inhabitants, the engineering features of the houses and the presentation of the algorithm for the implementation of control measures to confirm the validity of the established tariffs.

Keywords: association of co-owners of multi-apartment buildings, tariff, components of the tariff, expenses of items, houses and adjoining territories.

References

1. There are already 27420 Condominiums registered in Ukraine. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2322214-v-ukraini-vze-zareestrovano-27-420-osbb-zubko.htm>.
2. Honcharenko, O.V. (2012). Okremi problemy pravovoho rehuliuвання utvorennia obiednan spivvlasnykiv bahatokvartnykh budynkiv u novobudovakh [Some problems of legal regulation of formation of condominiums in

new buildings]. *Bulletin of the High Council of Justice*, 4 (12), 32–41.

3. Hura, N.O. (2015). Obiednannia spivvlasnykiv bahatokvartyrnykh budynkiv: spetsyfika, problemy ta perspektyvy diialnosti [Condominiums: specificity, problems and perspectives of activity]. *Economy of Ukraine*, 12, 70–79.

4. Hura, N.O. (2006). *Oblik u zhytlovo-komunalnomu hospodarstvi: teoriia i praktyka* [Accounting in the housing and utilities sector: theory and practice]. Kyiv, Ukraine: Znannia.

5. Law of Ukraine "On the Association of Co-Owners of a Multi-Apartment House" of November 29, 2001, No. 2866-III (with amendments and supplements). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2866-14/conv>.

6. The Law of Ukraine "On the peculiarities of realization of the right of ownership in an apartment building" dated May 14, 2015, No. 417-VIII (with amendments and supplements). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/417-19>.

7. Information system of ACMH-online. Retrieved from <https://osbb-online.com/House/InitCalculator/60868>.

8. Number of Condominiums in Ukraine on 01-03-2017. Resource Center Khmelnytsky Association of Condominiums. Retrieved from <https://www.domik.ua>.

9. Korshakova, O.M. (2016). Kharakterystyka pravovidnosyn mizh spivvlasnykamy bahatokvartyrnoho budynku ta nadavachamy zhytlovo-komunalnykh posluh [Characteristics of the legal relationship between the co-owners of the multi-apartment building and the providers of housing and communal services]. *Analytical Comparative Law*, 4, 82–85.

10. Lytvyn, O.Iu. (2011). Problemy rozvytku obiednan spivvlasnykiv bahatokvartyrnykh budynkiv [Problems of the development of condominiums]. *Collection of scientific works of the Poltava State Agrarian Academy*, 3, 2, 266–271.

11. Ovsii, O.D. (2010). Udoshkonalennia obliku v OSBB pry dolovomu finansuvanni robit po vidnovlenni zhytlovoho budynku [The improvement registered in the condominium with equity financing restoration work on residential building]. *Scientific works of the Kirovohrad National Technical University. Economic sciences*, 18 (1), 170–176.

12. Panchenko, N.I., & Hordiienko, I.M. (2014). Osoblyvosti doslidzhennia rozrakhunku taryfu na posluhy z utrymannia budynkiv, sporud i prybudynkovykh terytorii obiednan spivvlasnykiv bahatokvartyrnoho budynku [Features of the study of the calculation of the tariff for services for the maintenance of buildings, structures and adjoining territories of condominiums]. *Theory and practice of forensic examination and criminalistics*, 14, 344–351.

13. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Model Agreement Concerning the Provision of Services for the Maintenance of Buildings, Buildings and Adjacent Territories" of May 20, 2009, No. 529 (with amendments and supplements). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/529-2009-%D0%BF/conv>.

14. Puhachenko, O.B. (2017). *Controlling the formation of the cost of services of new condominiums*. Collection of abstracts of scientific-practical conference reports. Kirovograd region - 2025: priorities and development opportunities. Kropivnitsky (Ukraine), 195–197.

15. Serhiienko, V.V. (2014). Pravove rehuliuвання diialnosti OSBB pry nadanni zhytlovo-komunalnykh posluh [Legal regulation of activity of condominiums in the provision of housing and communal services]. *Law Forum*, 4, 297–301.

16. Starytska, O.O., & Polska, M.O. (2012). Problemni pyttannia pravovoho rehuliuвання diialnosti obiednan spivvlasnykiv bahatokvartyrnoho budynku [Problematic issues of legal regulation of associations of condominiums]. *Legal Bulletin*, 4 (25), 89–92.

17. Institute for Local Development. (2007). *Stvorennia ta diialnist obiednannia spivvlasnykiv bahatokvartyrnoho budynku* [Creation and activity of condominiums]. Kyiv, Ukraine.

Статтю отримано: 20.07.2017 / Рецензування 18.08.2017 / Прийнято до друку: 31.08.2017

УДК 620.92:338.433
JEL Classification Q 42

Варченко Ольга

д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна
E-mail: omvarchenko@ukr.net

ВИРОБНИЦТВО БІОПАЛИВА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ

Анотація

Вступ. Сільське господарство є головним джерелом надходження сировини для біопалива, в зв'язку з чим його роль в подальшому буде підвищуватись через об'єктивне зростання залежності промислових виробництв від підприємств аграрної сфери.

Методи. У процесі виконання досліджень застосовувалися наступні методи: монографічний (для виявлення причинно-наслідкових зв'язків розвитку досліджуваних процесів), абстрактно-логічний (для формулювання висновків і узагальнень).

Результати. Доведено, що закономірний еволюційний розвиток живих організмів біосфери та перспективні напрямки забезпечення ефективного сільськогосподарського виробництва формують основу вдосконалення біоенергетики за рахунок поновлюваних енергетичних ресурсів. Доведено, що основним стимулом щодо виробництва електричної енергії з твердого біопалива в Україні були і залишаються «зелені» тарифи та зростання вартості на основні енергоносії, які використовують для побутових потреб населення.

Перспективи. Доцільним є запровадження заходів адміністративного характеру, які спрямовані на нарощення виробництва обсягів біопалива, зокрема скасування акцизу на альтернативні дизельні палива з вмістом біодизелю понад 30% на період 7-15 років для появи та розвитку підприємств-виробників, залучення інвестицій у переробку. По закінченні пільгового періоду 7-15 років необхідно ввести ставку на альтернативні дизельні палива з вмістом біодизелю понад 30% в на рівні 10-20% від базової ставки до дизельних палив.

Ключові слова: біопаливо, споживач, виробники, енергоносії, ціна, екологія.

Вступ.

У світі і в Україні, зокрема, актуальним є питання нестачі енергоресурсів. Боротьба за них стає одним з найбільш істотних факторів, що впливають на напрямки розвитку світових відносин і розвиток глобальної політики. Крім того, у екологів викликає занепокоєння стан навколишнього середовища, викликаний інтенсивним використанням традиційних видів палива. Ці проблеми на даний момент вирішені лише частково, а отже, існує ризик того, що наступні покоління зіткнуться зі складними завданнями по відновленню сприятливої екологічної обстановки на Землі. Крім того, обмеженість запасів традиційних видів палива та підвищення попиту на них зумовлюють постійне підвищення їх ціни на світовому ринку.

В нинішній ситуації, актуальним є вирішення проблеми отримання енергії за допомогою використання нетрадиційних і поновлюваних джерел, до яких відноситься біологічне паливо, основу

якого становить біомаса як продукт фотосинтезу. Завдяки цьому відбувається природний обмін речовин, при якому вуглекислий газ поглинається рослинами, а не концентрується в атмосфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблематика виробництва біопалива та його ефективності висвітлена в наукових працях Г.М. Калетніка, В.О. Дубровіна, М.Ю. Коденської, М.О. Корчемного, С.О. Кудрі, Г.М. Забарного, М. Кобця та інших вчених, наукові напрацювання яких розкривають і оцінюють перспективи і проблеми використання біопалив в Україні та світі. Проте, поза увагою науковців залишилися проблеми, які пов'язані з адаптацією виробництва біопалива до умов здійснення виробничо-господарської діяльності.

Мета.

Метою статті є оцінка нинішнього стану виробництва біологічного пального в Україні та розробка практичних рекомендацій щодо нарощення його обсягів.

Методологія дослідження.

У процесі виконання досліджень застосовувалися наступні методи: монографічний (для виявлення причинно-наслідкових зв'язків розвитку досліджуваних процесів), абстрактно-логічний (для формулювання висновків і узагальнень)

Результати. В США та в країнах ЄС спостерігається нарощення виробництва біодизельного палива з соєвої та ріпакової олії, а біоетанолу – головним чином з кукурудзи. Також використовуються й інші культури: тритикале, пшениця, цукрові буряки.

Країни ЄС різняться за пріоритетами у виробництві. Так, Франція віддає перевагу виробництву біоетанолу з цукрових буряків, пшениці та кукурудзи, а Німеччина більше орієнтується на біодизель з ріпаку. Також розглядаються такі джерела біоенергетики, як: соняшник (лушпиння), стебла кукурудзи, пріле листя дерев, тирса. Останнім часом в якості енергетичної рослини використовують міскант [1].

Енергетика України базується на імпорتنій сировині, внутрішня ціна, якої характеризується ростом, а використання нових альтернативних джерел енергії (термоядерний синтез, сонячна енергія, водень, енергія припливів і відпливів та ін.) нині є досить проблематичним і одночасно економічно не вигідним, особливо, для повномасштабного використання.

При цьому необхідно зазначити, що більшість регіонів України мають сприятливі ґрунтово-кліматичні умови для вирощування культур з високим рівнем накопичення енергії біомаси під час вегетації. Виходячи з цього, здійснимо ранжування рослин за вищезазначеним показником в наступній послідовності: кукурудза, тритикале, пшениця, просо і сорго, цукровий буряк, соняшник, ріпак, відходи сільськогосподарської та лісопереробної промисловості, міскант, тополя, в'яз, стебла і лушпиння соняшника. Необхідно відзначити, що абсолютним лідером по накопиченню енергії на гектар посівної площі є картопля, але існують невирішені проблеми її зберігання до початку переробки. Подібне явище спостерігається і по відношенню до цукрових буряків і інших сільськогосподарських культур [2].

На нашу думку, основними чинниками підвищення ефективності виробництва біопалива є: комплексна селекція рослин для максимального збільшення придатності для виробництва біоетанолу та біодизелю; удосконалення технологій виробництва біопалива шляхом концентрації на біобутанолі чи етанолубутанолових сумішах, які розглядаються, як альтернатива етанолу в майбутньому. Нині вчені здійснюють пошук і розробку принципово нових підходів до розробки технологій комплексного виробництва біопалива. Серед базових проблем розвитку біоенергетики в перспективі є виробництво етанолу і фурфуролу з біомаси відходів сільськогосподарської групи: соломи, сіна, кукурудзяних стебел, лушпиння соняшнику, кори дерев [3].

Суттєвим джерелом біопалива є його виробництво зі спирту. Нині підприємства спиртової

промисловості працюють не на повну потужність. У 2016 р. спиртзаводи повністю задовольнили потребу населення у виробництві алкогольних напоїв, що становить близько 25 млн декалітрів спирту, працюючи на 30 % своїх реальних потужностей. За експертними висновками нормальна потужність суб'єктів підприємницької діяльності – виробників спирту складає понад 65 мільйонів декалітрів етилового спирту щорічно [4]. При цьому необхідно наголосити на тому, що були зроблені спроби в 2006-2007 роках переорієнтувати частину спиртзаводів на виробництво біоетанолу. Експерти вважають, що 6 заводів в Україні можуть виробляти близько 75 тис. т біоетанолу в рік та забезпечувати робочими місцями 850 чоловік. З 100 тис. т біоетанолу можна виробити 350 тис. т альтернативних видів палива

Проте, через певні об'єктивні і суб'єктивні причини, більшість з них припинили його виробництво. Так, в кінці 2007 року Лохвицький спиртзавод в Полтавській області закритий. І по суті з 2008 року в Україні спостерігається повний занепад біопаливної галузі.

При вирішенні проблем виробництва біопалива в Україні неможливо не врахувати ролі держави. Так, на вирішення цієї проблеми була спрямована програма «Розвиток і використання біологічних видів палива», яка була прийнята в 2009 р. Очікувалося, що виконання положень Програми повинно сприяти удосконаленню законодавства в сфері виробництва і використання біопалива, забезпеченню її економічної і фінансової підтримки.

Одним з пріоритетних завдань «Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» визначено розвиток виробництва відновлювальних видів енергії, особливо біопалива. Нині основними проблемами на шляху збільшення обсягів споживання біопалива є обмежені його цінова конкурентоспроможність і фінансування відповідних технологій та проектів. Існує субсидування традиційних джерел енергії та інші спотворення ринкових механізмів ускладнюють їх вирішення. В Україні розроблено цілий ряд заходів і стимулів для розширення виробництва і використання біопалива, але більша їх частина знаходиться на стадії впровадження. У цій ситуації необхідні більш ефективна державна політика і дієві законодавчі акти, які б сприяли зацікавленню споживачів у використанні біопалива і забезпечували б у повному обсязі отримання ними екологічних, економічних і соціальних вигод.

Так, Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива», який стимулює виробництво моторних бензинів з добавками біоетанолу (реформульований бензин), формально діяв вже в 2007 році, акциз на такі види палива був знижений з 60 до 30 євро/тонн. Також було встановлено нульову ставку акцизного збору на паливний біоетанол, вироблений в країні. Але через об'єктивні та суб'єктивні причини уряд не зміг повноцінно запровадити пільги і преференції для постачальників біопалива.

Необхідно відзначити, що в 2009 р. Кабінет Міністрів України затвердив державну програму підвищення енергоефективності на 2010-15 роки. Її пріоритетні напрямки – зменшення частки природного газу та нафтопродуктів в паливному балансі і заміщення їх іншими видами енергоресурсів (в першу чергу отриманими з відновлюваних джерел енергії). В 2010 році на засіданні Ради міністрів енергетики країн ЄС Україна односторонньо прийнята в Енергетичне співтовариство Євросоюзу. Наша держава взяла на себе зобов'язання щодо впровадження європейських паливних норм і стандартів, в тому числі і щодо застосування біопалива.

Відповідно до цього, в 2012 році Верховна Рада прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо виробництва та використання моторних палив з вмістом біокомпонентів». Згідно з цим нормативно-правовим актом з 1 січня 2014 року вводилася обов'язкова норма вмісту біоетанолу не менше 5% в пальному, яке виробляється і реалізується на території України. А з 2016 року вміст спирту повинен становити вже не менше 7%. Проте, в 2015 році Верховна Рада скасувала вищезазначений Закон України.

У 2013-2014 роках виробництво біоетанолу було практично призупинено через введення акцизу на альтернативні моторні палива на рівні 99 EUR/тонн шляхом прийняття Закону України до

«Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо оподаткування альтернативного моторного палива та зниження вартості пального)».

Для динамічного розвитку сфери виробництва біоетанолу потрібно скасувати вимоги щодо ліцензування біоетанолу, вексель на його транспортування, акциз на біодизель, а також визначити поняття біоетанолу як окремого складного хімічного продукту, а не підвиду спирту етилового.

Внаслідок політичної і економічної нестабільності в країні, а також прояву кризових явищ в світовій економіці відбулося призупинення розвитку виробництва та використання альтернативних джерел енергії [5].

Досить важливим чинником, який вплинув на припинення виробництва біопалива і, відповідно, скорочення посівів ріпаку – основної енергетичної культури, є зростання світових цін на продовольство. За оцінками Міжнародного валютного фонду, від 15 до 30% зростання цін на продовольство є результатом вирощування зернових культур для виробництва біопалива. З іншого боку, виробництво етанолу – основного заміника автомобільного пального – дає змогу стримувати зростання цін на нафту і сприяє зниженню інфляції в країнах – великих імпортерах нафтопродуктів. За оцінками «Bank of America Merrill Lynch» припинення виробництва біопалива призведе до зростання цін на нафту і бензин на 15% [6].

В умовах енергетичної залежності України від зовнішніх постачальників, що обумовлено складною політичною та економічною ситуацією, єдиним варіантом виходу з даного становища є використання місцевих та регіональних ресурсів, а саме твердого біопалива, яке виробляється з відходів деревини та агрокультур.

Основним стимулом щодо виробництва електричної енергії з твердого біопалива в Україні були і залишаються «зелені» тарифи, що встановлюються на електричну енергію, вироблену на об'єктах електроенергетики з альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – вироблену лише мікро-, міні- та малими гідроелектростанціями). Коефіцієнти «зеленого» тарифу за кожним видом електричної енергії відповідно до дати введення об'єктів електроенергетики в експлуатацію встановлені відповідними Законами України.

4 червня 2015 року прийнята нова редакція закону про зелені тарифи №2010-д, що встановлює:

- для електроенергії з біомаси та біогазу «зелений» тариф визначається з урахуванням коефіцієнтів, передбачених для об'єктів, введених в експлуатацію по 31.12.2014 р., тобто збільшується на 10% порівняно з чинним на сьогодні, який становить 12,39 євроцентів / кВт-год;
- по «зеленому» тарифу електроенергія викуповується в повному обсязі за винятком обсягу, спожитого на власні потреби об'єкта електроенергетики, який здійснює виробництво електроенергії з альтернативних джерел;
- «зелений» тариф переглядається згідно курсу євро на кварталній основі (1 раз в квартал за середнім курсом НБУ за 30 днів, що передують останньому в кварталі плановому засіданню НКРЕКП);
- прив'язка до євро діє до 2030 року, однак не поширюється на об'єкти, введені в експлуатацію після 01.01.2025 р.;
- за використання обладнання українського виробництва до «зеленого» тарифу встановлюється надбавка в розмірі 5% (за 30% «місцевої складової») і 10% (за 50% «місцевої складової»).

Додатковими факторами, що сприяли розширенню використання біопалив й скороченню споживання природного газу з 2014 р., були ріст цін на газ для населення та підприємств ЖКГ і встановлення адміністративних лімітів на споживання газу – 30% скорочення споживання для промисловості, бюджетної сфери та ЖКГ, 10% – для населення. Якщо в 2014 році ціна газу за умови споживання не більше 2500 куб. на рік складала 0,7254 грн за 1 м³, то, починаючи з 1 травня 2016 року, ціна зросла до 6,879 грн за 1 м³. У такій ситуації населення та бізнес шукають альтернативних джерел енергії, одним з яких є біоенергетика.

На 1.05.2016 року, кількість підприємств з виробництва твердого біопалива досягла 430 одиниць, позиційованих як виробники пелет, брикетів та тріски, а також було близько 800 підприємств, які отримують тверде біопаливо, як відходи від головного виробництва, а саме: дрова, тріску, соломі токовану.

Нині в Україні працюють більше 4 тис. сучасних котлів на деревині, більше 100 котлів на соломі й близько 70 котлів на лушпинні соняшника. Є кілька ТЕЦ на твердій біомасі: 1 – на деревині в системі ЦТ, 3 – на лушпинні соняшника на підприємствах масложирової галузі. Крім того, населення використовує значну кількість пічок та побутових котлів на дровах та деревних гранулах. Загальна встановлена потужність зазначеного біоенергетичного обладнання становить більше 3650 МВтт та 14 МВтє.

В Україні тверде біопаливо виготовляють у формі паливних гранул або пеллет, а також у формі брикетів. Найбільш популярною сировиною для виготовлення вітчизняного твердого біопалива являються продукти переробки соняшнику, зокрема лушпиння.

У 2016 році приріст виробництва твердого палива з лушпиння соняшнику на 47,6% обумовлений високою врожайністю цієї культури. Слід враховувати, що в силу сезонності збору врожаю паливо виробляється на основі сировини минулого і частково поточного року, тому в цьому сегменті таке істотне зростання.

До першої трійки компаній входять олієпереробні комбінати. Компанія «Каргілл» працює на українському ринку більше 20 років і основним напрямком діяльності підприємства є виготовлення засобів захисту рослин і добрив, а також соняшникової олії. А з продуктів переробки виробляється біопальне.

«Запорізький олієжиркомбінат» має повний цикл переробки сировини, і випускає маргаринову і жирову продукцію, олію соняшникову різних видів, мило господарське, а також шрот соняшниковий, гранульоване лушпиння, фосфатидний концентрат.

Основним напрямком діяльності ТОВ «Українська Чорноморська Індустрія» також є виробництво олії і рослинних жирів, з продуктів їх переробки виготовляється біопаливо.

Упродовж 2015 р. Україна експортувала до 85% пелет власного виробництва і займала близько 2,5% європейського ринку гранульованого біопалива.

Так, в 2014 році і в першому півріччі 2015 року українські підприємства експортували 1396,3 тис. т пелет з лушпиння соняшнику. При цьому за шість місяців 2015 року із 220 компаній 115 не поставляли гранульоване біопаливо на зовнішні ринки. Польща, яка до недавнього часу імпортувала до 90% вироблених в Україні пелет, скоротила споживання цього палива вдвічі, через введені польським урядом нові правила державного субсидування виробництва твердого біопалива і теплі зими.

В умовах перенасичення внутрішнього ринку олійно-екстракційні заводи реалізують пелети по 600-700 гривень за тону, що забезпечує мінімальний рівень рентабельності.

Втрата зовнішнього ринку повинна стимулювати українських виробників пелет до орієнтації на внутрішнього споживача [7].

Спалюючи тверде біопаливо, власники олійно-екстракційних заводів можуть виробляти електричну енергію і продавати її по "зеленому" тарифу (1 кВт дорівнює 12,39 євроцентам). Такі проекти можуть зацікавити девелоперські компанії, яким буде вигідно будувати теплоелектростанції поблизу олійно-екстракційних заводів, зважаючи на низьку ціну пелет.

Нині в Україні тільки «Каргілл» і ПАТ «Кіровоградолія» мають ТЕЦ при олійно-екстракційних заводах і реалізують електроенергію за «зеленим» тарифом. Зокрема, вартість Кіровоградської ТЕЦ, яка повністю забезпечує підприємство тепловою та електричною енергією, а надлишки – поставляє в загальну енергомережу, становить 240 млн гривень. При цьому спалювання 1 т лушпиння соняшнику економить 500 кубометрів природного газу. За місяць ТЕЦ використовує в якості палива в середньому 5 тис. тонн біомаси.

Вітчизняним виробникам пелет доцільно розглядати кілька проектів з будівництва міні-ТЕЦ –

з електричною потужністю 1 МВт і тепловою потужністю 5 МВт та з електричною потужністю 3 МВт і тепловою потужністю 12 МВт.

У першому випадку розмір інвестицій повинен в середньому становити 4 млн євро, а в другому – 9 млн євро. При розрахунку враховувалися дві найбільш поширені технології, що використовуються на біопаливних ТЕЦ: 1) паровий котел і турбіна; 2) термомасляний котел і ORC-модуль. Термін окупності таких проектів становить 4 роки, а на 1 МВт електричної потужності знадобиться близько 8,5 тис. тонн пелет на рік.

Таким чином, оцінюючи стан виробництва твердого біопалива, виявлені наступні проблеми:

1. Відсутність гарантованого забезпечення виробників твердого біопалива необхідною (плановою) кількістю сировини. Відміна мораторію на вивезення необробленої деревини негативно вплине на розвиток деревопереробної та біоенергетичної галузей країни, бо сировиною для виробництва твердого біопалива є в основному відходи від виробничої діяльності деревопереробних підприємств. Це приведе до обмеження зростання виробництва твердого біопалива, зменшення обсягів його виробництва, експорту та внутрішнього споживання, а також до зменшення кількості робочих місць. І навпаки, мораторій дозволяє збільшити виробництво твердого біопалива на 1,2 млн тонн на рік, та створити додаткових 3-5 тис. робочих місць.

2. Відсутність мотивації в сільськогосподарських товаровиробників щодо власної переробки побічної та супутньої продукції рослинництва, або постачання її виробникам біопалива. Впровадження програми її збору має передбачати створення нових структурних підрозділів в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки та забезпечення їх необхідним обладнанням, сільгосптехнікою та логістичною інфраструктурою.

3. Відсутність раціонального технологічного циклу на виробництвах твердого біопалива. Досвід розвинених країн світу свідчить про обов'язковість розташування підприємств-виробників в межах економічно-доцільної логістичної локації від постачальників сировини. Головні постачальники сировини – це деревопереробні підприємства та господарства корпоративного сектору аграрної економіки, які мають сучасний технологічний цикл виробництва та можливість постачати сировину необхідної якості та кількості. Окрім США та України, в світі немає виробництв твердого біопалива, які передбачають переробку кругового лісу замість переробки відходів. При тому, що у США є діюча програма забезпечення твердим біопаливом електростанцій Великобританії, Південної Кореї та Японії [8].

Висновки і перспективи.

Враховуючи складні умови для виробництва рідкого та твердого біопалива необхідно реалізувати наступні заходи:

- Розробка та затвердження держаної програми щодо створення біоенергетичних кластерів, які передбачають можливість переробки деревних відходів, побічної та супутньої продукції рослинництва, виробництво твердого біопалива, електро- та теплогенерацію.

- Стимулювання агровиробників до створення кластерів з переробки відходів, виробництва твердого біопалива та електро- та теплогенерації, з використанням енергії для власних потреб, а також продажу в мережі.

- Скасування акцизу на альтернативні дизельні палива з вмістом біодизелю понад 30% на період 7-15 років для появи та розвитку підприємств-виробників, залучення інвестицій у переробку. По закінченні пільгового періоду 7-15 років ввести ставку податку на альтернативні дизельні палива з вмістом біодизелю понад 30% в на рівні 10-20% від базової ставки до дизельних палив.

Реалізація вищезазначених заходів забезпечить відродження виробництва біопалива в Україні, що дасть можливість ліквідувати паливну залежність країни при збереженні обсягів виробництва продовольства.

Список використаних джерел

1. Калетник Г. М. Перспективи виробництва біодизельного палива в Україні. *Агросвіт*. 2008. № 22. С. 16-19.
2. Кириленко І. Г., Дем'янчук В. В., Андрущенко Б. В. Формування ринку українського біопалива: передумови, перспективи, стратегія. *Економіка АПК*. 2010. № 4. С. 62-66.
3. Месель-Веселяк В. Я., Паштецький В. С. Ефективність альтернативних видів енергії в сільському господарстві України. *Економіка АПК*. 2011. № 12. С. 3-9.
4. Скорук О. П. Перспективи розвитку відновлювальної енергетики в Україні. *Економіка АПК*. 2013. № 5. С. 63-67.
5. Ткачук В. В. Товарознавчий аспект виробництва та споживання біодизельного палива: монографія. Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. 137 с.
6. Гойсюк Л. В. Економічна ефективність виробництва сировини для переробки на біопаливо. *Економіка АПК*. 2010. № 6. С. 46-49.
7. Гончарук І. В. Розвиток підприємницької діяльності у виробництві біопалива: теоретичний аспект. *Економіка АПК*. 2013. № 6. С. 127-129.
8. Чурілов Д. Г., Калініченко В. М., Калініченко А. В., Малинська Л. В. Державне регулювання ринку твердого біопалива як один із чинників збалансованого природокористування. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2012. № 2. С. 89-93.

Статтю отримано: 4.08.2017 / Рецензування 30.08.2017 / Прийнято до друку: 7.09.2017

Olha Varchenko

Dr.Sc. (Econ.), Professor, Head of the Department
Department of Finance, Banking and Insurance
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine
E-mail: omvarchenko@ukr.net

BIOFUEL PRODUCTION IN UKRAINE: CURRENT STATE AND PROBLEM SOLVING

Abstract

Introduction. Agriculture is the main source of raw materials for biofuels, which, in consequence, its role will further increase due to the objective increase in the dependence of industrial production from agribusiness enterprises.

Methods. The following methods are used in the course of research implementation: monographic (for the identification of causal relationships of the development of investigated processes), abstract and logical (for the formulation of conclusions and generalizations).

Results. It is proved that the natural evolutionary development of living organisms of the biosphere and the perspective directions of ensuring efficient agricultural production form the basis for improving bioenergy due to renewable energy resources. It has been proved that the main stimulus for the production of electricity from solid biofuels in Ukraine was and still remains "green" tariffs and the increase in the cost of the main energy sources used for household needs of the population.

Discussion. It is advisable to introduce administrative measures aimed at increasing the volume of biofuels production, in particular the abolition of excise duty on alternative diesel fuels containing more than 30% biodiesel in the period of 7-15 years for the emergence and development of producers, and the attraction of investments in processing. At the end of the grace period of 7-15 years, it is necessary to introduce the rate for alternative diesel fuels containing biodiesel more than 30% at a level of 10-20% of the base rate for diesel fuels.

Keywords: biofuel, consumer, producers, energy resources, price, ecology.

References

1. Kaletnyk, H.M. (2008), *Perspektyvy vyrobnytstva biodyzelnoho palyva v Ukraini* [Prospects of biodiesel fuel production in Ukraine]. *Ahrosvit*, 22, 16-19.
2. Kyrylenko, I.H., Demianchuk, V.V., & Andriushchenko, B.V. (2010), *Formuvannia rynku ukrainskoho biopalyva: peredumovy, perspektyvy, stratehiia* [Formation of the market of Ukrainian biofuel: prerequisites, prospects, strategy]. *Ekonomika APK*, 4, 62-66.

-
3. Mesel-Veseliak, V.Ya., & Pashtetskyi, V.S. (2011), Efektyvnist alternatyvnykh vydiv enerhii v silskomu hospodarstvi Ukrainy [The effectiveness of alternative types of energy in agriculture of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 12, 3-9.
 4. Skoruk, O.P. (2013), Perspektyvy rozvytku vidnovliuvanoi enerhetyky v Ukraini [The development prospects for renewable power engineering in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 5, 63-67.
 5. Tkachuk, V.V. (2011), Tovaroznavchyi aspekt vyrobnytstva ta spozhyvannia biodyzelnoho palyva [The commodity aspect of the production and consumption of biodiesel fuel]. Lutsk, Ukraine : RVV LNTU.
 6. Hoisiuk L. V. (2010), Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva syrovyny dlia pererobky na biopalyvo [Economic efficiency of production of raw materials for processing into biofuels]. *Ekonomika APK*, 6, 46–49.
 7. Honcharuk, I.V. (2013), Rozvytok pidpriemnytskoi diialnosti u vyrobnytstvi biopalyva: teoretychnyi aspekt [The development of entrepreneurship in the domain of biofuel production: theoretical aspect]. *Ekonomika APK*, 6, 127-129.
 8. Churilov, D.H., Kalinichenko, V.M., Kalinichenko, A.V., & Malynska, L.V. (2012), Derzhavne rehuliuвання rynku tverdoho biopalyva yak odyin iz chynnykiv zbalansovanoho pryrodokorystuvannia [Government control of market of hard biofuel as one of factors of balanced use of nature]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, 2, 89-93.

Received: 08.4.2017 / Review 08.30.2017 / Accepted 09.7.2017

УДК 33.332:63.631.9
JEL Classification: R52

Грещук Галина

к.е.н., доцент кафедри геодезії і геоінформатики
Львівський національний аграрний університет
м. Львів, Україна
E-mail: galunagr@ukr.net

ЗЕМЛЕВПОРЯДНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Анотація

Вступ. Сучасні країни з розвинутою економікою з кожним роком все більше приділяють уваги проблемам аграрного сектору економіки, невід'ємною складовою якого є сільськогосподарські землі. Адже сільськогосподарські угіддя, особливо рілля, є головним ресурсом для аграрного виробництва. Тому збалансоване використання земель сільськогосподарського призначення забезпечить продовольчу безпеку та незалежність країни, зайнятість сільського населення та високу якість його життєдіяльності.

Враховуючи стрімкий розвиток деградації земель у всьому світі, нераціональне вилучення продуктивних угідь для несіськогосподарських потреб та екстенсивне ведення сільського господарства, забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення було і залишається найважливішим завданням для сучасної науки.

Методи. Дослідження проведено на основі аналізу нормативно-правової та статистичної інформації щодо сучасного розвитку землепорядного процесу. Висновки і рекомендації були сформувані з врахуванням пропозицій сучасних науковців, досвіду зарубіжних країн, а також економічних та організаційних можливостей органів державної влади, що відповідають за розвиток земельних відносин в Україні.

Результати. Проаналізовано сучасний стан землепорядного забезпечення у сільському господарстві. Виявлено наслідки комплексної дії землепорядного механізму. Запропоновано сформулювати функції управління землями сільськогосподарського призначення в системі здійснення державної земельної політики через механізм землеустрою, який буде здійснюватись у чотири етапи. Встановлено, що при плануванні сільськогосподарського землекористування потрібне повноцінне землепорядне забезпечення, розробку якого необхідно втілювати через державні програми розвитку.

Перспективи. Аналіз землепорядного механізму в сільському господарстві та перспективи його розвитку дає змогу визначити пріоритети в політиці земельних відносин. Реалізація повноцінного землепорядного забезпечення у сільському господарстві, дозволить позбутись екологічних, економічних та організаційних проблем у земельних відносинах, покращить економічні показники сільськогосподарського виробництва, а також забезпечить ефективний початок ринку земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: землепорядкування, землеустрій, землі сільськогосподарського призначення, сільське господарство.

Вступ.

Сільське господарство в Україні є однією із опорних галузей економіки, яка приносить 12% ВВП. Нинішня державна політика націлена на подальший активний розвиток аграрного сектору [1]. Оскільки Україна володіє потужним земельно-ресурсним потенціалом, з якого землі сільськогосподарського призначення становлять 70 відсотків площі усієї території [2], економічний розвиток нашої країни безперечно залежить від ефективного ведення сільського господарства.

Розвиток сільського господарства надзвичайно важливий, але сучасні методи його ведення можуть призвести до подальшого зниження потенціалу сільськогосподарського виробництва. Причиною цього може стати зменшення показників продуктивності головного засобу виробництва – землі. Одночасно з інтенсивним її використанням у сільському господарстві, досі відсутній ефективний землепорядний механізм управління земельними ресурсами. Через що сьогодні ми маємо екологічні, економічні, технічні, адміністративні та юридичні проблеми у землекористуванні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження розвитку та стану землевпорядного механізму на землях усіх категорій проводили: В.М. Будзяк, О.С. Будзяк, Д.С. Добряк, А.Г. Мартин, А.Я. Сохнич, М.Г. Ступень, А.М. Третьак, В.М. Третьак та багато інших. Проблема розвитку землевпорядного забезпечення сільськогосподарських землекористувань були присвячені праці Т.О. Євсюкова, М.П. Стецюка, Н.Є. Стойко, А.М. Третьака, Р.В. Тихенка, А.М. Шворака та ін. Однак негативні наслідки земельної реформи і тенденції використання земель у сільському господарстві вимагають подальшого пошуку науково обґрунтованих рішень для удосконалення землевпорядного механізму сталого використання земельних ресурсів.

Мета.

Мета статті полягає в проведенні аналізу сучасного стану землевпорядного механізму в сільському господарстві та визначення перспектив його удосконалення і розвитку.

Методологія дослідження.

У дослідженні використані діалектичний метод пізнання – для визначення поточного стану проблеми та пропозицій щодо подальшого її вирішення; монографічний – для опрацювання наукових публікацій, нормативних документів, статистичних даних; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення та формулювання висновків.

Результати.

Неодноразово науково обґрунтовано, що сільськогосподарські угіддя не можуть безконтрольно використовуватись без дотримання ґрунтоохоронних вимог, розробки та впровадження належної документації із землеустрою, незаконно вилучатись та використовуватись для несільськогосподарських потреб. Виконання цих вимог і умов може забезпечити лише землевпорядний механізм управління земельними ресурсами, який зможе реалізувати дію наступних функцій: облік земель, планування розвитку землекористування, організацію раціонального використання земель та їх охорони, контроль за використанням земельних ресурсів. Ці функції може реалізувати сучасний землеустрій, його дія розповсюджується на ділянки всіх категорій та видів цільового призначення. При цьому система державного земельного кадастру функціонально пов'язана з роботою землевпорядного механізму.

Основу дій з використання та управління земельними ресурсами повинні складати землевпорядні роботи, які дають основну базу для аналізу кількісних і якісних показників земельних ресурсів, що включають в себе земельно-оціночні роботи, топографо-геодезичні, ґрунтові, геоботанічні та інші обстеження і вишукування. Проведення інвентаризації земель та оцінка їх якості має стати плановим процесом, який повинен періодично проводитись по всіх адміністративно-територіальних утвореннях. Економічна оцінка земель сільськогосподарського призначення проводиться не рідше як один раз у 5-7 років [3]. За період незалежності України економічна оцінка земель не проводилась. Останній (третій) тур економічної оцінки земель колгоспів і радгоспів Української РСР за результатами їх господарювання протягом 1981–1987 рр., був проведений у 1988 році [3].

Не дивлячись на те, що державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України працює з 2013 року, говорити про налагоджений облік земель ще досить рано. Через неякісне виконання робіт із землеустрою, присутність корупційної складової в земельних відносинах та перш за все неефективні адміністративні та законодавчі рішення при проведенні земельної реформи, Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру з 2013 року і до сьогодні здійснюються заходи із виправлення помилок, які містяться в Державному земельному кадастрі.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що сучасний землевпорядний механізм

управління земельними ресурсами діє лише частково, а не в повній мірі, так як це передбачено діючими нормативно-правовими актами. На рисунку 1 зображено існуючий землевпорядний механізм управління земельними ресурсами, на якому виділено ті види землевпорядних робіт, які є законодавчо передбачені, але не виконуються повністю або частково. Сучасне землевпорядкування зосереджено на технічно простих роботах, таких як видача державних актів, а роботи, які стосуються збереження та відновлення родючості ґрунтів, виконуються в дуже малих обсягах [5].

Наприклад, у Львівській області схеми землеустрою та техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель здійснювались у рамках розробленої землевпорядниками «Програми розвитку земельних відносин у Львівській області на 2011-2015 роки». На ці роботи необхідно було залучити 6,23 млн грн. Із цієї суми місцеві бюджети готові були самостійно виділити 2,93 млн. грн. (176 населених пунктів) [6]. На території області налічується 690 місцевих рад, з яких лише для 7-ми розроблено схеми землеустрою та техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель.

Впровадження таких схем може забезпечити відновлення планово-картографічного матеріалу, зйомок минулих років, проведення топографо-геодезичних, ґрунтових, геоботанічних та інших обстежень і розвідок, а також прийняття проектних рішень, пов'язаних з перерозподілом земель за їх основним цільовим призначенням, зміною виду використання земельних ділянок, освоєння нових земель та підвищення їх родючості і поліпшення наявних угідь.

Через відсутність комплексної роботи землевпорядного механізму на сьогодні повністю порушений порядок розробки документації із землеустрою. Це призвело до зниження ефективності землеволодіння і землекористування, особливо щодо земель сільськогосподарського призначення. Основні зміни в землевпорядному механізмі торкнулися таких функцій державного управління землями сільськогосподарського призначення:

- облік кількості і якості земель на державному, регіональному та місцевому рівнях;
- державна кадастрова оцінка земель, а також моніторинг їх стану;
- планування раціонального використання земель та їх охорони;
- контроль за впровадженням землеустрою на землях сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

У зв'язку з неповноцінним виконанням робіт з інвентаризації земель, місцеві органи влади не мають точних відомостей про кількість земельних ресурсів, що знаходяться у їх підпорядкуванні, склад та площі земельних угідь і нерідко навіть межі адміністративно-територіальних утворень.

Відсутність комплексної дії землевпорядного механізму призвела до наступних наслідків:

- відсутність ефективного управління земельними ресурсами;
- неготовність держави до створення цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення;
- відсутність можливості використовувати земельні ділянки під іпотеку та заставу;
- неможливість сформувати повну і достовірну базу даних в системі державного земельного кадастру про земельні ділянки, що підлягають оподаткуванню або перебувають в оренді;
- відсутність можливості застосувати реальний економічний механізм стимулювання до раціонального землекористування або впровадження штрафних санкцій за порушення земельного законодавства;
- складність та несвоєчасність у прийнятті рішень про відвід земельних ділянок, їх примусове вилучення, резервування або консервацію.

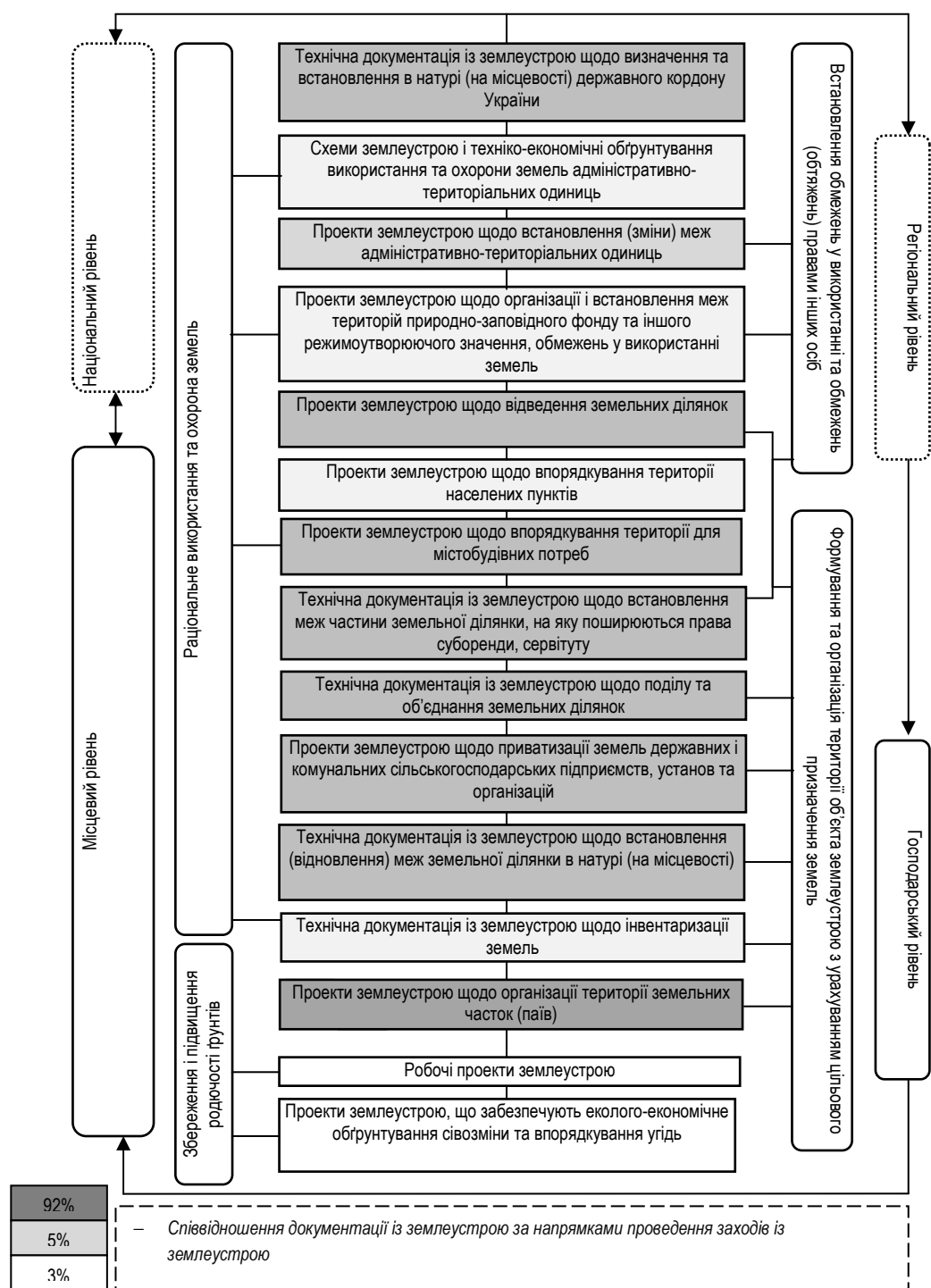

Рис. 1. Землевпорядний механізм управління земельними ресурсами*

*Джерело: сформовано автором за даними [5, 7].

Процес запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні є незворотною процедурою. Даний факт ставить питання удосконалення землевпорядного механізму на землях сільськогосподарського призначення на перші місця в системі державного управління. Саме тому, органи державної та виконавчої влади в галузі управління земельними ресурсами повинні забезпечити наступне:

- удосконалення функцій управління землями сільськогосподарського призначення;
- диференціацію землевпорядних заходів на стадіях управлінської діяльності;
- удосконалення системи, структури повноважень державних органів влади, які здійснюють управління землями сільськогосподарського призначення.

Управління землями сільськогосподарського призначення вимагає системності та комплексності. Для того, щоб це забезпечити, необхідні наступні умови:

1. Особливий підхід до вивчення, обліку та оцінки земель сільськогосподарського призначення.
2. Контроль за дотриманням правового режиму використання, допустимих розмірів земельних ділянок, обмежень і обтяжень щодо їх використання.
3. Встановити вимоги щодо планування та організації раціонального використання земель сільськогосподарського призначення та їх охорони, відповідно до схем землеустрою та техніко-економічних обґрунтувань;
4. Забезпечити діяльність механізму управління землями сільськогосподарського призначення через систему правових, економічних, адміністративних, організаційних та інших заходів.

Виходячи з вищенаведених умов, пропонується сформулювати функції управління землями сільськогосподарського призначення в системі здійснення державної земельної політики через механізм землеустрою, який повинен здійснюватись у чотири етапи.

Першим етапом є інформаційне забезпечення управління земельними ресурсами. Відновлення обліку кількісних і якісних показників земель сільськогосподарського призначення, забезпечення інформацією щодо придатності земель для використання в сільському господарстві і їх потенційних можливостей.

На другому етапі здійснюється планування раціонального використання земель. Метою даного виду робіт є встановлення правил землекористування на землях сільськогосподарського призначення, в яких буде визначено територіальні межі та землевпорядні норми, а також порядок застосування та зміни цих меж і правил. Варто зазначити, що під землевпорядними нормами розуміються встановлювані в межах відповідних територіальних зон види дозволеного використання земельних ділянок, граничні розміри земельних ділянок, а також обмеження та обтяження використання земельних ділянок.

Третій етап передбачає організацію раціонального використання земель методами землеустрою шляхом здійснення землевпорядного проектування та розробки відповідних проектів територіального землеустрою, проектів землеустрою окремих господарств, а також робочих проектів по здійсненню окремих землевпорядних заходів.

На четвертому етапі слід здійснити контроль за проведенням землеустрою, що є частиною земельного контролю. При цьому необхідно оцінити стан і напрямки використання земель, що обумовлено проведеними землевпорядними діями.

Враховуючи етапи запропонованого землевпорядного механізму та сформовану практику проведення землеустрою в діючій системі законодавства, для раціонального використання земель сільськогосподарського призначення необхідне повноцінне землевпорядне забезпечення. Планування використання земель сільськогосподарського призначення в сільському господарстві повинно здійснюватись на основі наступної документації із землеустрою (рис. 2).

Створення необхідного землевпорядного забезпечення, яке представлено на рис. 2 вимагає значного фінансування. Саме тому з метою управління земельними ресурсами

сільськогосподарського призначення і здійснення заходів з планування та організації раціонального використання цих земель, необхідно внести зміни до концепції «Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року» [8]. Ця програма повинна передбачати здійснення землеустрою на землях, що використовуються в сільськогосподарському виробництві, в тому числі на землях, що перебувають у державній власності.

Рис. 2. Система землевпорядного забезпечення при плануванні сільськогосподарського землекористування*

**Джерело: сформовано автором.*

Особливе значення має зонування сільськогосподарських земель з врахуванням їх придатності та продуктивності в сільськогосподарському виробництві, відновлення меж земельних масивів та невитребуваних земельних часток (паїв).

Висновки і перспективи.

Стрімкий аграрний розвиток в Україні супроводжується інтенсивним використанням земельних ресурсів країни без належного землевпорядного забезпечення. Неповноцінна дія землевпорядного механізму призводить до прийняття нерациональних рішень при використанні земельних ресурсів у сільському господарстві.

Для того, щоб забезпечити збалансований процес використання земель сільськогосподарського призначення, необхідно при плануванні сільськогосподарського землекористування враховувати всю інформацію землевпорядного забезпечення відповідної території. Оскільки такі роботи як природно-сільськогосподарське районування нині не проводяться через низький рівень фінансування землевпорядного процесу, їх розробку слід виконувати через реалізацію державних програм.

Враховуючи вищезазначене, подальшим етапом вирішення проблеми розвитку землевпорядного процесу повинно бути детальне дослідження кількості, виду і вартості

землепорядної документації, яку необхідно розробити на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні з метою забезпечення раціонального управління земельними ресурсами у сільському господарстві.

Список використаних джерел

1. Добряк Д. Сучасний стан земельної реформи та перспективи розвитку земельних відносин в Україні. *Землепорядний вісник*. 2015. № 4. С. 2-4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zv_2015_4_2.
2. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF/page>.
3. Закон України «Про оцінку земель». Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.
4. Третяк А.М. Концептуальні засади «землеустрою – 2030». *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2013. № 1-2. С. 4-12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2013_1-2_3.
5. Ходаківська О.В. Земельні відносини у сільському господарстві: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Землепорядний вісник*. 2015. № 7. С. 18-22.
6. Програма комплексного розвитку території Львівської області на 2016-2020 роки. Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: [gw1.oblrada.lviv.ua/rada/rishennialor.nsf/.../\\$FILE/148.doc](http://gw1.oblrada.lviv.ua/rada/rishennialor.nsf/.../$FILE/148.doc).
7. Краснопуцький О., Федорова Ю. Здійснення землеустрою на сучасному етапі розвитку земельних відносин. *Землепорядний вісник*. 2014. № 4. С. 2-6.
8. Концепція Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80>.
9. Закон України «Про землеустрій». Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/858-15/print1455609227934553>.

Статтю отримано: 24.07.2017 / Рецензування 20.08.2017 / Прийнято до друку: 1.09.2017

Halyna Hreshchuk

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Geodesy and Geoinformatics
Lviv National Agrarian University
Lviv, Ukraine
E-mail: galunagr@ukr.net

LAND MANAGEMENT MECHANISM OF LAND RESOURCES MANAGEMENT IN AGRICULTURE

Abstract

Introduction. Modern countries with a developed economy every year are paying more attention to the issues of the agricultural sector of the economy, an integral part of which is agricultural land. After all, agricultural lands, especially arable land, are the main resource for agricultural production. Therefore, balanced use of agricultural land will ensure food security and independence of the country, employment of the rural population and high quality of its livelihoods.

Taking into account the rapid development of degradation of land worldwide, the inefficient withdrawal of productive lands for non-agricultural needs, and extensive agricultural management and the provision of rational use of agricultural land was and remain the most important task for modern science.

Methods. The research is based on the analysis of regulatory and statistical information on the modern development of land management process. Conclusions and recommendations are formed taking into account the proposals of modern scholars, the experience of foreign countries, as well as the economic and organizational capabilities of state authorities responsible for the development of land relations in Ukraine.

Results. The modern state of land management in agriculture is analyzed. The consequences of the complex action of the land management mechanism are revealed. It is proposed to formulate functions of management of agricultural lands in

the system of implementation of state land policy through the mechanism of land management, which will be implemented in four stages. It is determined that the use of a complete land management system is needed, the development of which must be implemented through the state program of development is necessary in the planning of agricultural land.

Discussion. The analysis of the land management mechanism in agriculture and the prospects for its development makes it possible to determine the priorities in the policy of land relations. The implementation of a full-fledged land management provision in agriculture will allow to get rid of ecological, economic and organizational issues in land relations, improve economic indicators of agricultural production, and also ensure the effective start of the market of agricultural land.

Keywords: land management, land planning, agricultural land, agriculture.

References

1. Dobryak, D. (2015). Suchasnyj stan zemelnoi reformy ta perspektyvy rozvytku zemelnyh vidnosyn v Ukraini [The current state of land reform and prospects of land relations in Ukraine]. *Land Management Journal*, 4, 2-4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zv_2015_4_2.
2. Strategija udoskonalennja mehanizmu upravlinnja v sferi vykorystannja ta ohorony zemel silskogospodarskogo pryznachennja derzhavnoi vlasnosti ta rozporjadzhennja nymy [Strategy for improving the management mechanism in the field of use and protection of agricultural land of state ownership and disposal]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF/page>.
3. Zakon Ukrainy «Pro ocinku zemel» [Law of Ukraine «On land valuation»]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.
4. Tretjak, A.M. (2013). Konceptualni zasady «zemleustroju – 2030» [Conceptual foundations for «land management – 2030»]. *Land system, cadastre and land monitoring*, 1-2, 4-12. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2013_1-2_3.
5. Hodakivska, O.V. (2015). Zemelni vidnosyny u silskomu gospodarstvi: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [Land relations in agriculture: state, problems and prospects of development]. *Land Management Journal*, 7, 18-22.
6. Programa kompleksnogo rozvytku terytorii Lvivskoi oblasti na 2016-2020 roky [Program of integrated development of the territory of Lviv region for 2016-2020 years]. Retrieved from: [gw1.oblrada.lviv.ua/rada/rishennialor.nsf/.../\\$FILE/148.doc](http://gw1.oblrada.lviv.ua/rada/rishennialor.nsf/.../$FILE/148.doc)
7. Krasnoluckyj, O., & Fedorova, Ju. (2014). Zdijsnennja zemleustroju na suchasnomu etapi rozvytku zemelnyh vidnosyn [Implementation of land management at the present stage of development of land relations]. *Land Management Journal*, 4, 2-6.
8. Konceptcija Derzhavnoi' cilovoi programy rozvytku zemelnyh vidnosyn v Ukraini na period do 2020 roku [The Concept of the State Target Program for the Development of Land Relations in Ukraine for the period up to 2020]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80>
9. Zakon Ukrainy «Pro zemleustrij» [Law of Ukraine "On Land Management"]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/858-15/print1455609227934553>

Received: 07.24.2017 / Review 08.20.2017 / Accepted 09.1.2017

УДК 338.24 : 502.35
JEL Classification Q1

Самойленко Юрій
здобувач

Інститут агроекології і природокористування НААН
м. Київ, Україна
E-mail: zeleniysvit@ukrpack.net

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОЕКТІВ

Анотація

Вступ. Нині вагомим чинником сталого зростання економіки країни є розвиток виробничої сфери, який обов'язково супроводжується посиленням антропогенного впливу на довкілля, що вимагає еколого-економічної оцінки і прогнозу його наслідків. У цьому зв'язку значна увага приділяється екологічному супроводу інвестиційних проектів у виробничій сфері. Проте, їх оцінка на сьогодні передбачає врахування економічних та екологічних аспектів окремо один від одного, упускаючи взаємозалежності та взаємозв'язки між ними, що унеможлиблює повноцінне використання наявного науково-теоретичного потенціалу в процесі прийняття раціональних еколого-економічних рішень під час провадження господарської діяльності.

Методи. Для виконання поставлених завдань використовували такі методи досліджень, як: матричний, системно-структурний та факторного аналізу.

Результати. Здійснено теоретико-методичне обґрунтування напрямів удосконалення системи оцінки впливу на довкілля в контексті екологічного супроводу проектів на основі інституціоналізації громадської участі. Запропоновано матричний підхід до оцінки екологічного ризику з метою порівняння інтенсивності впливу на природний об'єкт та чутливості цього об'єкта до змін під дією впливу. Сформовано алгоритм прийняття управлінських рішень про допустимість планованої діяльності з точки зору дотримання екологічних норм. Обґрунтовано структуру та зміст процедури оцінки впливу на довкілля з урахуванням заходів по їх оптимізації з метою надання подальших рекомендацій у напрямі реалізації, заміни або заборони проекту.

Перспективи. Інструментарій оцінки впливу на довкілля, що ґрунтується на врахуванні організаційно-економічного забезпечення інституціоналізації громадської участі у досліджуваній сфері, згідно визначених цільових орієнтирів збалансованого розвитку економічного сектору, може мати синергетичний характер реалізації для забезпечення екологічної безпеки нашої країни.

Ключові слова: система оцінки, вплив, довкілля, проекти, екологічний супровід, екологічний ризик, громадський контроль.

Вступ.

Сьогодні важливим чинником сталого зростання економіки є розвиток виробничої сфери, який обов'язково супроводжується посиленням антропогенного впливу на довкілля. Ці зміни потребують еколого-економічної оцінки і прогнозу наслідків. Тому, останнім часом велика увага приділяється екологічному супроводу інвестиційних проектів у виробничій сфері. При цьому, екологічна компонента враховується на всіх етапах реалізації інвестиційних проектів: від початку оцінювання території згідно визначеного обсягу робіт до безпосередньо розроблення проекту та його реалізації (здійснення екологічного моніторингу і аудиту).

Однак, існуючий інструментарій здійснення оцінки впливу на довкілля орієнтований більшою мірою на констатацію чинників негативного впливу без врахування превентивної оцінки екологічних наслідків реалізації запланованої господарської діяльності. Практика такої оцінки часто обмежується прогнозом кількісних екологічних характеристик запланованої господарської діяльності, зокрема таких, як: обсяги викидів, скидів, відходів, що утворюються тощо.

На жаль, сьогодні оцінка інвестиційних проектів передбачає врахування економічних та екологічних аспектів окремо один від одного, упускаючи взаємозалежності та взаємозв'язки між ними. Це унеможлиблює повноцінне використання наявного науково-теоретичного потенціалу в

процесі прийняття раціональних еколого-економічних рішень під час провадження господарської діяльності на території нашої країни. У зв'язку з цим вдосконалення інструментарію оцінки впливу на довкілля та обґрунтування екологічних інвестицій є актуальним науково-прикладним завданням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Значний внесок у розробку та вдосконалення системи еколого-економічного обґрунтування прийняття господарських рішень зробили такі вітчизняні вчені, як: І.К. Бистряков, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.М. Трегубчук, О.І. Фурдичко, С.К. Харічков, М.А. Хвесик, Є.В. Хлобистов, О.М. Царенко та інші. Вивченню проблем природокористування при реалізації інвестиційних проектів і пов'язаних з цим питань оцінки екологічної безпеки присвячені дослідження Н.М. Андрєєвої, О.О. Веклич, Т.П. Галушкіної, Л.Г. Мельника, О.В. Прокопенко, В.Я. Шевчука, О.І. Шкуратова, Г.Г. Шматкова та інших. Разом з тим, питання оцінки впливу на довкілля в межах екологічного супроводу інвестиційних проектів досліджені недостатньо і вимагають подальшого наукового обґрунтування.

Мета.

Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування напрямів удосконалення системи оцінки впливу на довкілля в контексті екологічного супроводу проектів.

Методологія дослідження.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, фундаментальні положення та принципи економіки природокористування, нормативно-правові акти з питань екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища.

Результати.

На відміну від екологічного моніторингу, оцінка впливу на довкілля здійснюється на етапі, коли екологічна загроза чи ризик з боку виробничого об'єкту ще відсутні, а отже існує ймовірність і можливість мінімізувати чи повністю виключити їх. Така оцінка виступає конститутивною складовою у площині попередження екологічних збитків під час здійснення планування та видачі дозволів на ведення господарської (виробничої) діяльності.

До недавнього часу існуюча система оцінки впливу на довкілля шляхом застосування сучасної системи екологічної експертизи не давала змоги забезпечити повноцінного вивчення наслідків реалізації потенційно небезпечних для навколишнього природного середовища видів господарської діяльності, а також не забезпечувала ефективної участі громадськості у цьому процесі. Однак, з прийняттям Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [1], з'явився фундамент для створення формального процесу у сфері екологічного контролю за здійсненням діяльності, що спричиняє вплив на навколишнє природне середовище через інструмент оцінювання. Проте, існуючий організаційно-економічний механізм оцінки впливу на довкілля потребує удосконалення.

Більшість сучасних екологічних питань, які виникають в процесі реалізації інвестиційних проектів носять системний характер та виникають, перш за все, внаслідок відсутності в системі процесів самоорганізації належного рівня, без яких неможливо уявити стійку та збалансовану роботу складної й динамічної системи екологічного супроводу інвестиційних проектів. Така необхідна для ефективної роботи системи самостійність, достатня для належної та оперативної реакції на зовнішні зміни завдяки механізму зворотного зв'язку, в елементах системи екологічного супроводу (вишукування, проектування, узгодження, моніторинг, аудит) фактично відсутня [2].

Реорганізація структури усієї системи здатна стимулювати процеси самоорганізації. Варто зауважити, що держава, суб'єкти господарювання та громадські організації (які представляють

інтереси населення) відіграють вирішальну роль в даному процесі, оскільки вони є суб'єктами структуризації цієї системи. При цьому, необхідно звернути увагу на те, що наявність кількох суб'єктів організації призводить до дисбалансу самої системи. Тобто, структура, яка буде створена в результаті реструктуризації, повинна відповідати головним засадам концепції сталого розвитку й стимулювати інтерес виробничих суб'єктів до провадження екологічно орієнтованої діяльності.

Для успішного аналізу системи екологічної оцінки інвестиційних проектів на території нашої країни варто враховувати, перш за все, наступні властивості систем: будь-яка система складається з низки елементів (підсистем) і всі елементи, які входять до її складу, взаємопов'язані; функціональні характеристики системи визначає надсистема, в рамках якої система функціонує; властивості системи безпосередньо залежать від компонентів системи, і навпаки, властивості елементів залежать від самої системи.

Оскільки принципи й методика оцінки впливу на довкілля в Україні дещо відрізняються від закордонних, це значно ускладнює процес екологічної оцінки проектів, які передбачають залучення іноземних інвестицій. Це призводить до істотного зменшення ефективності екологічного забезпечення таких проектів через наявність прогалин та інших недоліків вітчизняного нормативно-правового регулювання [3]. Для прикладу, згадаємо нормативи граничного вмісту шкідливих речовин в очищених стічних водах від роботи стаціонарних джерел, які за низкою параметрів є практично недосяжними. Оскільки існують відмінності у вітчизняних та міжнародних вимогах й принципах, це негативно впливає на організацію міжнародної співпраці, призводить до неефективного розтрачання матеріальних і трудових ресурсів. Тому, уніфікація вітчизняних й міжнародних вимог є також однією з сучасних проблем разом з проблемою екологічно безпечного господарювання.

І хоча така ситуація вимагає від суб'єктів господарювання приділяти більшу вагу екологічним питанням (що на перший погляд, повинно здійснювати позитивний вплив на становлення збалансованого господарювання), неможливо упустити той факт, що будь-який суб'єкт господарювання, що вирішить залучити кошти закордонних інвесторів, зобов'язаний здійснити оцінку впливу на довкілля згідно міжнародних вимог, а потім, з метою отримання необхідних дозволів й позитивних висновків державних експертиз, необхідно розробляти проектну документацію, яка включатиме оцінку впливу на довкілля згідно вимог вітчизняного законодавства [4; 5]. В результаті, істотно зростають витрати матеріальних й трудових ресурсів та часу.

Однією з найбільших проблем сучасної процедури оцінки впливу є недостатня до неї увага на початкових етапах інвестиційного процесу. Внаслідок того, що зміст попередньої оцінки зазвичай надто поверхневий, ускладнюється навіть рамкова оцінка впливу на довкілля. Це призводить до перебільшення реальних небезпечних наслідків запланованої діяльності, а подальший екологічний супровід інвестиційного проекту стає більш обтяжливим. Разом з тим, основним завданням попередньої оцінки, крім прийняття рішення про принципову можливість або неможливість реалізації запланованої діяльності, є визначення процедури оцінки впливу і подальших кроків по екологічному супроводу інвестиційного проекту [5]. На нашу думку, попередня оцінка, крім відповіді на питання про екологічну доцільність реалізації інвестиційного проекту, ще має з'ясувати чи слід взагалі проводити цю процедуру для конкретного проекту, і якщо так, то в повному обсязі або в скороченому.

Ще одним проблемним питанням є невизначеність змісту оцінки впливу на довкілля залежно від виду запланованої діяльності. Формування змісту оцінки впливу на довкілля, що відповідало б кожному конкретному інвестиційному проекту, певною мірою є творчим завданням, оскільки його вирішення безпосередньо залежить від унікальної для кожного виду діяльності інформації. Суб'єкти, які формують технічне завдання на оцінку впливу, повинні визначити істотні та неістотні види впливу для інвестиційних проектів. Виникає протиріччя, оскільки такий вибір можливо здійснити лише за результатами комплексної оцінки впливу на довкілля за всіма можливими позиціями. З іншого боку, формулювання технічного завдання повинно здійснюватися раніше за

процес виконання відповідних робіт. Наразі вирішити це протиріччя можливо лише за допомогою повномасштабного виконання екологічної оцінки, що призводить до істотного зростання матеріальних й часових витрат на проектування інвестиційної діяльності.

Європейський досвід господарювання демонструє посилену увагу до визначення складу робіт з оцінки впливу на довкілля (скопінгу) [6]. Більшість питань, які так чи інакше стосуються екологічної проблеми, вирішуються за допомогою відповідної організації процедури оцінювання. Для того, щоб спростити вирішення поставлених завдань, застосовуються спеціальні інструменти (класифікація видів та масштабів діяльності, впливу на довкілля; застосування критеріїв оцінки впливу на довкілля залежно від характеру впливу; застосування критеріїв оцінки кумулятивного впливу, інтегральних характеристик впливу тощо) [7].

Удосконалення оцінки впливу на довкілля повинно проходити також шляхом розширення переліку характеристик екосистем і компонентів природи, вплив на які оцінюються при плануванні і реалізації господарської діяльності, а також за рахунок впровадження екологічних нормативів. Ці кроки дозволять регламентувати масштаби господарської діяльності.

Відмітимо, що екологічне оцінювання на сьогодні в нашій країні вкрай недосконале, адже не дає змоги об'єктивно та системно провести аналіз екологічної ситуації на визначеній території, а отже – і оцінити вплив господарської діяльності в межах запланованих робіт. Подібні обставини є наслідком неврахування комплексної сукупності економічних, соціальних та екологічних впливів, які повинні обов'язково враховуватися при визначенні інтегральних показників. Тому, на противагу суто економічному оцінюванню, потрібно враховувати і соціально-екологічні компоненти, зіставляючи при цьому природний потенціал екосистем із поставленими економічними цілями [8].

На території Європейського Союзу досить часто для оцінки впливу на довкілля застосовується аналіз екологічного ризику. Інтенсивність чинників впливу на заплановану діяльність варіюється від високої до середньої й низької, та порівнюється зі зміною природних компонентів під дією цього впливу (що теж виражається у певних градаціях). Зазвичай, екологічний ризик збільшується на тих ділянках, де вплив найбільшої інтенсивності зустрічається з найвищою чутливістю стану довкілля до дії цього впливу. Для порівняння інтенсивності впливу на природний об'єкт та чутливості цього об'єкта до змін під дією впливу, переважно використовують матриці, які враховують конкретні умови реалізації інвестиційного проекту. Приклад такої матриці зображено на рис. 1.

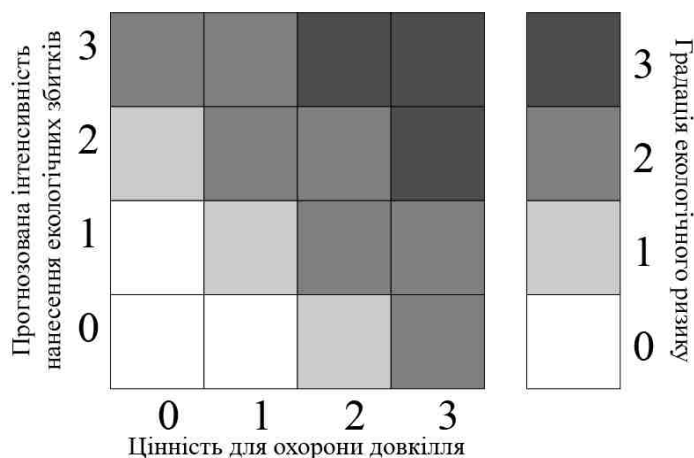

Рис. 1. Матричний підхід до оцінки екологічного ризику на основі зіставлення цінності компонента довкілля та інтенсивності впливу на нього*

*Джерело: сформовано автором на основі [5].

Технологія побудови матриці, приклад якої наведено на рис. 1, передбачає градацію значення чутливості довкілля за оцінними ознаками або критеріями, та градацію інтенсивності впливу чинників.

У разі, якщо внаслідок проведення оцінювання виявлено значні та неприпустимі порушення через ведення певного виду господарської діяльності, тоді здійснюється розробка відповідних заходів щодо попередження чи зменшення рівня їх впливу. За таких умов можливим є коригування вихідних запланованих технічних показників.

Наступним етапом є здійснення повторного оцінювання на основі вже скорегованих показників та запланованих цілей у напрямі попередження чи зменшення рівня таких порушень. Прийняття рішення про можливість, або неможливість реалізації подальших етапів запланованої діяльності, переважним чином, здійснюється згідно представленого алгоритму (рис. 2). При цьому варто наголосити, що за сучасних умов господарювання, зазвичай, відшкодування завданих збитків здійснюється у вартісному вигляді і доволі рідко воно набуває натуральної форми.

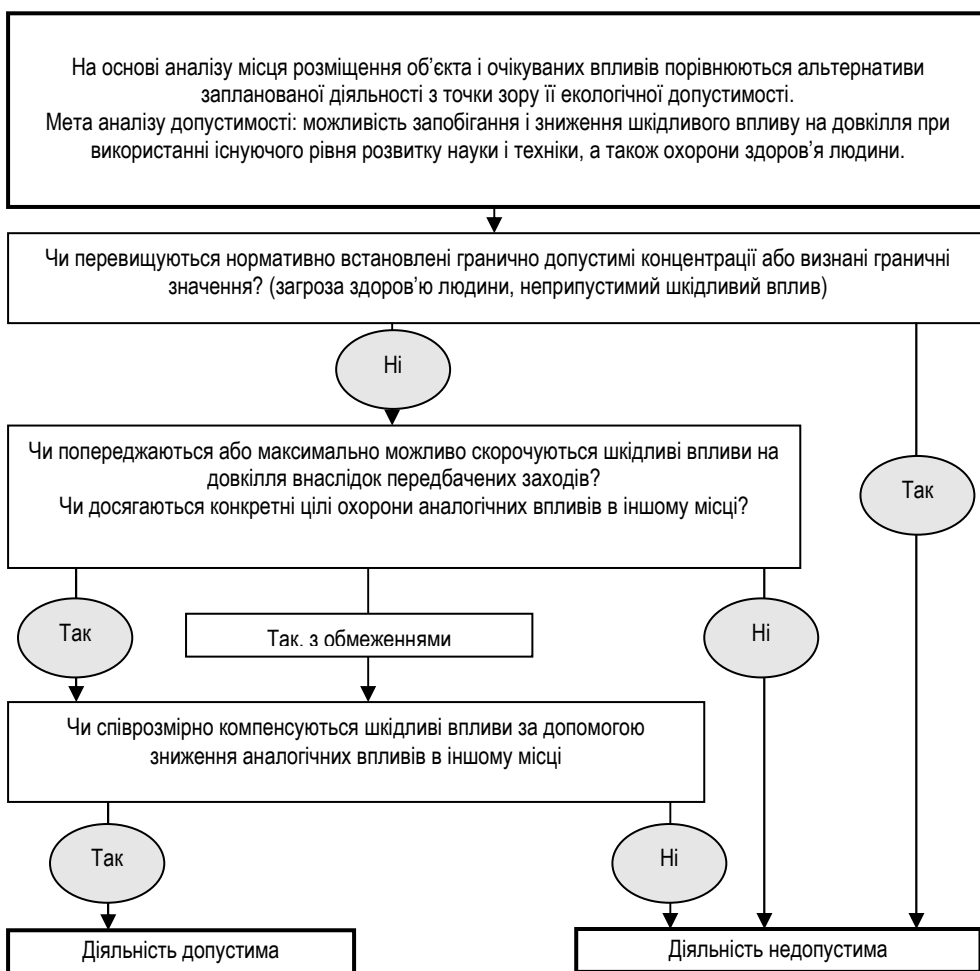

Рис. 2. Алгоритм прийняття управлінських рішень про допустимість планованої діяльності з точки зору дотримання екологічних норм*

*Джерело: сформовано автором на основі [5; 7; 8].

При підготовці необхідних документів з оцінювання впливів на довкілля розробляється також низка регулюючих заходів, а саме: попередження, зменшення, відшкодування чи заміна. Після врахування впливів формується прогноз із виявленими порушеннями, на основі чого і відбувається розробка зазначених вище заходів. Структуру та зміст наукових розвідок щодо процедури оцінки впливу на довкілля з урахуванням цих заходів представлено на рис. 3.

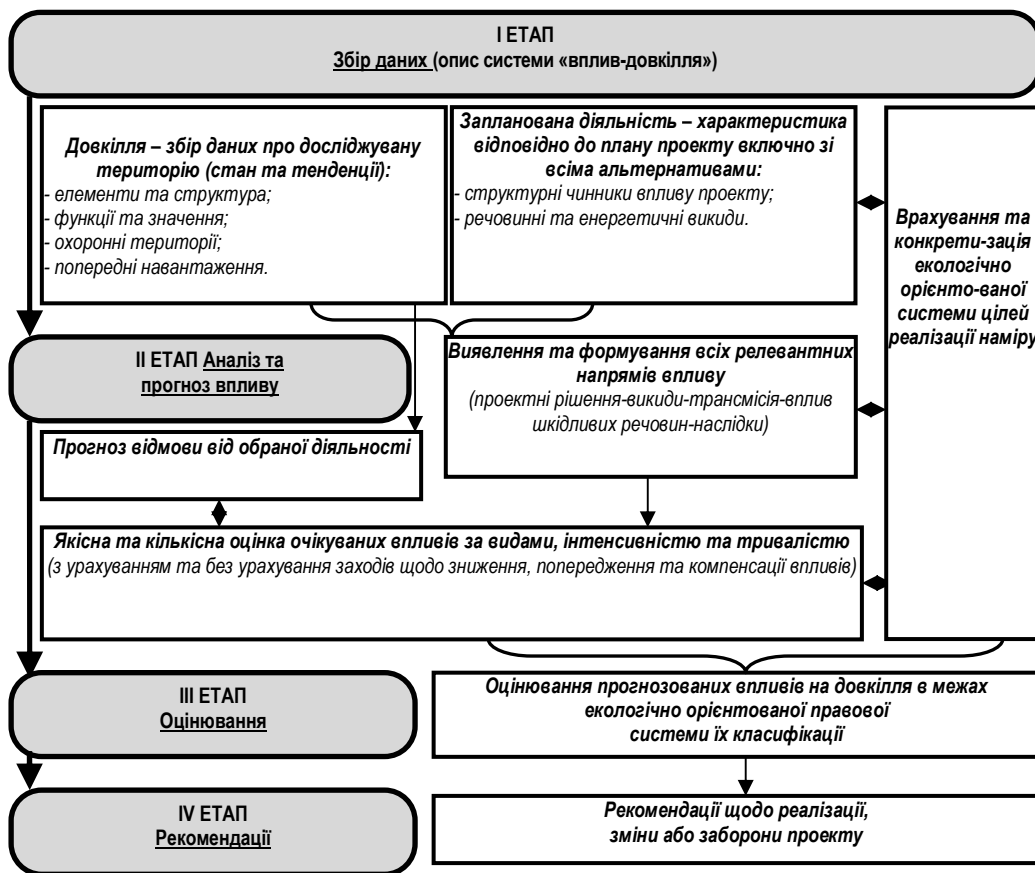

Рис. 3. Структура та зміст процедури оцінки впливів на довкілля з урахуванням заходів по їх оптимізації*

*Джерело: сформовано автором на основі [5; 9-11].

Так, згідно Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [1] передбачена процедура участі громадськості в процесі оцінки впливу на довкілля на всіх етапах, гарантуючи, що негативний вплив на навколишнє середовище і здоров'я людини буде глибоко та детально проаналізований перед початком великомасштабних робіт і врахований при прийнятті остаточного рішення. У процесі оцінки впливу на довкілля з метою виявлення, збирання та врахування зауважень і пропозицій громадськості до запланованої діяльності проводиться також громадське обговорення.

Недостатній рівень урахування соціальної складової екологічного супроводу інвестиційних проектів негативно впливає на якість оцінки впливу на довкілля й подальшу реалізацію проекту загалом. В сучасних умовах господарювання вплив громадськості на реалізацію проектів можливий лише на стадії проектування, а технічне завдання й основні матеріали оцінки впливу на довкілля

відкриті для громади виключно до початку будівництва та експлуатації об'єкта. Як наслідок, функція громадського контролю мінімізується, або не виконується взагалі, що лише підкреслює необхідність урахування громадської думки не тільки на стадії планування, а й на інших стадіях реалізації інвестиційного проекту. Для цього доречною буде інтеграція в господарську діяльність на території України системи обліку громадських скарг та пропозицій.

При підготовці підзаконної нормативно-правової бази в сфері оцінки впливу на довкілля варто врахувати певні вимоги до інформування громадськості про початок процедури реалізації проекту і можливості для участі в даному процесі громадськості, як того вимагають положення Організаційної конвенції. Зокрема, мають бути прописані чіткі вимоги [3]:

- а) громадськість адекватно, своєчасно та ефективно інформується;
- б) визначаються обов'язкові форми публічного повідомлення, в тому числі повідомлення в безпосередній близькості від місця реалізації планованої діяльності та на веб-сайті органу публічної влади, уповноваженого приймати рішення;
- в) визначаються обов'язковий зміст публічного повідомлення відповідно до вимог, зазначених у Організаційній конвенції.

Зважаючи на перелічені вище особливості громадського екологічного управління у сфері оцінки впливу на довкілля, можна прийти до висновку, що на сучасному етапі процес інституціоналізації громадської участі в оцінці впливу на довкілля триває, і для того, щоб учасники громадських екологічних об'єднань ефективніше вибудовували зв'язки і відносини з іншими соціальними групами та інститутами, необхідним є обов'язкове організаційно-економічне забезпечення цього процесу.

Висновки і перспективи.

Визначено, що проблеми екологічного супроводу інвестиційних проектів в більшості випадків носять системний характер. Перш за все, це пов'язано з відсутністю в системі оцінки впливів на довкілля розвинених процесів самоорганізації, що є запорукою ефективного функціонування будь-якої динамічної системи.

З цією метою існує необхідність в трансформації елементів системи оцінки впливу на довкілля шляхом реалізації наступних напрямів:

- здійснення реорганізації структури системи оцінки впливу на довкілля в контексті посилення процесу її самоорганізації;
- розширення переліку характеристик екосистем та компонентів довкілля, вплив на які оцінюються при плануванні і реалізації господарської діяльності;
- впровадження екологічних нормативів і методик, що дозволяють оцінювати кумулятивні впливи;
- адаптація світового досвіду та гармонізація принципів і процедур здійснення оцінки впливу на довкілля відповідно до міжнародних вимог;
- удосконалення процедури попередньої екологічної оцінки інвестиційного проекту;
- трансформація змісту та структури оцінки впливу на довкілля з урахуванням заходів щодо запобігання, зниження, компенсації екологічних ризиків в результаті дії несприятливих чинників;
- обов'язкове вивчення думки громадськості на всіх стадіях реалізації проекту, в тому числі, на передпроектних стадіях через систему обліку скарг і пропозицій.

Список використаних джерел

1. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України № 2059-VIII від 23.05.2017. Офіційний вісник України. 2017. № 50. С. 5.
2. Кривонос Е.В. Организационно-экономические инструменты экологического сопровождения проектов в системе управления природопользованием: дис.... канд. экон. наук: 08.00.05 / Евгения Валентиновна Кривонос; ФГБОУ ВПО «Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова». 2015. 201 с.

3. Оцінка впливу на довкілля та участь громадськості: аналітичний порівняльний огляд європейського й українського законодавства та рекомендації щодо впровадження європейських стандартів в Україні. Львів: ЕПЛ, 2013. 96 с.
4. Freeman P.K., Kunreuther H.C. Managing environmental risk through insurance. Boston [etc.], 1997. P. 45–46.
5. Оценка воздействия на окружающую среду и экологическая экспертиза: российско-германское методическое пособие. Иркутск, 2008. 200 с.
6. Андрусевич А.О. Оцінка впливу на довкілля в Україні: вирішення проблеми по-європейськи: аналітичний документ, 2011. 18 с.
7. Кривонос Е.В. Оценка воздействия на окружающую среду: отечественный и международный подходы. *Oil and Gaz EURASIA*. 2011. № 4. С. 46–48.
8. Шкуратов О.І. Екологічний аудит в системі інвестиційного забезпечення підприємств. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2011. Вип.4. С. 150–157.
9. Jiang Mingjun. Introduction to Ecological Safety World Affairs Press. 2012. 491 p.
10. Прокопенко О.В. Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності: монографія. Суми, 2010. 395 с.
11. Ліпич Л., Глубицька Т. Оцінка ефективності вкладення інвестицій в екологічні проекти за синергетичним ефектом. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 3. С. 28–34.

Статтю отримано: 17.07.2017 / Рецензування 21.08.2017 / Прийнято до друку: 2.09.2017

Yurii Samoilenko
Postgraduate Student
Institute of Agroecology and Environmental NAAS
Kyiv, Ukraine
E-mail: zeleniysvit@ukrpack.net

IMPROVEMENT OF THE ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT SYSTEM IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL PROJECT SUPPLY

Abstract

Introduction. At present, a significant factor in the sustainable growth of the country's economy is the development of the productive sector, which is necessarily accompanied by an increase in human impact on the environment, which requires ecological and economic assessment and forecast of the consequences. In this regard, considerable attention is paid to the environmental support of investment projects in the manufacturing sector. However, their assessment for today involves the consideration of economic and environmental aspects separately from each other, losing interdependence and interconnections between them, which makes it impossible to use the existing scientific and theoretical potential in the process of adopting sound ecological and economic decisions during the conduct of economic activity.

Methods. The following research methods are used during the research such as: matrix, system and structural, factor analysis are applied to accomplish the tasks.

Results. The theoretical and methodological substantiation of improvement directions of the environmental impact assessment system in the context of environmental support of projects on the basis of institutionalization of public participation is carried out. The author suggested a matrix approach to environmental risk assessment in order to compare the intensity of the impact on the natural object and the sensitivity of this object to changes under the influence. The algorithm of making managerial decisions about the admissibility of the planned activity from the point of view of compliance with environmental norms is formed. The structure and content of the procedure of environmental impact assessment, taking into account measures for their optimization, are substantiated in order to provide further recommendations in the direction of implementation, replacement or prohibition of the project.

Discussion. The toolkit for environmental impact assessment, based on the organizational and economic provision of the institutionalization of public participation in the field under study, according to the determined targets of balanced development of the economic sector, may have a synergistic nature of implementation for ensuring the ecological safety of our country.

Keywords: evaluation system, impact, the environment, projects, ecological support, environmental risk, public control.

References

1. Zakon Ukrainy Pro otsinku vplyvu na dovkilia : vid 23.05.2017 № 2059-VIII [The Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment from: 23.05.2017 № 2059-VIII]. (2017). *Official Bulletin of Ukraine*, 50, 5.
2. Krivonos, E.V. (2015). *Organizatsionno-ekonomicheskie instrumenty ekologicheskogo soprovozhdeniya proektov v sisteme upravleniya prirodopolzovaniem* [Organizational and economic instruments for the environmental support of projects in the environmental management system]. Moscow, 201.
3. *Otsinka vplyvu na dovkilia ta uchast hromadskosti: analitychnyi porivnialnyi ohliad yevropeiskoho y ukrainskoho zakonodavstva ta rekomendatsii shchodo vprovadzhennia yevropeiskikh standartiv v Ukraini* [Environmental Impact Assessment and Public Participation: An Analytical Comparative Review of European and Ukrainian Legislation and Recommendations on the Implementation of European Standards in Ukraine]. (2013). Lviv, Ukraine: EPL.
4. Freeman, P.K., & Kunreuther, H.C. (1997). Managing environmental risk through insurance. Boston [etc.]: Kluwer, 45–46.
5. *Otsenka vozdeystviya na okruzhayushchuyu sredu i ekologicheskaya ekspertiza: rossiysko-germanskoe metodicheskoe posobie* [Environmental Impact Assessment and Environmental Assessment: Russian-German Methodological Manual]. (2008). Irkutsk, Russia: Izdatelstvo Instituta geografii im. V.B. Sochavyi SO RAN.
6. Andrusevych, A.O. (2011). *Otsinka vplyvu na dovkilia v Ukraini: vyrishennia problemy po-yevropeysky: analitychnyi dokument* [Environmental Impact Assessment in Ukraine: Solving the Problem in Europe: An Analytical Paper]. RATs «Suspilstvo i dovkilia».
7. Krivonos, E.V. (2011). *Otsenka vozdeystviya na okruzhayushchuyu sredu: otechestvennyi i mezhdunarodnyi podhody* [Environmental Impact Assessment: Domestic and International Approaches]. *Oil and Gaz EURASIA*, 4, 46–48.
8. Shkuratov, O.I. (2011). *Ekolohichni audyt v systemi investytsiinoho zabezpechennia pidpriemstv* [Environmental audit in the system of investment support of enterprises]. *Scientific Herald of the Academy of Municipal Management*, 4, 150–157.
9. Jiang Mingjun. (2012). Introduction to Ecological Safety. World Affairs Press.
10. Prokopenko, O.V. (2010). *Sotsialno-ekonomichna motyvatsiia ekolohizatsii innovatsiinoi diialnosti* [Socio-economic motivation of ecologization of innovation activity]. Sumy, Ukraine: Vyd-vo SumDU.
12. Lypych, L., & Hlubitska, T. (2015). *Otsinka efektyvnosti vkladennia investytsii v ekolohichni proekty za synerhetychnym efektom* [Evaluating the effectiveness of investing in environmental projects with a synergistic effect]. *Economic Journal of the East European National University named after Lesia Ukrainka*, 3, 28–34.

Received: 07.17.2017 / Review 08.21.2017 / Accepted 09.2.2017

УДК 339.13 : 711.455
JEL Classification F5

Ступень Назар

к.е.н., доцент, старший науковий співробітник
відділу інституціонального забезпечення природокористування
Інститут агроекології і природокористування НААН
м. Київ, Україна
E-mail: nazstupen@gmail.com

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація

Вступ. Одним з найперспективніших шляхів забезпечення збалансованого розвитку рекреаційних територій є державно-приватне партнерство. В той час, як держава отримує можливість за рахунок приватних інвестицій акумулювати достатньо коштів для успішного економічного розвитку туристично-рекреаційної сфери, приватний сектор економіки може розраховувати на розподіл довгострокових ризиків господарської діяльності, отримання пільг, субсидій та застосування державою інших фінансових інструментів стимулювання.

Методи У дослідженні використано метод математичного моделювання та економіко-статистичні методи для побудови моделі державно-приватного партнерства з метою забезпечення збалансованого розвитку рекреаційних територій в туристично-рекреаційної сфері.

Результати. Застосовано теорію ігор та математичне моделювання для дослідження поведінки економічних суб'єктів в процесі формування державно-приватного партнерства в системі регулювання збалансованого розвитку рекреаційних територій. За результатами проведеного дослідження встановлено, що найбільш виграною стратегією поведінки суб'єктів господарювання є дотримання екологічних нормативів, а для органів державного контролю найбільш виграною стратегією буде застосування штрафних санкцій до порушників екологічних нормативів та забезпечення фінансової підтримки тих, хто екологічних нормативів дотримується та витрачає частину ресурсів на розвиток туристично-рекреаційної сфери. Уточнено структуру функціонування суб'єктів господарювання та державних органів, визначено їх головне мету, цілі, завдання та способи реалізації в рамках формування державно-приватного партнерства. Визначено основні проблеми та перепони на шляху ефективного розвитку державно-приватного партнерства в рамках сучасних економічних відносин.

Перспективи. Для ефективного функціонування системи регулювання збалансованого розвитку рекреаційних територій потрібно забезпечити достатній рівень фінансування екологічних програм, що сьогодні можливо лише за рахунок державно-приватного партнерства. Державні органи влади повинні забезпечити умови для застосування економічних інструментів використання рекреаційних територій, таким чином реалізуючи соціальні інтереси населення в процесі провадження приватними суб'єктами господарської діяльності.

Ключові слова: рекреаційні території, математичні моделі, державно-приватне партнерство, збалансований розвиток, економічні відносини.

Вступ.

На сьогодні розвиток туристично-рекреаційної сфери в Україні відбувається досить інтенсивно, що привертає все більше уваги до особливостей функціонування рекреаційних територій. Ефективність використання таких територій з метою забезпечення потреб населення та суб'єктів господарювання стикається з низкою проблем та протиріч. Одне з основних протиріч полягає в тому, що розвиток соціальної (в тому числі й туристично-рекреаційної) сфери неодмінно пов'язаний зі значними фінансовими витратами, які досить часто виходять за рамки державного та місцевих бюджетів. Необхідність пошуку джерел фінансування зумовлює потребу держави в організації тісної взаємодії з приватними суб'єктами господарювання на взаємовигідних засадах.

В той час, як держава отримує можливість акумулювати достатньо коштів для успішного економічного розвитку туристично-рекреаційної сфери, приватний сектор економіки, який приймає

участь у реалізації держаних програм, може розраховувати на зниження довгострокових ризиків господарської діяльності, отримання фінансових вигід за рахунок пільг, субсидій та інших фінансових інструментів стимулювання.

Сьогодні туристична галузь, як і потреба в рекреаційних територіях, поступово збільшується, з'являються нові напрями діяльності та шляхи використання рекреаційних територій, які забезпечують зайнятість населення, за рахунок розвитку галузі збільшують обсяги податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів.

Система розвитку рекреаційних територій неможлива без активної участі держави, оскільки саме державна політика повинна передбачати збалансований розвиток рекреаційних територій, маючи в своєму арсеналі різноманітні інструменти впливу: державні програми розвитку, можливість залучення інвестицій, а головне – можливість організації партнерської взаємодії з суб'єктами господарювання. Нині державно-приватне партнерство має перспективи перетворитись на основний інструмент збалансованого розвитку рекреаційних територій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання організації державної підтримки в туристично-рекреаційній сфері, в тому числі із залученням інструментів державно-приватного партнерства, вивчали наступні вчені: Н. Ведьмідь, Н. Гриценюк, С. Захарін, Т. Тимошенко, Т. Ткаченко, В. Федорченко, П. Шилепницький та інші.

Проте, організація державно-приватного партнерства в системі регулювання збалансованого розвитку рекреаційних територій потребує більш детального дослідження. Потрібно удосконалити математичну модель державно-приватної взаємодії, сформулювати науково обґрунтовані пропозиції розвитку туристично-рекреаційної сфери в аспекті інтеграції засад державних програм розвитку у стратегічну діяльність суб'єктів господарювання.

Мета.

Мета статті – внести пропозиції щодо удосконалення математичної моделі організації державно-приватного партнерства для забезпечення збалансованого розвитку рекреаційних територій та реалізації інтеграційної стратегії розвитку суб'єктів господарювання туристично-рекреаційної сфери.

Методологія дослідження.

Методологія дослідження заснована на використанні математичного моделювання та економіко-статистичних методів – для побудови моделі державно-приватного партнерства з метою забезпечення збалансованого розвитку рекреаційних територій в туристично-рекреаційній сфері; монографічного методу – для опрацювання останніх досліджень, нормативних документів, статистичної інформації; абстрактно-логічного методу – з метою теоретичного узагальнення та формування пропозицій подальшого розвитку.

Результати.

Усі економічні суб'єкти (держава, суб'єкти господарювання та суспільство) мають власні потреби та інтереси і функціонують з метою їх задоволення. Оскільки джерелом задоволення потреб та інтересів є використання природних ресурсів (яких, як відомо, обмежена кількість), то це зумовлює необхідність об'єднання різних економічних суб'єктів з метою задоволення спільних інтересів.

Державно-приватне партнерство в сфері управління рекреаційними територіями покликане забезпечити розподіл природних ресурсів (та вигід від їх використання) між економічними суб'єктами з метою задоволення максимального обсягу потреб кожного з них.

З метою опрацювання математичної моделі прийняття рішень в економічному середовищі доречно застосовувати теорію ігор. Цей інструмент дає змогу не лише враховувати інтереси та

особливості функціонування економічних суб'єктів, а й передбачити (змоделювати) їхню поведінку в умовах невизначеності, що є наближенням до реальних економічних відносин.

За допомогою теорії ігор можливо теоретично довести необхідність та взаємовигоду від співпраці різних економічних суб'єктів (в нашому випадку, держави та приватного сектора), розрахувати вигоди від їх партнерства та взяти до уваги особливості їхньої поведінки в процесі пошуку компромісних рішень.

Існує декілька різновидів ігор [1]:

- *кооперативні та некооперативні* – залежить від наявності чи відсутності у гравців спільних інтересів та їх орієнтації на співробітництво для досягнення взаємовигідного результату;

- *одномоментні та тривалі* – в першому випадку можливість «гри» з'являється лише один раз, тому економічні суб'єкти намагаються отримати від відносин максимальну вигоду, тривалі «ігри» передбачають орієнтацію на максимальний результат в майбутньому;

- *атомістичні та неатомістичні* – залежить від того, чи існує можливість спрогнозувати кількість та поведінку гравців. Ігри, в яких приймає участь обмежена кількість гравців, зазвичай значно простіше аналізувати та точніше визначати прогнозований результат.

Еколого-економічні задачі, які потрібно вирішити для забезпечення збалансованого розвитку рекреаційних територій, характеризуються великою кількістю учасників, які керують багаторівневими системами з динамічними зв'язками та різноманітними можливими результатами. Тому, побудова математичної моделі поведінки економічних суб'єктів в системі регулювання розвитку рекреаційних територій – неймовірно важке, але від того не менш важливе завдання.

В умовах невизначеності та появи конфлікту інтересів будь-яке еколого-економічне рішення повинно забезпечувати найбільший позитивний ефект або призводити до мінімізації витрат. Для побудови математичної моделі потрібно чітко розуміти, що для кожного з економічних суб'єктів в процесі побудови державно-приватного партнерства є «виграшем», а що – «програвшем».

Тому потрібно в рамках теорії ігор більш детально розглянути поведінку економічних суб'єктів в процесі становлення державно-приватного партнерства, де органи державного управління (G) здійснюють вплив на екологічну поведінку суб'єктів господарювання (E) [2].

Відносно екологічних нормативів та ймовірності їх дотримання в процесі провадження господарської діяльності, то підприємства можуть порушувати встановлені екологічні нормативи (ситуація A), чи дотримуватись їх (ситуація NA). Тим часом, державні органи влади володіють повноваженнями застосовувати щодо суб'єктів господарювання штрафні санкції. Таким чином, факт застосування таких штрафних санкцій до природокористувача описується ситуацією B, а відмова від накладання штрафу – стратегія NB.

З метою побудови математичної моделі зазначеної ситуації використаємо наступні позначення:

S_{AB} – розмір збитків природокористувача у випадку порушення ним екологічних вимог та необхідності оплачувати нараховані органами управління штрафи;

S_{NANB} – розмір збитків природокористувача, якщо порушення екологічних нормативів не відбувалось, а штрафів – не нараховувалось;

S_{ANB} – економічні вигоди природокористувача, які виникають внаслідок порушення екологічних нормативів за умови, що органи управління не зобов'язують його до сплати штрафів (в результаті неофіційної змови сторін);

S_{NAB} – економічні вигоди природокористувача, коли він своєю діяльністю не порушує встановлені екологічні нормативи, але органи управління все одно звинувачують його в порушенні (при цьому, природокористувачу вдається захистити свої права в судовому порядку);

P_A – ймовірність порушення екологічних нормативів природокористувачем;

P_{NA} – ймовірність дотримання екологічних нормативів природокористувачем;

P_B – ймовірність, з якою органи контролю застосують штрафні санкції до природокористувача;

P_{NB} – ймовірність, з якою органи контролю вирішать не застосовувати штрафні санкції до природокористувача;

$P_{B/A}$ – ймовірність, що штрафи будуть нараховані щодо підприємства, яке порушило екологічні нормативи;

$P_{NB/A}$ – ймовірність, що органи контролю не застосують штрафні санкції до природокористувача, який порушив екологічні нормативи;

$P_{B/NA}$ – ймовірність, що штрафні санкції будуть застосовані до підприємства, яке не порушувало чинних екологічних нормативів;

$P_{NB/NA}$ – ймовірність, що органи контролю не застосовуватимуть штрафи до природокористувача, який не порушував екологічних нормативів.

Окрім умовних позначень, також варто звернути увагу на систему логічних зв'язків. Наприклад, природокористувач може або порушувати екологічні нормативи, або їх дотримуватись, а органи контролю можуть або застосувати штрафні санкції, або ні (тобто, $P_A + P_{NA} = 1$; $P_B + P_{NB} = 1$; $P_{B/A} + P_{NB/A} = 1$; $P_{B/NA} + P_{NB/NA} = 1$).

Таким чином, якщо суб'єкт господарювання в процесі використання рекреаційних територій вирішив порушити екологічні нормативи, а органи контролю застосували проти нього штрафні санкції, то такий суб'єкт господарювання зазнає збитків S_{AB} з ймовірністю $P_{B/A}$ (стратегія 1). Якщо суб'єкт господарювання порушив екологічні нормативи, але при цьому покарання у вигляді штрафів не настало, то такий суб'єкт отримує вигоду у розмірі S_{ANB} з ймовірністю $P_{NB/A}$ (стратегія 2). Якщо суб'єкт господарювання дотримувався екологічних нормативів, але органи контролю застосували проти нього штрафні санкції, то (припускаючи, що суб'єкт господарювання відстояв свою позицію в судовому порядку) такий суб'єкт отримує вигоду у розмірі S_{NAB} з ймовірністю $P_{B/NA}$ (стратегія 3). Якщо суб'єкт господарювання в процесі використання рекреаційних територій дотримується екологічних норм, і органи контролю не застосовують до нього штрафні санкції, то такий суб'єкт зазнає витрат в обсязі S_{NANB} з ймовірністю $P_{NB/NA}$ (стратегія 4).

Згідно основних положень теорії ігор можливо визначити оптимальну стратегію поведінки економічних суб'єктів в системі регулювання збалансованого розвитку рекреаційних територій. Для цього слід використати теорему про активні стратегії [3], в якій зазначено, що за умови реалізації суб'єктом господарювання стратегії $S = PA, PNA$, його вигода буде сталою, незалежно від того, яку поведінку демонструватиме орган контролю.

Таким чином, вибір оптимальної стратегії для суб'єкта господарювання можна представити у вигляді системи рівнянь:

$$\begin{cases} y_1 P_A + y_2 P_{NA} = x; \\ y_3 P_A + y_4 P_{NA} = x; \\ P_A + P_{NA} = 1, \end{cases} \quad (1)$$

де: y_1, y_2, y_3, y_4 – вигода від реалізації стратегії 1, 2, 3 або 4 відповідно.

Припустимо, що витрати суб'єкта господарювання внаслідок реалізації стратегії 1 складуть 100 одиниць (оскільки виникає необхідність сплачувати штрафи за порушення екологічних норм); внаслідок реалізації стратегії 2 – 25 одиниць (це витрати на здійснення господарської діяльності з порушеннями екологічних нормативів, але необхідності оплачувати штрафи немає); внаслідок стратегії 3 – 10 одиниць (більшість витрат компенсується суб'єкту господарювання вигодами від виграних спорів); внаслідок стратегії 4 – 50 одиниць (додаткові витрати виникають в результаті необхідності дотримання екологічних нормативів).

На основі цих даних побудуємо таблиці для розрахунку ціни оптимальної стратегії поведінки суб'єкта господарювання (табл. 1, 2, 3) та застосуємо інтервал 20 % для зміни показників ймовірностей настання тієї чи іншої події.

Таблиця 1

Визначення ціни оптимальної стратегії суб'єкта господарювання*

S_{AB}	S_{ANB}	S_{NAB}	S_{NANB}	$P_{B/A}$	$P_{NB/A}$	$P_{B/NA}$	$P_{NB/NA}$
100	25	10	50	1	0	1	0
100	25	10	50	0,8	0,2	0,8	0,2
100	25	10	50	0,6	0,4	0,6	0,4
100	25	10	50	0,4	0,6	0,4	0,6
100	25	10	50	0,2	0,8	0,2	0,8
100	25	10	50	0	1	0	1

*Джерело: розраховано автором з урахуванням методик [2], [4].

Таблиця 2

Ймовірність вибору оптимальної стратегії за умови змін в системі збалансованого розвитку рекреаційних територій*

Зменшення ймовірності $P_{B/A}$ при незмінній ймовірності $P_{B/NA}$	Зменшення ймовірності $P_{B/NA}$ при незмінній ймовірності $P_{B/A}$	Збільшення ймовірності $P_{B/A}, P_{B/NA}$	Збільшення ймовірності $P_{B/A}, P_{NB/NA}$
0,789	0,741	0,833	0,667
0,743	0,720	0,776	0,672
0,701	0,696	0,714	0,678
0,664	0,667	0,648	0,686
0,630	0,632	0,577	0,698
0,600	0,588	0,500	0,714

*Джерело: розраховано автором з урахуванням методик [2], [4].

Таблиця 3

Показник ціни гри за умови змін в системі збалансованого розвитку рекреаційних територій*

Зменшення ймовірності $P_{B/A}$ при незмінній ймовірності $P_{B/NA}$	Зменшення ймовірності $P_{B/NA}$ при незмінній ймовірності $P_{B/A}$	Збільшення ймовірності $P_{B/A}, P_{B/NA}$	Збільшення ймовірності $P_{B/A}, P_{NB/NA}$
26,3	-370,4	0,0	-666,7
-79,2	-316,0	-131,0	-476,1
-172,9	-252,2	-203,6	-298,3
-256,6	-176,2	-211,2	-139,2
-331,9	-84,2	-146,2	-9,3
-400,0	29,4	0,0	71,4

*Джерело: розраховано автором з урахуванням методик [2], [4].

Отже, за результатами математичного моделювання поведінки суб'єктів господарювання в системі регулювання збалансованого розвитку рекреаційних територій визначено, що оптимальною з економічної та соціальної точки зору є стратегія, за якої існує максимальна ймовірність, що внаслідок порушення екологічних нормативів органи державного контролю застосують штрафні санкції до порушника (ціна гри – 26,3), а за умов дотримання суб'єктом господарювання визначених екологічних нормативів штрафні санкції застосовуватись не будуть (ціна гри – 29,4).

Таким чином встановлено, що перспективним напрямом розвитку рекреаційних територій стане розширення державно-приватного партнерства з метою реалізації у достатніх обсягах екологічних інвестиційних проектів, які дадуть змогу зменшити додаткові витрати суб'єктів господарювання та забезпечать збалансований розвиток рекреаційних територій.

Будь-яка економічна діяльність має єдину структуру реалізації. Неодмінно існує суб'єкт, який здійснює діяльність; мета, з якою ця діяльність здійснюється; чітко встановленні цілі, досягнення яких у правильній послідовності дасть змогу реалізувати встановлену мету, низка завдань та способи їх виконання (рис. 1).

економічні суб'єкти	Державні органи	Суб'єкти господарювання
загальна мета	Підвищення рівня життя населення	Зростання доходів та зменшення витрат
головна ціль	Ефективне використання природних ресурсів та територій (в тому числі, рекреаційних)	
завдання	Підтримка та охорона рекреаційних територій	Використання та розвиток рекреаційних територій
способи реалізації	створення законодавчої бази ведення реєстрів та кадастрів створення рекреаційних об'єктів та забезпечення захисту тих об'єктів, які мають високу історично-культурну цінність розробка системи просування вітчизняного продукту на міжнародних ринках	створення та використання об'єктів рекреації оновлення та удосконалення інфраструктурних об'єктів популяризація національних рекреаційних територій серед внутрішнього населення реалізація системи просування вітчизняного продукту на міжнародних ринках

Рис. 1. Загальна схема державно-приватного партнерства в системі регулювання збалансованого розвитку рекреаційних територій*

*Джерело: власна розробка автора.

Якщо держава загалом існує для реалізації соціальних функцій (забезпечення добробуту населення), то суб'єкти господарювання переслідують суто економічні інтереси, які практично не пов'язані з добробутом населення (звичайно, будь-яке підприємство зацікавлене у наявності платоспроможного попиту та якісних трудових ресурсів, проте це не є першочерговою метою господарської діяльності). Тому державно-приватне партнерство в туристично-рекреаційній сфері взагалі можливе з огляду на спільну головну ціль функціонування як державних органів, так і приватного сектору – ефективне використання наявних природних ресурсів.

Одним з найважливіших аспектів державно-приватного партнерства є розподіл повноважень та способів виконання поставлених завдань. Умовно їх можна розділити на дві великі групи: з прогнозованим соціальним ефектом та прогнозованим економічним ефектом. До першої групи відносять усі повноваження держави, а до другої – приватного сектору. Такий розподіл необхідний для того, щоб забезпечити реалізацію заходів, які не передбачають отримання доходів чи інших вигід (наприклад, збереження та охорона історико-культурних пам'яток), а також ефективний розвиток туристично-рекреаційної сфери (оскільки лише суб'єкт, який зацікавлений у економічному результаті, здатен ефективно управляти рекреаційними територіями).

На сьогодні державними органами влади механізм партнерства розглядається як такий, що покликаний зменшити навантаження на державний та місцеві бюджети, забезпечити своєчасне оновлення основних фондів та використання передових методів господарського управління. На жаль, становлення та розвиток державно-приватного партнерства в Україні стикається з низкою проблем та перепон:

- відсутність єдиного підходу до формування державної політики стосовно забезпечення

державно-приватного партнерства та забезпечення його ефективного розвитку;

- недостатній рівень інституційного розвитку як державних органів влади, так і приватного сектору в частині забезпечення партнерства;
- нестабільні умови ведення господарської діяльності на території України, що негативно впливає на обсяги приватного інвестування в екологічні програми;
- складність та відсутність єдиного підходу до тарифного регулювання;
- дефіцит коштів державного та місцевих бюджетів, неефективне їх витрачання та однорічна система бюджетного планування ускладнює успішну реалізацію програм в рамках державно-приватного партнерства, оскільки більшість таких програм потребують довготривалої реалізації, ризики зриву якої значно збільшуються через щорічну можливу зміну напрямів та пріоритетів державного фінансування.

Також стримування розвитку державно-приватного партнерства відбувається через те, що тарифи, по-суті, не виконують роль повноцінних економічних регуляторів, що негативно впливає на рівень інвестиційної привабливості державних програм. Наприклад, тарифи на комунальні послуги майже на усій території України перебивають лише обігові витрати, а фінансування своєчасного оновлення чи принаймні ремонту обладнання – недостатньо [5].

Окрім цього, негативний вплив на інвестиційну привабливість здійснюють суперечності в нормативно-правовому забезпеченні галузі охорони здоров'я та системи освіти. Перш за все, мова йде про статті 49 та 53 Конституції України [6], які зазначають пріоритетність фінансування закладів охорони здоров'я та навчальних закладів. Таким чином, це практично унеможливляє отримання інвестиційного доходу в результаті залучення коштів приватних інвесторів, що зумовлює необхідність побудови більш складних та економічно обтяжливих схем державно-приватного партнерства зі значно нижчою ефективністю реалізації заходів та кінцевого результату [7; 8].

Висновки і перспективи.

Отже, ефективне функціонування системи регулювання збалансованого розвитку рекреаційних територій можливе лише у випадку досатнього фінансування екологічних програм, якого неможливо досягнути без впровадження державно-приватного партнерства. Державні органи влади повинні забезпечити умови для залучення приватного капіталу в процесі фінансування екологічних програм, оскільки це дає можливість застосування економічних інструментів використання рекреаційних територій та дотримання соціальних інтересів населення в процесі господарської діяльності.

Варто зазначити, що державно-приватне партнерство – це не «ноу-хау» XXI-століття. Перша концесійна угода була укладена у Франції ще в 1552 році. З того часу державно-приватне партнерство використовувалось переважно для реалізації крупних проектів (наприклад, будівництва залізниць тощо), проте сучасні реалії господарювання демонструють ефективність державно-приватного партнерства і в менших масштабах. А це потребує від держави перегляду нормативно-правового забезпечення такого партнерства та створення умов для збільшення інвестиційної привабливості екологічних програм та проектів.

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок, що подальший розвиток державно-приватного партнерства для ефективного виконання покладених на нього функцій, повинен здійснювати у напрямі:

- підвищення соціальної відповідальності суб'єктів господарювання;
- поєднання приватних фінансових ресурсів та бюджетного фінансування з метою виконання екологічних програм, розподілу ризиків та вигід;
- підвищення ефективності використання коштів державного та місцевих бюджетів.

Список використаних джерел

1. Монте К. Теория игр и стратегическое поведение. Режим доступу:

<https://sites.google.com/a/economicus.org/economicus/kristian-monte-teoria-igr-i-strategicheskoe-povedenie>.

2. Корба О.А. Стимулирование устойчивого развития рекреационной территории: дис. ... кандидата экон. наук: 08.00.05. Майкоп. 2014. 178 с.

3. Исследование операций в экономике / под ред. Н.Ш. Кремера. Москва, 2000. 214 с.

4. Підгаєць С. Економіко-математичне моделювання розподілу фінансових ризиків між учасниками державно-приватного партнерства. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2015. Вип. 2. С. 137-145.

5. Концепція розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки : схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 р. № 739 р. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-p>.

6. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR>.

7. Федорчук Д. Державно-приватне партнерство у сфері охорони здоров'я. Що відлякує інвесторів? *Юридична газета*. 2013. № 41, 8 жовт. С. 34.

8. Оборин М.С. Функционирование и дальнейшее развитие региональных курортно-рекреационных зон: монография. Пермь, 2015. 236 с.

Статтю отримано: 2.08.2017 / Рецензування 31.08.2017 / Прийнято до друку: 10.09.2017

Nazar Stypen

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, , Senior Research Fellow

Department of Institutional Provision of Natural Resources

Institute of Agroecology and Environmental of NAAS

Kyiv, Ukraine

E-mail: nazstypen@gmail.com

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE SYSTEM OF BALANCED DEVELOPMENT OF RECREATIONAL AREAS

Abstract

Introduction. One of the most promising ways to ensure the balanced development of recreational areas is public and private partnership. The private sector can rely on the distribution of long-term business risks, benefits, subsidies and other state incentive instruments, while the state is able to accumulate enough funds from the private investment for the successful economic development of the tourist and recreational sphere.

Methods. The method of mathematical modeling, economic and statistical methods for constructing a model of public and private partnership in order to ensure a balanced development of recreational areas are used in this article.

Results. The theory of games and mathematical modeling is used to study the economic entities' behavior in the process of formation the public and private partnership in the system of regulating the balanced development of recreational areas. It is established that the most beneficial strategy of the behavior of economic entities is the compliance with environmental standards. The winning strategy for the public authorities would be the application of penalties to violators of environmental standards and the provision of financial support to those, who comply with environmental norms and spend part of the resources for recreation areas development. The structure of economic entities functioning is clarified; their main goals, tasks and methods of realization are defined. The main problems and obstacles on the way of effective development of public and private partnership in the modern economic relations are described.

Discussion. It is necessary to ensure an adequate level of financing of environmental programs, which today is possible only through public and private partnership. Public authorities should provide conditions for the use of economic instruments for the use of recreational areas, thus realizing the social interests of the population in the process of conducting private entities.

Keywords: recreational areas, mathematical models, public and private partnership, balanced development, economic relations.

References

1. Monte, K. (2015). *Teoriya igr i strategicheskoe povedenie* [Theory of games and strategic behavior].

Retrieved from <https://sites.google.com/a/economicus.org/economicus/kristian-monte-teoria-igr-i-strategiceskoe-povedenie>.

2. Korba, O.A. (2014). Stimulirovanie ustoychivogo razvitiya rekreatsionnoy territorii [Stimulating sustainable development of the recreational area]. Maykop, 178.

3. Kremer, N.Sh. (Ed). (2000). *Issledovanie operatsiy v ekonomike* [Research of operations in the economy]. Moscow, Russia: YUNITI.

4. Pidhaiets, S. (2015). Ekonomiko-matematychne modeliuvannya rozpodilu finansovykh ryzykiv mizh uchasnykamy derzhavno-pryvatnoho partnerstva, [Economic-mathematical modeling of distribution of financial risks between participants of public-private partnership]. *Bulletin of the Ternopil National University of Economics*, 2, 137-145.

5. *Kontseptsiiia rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini na 2013— 2018 roky*. [The Concept of Public-Private Partnership Development in Ukraine for 2013-2018]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-p> [in Ukr].

6. *Konstytutsiia Ukrainy* [The Constitution of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-BP>.

7. Fedorchuk, D. (2013). Derzhavno-pryvatne partnerstvo u sferi okhorony zdorovia. Shcho vidliakuie investoriv? [Public-private partnership in healthcare. What frustrates investors?]. *Legal newspaper*, 41, 34.

8. Oborin, M.S. (2015). *Funktsionirovanie i dalneishee razvitie rehionalnykh kurortno-rekreatsionnykh zon* [Functioning and further development of regional resort and recreational areas]. Perm, Russia: Izd-vo «OT i DO».

Received: 08.2.2017 / Review 08.31.2017 / Accepted 09.10.2017

УДК 631.15 : 502.33 : 502.5
JEL Classification Q1

Шкуратов Олексій

д.е.н., с.н.с., заступник директора з наукової роботи та інноваційного розвитку
Інститут агроекології і природокористування НААН
м. Київ, Україна
E-mail: shkuratov@nas.gov.ua

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В АГРОСФЕРІ

Анотація

Вступ. Запровадження в сільському господарстві України інтенсивних методів аграрного виробництва, орієнтованих винятково на економічний розвиток, спричинило порушення екологічної рівноваги між господарською діяльністю й агроєкосистемами. Насамперед, така ситуація пояснюється відсутністю ефективно діючого організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки та збалансованого розвитку агроєкосистем, орієнтованих на узгоджене розв'язання економічних і екологічних проблем у сільському господарстві.

Методи. Для виконання поставлених завдань використано такі методи досліджень, як: розрахунково-конструктивний та експериментальний.

Результати. Обґрунтовано теоретико-методичний підхід до застосування адаптивних інструментів та заходів організаційно-економічного забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі. Запропоновано організаційно-економічний механізм забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі, диференційований відповідно до рівня екологічної безпеки регіонів, що передбачає вибір оптимальних інструментів, методів і фінансово-економічних заходів з урахуванням наявних регіональних особливостей.

Перспективи. Система інструментів у рамках заданих цільових векторів та параметрів агроєкосистеми може мати синергетичний характер використання для всього організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки в агросфері. Адже диференційований підхід до вибору оптимальних інструментів, методів і заходів організаційно-економічного забезпечення екологічної безпеки ґрунтується на методичних засадах теорії ризику, що дозволяє мінімізувати витрати на запобігання, подолання й ліквідацію екологічних небезпек.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, екологічна безпека, агросфера, елементи, інструменти, методи, диференційований підхід.

Вступ.

Реформування аграрного сектора економіки України об'єктивно вимагало переходу аграрних підприємств на інтенсивні методи господарювання з широким використанням засобів хімізації і проведення меліорації земель. Проте, використовувалися вони односторонньо, лише для отримання економічних результатів, що призвело до антропогенних руйнівних наслідків: деградації ґрунту, зниження його родючості і, як наслідок, до погіршення якості сільськогосподарської продукції та стану довкілля. Насамперед така ситуація пояснюється відсутністю ефективно діючого організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки та збалансованого розвитку агроєкосистем, орієнтованих на узгоджене розв'язання економічних і екологічних проблем у сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання еколого-збалансованого розвитку аграрного сектора економіки завжди знаходились у центрі уваги багатьох учених-економістів, серед яких варто відмітити О.М. Бородіну, Л.М. Грановську, Н.В. Зіновчук, П.Т. Саблука, А.М. Стельмащука, О.В. Ульянченка, О.І. Фурдичка та ін. Безпосередньо проблеми організаційно-економічного забезпечення екологічної безпеки в сільському господарстві досліджувалися багатьма науковцями, серед яких О.Ф. Балацький,

Л.Г. Мельник, С.М. Рогач, В.К. Терещенко, О.Ф. Савченко, П.М. Скрипчук, А.В. Чупіс та ін.

В той же час, деякі аспекти прикладного характеру, особливо в сфері взаємозв'язку основних елементів механізму забезпечення екологічної безпеки в агросфері внаслідок неефективної дії економічних інструментів, що в поєднанні з недостовірною діагностикою знижує результативність функціонування самої системи екологічної безпеки, досліджувались недостатньо.

Мета.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад удосконалення структури та основних елементів організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки в агросфері.

Методологія дослідження.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, фундаментальні положення та принципи економіки природокористування, економіки сільського господарства, що висвітлені у працях вітчизняних та зарубіжних вчених з економічних проблем забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі. Для виконання поставлених завдань використовували такі методи досліджень, як: розрахунково-конструктивний та експериментальний.

Результати. Сучасний стан сільського господарства в Україні потребує дієвого організаційно-економічного механізму, що зможе забезпечити екологічну безпеку аграрного виробництва. Важливість розв'язання проблеми дотримання вимог еколого-економічної безпеки аграрного виробництва в Україні обумовлено не тільки реальним незадовільним станом навколишнього природного середовища, але й залежністю продовольчої безпеки країни та її регіонів від якості довкілля.

Сутність організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної та природно-техногенної безпеки в аспекті сталого розвитку розглядає в своїй праці І.О. Ілляшенко [1]. Вчений зазначає, що головною метою такого механізму є співставлення екологічних та економічних інтересів суспільства. Є.В. Хлобистовим [2] вивчено вимоги щодо запровадження та подальшого функціонування організаційно-економічного механізму з боку чинного законодавства, забезпечення задоволення екологічних інтересів на національному та регіональному рівнях, визначення та попередження загроз екологічного характеру, порядку дій в непередбачуваних обставинах та загальної структури державного управління. До того ж, зазначений механізм розглядається як в широкому сенсі (комплекс економічних та організаційно-адміністративних заходів, що гарантують екологічну безпеку населення, збалансоване природокористування та охорону довкілля), так і вузькому (лише економічні заходи).

Ми вважаємо, що остання теза являється найбільш дискусійною. Це зумовлено тим, що в основі висвітленої класифікації лежить більше характер заходів (організаційно-економічних, або лише економічних в залежності від обсягів дії механізму), ніж їх значущість відносно широти дії зазначеного механізму. Іншими словами, будь-який організаційно-економічний механізм в широкому значенні – це набір інструментів дії, принципи формування таких інструментів та необхідні форми і важелі управління. Тоді як у вузькому значенні – це лише сукупність інструментів.

На нашу думку, формування організаційно-економічного механізму (як сукупності методів і засобів впливу на процеси рушійної сили) екобезпечного розвитку має здійснюватися за допомогою економічних методів та важелів в поєднанні з нормативно-правовим та інформаційним забезпеченням. На рис. 1 схематично наведено складові елементи такого механізму та напрями їх взаємодії.

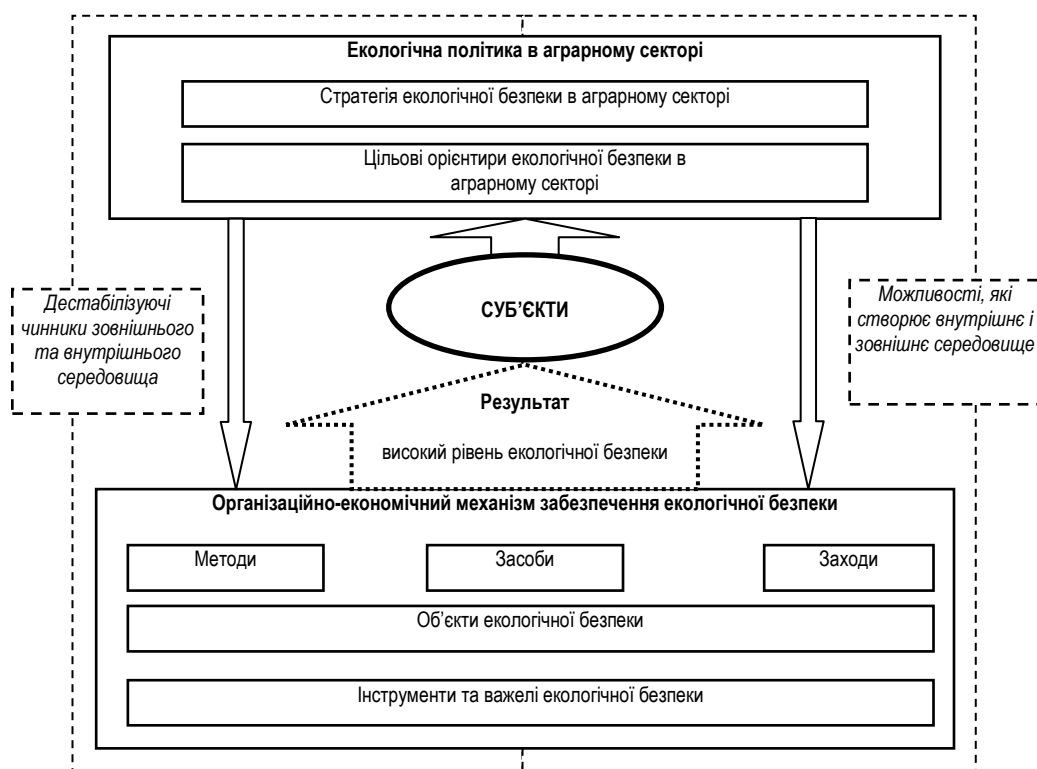

Рис. 1. Структура організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі*

**Джерело: сформовано автором на основі [3; 4].*

Розглянемо детальніше кожен з елементів даного механізму. Реалізацією забезпечувальної функції виконує інформаційний комплекс, або іншими словами, комплекс інформаційного забезпечення. До цього комплексу входить інформація, отримана в результаті проведення екологічного аудиту, експертизи, моніторингу за станом навколишнього природного середовища; інформація, на базі якої визначаються показники ресурсного забезпечення запланованого розвитку суб'єктів господарювання, ефективність інвестиційної діяльності, формуються звіти щодо природоохоронної діяльності; маркетингова, інсайдерська та інші види інформації. Окрім цього, до комплексу інформаційного забезпечення екологічної безпеки входить процес підготовки кваліфікованих фахівців в сфері агровиробництва, організація екологічних семінарів та консультаційних заходів.

Загальновідомо, що інформація, яка надходить з різноманітних джерел, має властивість змінюватись з плином часу. Це зумовлює необхідність формування більш досконалого та розширеного чинного нормативно-правового та інформаційно-методичного забезпечення. Адміністративне управління базується на нормативно-правових актах та, в свою чергу, виступає основою для контролю за впливом економічних інструментів.

Необхідно ще раз наголосити, що екологічна безпека сільськогосподарського виробництва є запорукою економічної безпеки, пріоритетною в організації будь-якої сільськогосподарської діяльності незалежно від організаційно-правових форм господарювання.

Конкретне наповнення екологічних функцій держави полягає, насамперед, у його впливі

через інструменти управління на організаційну поведінку природокористувачів [5–8]. Інструменти організаційно-економічного забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі умовно можна згрупувати в такі блоки: екологічні норми, екологічний контроль, фінансово-економічні інструменти та екологічна культура (рис. 2).

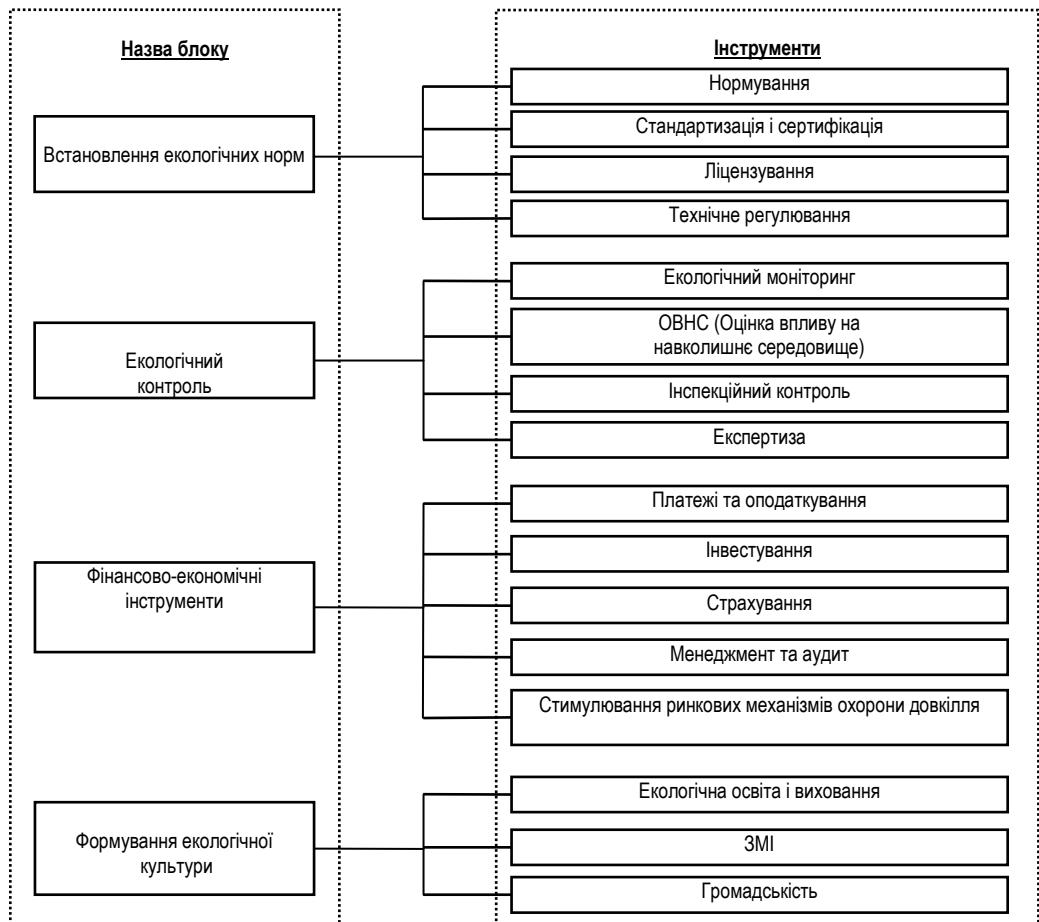

Рис. 2. Інструменти організаційно-економічного забезпечення екологічної безпеки в аграрній сфері*

*Джерело: сформовано автором на основі [5–8].

Органи екологічного управління повинні забезпечувати функції щодо встановлення екологічних нормативів і контроль за їх дотриманням, а також відстежувати рівень екологічної безпеки в аграрній сфері та можливі ризики для агроєкосистем. На жаль, на сьогодні держава фактично не сприяє створенню неформальних інституціональних норм, спрямованих на розвиток екологічної культури сільгосптоваровиробників. Нормативно-правове та методичне забезпечення регламентує застосування відповідних економічних методів і економічних інструментів та важелів, до того ж кожен економічний інструмент передбачає конкретні організаційно-економічні методи його реалізації.

Економічні інструменти передбачають таку сукупність дій: планування та прогнозування, інвестування, кредитування, оподаткування, страхування, екологічний аудит, екологічну експертизу,

систему розрахунків у галузі тощо. Реалізація економічних інструментів на практиці відбувається за допомогою таких важелів, як: фінансові стимули (субсидії, дотації, екологічні гранти, пільгові позики, кредити), фінансові стягнення за порушення екологічних вимог (платежі, штрафи, податки, інші фінансові санкції), екологічні інвестиції тощо.

Результати аналізу сучасної структурно-функціональної підсистеми організаційно-економічного забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі і виявлені загрози та ризики, що зумовлюють незадовільний та кризовий стан екологічної безпеки у більшості регіонів України, підтверджують необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму її забезпечення. Підвищення ефективності функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі слід проводити у двох напрямках: оптимізація інструментів та застосування методів управління екологічною безпекою, за допомогою яких держава безпосередньо здійснює відповідні заходи у цій сфері.

Залежно від локальних особливостей і специфіки екологічних загроз та ризиків, умов і чинників функціонування системи забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі, в різних регіонах України виявляються дієвими та ефективними організаційно-економічні інструменти та методи, які надають змогу забезпечити відповідний рівень параметрів цільового стану агроєкосистем. Слід наголосити, що ці інструменти в рамках заданих цільових векторів мають також синергетичний характер використання для всієї системи організаційно-економічного забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі (табл. 1).

Таблиця 1

Напрями удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки (ES) в аграрному секторі за цільовими векторами (X_n)*

Цільовий вектор параметра стану екологічної безпеки	Інструменти та методи організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі
$ES(X_1) \rightarrow \min$ Мінімізація екологічного ризику для здоров'я населення	– впровадження дієвої системи платежів за забруднення довкілля, що повністю враховує існуючі екстерналії; – формування та розвиток ефективної системи екологічного страхування; – стимулювання впровадження систем екологічного менеджменту та еколого-безпечних технологій; – розвиток системи стандартизації та сертифікації, екологічного підприємництва; – введення економічного податку за неекологічність як самої продукції, так і технологій виробництва.
$ES(X_2) \rightarrow \min$ Мінімізація випадків дитячої смертності	
$ES(X_3) \rightarrow \max$ Максимізація збереження природно-ресурсного потенціалу	– реалізація положень міжнародних стандартів ISO 14000 у системі забезпечення екологічної безпеки; – розроблення гнучкої системи оподаткування підприємств, що здійснюють фінансування заходів із забезпечення екологічної безпеки.
$ES(X_4) \rightarrow \max$ Максимізація екологічної рівноваги агроєкосистем	– введення диференційованої ставки платежів за земельні ресурси залежно від структури землекористувань; – створення Фонду реабілітації забруднених територій.
$ES(X_5) \rightarrow \min$ Мінімізація процесів деградації земельних ресурсів	– створення системи стимулювання природоохоронних органів за підвищення ефективності їх діяльності; – впровадження штрафних санкцій за погіршення кісних показників земельних ресурсів.
$ES(X_6) \rightarrow \min$ Мінімізація екологічного впливу пестицидів	– розвиток екологічного підприємництва (пільги в оподаткуванні, дотації, пільгове кредитування тощо), у т.ч. органічного сільського господарства;
$ES(X_7) \rightarrow \min$ Мінімізація екологічного впливу засобів хімізації	– використання інструментарію екологічного маркетингу, спрямованого на розвиток ринку органічної продукції.
$ES(X_8) \rightarrow \max$ Максимізація рівня вмісту гумусу в ґрунті	– встановлення нормативів у галузі охорони земель щодо показників виносу поживних речовин урожаєм сільськогосподарських культур;
$ES(X_9) \rightarrow \max$ Максимізація рівня виконання нормативно-обґрунтованої норми внесення органічних добрив	– стимулювання розвитку галузі тваринництва.

Продовження табл. 1

$ES(X_{10}) \rightarrow \min$ Мінімізація площ сільськогосподарських угідь, забруднених радіонуклідами	– дотації підприємствам, що вживають заходи із реабілітації сільськогосподарських угідь, забруднених радіонуклідами.
$ES(X_{11}) \rightarrow \min$ Мінімізація рівня забруднення питної води децентралізованого водопостачання нітратами	– формування дієвої системи екологічного контролю та моніторингу сільських селітебних територій.
$ES(X_{12}) \rightarrow \max$ Максимізація рівня витрат на збереження біорізноманіття та екосистем	– інформаційне забезпечення міжнародних конвенцій зі збереження біорізноманіття та контроль за їх дотриманням.
$ES(X_{13}) \rightarrow \max$ Максимізація складових екологічної мережі в загальній структурі сільськогосподарських угідь	– надання фінансової та іншої підтримки власникам та користувачам земельних ділянок, включених до переліків територій та об'єктів екомережі; – дотації на одиницю площі екостабілізуючих угідь.
$ES(X_{14}) \rightarrow \max$ Максимізація рівня покриття завданого збитку за забруднення довкілля	– встановлення розмірів збору за забруднення довкілля, що покривають відповідні екологічні збитки.

*Джерело: сформовано автором на основі [5-12].

З метою мінімізації екологічного ризику для здоров'я населення пропонується взаємопов'язаний і взаємоузгоджений із загальноекономічною парадигмою управління перелік організаційно-економічних інструментів забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі. У цьому аспекті актуальною є проблема управління екологічними ризиками і, зокрема, їх запобігання через організаційно-економічний механізм забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі. Одним із інструментів зниження екологічних ризиків є ефективно діюча система страхування. Ризики, які можна застрахувати, необхідно розглядати через призму вірогідності настання страхового випадку і кількісної оцінки можливого збитку.

Звідси слідує, що екологічне страхування виконуватиме значну роль в функціонуванні запропонованого механізму. Саме механізм екологічного страхування здатен ефективно управляти, регулювати та контролювати ризики, що в свою чергу дозволить знизити обсяги заподіяної шкоди, послабити вплив принципу «забруднювач платить» та зосередити увагу на здійсненні превентивних заходів [11, с. 48]. Екологічна безпека стане фундаментом для формування екологічного страхування, а прийняття закону «Про екологічне страхування» дозволить узагальнити та конкретизувати законодавчу базу та привести її у відповідність сучасним вимогам.

Проте одним з істотних недоліків вітчизняної практики забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі економіки є те, що значна частина фінансових коштів спрямовується, в основному, на відшкодування збитків, які виникли внаслідок реалізації екологічних ризиків. До того ж, як свідчить зарубіжний досвід, ефективнішим є фінансування системи превентивних заходів поряд з відшкодуванням заподіяної шкоди. Існування низки екологічних ризиків у сфері аграрного виробництва зумовлює необхідність використання сучасних фінансових інструментів з мінімізації та нейтралізації їх дії на агроєкосистеми.

Необхідність зміни системи платежів та зборів за забруднення навколишнього середовища зумовлена встановленими цілями управління екологічною безпекою. Разом з цим, наявність змін вимагає і сучасна методологічна база, яка включає в себе порядок розрахунку платежів за забруднення, розмірів екологічних податків та штрафів. Ці зміни, на нашу думку, дозволять досягнути еколого-економічної безпеки розвитку не лише сільськогосподарської сфери, а й економіки в цілому.

Враховуючи специфічні характеристики сільськогосподарської галузі та її сучасного стану, вважаємо за необхідне формування та використання різних економічних важелів, таких як податкові пільги, для стимулювання природоохоронної діяльності сільськогосподарських виробників.

За допомогою впровадження системи екологічного оподаткування можна регулювати фінансові показники діяльності вітчизняних сільгоспвиробників та направляти цю діяльність в

необхідному для сталого розвитку напрямі. Залежно від необхідного фінансового ефекту, податки можуть бути спрямовані як на зменшення, так і на збільшення доходів сільськогосподарських підприємств. Зібрані шляхом екологічного оподаткування кошти акумулюються, як правило, на бюджетних рахунках різних рівнів для забезпечення державної природоохоронної діяльності. Податкові надходження можуть стягуватись окремо, або в складі інших, пов'язаних із захистом довкілля, податків.

У системі організаційно-економічних інструментів аграрного природокористування, варто виокремити екологічний аудит, що виступає як засіб підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання як природокористувачів і природозабрудників. Він допомагає виявити слабкі місця в господарській екологічній діяльності сільськогосподарських підприємств і обумовлені цим фінансові, комерційні, інвестиційні, екологічні ризики при прийнятті управлінських рішень. Екологічний аудит є досить гнучким інструментом забезпечення екологічної безпеки й охорони навколишнього середовища в умовах ринкової економіки.

Вирішальною умовою ефективного здійснення екологічного аудиту є його цілісність з екологічним управлінням на всіх рівнях (підприємство, галузь, регіон, держава). Системна цілісність екологічного управління й аудиту – один із принципів сталого розвитку, який реалізовано в ЄС у вигляді європейського регламенту EMAS – системи екологічного управління й аудиту. EMAS ґрунтується на принципі «забруднювач і користувач платить», тобто компенсації економічної шкоди, завданої навколишньому природному середовищу за рахунок винуватця в завданні такої шкоди [9, с. 298].

Підприємства добровільно беруть на себе відповідальність за охорону і відновлення природного середовища й докладають зусиль щодо постійного вдосконалення такої діяльності. Приєднання організацій та підприємств до EMAS – це, по суті, початок процесу екологізації аграрного виробництва, тобто переходу від нестійких моделей виробництва і споживання до екологічно збалансованих і чистих моделей. При цьому рівень збалансованості, екологічної чистоти й ефективності технологій, виробництва, розподіл відповідальності за завдану шкоду навколишньому природному середовищу встановлюють із застосуванням екологічного аудиту в системі забезпечення екологічної безпеки [10].

Збільшення обсягів екологічних інвестицій, які направлені на приведення сільськогосподарської діяльності у відповідність до екологічних вимог, являється запорукою ефективного розвитку екологічної безпеки та забезпечення економічного зростання агропромисловості. Інвестиції повинні залучатися для освоєння природоохоронних технологій. Оскільки екологічні інвестиції направлені на закупівлю новітнього обладнання та технологій, такі інвестиції можна назвати інноваційними. Інвестування з метою забезпечення збереження чи навіть підвищення показника родючості ґрунтів має стати невід'ємною частиною інвестування в діяльність сільськогосподарських підприємств [10, с. 86-87].

Отже, найбільш ринковим фінансовим інструментом у сфері забезпечення екологічної безпеки є екологічне страхування. Фонд екологічного страхування дає змогу фінансувати не тільки заходи із запобігання виникненню та ліквідації екологічних наслідків, але і компенсувати непередбачений збиток, нанесений навколишньому природному середовищу. Застосування екологічного страхування розв'язує дві основні проблеми і надає можливість збалансувати інтереси виробника та суспільства: 1) збільшує фінансову стійкість підприємства в разі настання екологічної небезпеки та нанесення екологічного збитку; 2) сприяє зниженню можливості настання несприятливої події і знижує наслідки шкідливого впливу, що наноситься агропромисловим довіллям і біорізноманіттю.

За визначенням Л.А. Харнахоевої, страхування екологічних ризиків – це сукупність економічних відносин, що виникають на основі перерозподілу фінансових ресурсів з приводу формування страхового фонду і його використання для відшкодування збитків, завданих економічним суб'єктам унаслідок непередбачених несприятливих подій, зумовлених впливом

господарської чи іншої діяльності цих суб'єктів, а так само надзвичайними ситуаціями природного та техногенного характеру [11, с. 48–49].

Специфікою страхування екологічних ризиків на сучасному етапі є переважно обов'язкова форма його проведення, тобто формування попиту і пропозиції відбувається здебільшого під впливом державного тиску. Так, розвиток страхування екологічних ризиків почався саме під впливом нормативних актів у сфері охорони навколишнього природного середовища, що посилюють заходи відповідальності за його забруднення у вигляді відшкодування екологічного збитку. Одним із вагомих кроків у напрямі вдосконалення економічних механізмів розвитку екологічного страхування була директива Європейського парламенту і Ради Європи «Про екологічну відповідальність щодо запобігання і ліквідації шкоди навколишньому середовищу» (2004) [12]. Важливим принципом цієї Директиви є запобігання потенційним збиткам за допомогою системи превентивних заходів.

Серед визначальних цілей страхування екологічних ризиків є захист фінансових інтересів сільськогосподарських товаровиробників, які постраждали внаслідок реалізації екологічних ризиків шляхом відшкодування (запобігання) збитків, завданих агроєкосистемі. З метою реалізації вказаної цілі система страхування екологічних ризиків у агросфері має виконати низку завдань, таких як:

- виявлення потенційних джерел екологічних ризиків унаслідок сільськогосподарської діяльності;
- оцінка ймовірності реалізації екологічних ризиків;
- розрахунок потенційного екологічного збитку (середньої очікуваної величини, максимально допустимого розміру для суб'єкта господарювання) [13];
- компенсація збитку, заподіяного внаслідок дії природного і техногенного характеру, а також шкоди від забруднення спричиненого суб'єктами сільськогосподарської діяльності;
- формування системи запобіжних заходів, а також стимулювання учасників страхових відносин з метою вжиття ними превентивних заходів [11; 13];
- фінансування природоохоронної діяльності.

За умови орієнтації еколого-економічного механізму управління агросферою на ринок, екологічний маркетинг буде виконувати визначну роль в процесі виявлення потенціалу природоохоронної діяльності суб'єктів господарювання. Результатом ефективної роботи екологічного маркетингу є зниження навантаження на навколишнє природне середовище за рахунок координування та контролю будь-якої активності підприємства. Вже сьогодні підприємства аграрного сектору вимушені приділяти значну частину уваги інструментам екологічного маркетингу, якщо вони бажають вийти на зовнішній ринок. В такому випадку, концентрація уваги на екологічних показниках дозволить суб'єктам господарювання отримати ряд конкретних переваг. На внутрішньому споживчому ринку екологічний чинник ще не виконує такої ролі, адже попит на екобезпечну продукцію має незначні обсяги.

Завдання екологічного маркетингу – чітко відображати екологічні аспекти діяльності сільськогосподарських товаровиробників, як в оперативній її складовій (підготовка та реалізація процесу виробництва продукції і надання послуг), так і у сфері менеджменту (у т.ч. взаємодії сільськогосподарських товаровиробників з навколишнім природним середовищем) з метою максимального зниження (запобігання) можливих негативних наслідків для екосистеми і людини.

Очевидно, що організаційно-економічний механізм забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі спрямовано на досягнення кінцевих позитивних результатів. За своєю сутністю цей механізм є ідеологією в поведінці товаровиробників щодо екологізації виробництва. Екологічний маркетинг виконує функції інструменту забезпечення цілей еколого-економічного управління, тобто підпорядковується ідеології екологічного менеджменту, завдання якого вивчати, аналізувати, оцінювати, обґрунтовувати чинники, умови екологізації відтворювального процесу. У цьому сенсі збігаються основні завдання організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі та екологічного маркетингу – забезпечення екологізації аграрного

виробництва [14, с. 45].

Поряд із тим спостерігаються і відмінності: якщо екологічний маркетинг сприяє вивченню, обґрунтуванню принципів, підходів, засобів, методів, рівнів екологізації виробництва сільськогосподарських товаровиробників, то екологічний менеджмент, використовуючи рекомендації екологічного маркетингу, впливає на учасників відтворювального процесу через їх діяльність – у процесі її екологізації.

Висновки і перспективи.

Таким чином, запропонований організаційно-економічний механізм забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі є диференційований відповідно до рівня екологічної безпеки регіонів, що передбачає вибір оптимальних інструментів, методів і фінансово-економічних заходів з урахуванням наявних регіональних особливостей. Окрім того, система інструментів у рамках заданих цільових векторів параметрів агроєкосистеми має також синергетичний характер використання для всього організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі економіки. У цьому аспекті диференційований підхід до вибору оптимальних інструментів, методів і заходів організаційно-економічного забезпечення екологічної безпеки, що ґрунтується на методичних засадах теорії ризику, дозволить мінімізувати витрати на запобігання, подолання й ліквідацію екологічних небезпек.

Список використаних джерел

1. Ілляшенко І.О. Формування організаційно-економічного механізму стратегічного управління природно-техногенною та екологічною безпекою на засадах сталого розвитку. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua
2. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки: монографія / ред.: С.І. Дорогунцов, Київ, 2004. 334 с.
3. Копитко М.І. Моделювання системи економічної безпеки промислових підприємств на основі використання теорії «м'яких» обчислень. *Стратегія економічного розвитку України*. 2014. № 35. С. 227–234.
4. Литвин О.П. Механізми державного управління у забезпеченні екологічної безпеки. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління*. 2012. Вип. 3. С. 102–110.
5. Муравых А.И. Теоретические основы управления экологической безопасностью: монография. Москва, 2008. 296 с.
6. Михайлова Л.І., Соколенко Л.Ф. Інструменти державного регулювання регіонального розвитку як основа досягнення його екологічної безпеки. *Вісник Сумського державного університету. Серія : Економіка*. 2014. № 4. С. 7–13.
7. Самойлік М.С. Ресурсно-екологічна безпека регіону: монографія. Полтава, 2014 325 с.
8. Хромушина Л.А. Екологізація сільського господарства як основа еколого-економічної безпеки. *Вісник СНАУ. Серія «Фінанси та кредит»*. 2008. № 1. С. 278–283.
9. Федунік У.П. Екологічний аудит: питання теорії і практики. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2005. Вип. 15.4. С. 295–300.
10. Андреева Н.М., Андреева О.М. Розвиток процедури екологічного аудиту територій при обґрунтуванні залучення інвестицій в Україну: міжнародний контекст. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2007. №2 (14). С. 80–88.
11. Харнахоева Л.А. Основные направления развития страхования экологических рисков в России. *Известия ИГЭА*. 2009. № 4 (66). С. 46–49.
12. Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage II Official Journal of the European Union 30.04.2004.
13. Грановська Л.М., Кисельова Р.А. Екологічне страхування ризиків водогосподарської діяльності на меліорованих землях: монографія. Херсон, 2012. 251 с.
14. Freeman P.K., Kunreuther H.C. Managing environmental risk through insurance. Boston [etc.], 1997. P. 45–46.

Статтю отримано: 4.08.2017 / Рецензування 2.09.2017 / Прийнято до друку: 12.09.2017

Oleksii Shkuratov

Dr. Sc.(Econ.), Senior Research Fellow,
Deputy Director for Research and Innovation Development
Institute of Agroecology and Environmental of NAAS
Kyiv, Ukraine

E-mail: shkuratov@nas.gov.ua

FUNCTIONING OF THE ELEMENTS OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR ENSURING ENVIRONMENTAL SAFETY IN THE AGRICULTURAL DOMAIN

Abstract

Introduction. The introduction of intensive methods of agricultural production in the agriculture of Ukraine, focused exclusively on economic development, resulted in the violation of the ecological balance between economic activity and agroecosystems. First of all, such a situation is explained by the lack of an effective organizational and economic mechanism for ensuring environmental safety and sustainable development of agroecosystems, oriented towards an agreed solution of economic and environmental problems in agriculture.

Methods. Such research methods as experimental, design and constructive are used in the article to perform the tasks.

Results. The theoretical and methodical approach to application of adaptive tools and measures of organizational and economic maintenance of ecological safety in agrarian sector is substantiated. The organizational and economic mechanism for ensuring environmental safety in the agrarian sector, differentiated in accordance with the level of environmental safety of the regions, suggests the selection of the best tools, methods and financial and economic measures, taking into account the existing regional characteristics.

Prospects. The system of tools within the specified target vectors and parameters of the agroecosystem can have a synergetic nature of use for the entire organizational and economic mechanism for ensuring environmental safety in the agrosphere. After all, a differentiated approach to the selection of optimal tools, methods and measures of organizational and economic security of environmental safety is based on the methodological principles of risk theory, allows to minimize the costs of preventing, overcoming and eliminating environmental hazards.

Keywords: organizational and economic mechanism, ecological safety, agrosphere, elements, tools, methods, differentiated approach.

References

1. Illiashenko, I.O. (2013). Formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu strateichnoho upravlinnia pryrodno-tekhnohennoi ta ekolohichnoi bezpekoiu na zasadakh staloho rozvytku [Formation of organizational and economic mechanism of strategic management of natural and man-made and ecological safety on the basis of sustainable development]. *Effective economy*, 1. Retrieved from: www.economy.nayka.com.ua.
2. Khlobystov, Ie.V. (2004). *Ekolohichna bezpeka transformatsiinoi ekonomiky* [Ecological security of the transformational economy]. Kyiv, Ukraine: Ahentstvo "Chornobylinterinform".
3. Kopytko, M.I. (2014). Modeliuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv na osnovi vykorystannia teorii «m'iakykh» obchyslen [Simulation of the system of economic safety of industrial enterprises on the basis of the use of the theory of "soft" calculations]. *Strategy of economical development of Ukraine*, 35, 227–234.
4. Litvin, O.P. (2012). Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia u zabezpecheni ekolohichnoi bezpeky [Mechanisms of public administration in ensuring environmental safety]. *Scientific Herald of the Academy of Municipal Management*, 3, 102–110.
5. Muravyh, A.I. (2008). *Teoreticheskie osnovy upravleniya ekologicheskoy bezopasnostyu* [Theoretical basis of environmental safety management]. Moscow, Russia: KOMJeK.
6. Mykhailova, L.I., & Sokolenko L.F. (2014). Instrumenty derzhavnoho rehuliuвання rehionalnoho rozvytku yak osnova dosiahnennia yoho ekolohichnoi bezpeky [Instruments of state regulation of regional development as the basis for achieving its environmental safety]. *Bulletin of the Sumy State University*, 4, 1, 7–13.
7. Samoilik, M.S. (2014). *Resursno-ekolohichna bezpeka rehionu* [Resource-ecological security of the region]. Poltava, Ukraine: PolNTU.
8. Khromushyna, L.A. (2018). Ekolohizatsiia silskoho hospodarstva yak osnova ekoloho-ekonomichnoi

bezpeky [Ecologization of agriculture as the basis of ecological and economic security]. *Bulletin of the Sumy National Agrarian University*, 1, 278–283.

9. Fedunyk, U.P. (2015). Ekolohichniy audyt: pytannia teorii i praktyky [Environmental audit: questions of theory and practice]. *Scientific herald of the National Forestry University of Ukraine*, 15.4, 295–300.

10. Andrieieva, N.M., & Andrieieva, O.M. (2007). Rozvytok protsedury ekolohichnoho audytu terytorii pry obgruntuvanni zaluchennia investysii v Ukrainu: mizhnarodnii kontekst [Development of the procedure of ecological audit of territories in justifying attraction of investments into Ukraine: the international context]. *Regional Business Economics and Management*, 2 (14), 80–88.

11. Harnahoeva, L.A. (2009). Osnovnyye napravleniya razvitiya strakhovaniya ekologicheskikh riskov v Rossii [The main directions of development of environmental risk insurance in Russia]. *Izvestiya IGEA*, 4 (66), 46–49.

12. Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage II Official Journal of the European Union 30.04.2004.

13. Hranovska, L.M., & Kyselova, R.A. (2012). *Ekolohichne strakhuvannia ryzykiv vodohospodarskoi diialnosti na meliorovanykh zemliakh* [Ecological insurance of risks of water management in reclaimed land]. Kherson, Ukraine: Hrin.

14. Freeman, P.K., & Kunreuther, H.C. (1997). *Managing environmental risk through insurance*. Boston [etc.]: Kluwer, 45–46.

Received: 08.4.2017 / Review 09.2.2017 / Accepted 09.12.2017

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ

INNOVATION AND
INVESTMENT PROVIDING OF
ECONOMIC DEVELOPMENT

УДК 330.341.
JEL Classification O1, O39

Ковтуненко Юрій

к.е.н., доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту
Одеський національний політехнічний університет
м. Одеса, Україна

E-mail: y.v.kovtunenکو@opu.ua

УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ

Анотація

Вступ. Для забезпечення стабільного розвитку підприємств, що належать до промислового сектора, необхідно приділяти більшу увагу економічній безпеці їх інноваційного розвитку. Тому, метою статті є дослідження умов забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектора.

Методи. У статті використано наступні методи дослідження: діалектичний метод пізнання, теоретичного узагальнення, порівняння; аналізу і синтезу; метод узагальнення при формулюванні висновків дослідження.

Результати. У статті вивчені підходи до визначення поняття «загроза» українськими і зарубіжними авторами, виділені на сьогоднішній день актуальні на підприємствах промислового сектора внутрішні і зовнішні загрози економічній безпеці, проілюстровано взаємозв'язок підприємств промислових секторів із загрозами. З'ясовано, що основним елементом забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектора є механізм його забезпечення. Обрані наступні важливі умови в структурі механізму: мінімізація витрат підприємства, створення та адаптація до нововведень, і розширення сфери використання послуг інфраструктури ринку. Виділено функціональні складові умов забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектора, а також представлена детальна характеристика кожної складової, вивчено проведення оцінки умов безпечного інноваційного розвитку підприємства.

Перспективи. Ефективність економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств, що належать до промислового сектора, залежить від впровадження заходів, необхідних для його регулювання. Це потребує детальних досліджень й обґрунтувань.

Ключові слова: економічна безпека, інноваційний розвиток, промисловий сектор, умови забезпечення.

Вступ.

Умови забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку підприємств промислового сектора в теперішній час набувають все більшу важливість і стають одним з головних факторів економічного розвитку й стабільної діяльності підприємства. Усе через те, що, незважаючи на переплетеність видів безпеки між собою, настільки, що часом неможливо відділити їх один від другого, всі види безпеки базуються на економічній безпеці, а сучасна відкритість економіки несе все більше загроз інноваційному розвитку підприємств промислового сектора. З одного боку, відкритість економіки — правильний політичний курс, з другого — великі витрати додаткових коштів

на збереження промислових й інтелектуальних таємниць, тільки розумна відкритість несе такі позитивні зміни, як: підвищення ефективності, мобільності.

Технічний прогрес, який став поштовхом інноваційного розвитку, також призвів до розвитку конкурентоспроможних відносин, що в свою чергу вплинуло на те, що умови забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку підприємств потрібно розглядати більш ретельно.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В ході аналізу публікацій таких авторів, як: М.А. Бендіков, З.С. Варналія, Т.Г. Васильців, В.В. Горшков, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, І.І. Дідович, О.С. Іванілов, С.М. Ілляшенко, А.Б. Качинський, П.В. Круш, Т.Б. Кузенко, В.А. Ліпкан, В.В. Лойко, І.П. Мігус, М.І. Панов, Г.П. Ситник, було виявлено, що питання відносно умов забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектору в сучасних умовах господарювання недостатньо досліджені й потребують подальших доробок, незважаючи на те, що великий вклад у вивчення цієї теми зробили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені.

Мета.

Мета статті – дослідити весь процес й існуючі способи забезпечення умов економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектору.

Методологія дослідження.

У статті використано наступні методи дослідження: діалектичний метод пізнання, теоретичного узагальнення, порівняння; аналізу і синтезу; метод узагальнення при формулюванні висновків дослідження.

Результати.

Для будь-якого підприємства промислового сектору, незалежно від його розміру, існують загрози його інноваційного розвитку, які поступають як зовні, так і можуть виникнути на підприємстві.

Тільки якщо створені умови, що забезпечують економічну безпеку, можна захистити підприємство від цих загроз, зберегти й ефективно використовувати матеріальний і фінансовий потенціал підприємства промислового сектору. Захищеність діяльності підприємства можна досягти за допомогою комплексу складових елементів, які є в розпорядженні суб'єкта господарювання (капіталу, фінансових, кадрових, правових та інших). За їх допомогою забезпечується ефективне використання усіх ресурсів, підприємство промислового сектору функціонує стабільно, різноманітні види загроз долаються, відбувається швидка адаптація до умов середовища, що постійно змінюється.

Якщо в широкому сенсі терміни «небезпека» й «загроза» є тотожними, то у вузькому сенсі їх необхідно розрізняти. Тому, для кращого розуміння відмінностей між цими поняттями ознайомимося спочатку з підходами до визначення поняття «загроза» українськими і зарубіжними авторами (табл. 1), а потім і з поняттям «небезпека».

Таким чином, загрозами економічної безпеки підприємств промислового сектору є об'єднання всіляких умов і факторів, які шкодять інтересам підприємства, створюють або роблять неможливою реалізацію економічних інтересів підприємства, саме сукупність загроз формують небезпеки. Небезпека – існуюча можливість, яка робить негативний вплив на оточення, як наслідок викликає шкоду, втрату та інші впливи погіршують положення.

Виділяють наступні існуючі внутрішні і зовнішні загрози економічної безпеки, детальніше про них на рис. 1.

Для забезпечення економічної безпеки підприємств промислового сектору детальне вивчення існуючих внутрішніх загроз є важливим, оскільки підприємство може певним чином

впливати на них, на зовнішні ж вплив неможливий. Взаємозв'язок підприємств промислових секторів із загрозами представлено на рис. 2.

Таблиця 1

Підходи до визначення терміну «загроза» українськими і зарубіжними авторами*

Автор	Визначення
Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [1]	Загрози економічній безпеці України – це сукупність існуючих і потенційних явищ та чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів в економічній сфері.
З.С. Варналій [2]	Загроза – це сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку для реалізації економічних інтересів, яка в свою чергу може створювати різні ризики.
Т.Б. Кузенко [3]	Загроза – це реально чи потенційно можливі дії або умови умисного або випадкового (ненавмисного) порушення режиму функціонування підприємства шляхом нанесення матеріальної (прямої або непрямої) шкоди, що призводить до фінансових втрат, включаючи і упущену вигоду.
А.Б. Качинський [4]	Загроза – це явище з прогнозованими, але неконтрольованими небажаними подіями, які можуть у певний момент часу в межах даної території завдати шкоди здоров'ю людей, викликати матеріальні збитки тощо.
І.І. Дідович [5]	Загроза – сукупність умов і чинників, які створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільству, державі, ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів.
П.В. Круш, В.І. Подвігіна, Б.М. Сердюк [6]	Загроза як елемент системи економічної безпеки представляє собою сукупність дій (бездіяльності), а також умов і факторів, що породжують економічну небезпеку.

* Джерело: складено автором на підставі [1-6].

Таким чином, необхідно, перш ніж приступити до забезпечення умов економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства, виділяти існуючі зовнішні і внутрішні загрози економічній безпеці на підприємстві, оскільки це надалі послужить хорошою основою для якісної розробки на підприємстві заходів по підвищенню рівня економічної безпеки підприємства в цілому. Для кожного промислового підприємства склад загроз може бути різним так, як їм властиво змінюватись залежно від роду діяльності. Таким чином, для кожного підприємства промислового сектору буде своя система загроз, властива саме цьому підприємству.

Слід також зазначити, що основним елементом забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектора, є механізм його забезпечення, який формується не тільки на основі чинних законодавчих актів і правових норм, але також існуючих методів і засобів, за допомогою яких досягаються цілі безпеки, а також вирішуються завдання, що поставлені перед підприємством.

Механізм забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектора може складатися як з одного, так і з кількох блоків відразу, мати різну ступінь структуризації і формалізації. Його основне призначення – створення та забезпечення умов, для економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектора. Умови визначаються на основі критерію економічної безпеки і її рівня. Найважливішими умовами, в структурі даного механізму обрані: мінімізація витрат підприємства, створення та адаптація до нововведень, розширення сфери використання послуг інфраструктури ринку. Саме перераховані умови справляють істотний вплив на формування прибутку підприємства і забезпечують економічну безпеку його інноваційного розвитку. Всі перераховані умови тісно взаємопов'язані між собою, тому ізолювано їх розглядати не можна [8].

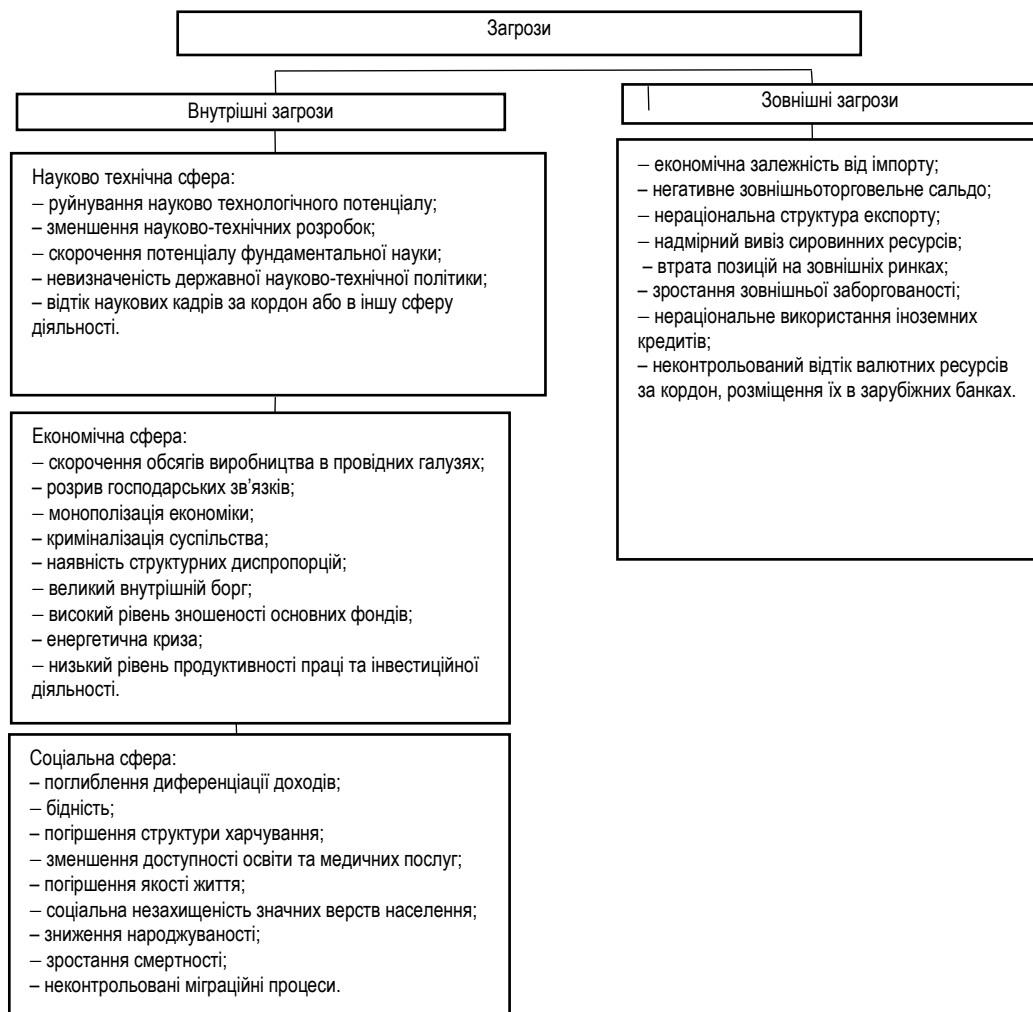

Рис. 1. Види загроз підприємств промислового сектору*

* Джерело: [7].

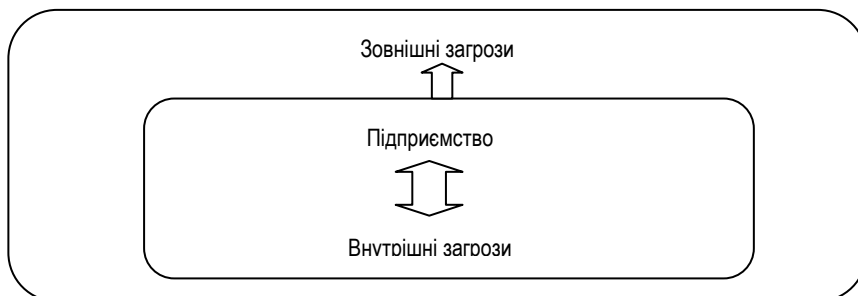

Рис. 2. Взаємозв'язок підприємств промислового сектору з загрозами*

* Джерело: розробка автора.

Так, мінімізацію витрат підприємств промислового сектору можна забезпечити за допомогою зусиль підприємства тільки до певного рівня, дотримуючись режиму економії ресурсів, проте, коли даний рівень досягнутий, необхідне впровадження нововведень, що зможе забезпечити додаткове зниження витрат.

Реалізація перерахованих умов забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектора можлива за допомогою некапіталомісткого створення умов, тобто використовуються заходи організаційного характеру, позитивним моментом є те, що в цьому випадку промислове підприємство не потребує інвестиційної підтримки (або вона мінімальна, незначна), або вдаватися до капіталомісткого створення цих умов, тобто необхідно залучити певний обсяг інвестицій.

Якщо на підприємстві недостатній обсяг прибутку, то реалізація умов забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектора, буде починатися з тих, які не вимагають інвестиційної підтримки. Коли ж всі некапіталомісткі заходи будуть реалізовані, потрібно реалізувати ті умови, які вже вимагають інвестиційної підтримки.

Оскільки умови забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств являють собою систему, яка складається з структурних елементів, кожен з яких наповнений власним змістом, критеріями і засобами забезпечення, для підприємств промислового сектора виділяють наступні функціональні складові (рис. 3).

Рис. 3. Функціональні складові умов забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектору*

** Джерело: розробка автора.*

Характеристику цих функціональних складових наведено в табл. 2.

Таким чином, нами були розглянуті всі функціональні складові умов забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку, проте, варто відзначити, що кадрово-інтелектуальній безпеці відводиться особливе значення, так як кадровий потенціал або ресурс – це основний ресурс підприємств промислового сектора. Завдяки йому підприємство може приносити величезний прибуток, правильно підібраний персонал – запорука успіху будь-яких інновацій, але не слід забувати і про негативну сторону (джерело всіх внутрішніх загроз). Так само вважається, що для того, щоб забезпечити інтереси підприємств промислового сектора, необхідно розвивати виробничий потенціал, вдаючись до інновацій як технічного, так і організаційного характеру. Тому інвестиційно-інноваційна функціональна складова знаходиться за значимістю нарівні з кадрово-інтелектуальною.

Забезпечення умов економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектора трудомісткий і складний процес, але тільки моніторинг і діагностика рівня умов забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку економічної безпеки підприємства і окремих його складових і своєчасне попередження або відвертання загроз дозволяє

підприємству уникнути збитків.

Таблиця 2

Характеристика функціональних складових умов забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку*

Назва умови	Характеристика
Фінансова	Дана функціональна складова передбачає під собою раціональне використання підприємствами промислового сектору наявних у них фінансово-інвестиційних ресурсів в напрямку забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку. При цьому необхідно знижувати рівень залежності від залучених кредитних коштів.
Виробнича	Виробництво – це процес, в ході якого працівники, використовуючи засоби і предмети праці, виготовляють різну інноваційну продукцію. Таким чином, виробнича безпека – це такий стан суб'єкта, який визначається ефективністю використання предметів і засобів праці в процесі здійснення виробництва інноваційної продукції.
Інвестиційно-інноваційна	Інвестиційно-інноваційна безпека передбачає високий рівень інвестицій в інноваційний розвиток підприємств промислового сектору і велику кількість розроблених і впроваджених інновацій на цих підприємствах.
Кадрово-інтелектуальна	Кадрово-інтелектуальна безпека несе в собі збереження і розвиток кадрового потенціалу інноваційного відділу з метою його стабільного функціонування.
Інформаційна	Найважливішим стратегічним ресурсом підприємств промислового сектора є інформація. Підприємствам постійно доводиться стикатися з такою проблемою, як збір і аналіз інформації, необхідної для забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств. На основі отриманих даних здійснюється прогнозування тенденцій науково-технологічного розвитку, економічних процесів в рамках як самого підприємства, так і його зовнішньоекономічної діяльності. Все це робиться з метою виявлення загроз економічній безпеці інноваційного розвитку підприємства.
Маркетингова	Сутність даної функціональної складової передбачає високий рівень використання підприємствами промислового сектора інноваційних маркетингових інструментів, щоб отримувати більший дохід за рахунок реалізації власної продукції як на внутрішньому, так на зовнішньому ринку.
Силова	Сутність силової складової криється в забезпеченні фізичної безпеки як всіх працівників підприємства, так і працівників інноваційного відділу, збереження всього наявного на підприємстві капіталу і майна, що забезпечить стабільне функціонування відділу, що відповідає за економічно безпечний інноваційний розвиток і дотримання комерційних інтересів. Так, як всі процеси на підприємстві здійснюються з використанням працівниками засобів і предметів праці, то все це повинно бути надійно захищено від наявних і потенційних загроз.

* Джерело: [9-10].

Умови безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектора оцінюються за допомогою різних критеріїв, іншими словами, на основі ознак, на підставі яких робиться оцінка (рис. 4).

Таким чином, оцінку умов безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектора можна провести за допомогою організаційної, інформаційної, правової та економічної сторони, проте можуть використовуватися і специфічні показники її безпеки.

Висновки і перспективи.

На підприємствах промислового сектора завжди існують зовнішні і внутрішні загрози, що завдають шкоди інноваційному розвитку. Тому, перш ніж приступити до забезпечення умов економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектора, необхідно їх виділити і ознайомитися з механізмом забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку підприємств. Потім потрібно виявити найслабкішу функціональну складову умов забезпечення економічно безпечного інноваційного розвитку і тільки тоді приступити до усунення загроз. Завершується цей процес оцінюванням за допомогою різних критеріїв умов безпечного інноваційного розвитку.

Рис. 4. Оцінка умов безпечного інноваційного розвитку підприємств промислового сектору*
* Джерело: [8; 11].

Список використаних джерел

1. Реверчук Н.И. Управление экономической безопасностью предпринимательских структур: монография. Львов, 2004. 195 с.
2. Економічна безпека: навч. посібн. / за ред. Варналій З.С. Київ, 2009. 647 с.
3. Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки: дис. к. е. н.: 08.06.01, 2003. 194 с.
4. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення: монографія. Київ, 2001. 311 с.
5. Дідович І.І., Фабін І.Я. Формування економічної безпеки держави та регіону. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.11. С. 152–158.
6. Круш П.В., Подвігіна В.І., Сердюк Б.М. Економіка підприємства: навч. посібн. Київ, 2009. 780 с.
7. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства. Київ, 2006. 528 с.
8. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки. *Економіст*. 2003. № 8. С. 65–67
9. Лойко В.В. Загрози економічній безпеці промислового підприємства: сутність та класифікація. *Ефективна економіка*. № 10. 2015. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4372>
10. Ковтуненко Ю.В. Інноваційна безпека як основа економічної безпеки України. Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України: збірник тез доповідей IV Науково-практичного семінару з міжнародною участю, Тернопіль, 18-20 квітня 2013 р. Тернопіль, 2013. С. 143-145.
11. Філіппова С.В., Волощук Л.О., Черкасова С.О. Економічна безпека підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління : монографія. Одеса, 2015. 195 с.

Статтю отримано: 21.07.2017 / Рецензування 20.08.2017 / Прийнято до друку: 1.09.2017

Yurii Kovtunenکو

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Accounting, Analysis and Auditing
Odesa National Polytechnic University
Odesa, Ukraine

E-mail: y.v.kovtunenکو@opu.ua

CONDITIONS OF PROVISION FOR ECONOMICALLY SAFE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE INDUSTRIAL SECTOR

Abstract

Introduction. It is necessary to pay attention to the economic security of innovation development to ensure the stable development of enterprises that are related to the industrial sector. The purpose of the article is to study the conditions for innovative development of enterprises of the industrial sector that are considered economically safe.

Methods. The following methods are used during the research: dialectical method of knowledge, theoretical generalization, comparison, analysis and synthesis, method of generalization for formulation of research's conclusions.

Results. The approaches to the definition of the concept of «threat» by Ukrainian and foreign authors are examined in the article; actual internal and external threats to economic security at the enterprises of the industrial sector today are identified; the interrelation of enterprises of industrial sectors with threats is illustrated. It has been established that the mechanism of its provision is the main element of ensuring economically safe innovative development of enterprises of the industrial sector. The following important conditions are selected in the structure of the mechanism: minimizing the costs of the enterprise, creating and adapting to innovations and expanding the scope of using the services of the market infrastructure. The functional components of the conditions for ensuring economically safe innovative development of enterprises in the industrial sector are singled out, detailed description of each component is presented, and the evaluation of the conditions for the safe innovative development of the enterprise is studied.

Discussion. The effectiveness of economically safe innovative development of enterprises that are related to the industrial sector depends on the implementation of the measures that are necessary for its regulation. It is required to do some detailed research and substantiation.

Key words: economic security, innovation development, industrial sector, conditions of provision.

References

1. Reverchuk, N. I. (2004). *Upravleniye ekonomicheskoy bezopasnost'yu predprinimatel'skikh struktur* [Management of economic security of business structures]. Lviv, Ukraine: LBI NBU.
2. Varnalii, Z. S. (Ed.). (2009). *Ekonomichna bezpeka* [Economic security]. Kiev, Ukraine: Knowledge.
3. Kuzenko, T. B. (2003). *Planuvannya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstv v umovakh rynkovoyi ekonomiky* [Planning of economic security of enterprises in a market economy]. Kiev, Ukraine: 194.
4. Kachynskiy, A. B. (2001). *Ekolohichna bezpeka Ukrainy: systemnyy analiz perspektiv pokrashchennya* [Ecological safety of Ukraine: a systematic analysis of the prospects for improvement]. Kiev, Ukraine: NISD.
5. Didovych, I. I., & Fabin, I. Ya. (2009). Formuvannya ekonomichnoi bezpeky derzhavy ta rehionu [Formation of economic security of the state and the region]. *Scientific herald of NLTU of Ukraine*, 19.11, 152-158.
6. Krush, P. V., Podvihina, V. I., & Serdiuk, B. M. (2009). *Ekonomika pidpryyemstva* [Economics of enterprise]. Kiev, Ukraine: Elga-N, KNT.
7. Pokropyvnyi, S. F. (2006). *Ekonomika pidpryyemstva* [Economics of enterprise]. Kiev, Ukraine: KNEU.
8. Horyacheva, K. S. (2003). Finansova bezpeka pidpryyemstva. Sutnist ta mistse v systemi ekonomichnoi bezpeky [Financial security of the enterprise. Essence and place in the system of economic security]. *Economist*, 8, 65-67.
9. Lojko, V. V. (2015). Zagrozy ekonomichnij bezpeci promyslovogo pidpryyemstva: sutnist ta klasyfikacija [Threats to economic security industrial enterprises: essence and classification]. *Effective economy*, 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4372>
10. Kovtunenکو, Ju.V. (2013). *Innovacijna bezpeka jak osnova ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Innovative security as the basis of economic security of Ukraine]. Collection of abstracts of the IV Scientific and practical seminar with international participation. Actual problems of providing financial and economic security of Ukraine. Ternopil

(Ukraine), 143-145.

11. Filippova, S.V., Voloshhuk, L.O., & Cherkasova, S.O. (2015) *Ekonomichna bezpeka pidprijemstv realnogo sektoru ekonomiky v umovah vartisno-orijentovanogo upravlinnja* [Economic security of enterprises of the real sector of the economy in terms of value-oriented management]. Odesa, Ukraine: April.

Received: 07.21.2017 / Review 08.20.2017 / Accepted 09.1.2017

УДК 336.76
JEL Classification G11

Кравченко Анна

к.е.н., доцент кафедри біржової діяльності і торгівлі
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: annazlata@i.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПОРТФЕЛЬНОГО ІНВЕСТИВАННЯ НА БІРЖОВОМУ ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. Загальновідомо, що біржовий фондовий ринок сприяє відображенню усіх інвестиційних процесів, які відбуваються в країні та прямо чи опосередковано впливає на її економічний стан. Для сталого розвитку економіки країни необхідне залучення й ефективне використання інвестицій. Саме тому проблема розвитку портфельного інвестування на біржовому фондовому ринку України має істотне практичне значення. Дослідження присвячене висвітленню особливостей портфельного інвестування.

Методи. В процесі досліджень основних проблем портфельного інвестування на біржовому фондовому ринку України застосовувались статистичні методи, а також методи групування, моделювання, прогнозування.

Результати. Автор обґрунтовує необхідність використання нової сутності портфельних інвестицій на фондовому ринку як вкладення грошових коштів у цінні папери, що утворюють портфель цінних паперів. Через нестабільність, як політичної, так і економічної ситуації в Україні, непередбачувані ризики, пов'язані з перерозподілом майна, досить високі. Це, в свою чергу, підвищує ризик у стратегічних сферах. Отже, інвестиції в окремі цінні папери (визначені галуззю) матимуть значний рівень ризику та невизначеності. У цій ситуації питання управління та оптимізації інвестиційного портфеля є особливо актуальним.

Перспективи. Для ефективного управління портфелем цінних паперів слід: починати з оцінки динаміки закупівельних цін та цін на продаж наявних в портфелі активів та рівня їх коливань; визначити реальну інвестиційну стратегію, проводити моніторинг, аналіз, прогнозування політичної та економічної ситуації в Україні та у світі, і особливо на фондовому ринку; застосовувати заходи щодо зменшення ризиків (проведення хеджування, тобто укладення строково-строкових контрактів на формування цінних лімітів для основних фінансових активів) та збільшення прибутків інвестиційного портфеля з урахуванням особливостей функціонування сучасного фондового ринку України.

Ключові слова: портфельне інвестування, фондовий ринок України, моделі портфельного інвестування.

Вступ.

Біржовий фондовий ринок є важливою складовою ринкової економіки і сприяє відображенню усіх інвестиційних процесів, які відбуваються в країні та прямо чи опосередковано впливає на її економічний стан. В свою чергу, фінансова глобалізація впливає на вільний рух капіталів фондового ринку, обсяги яких можуть перевищувати бюджети держав. Для сталого розвитку економіки країни необхідне залучення й ефективне використання інвестицій. Саме тому проблема розвитку портфельного інвестування на біржовому фондовому ринку України має істотне практичне значення.

Аналіз основних досліджень та публікацій.

Питанням теорії портфеля займалися, як зарубіжні так вітчизняні вчені: Г. Марковіч і Д. Тобін, У. Шарп, Ю. Касимов, А. Шведов та інші. Особливості функціонування фондових ринків та управління портфелем цінних паперів висвітлено у працях Б. Губського, Б. Луців, А. Пересади, П. Роуза та інших. Незважаючи на велику кількість науковців, що займалися вивченням теоретичних основ інвестування на біржовому фондовому ринку, на практиці це питання залишається недостатньо розкритим і потребує подальшого дослідження.

Мета.

Метою досліджень є виявлення основних проблем портфельного інвестування на біржовому фондовому ринку України та розробка пропозицій щодо їх вирішення.

Методологія дослідження.

В процесі досліджень основних проблем портфельного інвестування на біржовому фондовому ринку України застосовувались статистичні методи, а також методи групування, моделювання, прогнозування.

Результати.

Сутність портфельного інвестування на фондовому ринку полягає в інвестуванні грошових коштів в цінні папери, що формують портфель цінних паперів. Такий портфель обумовлює пасивне володіння цінними паперами (акціями, облігаціями тощо) без активної участі в управлінні підприємством - емітентом.

Управління інвестиційним портфелем – полягає в підтриманні та покращенні параметрів портфеля, аналізу та прогнозу ситуації на фондовому ринку і розробки відповідних заходів для досягнення зниження рівня ризику та підвищення рівня доходності портфеля.

Через нестабільність, як політичної так і економічної ситуації в Україні досить високими є непередбачувані ризики, пов'язані з перерозподілом власності. Це, в свою чергу, викликає підвищення ризиків у стратегічних галузях. Отже, інвестиції в окремі цінні папери (визначені за галузевою ознакою) будуть мати значний рівень ризику та невизначеності. У такій ситуації особливо актуальним стає питання управління та оптимізації інвестиційного портфеля.

Розглядаючи проблеми портфельного інвестування, слід зазначити, що методи формування та управління портфелем цінних паперів, які були розроблені та впроваджені вченими Європи та США, не принесуть очікуваного застосовуючи їх в умовах українського фондового ринку. Причиною чого є значна інформатизація та висока ділова активність передбачена в зарубіжних методиках, щодо аналізу фондового ринку. Стосовно України, розвиток інформаційного забезпечення організаторів українського фондового ринку, а також активність торгів знаходяться набагато нижче порівняно з Європою та США, що значно ускладнює застосування інструментів технічного аналізу.

Потрібно зазначити, що Український фондовий ринок через його низьку капіталізацію, невідповідність міжнародним стандартам, нерозвиненість інфраструктурних елементів, слабку правову базу щодо захисту інтересів інвесторів має надзвичайно низький рівень інтеграції у світовий та європейський ринки капіталів.

За досліджуваній період тенденції українського фондового ринку істотно змінювались, про що свідчить наступне: за період з 2005 по 2013 роки спостерігалась тенденція збільшення загального обсягу операцій з цінними паперами, що було наслідком підвищення рівня ділової активності та інвестиційної привабливості фондового ринку України. Проте, з 2014 по 2017 роки відбувалось гальмування процесів розвитку фондового ринку Україна на що вплинула економічна та політична ситуація в країні.

За досліджуваній період питома вага операцій з цінними паперами розміщених на біржовому фондовому ринку України, показала (рис. 1), найбільший обсяг державних облігацій, облігацій підприємств, акцій та найменший обсяг інвестиційних сертифікатів та деривативів в портфелі цінних паперів. Така тенденція зумовлена надійністю та актуальністю визначених фінансових інструментів для сучасного стану економіки країни.

В зазначений період загальний обсяг та кількість випусків акцій розміщених на біржовому фондовому ринку України, показали тенденцію як до збільшення так і до зменшення зазначених показників, що відповідало рівню потреби трансформації грошових коштів в цінні папери з метою збільшення статутного фонду державних та приватних підприємств (рис. 2).

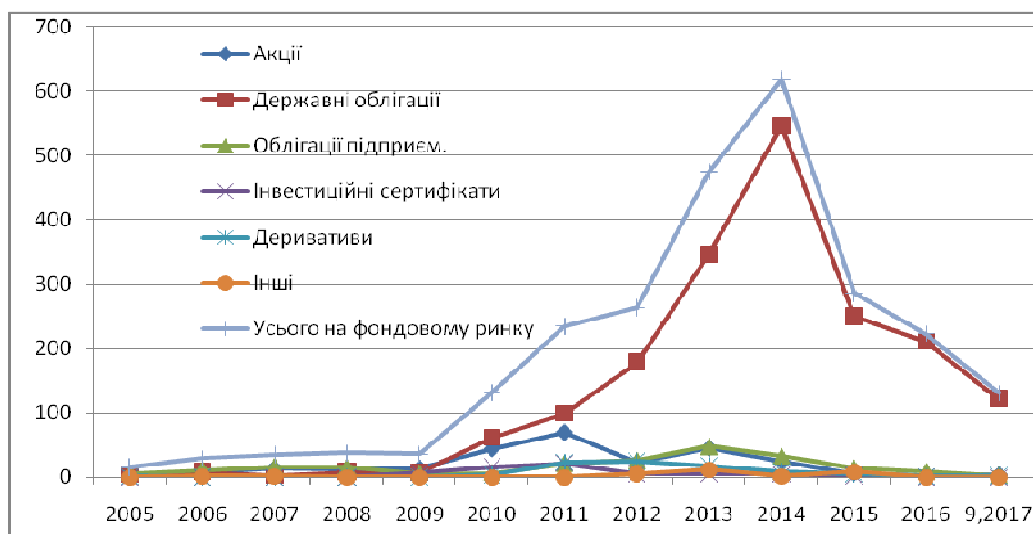

Рис. 1. Обсяги цінних паперів на фондових біржах України 2005-2017 років, млн грн
*Джерело: розраховано за статистичними даними [2]

Рис. 2. Обсяг та кількість випусків акцій, зареєстрованих Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку серпень 2014-2017 років, млрд грн
*Джерело: розраховано за статистичними даними [2]

Державні, приватні підприємства, зокрема інститути спільного інвестування та приватні інвестори повинні формувати власну інвестиційну політику на базі:

- аналізу сучасного, ретроспективного та перспективного стану фондового ринку України;
- аналізу політично-економічної ситуації в країні та в світі, стратегічних програм розвитку; визначеної позиції на фондовому ринку.

«Агресивний портфель» - спрямований максимальний приріст капіталу при значних ризиках;

«консервативний портфель» - спрямований на збереження капіталу, вкладання грошових коштів в найбільш стабільні, ліквідні цінні папери, в якому поєднується низький рівень ризику при низькому рівні доходності; «змішаний портфель» - портфель середнього приросту капіталу і помірного ризику; «збалансований портфель» передбачає збалансованість рівня доходів і ризику.

Об'єктами портфельного інвестування є високонадійні інструменти фондового ринку, які мають співвідношення - доходу, що стабільно виплачується, і зростання курсової вартості.

Ліквідність, як основна якість портфеля цінних паперів передбачає можливість швидкої трансформації портфеля в готівку без втрат його вартості.

На фондовому ринку уникнути ризику неможливо, але можна його зменшити шляхом страхування та диверсифікації ризиків. Проте, зайва значна диверсифікація може призвести до негативних явищ: втрати можливості якісного управління портфелем цінних паперів; купівлі не надійних, не доходних, не ліквідних цінних паперів.

В даний час в розвинутих країнах, інвестиційними інститутами та приватними інвесторами застосовуються наступні моделі портфельного інвестування:

- модель Марковіца;
- модель Шарпа;
- MW-метод та інші.

Дані моделі неприйнятні для українського фондового ринку через орієнтованість на ринки з високим рівнем ділової активності, адаптованості до сучасних реалій, інформатизації, чого бракує на фондовому ринку України.

Висновки і перспективи.

Для ефективного управління портфелем цінних паперів слід: починатися з оцінки динаміки цін на купівлю та цін на продаж наявних у портфелі активів і рівня їх коливань; визначати актуальну інвестиційну стратегію, проводити моніторинг, аналіз, прогнозування політично-економічної ситуації в Україні та в світі і особливо на фондовому ринку; застосовувати заходи, щодо зменшення ризиків (проведення хеджування, тобто укладання ефективних строкових контрактів для формування цінових меж на фінансові базові активи) та підвищення доходів інвестиційного портфеля з урахуванням особливостей функціонування сучасного фондового ринку України.

Список використаних джерел

1. Загальний огляд фондового ринку України за 2014-2017 роки. URL : <<http://www.nssmc.gov.ua> >.
2. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL : <http://nssmc.gov.ua> .
3. Офіційний сайт ПАТ «Українська біржа». URL : <http://ux.ua/>.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Forex. URL : <http://www.ubkmarkets.com>
6. Офіційний сайт НБУ. URL : <http://www.bank.gov.ua>.
7. Про національну комісію з цінних паперів та фондового ринку // Офіційний портал Верховної Ради України URL : <http://www.rada.gov.ua> .
8. Федірко В. В. Фондовий ринок України: сучасні тенденції та проблеми розвитку. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць*. Вип. 35, 2012. 388 с.

Статтю отримано: 28.06.2017 / Рецензування 24.07.2017 / Прийнято до друку: 3.08.2017

Anna Kravchenko
Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Exchange activity Department
National university of life and environmental sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
E-mail: annazlata@i.ua

FEATURES OF PORTFOLIO INVESTMENT IN THE STOCK MARKET OF UKRAINE

Abstract

Introduction. It is common knowledge that the stock market contributes to the reflection of all investment processes that take place in the country and directly or indirectly affects its economic situation. The sustainable development of the country's economy requires the attraction and effective use of investments. That is why the problem of portfolio investment development in the stock market of Ukraine has a significant practical significance. The research is dedicated to highlighting the features of portfolio investment.

Methods. On the basis of economic, statistical, grouping modeling, forecasting methods the author has generalized the Ukrainian experience in overcoming crisis phenomena on the stock market.

Results. The author grounded the necessity to use the new essence of portfolio investment in the stock market as the investment of cash in securities that form a portfolio of securities. Due to the instability, both political and economic situation in Ukraine, the unpredictable risks associated with the redistribution of property are rather high. This, in turn, raises the risk in strategic areas. Consequently, investments in separate securities (determined by industry) will have a significant level of risk and uncertainty. In this situation, the issue of managing and optimizing an investment portfolio is particularly relevant.

Decision. For efficient management of securities portfolio, one should: start with an assessment of the dynamics of purchase prices and prices for the sale of assets available in the portfolio and the level of their fluctuations; to determine the actual investment strategy, to conduct monitoring, analysis, forecasting of the political and economic situation in Ukraine and in the world and especially in the stock market; apply measures to reduce risks (conducting hedging, that is, concluding effective term contracts for the formation of price limits for financial fixed assets) and increase the income of an investment portfolio, taking into account the peculiarities of functioning of the modern stock market in Ukraine.

Keywords: Portfolio investing, stock market of Ukraine, models of the portfolio investing.

References

1. Overview of the stock market of Ukraine for 2014-2017. Retrived from: <<http://www.nssmc.gov.ua>>.
2. The National Commission on Securities and Stock Market (2016). Retrived from <http://nssmc.gov.ua>.
3. The official website "Stock Exchange" (2016). Retrived from: <http://ux.ua>.
4. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2016), Retrived from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. The official website "Forex" (2016). Retrived from: <http://www.ubkmarkets.com>.
6. The official website "NBU" (2016). Retrived from: <http://www.bank.gov.ua>.
7. President of Ukraine (2011). Decree "On the National Securities and Stock Market commission", Retrived from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011>.
8. Fedirko, V. (2012). "Stock Market of Ukraine: Current Trends and Problems of Development" Problems and prospects of the banking system of Ukraine: Collected Works, Vol. 35.

Received: 06.28.2017 / Review 07.24.2017 / Accepted 08.3.2017

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ
ВІДНОСИНИ

FINANCIAL AND CREDIT
RELATIONS

UDK 336.2
JEL Classification H72

Paliichuk Tatyana
Postgraduate Student³
Department of Public Finance
Research Financial Institute of Educational-scientific Institution
“Academy of Financial Management”
Kyiv, Ukraine
E-mail: tvpaliychuk@gmail.com

THE THEORY AND PRACTICE OF ASSESSMENT OF FISCAL DECENTRALIZATION LEVEL

Abstract

Introduction. Nowadays, modern world wide tendencies of countries fiscal systems' reformation are to solve the problem of achieving the optimal balance of income and expense authorization between central state and local governments, to form financial self-sufficiency of local government and to improve the system of intergovernmental transfers.

A construction of an effective model of fiscal decentralization promotes stable socio-economic development. The quality of social services and the level of citizens' welfare depend on the level of financial assurance and fiscal independence of local budgets, that can be achieved through a rational state finances' management.

Methods. Methodological basis of the article is represented by a complex of general scientific methods of theoretical (study and analysis of the latest researches and published works; usage of synergistic approach for social phenomena and factors) and empirical (synthesis, observation, study and generalization of certain practical experience) levels.

The methods of comparative analysis, generalization, statistical techniques, graphical and tabular methods are used to assess the dynamics of income and expense of Ukraine's united state and local budgets and their structure; to define the level of fiscal decentralization in Ukraine and in the countries of European Union. Processing of statistical data, analysis of the factors that influence their dynamics were done with the help of statistical and analytical methods. The basis of the analysis is statistical indicators of government agencies of Ukraine and international intergovernmental organizations.

Results. The author suggests an indicator system of fiscal decentralization in the article, mainly two indicator groups: the first one is indicators of fiscal decentralization, that are defined on the basis of budgets' income analysis; the second one is indicators, that are calculated with the help of statistical data about budgets' expenses. A number of indicators is of universal international nature and can be used for comparison of decentralization levels of state finances' management systems among different countries. The article reveals a process and summaries of assessment of fiscal decentralization level in Ukraine and the countries of European Union. An advanced statistical and analytical analysis of income and expense authorization among different levels of Ukraine's budget system was done with the help of suggested indicator system of fiscal decentralization.

Discussion. The key extension mechanisms of fiscal decentralization in Ukraine and the strengthening of financial self-sufficiency of local government are suggested and substantiated in the article.

Keywords: fiscal decentralization, tax and budget relations, local budgets, financial autonomy, tax autonomy, models of fiscal decentralization, intergovernmental transfers, local self-government, socio-economic development.

³ Scientific supervisor– Kudryashov V. P., Dr. Sc., Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine.

Introduction.

Socio-economic growth of a country mostly depends on the development of local governments. The international experience shows that in order to increase the financial independence of local budgets the fiscal decentralization reform was performed in many foreign countries. Since 2014, an active work on implementation of a decentralized public finance management system basis has begun in Ukraine. Due to this, the creation of fiscal decentralization level assessment methodology of a country is getting topical. The results of defining the decentralization level of a country's financial system may be used in a further strategic development process of relationships involvement between central and subnational governments and in defining the realization plan of the strategy.

Fiscal decentralization indicators in Ukraine and their comparison to international coefficients, mainly to the indicators of the European Union countries, will help to suggest orienting points for further development of fiscal decentralization level in the country.

Analysis of recent research and publications.

The analysis of the published works shows that different aspects of fiscal decentralization, mainly the conceptual principles of effective public finances management, the structural analysis of local government dynamics of income and expense authorization, the budget-forming peculiarities of state and local levels, foreign tendencies in financial strengthening of local governments are considered in the works of homeland researchers as well as in the works of the foreign ones.

The issue of an effective public finances management and the rationally built system of financial resources division among different levels of budget system were studied in the works of homeland researchers, such as V. Andrushchenko, V. Bazylevych, O. Baranovs'kyi, S. Bukovyns'kyi, O. Vasylyk, I. Volokhova, S. Hasanov, T. Iefymenko, M. Karlin, T. Kvasha, O. Kyrilenko, I. Lunina, V. Oparin, K. Pavliuk, A. Sokolovs'ka, S. Slukhai, V. Fedosov, O. Shyshko, S. Iurii, A. Iakovliev etc.

Among the foreign researchers the issue was studied by N. Akai, A. Atkinson, R. Barro, R. Byrd, T. Veblen, E. Vendung, J. Galbraith, H. Davudi, D. Jin, D. Ekhdai, S. Ilmaz, O. Kvan, J. M. Keynes, A. Laffer, R. Musgrave, L. de Mello, W. Oates, A. Paige, H. Wright, J. Rodden, P. Samuelson, J. Sisoni, J. Stiglitz, C. Tiebout, F. Friedman, A. Schneider, F. Justi etc.

Though a tribute to the works of scientists and practitioners is paid, the assessment of an actual status of fiscal decentralization in Ukraine and in the European Union countries is getting topical due to an active reform process of public finance management system of Ukraine, its main goals are extension of fiscal decentralization of income and expense authorization, strengthening of financial self-sufficiency of a local level and improvement of the social services' quality. The issue of defining the actual level and dynamics of implementation of fiscal decentralization in Ukraine is rather topical and needs a diversified statistical and analytical analysis.

Purpose.

The purpose of the article is to suggest an indicator system of fiscal decentralization and to analyze the dynamics and the actual status of the fiscal decentralization level in Ukraine and in the European Union countries on the basis of this system.

Methodology.

Methodological basis of the article is represented by a complex of general scientific methods of theoretical (study and analysis of the latest researches and published works; usage of synergistic approach for social phenomena and factors) and empirical (synthesis, observation, study and generalization of certain practical experience) levels.

The methods of comparative analysis, generalization, statistical techniques, graphical and tabular methods are used to assess the dynamics of income and expense of Ukraine's united state and local budgets and their structure; to define the level of fiscal decentralization in Ukraine and in the countries of

European Union. Processing of statistical data, analysis of the factors that influence their dynamics were done with the help of statistical and analytical methods. The basis of the analysis is statistical indicators of government agencies of Ukraine (The Ministry of Finance of Ukraine, The State Treasury Service of Ukraine, The State Statistics Service of Ukraine) and international intergovernmental organizations (European Union, International Monetary Fund).

Results.

The model of forming and using the budget resources in Ukraine was working quite a long time on the basis of centralization. The functioning of such a model had a number of objective disadvantages, in addition, it had some other negative factors (corruption during the budget allocation, instability of tax legislation, an increase in shadow business activity etc).

The fiscal decentralization process began in 2014. The process is aimed at increasing the efficiency of local social services, nevertheless, it needs a strong financial foundation. That's why, one of the key directions of fiscal decentralization realization is redistribution of income authorization in order to increase the financial resources of local governments.

The assessment of the fiscal decentralization level and the comparison of the main international indicators of the process are needed in order to analyse the financial effects of activation process for local budgets and to define the latter mechanisms of strengthening of financial self-sufficiency of local governments in Ukraine. To solve this issue, we suggest to use the system of indicators, that help to analyse the peculiarities of the implementation process' dynamics of the above-stated reform in Ukraine and in European Union countries.

On the basis of studying the homeland experience [1–3] and the adaptation of foreign practice [4–7] we suggest to define the fiscal decentralization level with the help of the indicators stated in table 1.

Table 1

The indicators of fiscal decentralization level*

No	Name of the indicator	No	Name of the indicator
<i>Group 1. Indicators for assessing the level of fiscal decentralization according to income</i>			
1.1.	A share of income of local budgets (without consideration of intergovernmental transfers) in GDP, %	1.5.	Specific weight of own income of local budgets in local government's income structure, %
1.2.	A share of income of public finances (without consideration of intergovernmental transfers) in GDP, %	1.6.	A share of tax inpayments of local budgets in tax inpayments of united budget, %
1.3.	Correlation of a share of income of local budgets in GDP and a share of income of public finances in GDP, times	1.7.	Specific weight of local taxes in local budgets' income, %
1.4.	A share of income of public finances (without consideration of intergovernmental transfers) in united budget income, %	1.8.	A share of income of local budgets (without consideration of intergovernmental transfers) in united budget income, %
<i>Group 2. Indicators for assessing the level of fiscal decentralization according to intergovernmental transfers</i>			
2.1.	A share of intergovernmental transfers from public finances to local budgets in GDP, %	2.3.	A share of transfers taken from local budgets in public finances' income, %
2.2.	The amount of intergovernmental transfers in the structure of local budgets' income, %	2.4.	A share of transfers taken from public finances in local budgets' expenses, %
2.5.	A share of transfers taken from local budgets to public finances in local budgets' expenses, %		
<i>Group 3. Indicators for assessing the level of fiscal decentralization according to expenses</i>			
3.1.	A share of expenses of local budgets (without consideration of intergovernmental transfers) in GDP, %	3.3.	A share of expenses of public finances (without consideration of intergovernmental transfers) in GDP, %
3.2.	A share of expenses of public finances (without consideration of intergovernmental transfers) in united budget expenses, %	3.4.	A share of expenses of local budgets (without consideration of intergovernmental transfers) in united budget expenses, %
A generalizing (composite) coefficient of fiscal decentralization			

*Source: author's development.

The indicators are divided into certain groups – assessment indicators of fiscal decentralization according to income and expenses, besides, special attention is paid to indicators, calculated on the basis of intergovernmental transfers. For example, the correlated indicators of general amount of income and expenses of local budgets to GDP and to general state income and expenses accordingly, prove the financial ability of local government to perform the stated functions and tasks.

On the basis of the above-mentioned indicators of fiscal decentralization level (table 1), firstly, we will analyse the indicators of state and local budgets' income and their correlation, mainly the shares of state and local income in GDP, and the specific weight of local budgets' income in the structure of the country's united budget. Data for calculation (dynamics of GDP, of united, state and local budgets) and the calculated results of fiscal decentralization indicators are showed in the table 2.

Table 2

Dynamics of the fiscal decentralization indicators in Ukraine according to the income within 2012–2016*

Indicators	2012	2013	2014	2015	2016
A share of income of public finances in GDP, %	24,4	23,2	22,7	26,9	25,7
A share of income of local budgets in GDP, %	7,1	7,2	6,5	6,1	7,2
A share of income of public finances in united budget, %	77,4	76,2	77,8	81,5	78,2
A share of income of local budgets in united budget, %	22,6	23,8	22,2	18,5	21,8

*Source: it is created by the author on the basis of the data of the Ministry of Finance of Ukraine [8], the State Treasury Service of Ukraine [9], the State Statistics Service of Ukraine [10].

Data analysis shows that the average amount of accumulated resources in public finance (without consideration of intergovernmental transfers) within 2012–2016 is on the level of 24,6% to GDP (maximum indicator in 2015 was 26,9%, minimal one in 2014 – 22,7%).

A share of income of local budgets (without consideration of intergovernmental transfers) within the analysed period (without consideration of intergovernmental transfers) was on the level of 6,8% to the country's GDP on the average. However, only less than 1/4 of the united budget's income goes to local budgets – an average share of income of local budgets in the united budget is 21,8% within 2012–2016.

A share of GDP, that is distributed through state and local budgets, shows what specific weight of the whole amount of benefits and services created in the country during one-year period is accumulated and distributed through the budgets. Data analysis of the table 2 shows, that local budgets play minor role in GDP distribution than the state one. It should be mentioned, that a share of income of local budgets in GDP is 3-4 times lower than a share of income of public finances to GDP. It points at a considerable centralization of country's financial resources in a state budget and at financial dependence of local governments on decisions of central government.

For instance, in 2012 the European Union countries had the above-mentioned indicators on the given level [11]: the average share of income of subnational governmental budgets in GDP in EU was 16,2%; the average share of income of subnational governmental budgets in state budget's income in EU was 33,9% (table 3).

Table 3

Indicators of fiscal decentralization according to the income of EU countries and Ukraine in 2012*

Indicators	Variation of the indicators in EU			In Ukraine
	Maximum	Average	Minimum	
A share of income of subnational governments in GDP, %	36,8	16,2	0,7	7,1
A share of income of subnational governments in state budget's income, %	66,3	33,9	1,8	22,6

*Source: it is created by the author on the basis of the data of the Ministry of Finance of Ukraine [8], the State Treasury Service of Ukraine [9], the State Statistics Service of Ukraine [10] and Eurostat [11].

As to the variation of the indicator of the share of subnational governmental income in GDP in EU countries, we can observe the variations of the indicator: the biggest share of GDP is distributed through the subnational level of Denmark (36,8%), Sweden (25,3%) and Finland (21,9%).

In the EU countries the variation of the indicator of the share of subnational governmental income in state budget's income is as follows: the highest level of income decentralization was observed in Denmark (66,3%), Spain (49,0%) and Sweden (48,0%). Finland (41,7%), Germany (38,8%), Belgium (38,5%), Poland (36,3%), Netherlands (35,3%) and Great Britain (34,2%) have an above average level of income decentralization.

In 2015 the government of Ukraine declared the beginning of fiscal decentralization, and the dynamics of share of income of local budgets in GDP and same in the united budget's income prove the changes to decentralization, however, the income distribution is still rather centralized.

The analysis of the dynamics of tax inpayments' indicators of the local budgets compared to the general tax inpayments' indicators in Ukraine within 2012–2016 shows a relative stability of the level of tax inpayments' decentralization, moreover, even in 2015 the lowest indicator (19,3%) is observed compared to the previous years, nevertheless, the indicator of that year should have been higher than in 2012–2014, as in 2015 there were some changes in tax legislation that increased the amount of tax sources for local budgets (table 4).

Table 4

Dynamics of the fiscal decentralization indicators according to the tax inpayments of the budgets of different levels in Ukraine within 2012–2016*

Indicators	2012	2013	2014	2015	2016
A share of tax inpayments in united budget in GDP, %	24,7	23,5	22,7	25,6	27,3
A share of tax inpayments in local budgets in GDP, %	5,2	5,4	4,8	5,0	6,2
A share of tax inpayments of local budgets in tax inpayments of united budget, %	21,1	23,0	21,2	19,3	22,6

*Source: it is created by the author on the basis of the data of the Ministry of Finance of Ukraine [8], the State Treasury Service of Ukraine [9], the State Statistics Service of Ukraine [10].

However, within 2015–2016 in Ukraine, we can observe an increase of a tax inpayments' share of local budgets in GDP (5,0% in 2015 and 6,2% in 2016) compared to indicators of 2004–2014 (in average 4,7%). The analysis of this indicator shows positive dynamics of economic growth. That is, the dynamics of a tax inpayments' share of local budgets in GDP prove, that there were some changes to decentralization in 2015 compared to 2014, and in 2016 the tendency continued. The prove is the share of tax inpayments of local budgets in tax inpayments of united budget in 2016.

Let's analyse the following indicators of fiscal decentralization on the basis of analysis of local budgets' income structure – we should define the specific weight of own income of local budgets in local government's income, the share of tax inpayments of local budgets in tax inpayments of united budget. The analysis of the local budgets' structure evidences that taxes and fees were and still are the basis of local budgets' formation, and they are 85% of all the inpayments in average period of 2012–2016 (without consideration of transfers).

However, the consideration of intergovernmental transfers shows, that an average specific weight of income from taxes and fees in general amount of income of local budgets is 40% in 2012–2016 period. The average share of transfers, that came from public finances to local budgets is 56,7% within the analysed period, that proves the fact, that the tax base of local self-government of Ukraine is not enough to finance independently all the functions and tasks of local governments.

The next group of indicators to be analysed is indicators of fiscal decentralization, that are calculated on the basis of intergovernmental transfers. The more intergovernmental transfers are included in the structure of income of local budgets, the lower is the level of financial independence of local government.

Within the analysed period (2012–2016), we can observe the increased amount of conversion of

intergovernmental transfers from public finances to local budgets – from 8,8% GDP in 2012 to 8,2% GDP in 2016. However, the share of transfers of public finances in local budgets' income increased to 60,5% in 2016, and the share of transfers of local budgets in public finances' income increased as well (table 5).

The analysis of the indicators evidences, that the self-government of Ukraine depends on general public finances on 60%, that is, the level of financial independence of local governments in Ukraine is rather low.

Regarding EU countries [11], the indicator of financial independence of subnational governments varies from 89 to 6%, that means, there are countries with local governments that can cover up to 90% of their expenses with local budgets' funds (Denmark, Spain, Sweden, Finland, Germany, Belgium) and countries with an opposite situation (Malta, Cyprus, Greece). Compared to EU countries, Ukraine's indicator of financial independence of subnational governments is below an average European indicator, and the indicator of dependence of local governments on transfers is above an average European indicator accordingly.

Table 5

Dynamics of the fiscal decentralization indicators, calculated on the basis of intergovernmental transfers' analysis in Ukraine within 2012–2016*

Indicators	2012	2013	2014	2015	2016
A share of transfers converted from public finances to local budgets in GDP, %	8,8	8,4	8,3	8,8	8,2
A share of transfers converted from public finances in local budgets' income, %	55,2	52,4	56,4	59,1	60,5
A share of transfers converted from local budgets in public finances' income, %	0,4	0,5	0,6	0,6	0,7

*Source: it is created by the author on the basis of the data of the Ministry of Finance of Ukraine [8], the State Treasury Service of Ukraine [9], the State Statistics Service of Ukraine [10].

As to transfers converted to public finances in Ukraine, the number of these intergovernmental transfers increased quantitatively (on 2,829 milliards of UAH) and relatively (on 0,6 p.p.) within 2012–2016.

The analysis of the indicators of the fiscal decentralization according to expenses (table 6) shows, that the average share of expenses of the united budget (without consideration of intergovernmental transfers) in GDP was 34,5% to GDP within 2012–2016 (maximum in 2016 – 35,1%, minimal in 2014 – 33,4%), and the average share of expenses of the local budgets (without consideration of intergovernmental transfers) in GDP was 14,7% to GDP within 2012–2016 (maximum in 2012 – 15,7%, minimal in 2015 – 14,0%). Nevertheless, the share of expenses of the local budgets (without consideration of intergovernmental transfers) in expenses of the united budget was 45,6% within 2012–2016 (maximum in 2012 – 44,9%, minimal in 2015 – 40,7%).

Table 6

Dynamics of the fiscal decentralization indicators according to the expenses in Ukraine within 2012–2016*

Indicators	2012	2013	2014	2015	2016
A share of expenses of the united budget (without consideration of intergovernmental transfers) in GDP, %	35,0	34,8	33,4	34,3	35,1
A share of expenses of the local budgets (without consideration of intergovernmental transfers) in GDP, %	15,7	15,1	14,3	14,0	14,7
A share of expenses of the local budgets (without consideration of intergovernmental transfers) in expenses of the united budget, %	44,9	43,1	42,7	40,7	41,4

*Source: it is created by the author on the basis of the data of the Ministry of Finance of Ukraine [8], the State Treasury Service of Ukraine [9], the State Statistics Service of Ukraine [10].

Beside this, a share of expenses of local governments in GDP shows the distribution of tasks and expenses between state and local budgets as well. The analysis of indicators evidences, that the GDP distribution level through the local budgets of Ukraine is 14,7% according to the data dated 2016, this indicator is on 0,62 p.p. higher than the same indicator of the previous year.

A share of expenses of subnational governments in GDP in Denmark, Sweden, Finland, Spain, Belgium, Austria, Germany, Netherlands, Italy and Poland is above the average European level. In Great Britain, Hungary, the Czech Republic, Latvia, France, Lithuania, Slovenia, Estonia, Romania, Portugal, Bulgaria, Ireland, Slovakia, Luxembourg, Greece, Cyprus and Malta this indicator is below the average European level (16,4%).

A generalizing (composite) coefficient of fiscal decentralization, that includes two aspects of fiscal decentralization – income and expenses, reveals, that among the EU countries the highest level of fiscal decentralization is in Denmark (87,0%) (table 7). Sweden, Finland, Iceland, Latvia, the Czech Republic, Poland, Estonia and Croatia are characterized with above the average European composite indicator of fiscal decentralization.

Table 7

A rating of countries according to the generalized indicator of fiscal decentralization, %*

Country	Indicator	Country	Indicator	Country	Indicator
Denmark	87,0	Estonia	19,0	Lithuania	12,0
Sweden	76,0	Croatia	18,0	Portugal	11,0
Finland	49,0	Ukraine	16,5	Ireland	7,0
Iceland	39,0	Slovenia	16,0	Romania	6,0
Latvia	25,0	Slovakia	14,0	Cyprus	3,0
The Czech Republic	23,0	Netherlands	14,0	Greece	3,0
Poland	22,0	Great Britain	13,0	Average in EU	18,0

*Source: it is created by the authors on the basis of these sources [8; 11].

It should be noted, that in every country, a unique model of fiscal decentralization is functioning, its peculiarities are defined by a different selection of factors – historic, national, economic etc, that's why, except for the above-mentioned indicators of fiscal decentralization, there is a number of other complex characteristics of the public finance management system, that also defines a level of fiscal decentralization, for example, a fiscal autonomy of local self-governments, the tax capacity of the regions etc.

Conclusions and prospects.

Summing up this research, we can make the following conclusions.

1. For a deep analysis of the level of fiscal decentralization in Ukraine we suggest to use the indicator system, that includes indicators calculated on the basis of income (share of income of local budgets in GDP; correlation of share of income of local budgets in GDP and share of income of public finances in GDP; specific weight of own income of local budgets in local government's income structure; specific weight of local taxes in local budgets' income etc), expenses (share of expenses of local budgets in GDP; share of expenses of public finances in GDP; share of expenses of local budgets in united budget expenses etc) and intergovernmental transfers (share of intergovernmental transfers from public finances to local budgets in GDP; the amount of intergovernmental transfers in the structure of local budgets' income; share of transfers taken from local budgets in public finances' income etc).

Besides this, it should be mentioned, that the assessment of the level of fiscal decentralization is not bound only to the above-mentioned indicator system, there is also a number of other indicators, that characterize the level of decentralization of the financial system of the country, for example, a share of non-tax income in the united budget's income, the index of financial independence, the index of financial dependence, a coefficient of budget coverage etc.

2. The assessment of the level of fiscal decentralization according to the indicators of the income group showed that local budgets in Ukraine share in average 7,0% of Ukraine's GDP, which is 3,5 times lower than the state budget does, besides, the analysis showed that more than 70% of all the income comes to public finances. It shows rather high level of centralization in Ukraine.

For instance, in average subnational budgets in EU countries make about 16% of GDP, and a share of income of regional and local budgets in a general state budget is about 34%.

3. The analysis of the indicators of fiscal decentralization according to the expenses and their comparison with the other groups of indicators show that in average within 2012–2016 the share of local budgets' expenses in GDP in Ukraine was on the level of 15%, compared with a share of local budget's income in GDP, which was in average 7,0% within 2012–2016, that is twice more, what means, that local budgets lack about half of the expenses to be covered by themselves, it also proves the indicator of the share of intergovernmental transfers in local budgets' income for the same period of time. It reveals rather high level of expenses' decentralization in Ukraine.

For instance, subnational governments of the EU countries can cover about 90% of expenses with own income: a share of income of subnational governments in GDP is 16,2%, while a share of expenses of subnational governments in GDP is 14,6%, it also proves the correlation of such indicators, as a share of subnational governments' income in general state income (33,9%) and a share of subnational governments' expenses in general state expenses (28,9%).

4. The EU countries are characterized by heterogeneous levels of fiscal centralization. The generalized indicator of fiscal decentralization proves that the highest level of fiscal decentralization is observed in Denmark, Sweden and Finland (accordingly 87,0%, 76,0% and 49,0%), and the highest level of centralization is in Greece and Cyprus. The average level of fiscal decentralization in EU is 18,0%. However, the highest level of income decentralization according to the share of subnational government's income is observed in Belgium, Spain, Germany, Netherlands, and the lowest one on Malta, Cyprus and Greece.

The subnational governments of Denmark, Spain, Sweden, Finland, Germany and Belgium are characterized by expenses coverage of about 90% with their own budget resources, and an opposite situation of financing the expenses of regional and local governments is on Malta, Cyprus and Greece. The rest of the EU countries has almost average indicator of the fiscal decentralization.

The results of the assessment of the fiscal decentralization level in Ukraine and the EU countries shows that Ukraine reached an imbalance between the levels of income and expenses' decentralization (inconsistency between the indicators is 2 times), and this is a violation of one of the main principles of fiscal decentralization, that states about providing every government level with its own income sources, in a sufficient quantity to realize their authority. Taking this into consideration, we suppose that Ukraine needs to have a decentralization level of expenses and income balanced, and not to achieve the average EU level, as the EU countries' experience showed heterogeneous development of decentralization of the fiscal system in these countries, besides, we should not forget about other factors, that define the fiscal decentralization model in a certain country.

European experience in decentralization shows and proves that subnational governments have a potential to become a strong foundation for building efficient financial system, that's why we think that strengthening of the income base of regional and local governments is one of the main directions for reforming the Ukraine's public finance management system.

References

1. Derkach, M. I. (2011). *Detsentralizatsiia fiskalnykh funktsii derzhavy u konteksti zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy: monohrafiia* [Decentralization of fiscal functions of the state in the context of ensuring sustainable development of Ukraine]. Dnipro, Ukraine: Styl.
2. Hlukha, H. Ya., & Bondarenko, O. O. (2011). Osnovni pidkhody shchodo rozrakhunku rivnia fiskalnoi detsentralizatsii [The main approaches to calculating the level of fiscal decentralization]. *Journal of Academy of Tax Service of Ukraine. Series. Economy*, 2, 139-144.

-
3. Salo, T.V. (2013). Detsentralizatsiia finansovoi systemy: stan ta otsinka rivnia v Ukraini [Decentralization of the financial system: state and assessment of the level in Ukraine]. *Effectiveness of public administration*, 35, 324-330.
 4. Moussé Ndoye Sow, Ivohasina Razafimahefa. (2017). Fiscal Decentralization and Fiscal Policy Performance. IMF Working Paper, 17/64.
 5. Hansjörg Blöchliger, Junghun Kim (2016). Fiscal Federalism 2016: Making Decentralisation Work. OECD Fiscal Federalism Studies.
 6. Sambit Bhattacharyya, Louis Conradie, Rabah Arezki. (2016). Resource Discovery and the Politics of Fiscal Decentralization. CSAE Working Paper WPS., 5.
 7. Monica Escaleras, Eric P. Chiang. (2017). Fiscal Decentralization and Institutional Quality on The Business Environment. *Economics Letters*, 159, 161-163.
 8. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua>.
 9. Official website of State Treasury Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.
 10. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
 11. Official website of the Eurostat Statistical Service of the European Union. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat>.

Received: 08.2.2017 / Review 08.31.2017 / Accepted 09.11.2017

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

SOCIAL ECONOMY

УДК 364, 369

JEL Classification: O35, G18, O18, O21

Kalnytska Maryna

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Doctoral Candidate
Department of Theoretical and Practical Economics
Lviv University of Trade and Economics
Lviv, Ukraine

E-mail: natdumich@meta.ua

EU SOCIAL POLICY: EXPERIENCE FOR UKRAINE

Abstract

Introduction. In this article an analysis of social policy processes regulation in transitional economies on the case of EU is investigated, and, based on research, make recommendations for improvement of the macroeconomic situation in Ukraine. Basic principles, directions, progress and model of social defense trends are analyzed in EU. Priorities of social politics of Ukraine are considered and certainly, that adaptation of social politics of Ukraine to the standards of EU consists in reformation of the systems of insurance, labour, health protection, pension system, pension reform, politics of employment protection. Characterized features of the basic models of social policy and the system of social protection of the population of the EU. Directions of adaptation of European models of social protection of the population to the economy of Ukraine are investigated. The ways of achieving a balance between the volume of social functions of the state and the level of their financial support are outlined.

Methods. The theoretical and methodological base of scientific research made of national and foreign scholars on the analysis of social policy, official statistical data of the State Statistics Committee of Ukraine, reports the NBU and European Central Bank. To ensure the authenticity and validity of the research results to the goal, the following methods have been used: induction and deduction – during theoretical generalizations and conclusions; analogy method – when comparing foreign experience of social policy; economics and statistics as methods of macroeconomic policy of Ukraine analyzing; retrospective analysis, which determines social policy; methods of system analysis and synthesis.

Results. Further research should relate to the construction of an own social policy model. In the process of its implementation it is necessary to use the experience of foreign countries.

Discussion. The results of this study can be used by public authorities, such as the Ministry of Finance, the state statistical agencies.

Keywords: social policy, budget and fiscal policy, social activities, European social models, European social fund.

Introduction.

The process of creating an effective system of social protection in Ukraine depends on many factors. One of them is to use the experience of foreign countries in which this system works for a long time and has positive results. Significant interest is the system of social protection, which is formed within the framework of the European Union, in view of Ukraine's aspirations to enter the EU. The multiplicity of policies for social protection and regional development, the combination of supranational, national and regional aspects is a topical issue in the agenda of many European programs and forums. European standards in the field of social protection, standards for social security must be taken into account when

adopting new legislative acts in Ukraine in the field of social protection. The EU's adapted EU legislation in the Ukrainian social security legislation does not work because of the non-compliance with the adapted requirements of the EU legislation to the real socio-economic conditions of Ukraine.

Analysis of recent research and publications.

Various aspects of social policy are the subject of scientific research by N. Bolotin, E. Libanova, O.Paly, S. Sidenko, B. Dicon, M. Halsa, P.Stabsa, K. Uno, D. Kopits. The search for ways to optimize social policy and the system of social protection of the population as its component in the conditions of the instability of socio-economic systems in a globalized world is relevant.

Purpose.

The purpose of the article is to analyze the main directions and existing models of the social policy of the EU with the possibility of its adaptation in the sphere of social protection of modern Ukraine.

Methodology.

The methodological basis of the theoretical and methodological base of scientific research made of national and foreign scholars on the analysis of social policy, official statistical data of the State Statistics Committee of Ukraine, reports the NBU and European Central Bank. To assess the situation of the social policy in Ukraine and EU used the following methods: To ensure the authenticity and validity of the research results to the goal, the following methods have been used: induction and deduction – during theoretical generalizations and conclusions; analogy method – when comparing foreign experience of social policy; economics and statistics as methods of macroeconomic policy of Ukraine analyzing; retrospective analysis, which determines social policy; methods of system analysis and synthesis.

Results.

The financial instrument for the implementation of the EU regional policy is the Structural Funds – the European Regional Development Fund, the Cohesion Fund and the European Social Fund.

The European Social Fund (the EU's main financial instrument for employment) is the oldest of the structural funds, established in 1958 under the Treaty of Rome. The Foundation supports measures aimed at reducing unemployment and human resources development, guides assistance through strategic long-term programs that contribute to the improvement and modernization of the workforce in the EU.

The European Social Fund is the main financial tool in Europe to support workplaces, whose work aims to help people get better jobs and provide jobs for all EU citizens. He works by investing in the human capital of Europe – his employees. The European Social Fund funds 10 billion euros a year to improve the prospects of employment for millions of Europeans, particularly those who find it hard to get jobs. The European Social Fund plays an important role in achieving the goals in Europe and in mitigating the effects of the economic crisis, especially the increase in unemployment and poverty.

The EU seeks to create more productive jobs and a socially just society. These goals form the basis of the European Union's socio-economic development strategy for the period up to 2020 adopted by the European Council in 2010 – “Europe 2020” to ensure sustainable and comprehensive growth in the EU.

The objectives of the European Social Fund projects are aimed at:

- potential entrepreneurs from all layers of society;
- system of education, teachers and schoolchildren;
- providing young and elderly people looking for a job.

The European Social Fund provides active support to projects in Eastern and Central Europe aimed at growth and job creation. Staged regions are in the process of moving from the goal of convergence to the goal of "regional competitiveness and employment".

For today, the European Social Fund is focusing on maintaining higher education and improving

work skills among young people. Within the framework of the Regional Competitiveness and Employment, the creation of new jobs is foreseen.

The EU's social policy during its development was based on two main models: the neoliberal model and the models of social justice.

The modern European social model is based on the model of social justice. It involves the unity of action of the state and civil society, aimed at satisfying the basic material needs of all citizens, their participation in society and the strengthening of social cohesion.

The system of social insurance and social assistance in European countries is implemented in different ways, they can be classified into four groups:

1. Germany, France, Belgium, Luxembourg – countries that are dominated by insurance policies, and the size of payments and benefits associated with individual insurance contributions. The purpose of the system is to support the standard of living of a person and redistribute human income.

2. Great Britain, Denmark, Ireland – the countries where the size of the benefits and benefits are tailored to individual needs, and is usually financed from tax funds. In these countries, the state budget plays a major role in financing the social sphere.

3. The Netherlands and Italy – represent a mixed social security system. In Italy, for example, the state undertakes to pay a guaranteed minimum social income. In the Netherlands, social security is at a very high level of development, the system covers every resident of the country.

4. Spain, Portugal, Greece – countries where there is no guaranteed minimum income, and social services are not available to all citizens.

Social protection of the population in Ukraine is carried out through the implementation of such programs:

- public health system;
- state education system;
- help program for families with children;
- state subsidy programs and housing subsidies.

Adaptation of Ukraine's social policy to EU standards is to reform the insurance, health and safety systems, health care, pensions, pension reform, employment policies in line with EU standards and gradual achievement of the European level of social security and population protection. In Ukraine, a system of social insurance of the continental type is formed, primarily on the model of Germany. Social insurance is provided by non-governmental non-profit organizations run by social partners.

In this context, the ratification and implementation by Ukraine of the European Social Charter of EU, which contains a number of articles on the general right to social security and special social protection for certain categories of population, is of great importance in this context [1].

Activation of the cyclicity of the world economy, instability in the labor market, rising unemployment, demographic problems, deficits of state budgets, and the build-up of sovereign debt are urging governments to make decisive changes.

In most EU countries, there has been a tendency to reduce the state budget expenditures and increase its revenues, including by increasing the degree of progress of the tax system and the fiscal role of indirect taxes, expanding the tax base, increasing the tax burden on passive incomes (royalties, interest, dividends, investment income). On the one hand, fiscal pressure on business and wealthier segments of the population increases, on the other hand, social justice in taxation increases. There are also frequent changes in taxation due to new challenges and threats that shape the current situation.

In many countries, the activities of charitable foundations are stimulated, their role and responsibility for solving individual social problems increases. There are more than 110,000 such organizations in the EU, employing almost 1 million people. Each year, the funds spend more than 100 billion euros on their programs [8].

In some countries, educational institutions for the training of social professionals are funded by the state (Denmark, Finland, Greece, Iceland, Ireland, Great Britain). In the Netherlands, for example, schools

of social work are exclusively private. In other countries, social education institutions are funded by both public and private funds (USA, Portugal, Spain).

Despite the close connection of the system of teaching social work with various national social, economic, political and legal conditions, the goal of vocational education – the training of professionally qualified specialists – remains unchanged in most countries [3].

Sweden is one of the most developed countries in the world where social work is carried out at a high level. There is a system of multi-level training of social workers functioning in the country, which is quite dynamic and effective. Sweden occupies a leading place in the world in terms of social security of the population, the level of development of the network of social services and training of specialists in the social sphere. In Ukraine, social work requires serious changes and improvements, therefore it is expedient to study and borrow from the experience of Sweden, which progresses successfully in this direction.

Currently, the entire system of social protection in Sweden is governed by the General Insurance Act (1962), which provides for three types of insurance:

- People's pension system.
- Sickness insurance system.
- System of additional pensions.

An effective experience of social work and social worker training in the higher education system in Sweden can be used in Ukraine, taking into account the peculiarities of the domestic high school. This will increase the level of social work in Ukraine and will allow to optimize the system of training specialists in the social sphere [2].

Belgium is a country that is one of the best in Europe with a social security system. In this country, many citizens enjoy a wide range of state guarantees of medical care. Due to the system of compulsory health insurance, the right to fully or partially reimburses the costs of paying for the services of doctors, dentists, physiotherapists. Also, in Belgium, in the field of training a social worker, more attention is given to practice than theory.

Belgium is a country known for its high taxes and, at the same time, one of the best social protection systems in Europe. In Belgium there is the Law "On Industrial Accidents". When an employer hires an employee, he must insure him at a private insurance company. There is also a state body that controls this insurance.

The Belgian health system is based on the principles of social insurance that it provides:

- horizontal solidarity (healthy pay for the patient);
- vertical solidarity (which depends to a large extent on the insured's labor income) without risk selection.

The size of insurance premiums in Belgium is set centrally – in the form of a share of income paid by employees and employers. These funds come to the joint fund.

Public funds for health care collects centralized state social insurance management – here payroll contributions are paid by employees. Self-employed persons pay contributions directly to the hospital box office or to one of the associations of hospital cash desks, which they choose at their own discretion, and from there, these funds flow to the State Social Insurance Administration. Subsequently, 30% of the state funds collected are transferred to health insurance funds (according to the number of insured persons, taking into account the degree of insurance risk). Remnants of funds are distributed retrospectively – depending on the expenses of the sickness funds or their associations.

The health insurance system is governed by national conventions and agreements between representatives of healthcare providers and sickness funds (for example, healthcare fees are defined in this way). All citizens entitled to health insurance must enter the sickness fund or register in one of the six national associations of sickness funds or in the regional service of the State Fund for additional sickness and disability insurance.

In Belgium, the system of vocational training for social work specialists is more sophisticated

compared to Ukraine. Therefore, in Ukraine it is necessary to raise the question of reforming existing educational systems and bringing them in line with the system of education, which is constantly complicated [4].

Norway (with a population of about 4 million people) is often defined as a state of general well-being with a mixed economy. According to the volume of provided social services and the achievement of the standard of living, Norway can be entirely attributed to the "state of welfare" or "social state", because it has its own: a balanced system of income of the population, which allows to prevent their high differentiation; High social expenditures for wages – about 57% of GDP; developed system of social protection, which costs about 40% of GDP.

Most social services in Norway are formed as a result of various parts of the undertaking, such as donations from churches or wealthy townspeople or various alternative movements, trade unions, groups of associations, associations and youth movements.

The Norwegian model of social policy is the most socialized model, ie, the economy works most to meet the needs of members of society. It is characterized by an extremely high share of GDP, distributed through the budget (over 50%), accumulation of significant financial resources in the hands of the state, domination of the idea of equality and solidarity in the implementation of social policies, employment prevention measures, tough income policies, high social protection of the population, which is provided mainly for public funds. Social policy is closely linked to the state regulation of the economy, which has a clearly expressed social orientation, that is, social policy acts as the goal of the state's economic activity.

Local government bodies play an enormous role in shaping state social policy. The issues of health care, education and social security are within their competence.

The social policy and social work of the Norwegian state is considered to be highly effective both for its citizens and at the level of the world community and deserves further close attention and study in order to ensure that its organization and functioning experience is used by other countries, including Ukraine [5].

The rapidity of industrial development, urbanization, which has increased the proportion of marginal populations in the society that are poorly adapted to life in the city, breaking the traditional social ties between people, between people and society, led to the emergence of such social problems that could not be solved by methods, tested in a traditional society. In the conditions of sharp aggravation of social relations among the most educated people was formed the belief that society is painful and it needs to be treated, based on the method of charity and charity.

Social integration of citizens is one of the priorities of EU countries, which has accumulated considerable experience of the corresponding social policy, reflected in the European documents, activities of European structures and funds. The main function of social policy in the EU countries is the redistribution of the social product in order to provide collective social needs (health and safety, environmental protection, education and vocational training) and social security for those groups of people in need of state support (pensioners, persons with limited capacity for work, unemployed, large families).

One example of effective social integration of citizens is the model of a "social state" in the Netherlands, where according to the Constitution, the state is obliged to provide the population by redistributing national wealth, including the minimum amounts of pensions and social benefits, established by laws in such a way as to guarantee the realization of human rights in the field of social security, which creates appropriate financial mechanisms and administrative structures.

Thus, the main disadvantages of the system of social sphere formed in Ukraine seems to be expedient to determine the following. Firstly, this is the discrepancy between the actual social standards provided by citizens of our state to their really necessary level and characteristics. These are in particular the parameters of the subsistence minimum, the minimum wage, the pension, the non-taxable minimum income of citizens. Their sizes are objectively obsolete, and do not conform to real needs [8].

In Ukraine there is a significant difference between the legislatively defined social standards and the officially declared by the Ministry of Social Policy of Ukraine their actual values. The actual living wage

calculated according to the current method is 1.5–2.2 times higher than the normative indicator. Instead, in our state, income is taxed less than the living wage. Thus, the income, necessary for the physical survival of the citizen, is taxed.

To ensure the realization of the right to life, not only the income of an employee in the amount of subsistence minimum, but also his family members who are in his maintenance, must not be taxed. However, the non-taxable minimum does not correspond to the subsistence minimum of the respective category of population, in fact the state does not guarantee the right of the employed person to earn money for the family, which is one of the causes of the demographic crisis and the emigration of Ukrainians.

Domestic authorities should actively oppose these trends in order to ensure an adequate level of income for the population. After all, the long-term preservation of a low standard of living increases the risks of escalating social deviations and sociopathic manifestations in society, which can lead to further increase in crime, social tensions and intensification of social and social conflicts and protest attitudes of the population.

The next systemic defect in the functioning of the domestic social sphere and the regulation of the parameters of its development by the state will determine the critically high growth rates of poverty of the Ukrainian population. Poverty is a complex feature that is determined by many factors, and reflects the ability of the population to acquire and access the main and necessary for the viability of the population of goods (services) [7].

Unfortunately, the phenomenon of a high level of poverty was characteristic of Ukraine for the entire period of its independence. To overcome this problem, at least a substantial decrease in its level, the implementation of the state program "Poverty Reduction Strategy" (which has been in force in our country since 2001 and the new wording of which was approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine in 2016) and the accession of Ukraine to the UN program "Millennium Development Goals".

In spite of the targets of these program documents, the authorities can reach the main ones (eliminate absolute poverty (US \$ 5.05 per day), reduce relative poverty to 25%, reduce the proportion of people who consume less than the actual subsistence level by 10 times) has not succeeded so far. The poverty rate in Ukraine has remained at 3.5%, the poverty of the working people is about 20.0%, consumption is lower than the subsistence level – 22.1%, relative poverty – about 25.0%, and poverty among children – 32.6%.

The critical increase in poverty in Ukraine is confirmed by the results of other studies and assessments. Despite the high values, the poverty rate in our country declined by 2013, which was a positive trend. However, by 2015, these indicators have significantly increased. Thus, the level of deprivation poverty for all farms was 30.8%, that is, every third citizen of the state is considered to have no full opportunity to buy or receive vital and necessary goods, goods and services. Moreover, this indicator for households with three and more children was 54.0%, for rural households – 44.2%, for households with all persons at the disable age – 37.8%.

However, in our country, the situation with monetary and relative poverty is slightly different. Thus, the index of subjective poverty in 2016 has risen critically to 72.3%, ie three-quarters of the population of the state considers itself to be poor.

The negative demographic situation continues to affect the acute negative and systemic deficiencies in the functioning of the social sphere of Ukraine. In 2016, there was another decline in fertility. The indicator was 13.3% lower than its value in 2014, which threatens the restoration of a difficult demographic situation at the 2000's. Moreover, the demographic risks have a systemic background in our country, as the main reasons for reducing the birth rate were insufficient material provision of the family (this reason was determined by the main 60.0% of respondents) and the lack of proper housing and living conditions (40.0%) [6].

The tensions and the situation with the increase in the volumes of external labor migration of the population of Ukraine remain, including the growth of the share of qualified specialists and youth in these

processes, an increase in the number of migrants with unregulated status and an increase in the tendency of transition of temporary labor or educational migration to its permanent form.

It has to be stated in general about the low effectiveness of the state policy on the formation of the social sphere in Ukraine, which did not protect it from the emergence of new and critical strengthening of chronic problems, which become signs of systemic irresistibility. As a result, the low standards of quality of life will objectively lead to an accelerated loss of domestic reserves for the restoration of Ukraine's socio-economic development. The reasons for this may be: reduction of the number of able-bodied population and deterioration of intellectual and personnel potential, loss of skilled professional personnel, decline of social infrastructure, restriction of sources and opportunities for social investment.

According to the author, certain systemic deficiencies are prevalent due to the disadvantages of state regulation of the functioning and development of the social sphere in Ukraine. The most dominant of them seems expedient to determine: the lack of responsibility and the lack of normative and methodological support for monitoring and adjustment of levels of social standards and the adequacy of their provision (it is said that the norms and norms of most social standards are objectively outdated and do not correspond to the realities of the current time (for example, the amount of non-taxable minimum incomes of citizens since the 1990s is 17 UAH), as well as mechanisms for their timely adjustment and monitoring of the vet The onony of the existing); lack of real qualitative reforms in pension systems, education and science, medicine, housing and communal services; unjustified provisions and prohibitively unproductive nature of subsidies, population (a situation in which more than 20% of the population enjoys the benefits threatens complete collapse of payments for services to populations and discourages an objective to improve energy efficiency, resource consumption costs as compensated by the state); over-regulation and fiscal burdens of citizens' incomes (which are not withdrawn from the shadow, and entrepreneurial income is so taxed that entrepreneurs also do not intend to report it); ineffectiveness of the policy of supporting the creation of jobs, regulation of employment, wages, financing of socio-cultural measures; "weakness" of the policy of regulating the domestic consumer market and its conditions, which makes it impossible to hinder the growth of prices; lack of real investment programs supporting youth construction; inefficiency of the programs of restraining foreign migration.

Conclusions and prospects.

Note that the strategy of state social policy can be effective not in the case of the existence of strategies or strategic bodies, and provided that there is a complex and extensive system of development and implementation of long-term strategies for the development of the social complex (socio-cultural, social-residential complex, social services complex) and application of strategic scenarios for strategic planning of market and administrative infrastructure.

It should be noted that the social complex belongs to the class of self-management systems, which are characterized by flexible mechanisms of self-organization, self-regulation of social relations and processes.

It is these mechanisms that ensure the integrity of the system, its functioning, improvement and development. The control over these factors and management action on them in order to achieve the expected results requires the development of corporate relations in the social complex, the unification and coordination of the efforts of various agencies and institutions, non-governmental, private organizations, the use of regulatory functions by central and local authorities. Therefore, the role of public administration in the development and operation of the social complex, above all, is to create the appropriate legal, economic and social climate for the development of socially significant types of services and support existing ones.

Thus, the most important element of the mechanism for implementing programs of strategic development of social systems is the economic policy of state authorities, based on systematic strategic planning of economic development, separate types of activity of territories and the adoption of operational management decisions.

The effectiveness of the state social policy strategy should encompass the principles of a three-level institutional strategy through a set of institutions, procedures, interrelationships with the executive, which allows for the strategy to be implemented at three related levels:

1) Socio-political strategy (realized through the demarcation of public-political public strategy and consists of different strategic plans, intended for the general community and business);

2) Decision-making strategies (Institute for Strategic Planning and other institutions whose competence should include scenario and game strategy, that is, more sophisticated strategies for specific scenarios and strategic power games, for example, in the labor and employment market, health care, education, information spheres – for the advice of the authorities in its day-to-day work and for long-term programming);

3) Motivational strategy – incorporates organizational and economic methods, as well as the effects of the influence, orientation towards formation and support of the motivational conditions for the development of sustainable social development.

In spite of the fact that such an approach is to a certain extent consistent with the rational content of social policy, its regularities, and the interaction of the clergy, we are convinced that it is necessary, in accordance with it, to form institutionalized policies on the strategy of state social policy. We would like to note that, in order to implement the institutional strategy of state social policy in Ukraine, unfortunately, there are no documents of a written program. In particular, it makes it impossible, in the first place, to develop and implement the measures of the central social policy and, in other words, to form a fully-fledged institutional base for its strategy.

The transformation of the state social policy into an important dominant of balanced development implies realization of the spatial strategy of social growth in the short and long term. To do this, it is necessary to develop a system of software and forecast documents for the development of territorial labor markets; To ensure the formation of multilateral regional employment agreements, to develop a national system of labor market development indicators and to compile comprehensive short-, medium- and long-term forecasts, indicative plans for the formation of an equilibrium conjunction of regional labor markets, including the mechanism for correction of plans; to develop programs for the integrated development of resorts and the restructuring of the sanatorium and resort industry; to identify cluster structures in the development of tourism infrastructure.

It should be noted that social programming is one of the most important options (along with targeted design and strategy) to implement the requirements for improving the effectiveness of state social policy. If social design focuses on problems related to the process of creating a social state, and social planning involves targeted regulation of all social development elements without exception, then social programming is aimed at solving important and important social problems that are most relevant and promising for the realization of social politics ensuring high social standards for the level and quality of life of the population, overcoming the poverty of the population, developing effective state levers of influence on the labor remuneration policy, which determine the fate and prospects of social development – the main task of social programming.

Today in Ukraine, a number of relevant target programs and programs and strategic documents on the implementation of social pragmatization have been developed. Accordingly, in neither of them there is a single set of measures of state and non-state nature aimed at identifying, satisfying and harmonizing the needs and interests of citizens, social groups, territorial communities, lacking common social standards for the development and optimal functioning of social relations, comprehensive disclosure creative potential of man, its essential forces, achievement in society of social harmony and stability.

At the same time, due to the lack of a unified political will and vision of the social vector of the way of development of Ukraine as organs of the central legislative and executive power, as well as of local self-government bodies (which makes it impossible to implement the social policy reform in the state effectively), and the preparation itself for implementation of the program and strategic documents is

extremely labor-intensive, it is necessary to approve a unified strategy of social policy till 2030: for the sake of contact with the actual of other ghostly sages; the establishment of a non-governmental organization in the regulation of civil servants; the ordering of certain types of collective cohabitation, in connection with the new types of education (in order to avoid increasing the number of spending in its financial statements from the budgets of all levels), and the reduction of the current general social benefits; training of special social benefits in cash payments (assistance, assistance, partnership, loans), and general apprenticeship (general partnerships and community assistance); the reinforcement of the formal education of the civil society for the same level of budget system, on which the decision was made on his re-establishment; financial recognition of professional privileges and grants of the employer for the reimbursement of the costs of employers, trade unions and civil servants, distinguishing them from their dependence on the respective budgets; the achievement of a reasonable transparency in the realization of the interests of the citizens at the general level of intercourse; in conformity with the general law on the basis of the implementation of the practice of its approval.

The mechanism of the implementation of the State Social Policy Strategy should be pursued by means of a rationalization of the whole system with the following scheme: 1) as a result of the provisions of the Strategy of the State Social Policy; formulation of the probable plane of action of the mechanism of strategic redesign; monitoring the implementation of the provisions of the Strategy and assessing the impact of the social policy in Ukraine.

The experience of European countries' policies on ways of balancing public finances, achieving a compromise between the social needs of citizens and the priorities of the economy is beneficial for Ukraine in view of the signing of an association with the EU.

Accordingly, in order to remedy the situation and gradually form a high-quality system of the domestic social sphere, it is necessary to significantly modernize and improve the efficiency of regulation and implementation by the state of social policy. And this can happen in the case of successive passage of the following three stages: (1) building elements of the domestic social sphere; (2) the implementation of regulatory compensatory and stabilization mechanisms; (3) improvement of the functional spheres of the social system. According to the author, the following priorities should become the strategic priorities here.

First, it is the formation of the composition and structure of the elements of the social sphere system. According to the author, unless all the elements of the social sphere are created and properly attracted in our country, it is impossible to critically change the state of affairs. This is confirmed by the fact that most of the problems in the social sphere of Ukraine are of a systemic nature and, accordingly, it is possible to deal with them only with the use of a systematic approach.

Secondly, both the system as a whole, and its elements and subsystems will not function fully and effectively unless a full infrastructure is formed in the state. Of course, there are basic elements of such an infrastructure in our country. However, it must be admitted that these are basically elements of state and communal property, and only in some of the most problematic areas civil infrastructure elements have been created and started to function. However, the situation requires the proper entry into the internal social environment of the elements of the infrastructure of the external and internal (international structures, as well as micro-level entities, including integrated ones), as well as public and private.

Thirdly, it is the formation of a fully-fledged institutional environment for the functioning of the domestic system of social sphere. It is also about legislation, normative and methodological support, and the mentality of the population. For example, in certain economically developed countries there is a separate code of laws on the social sphere; there are appropriate methods in accordance with which the norms and norms of social standards are established and adjusted; public monitoring of the functioning of the spheres and elements of the social system is carried out. These and other institutional provisions need to be adopted as soon as possible in Ukraine.

Actually, the logical completion of the improvement of the institutional basis for the functioning of the social sphere in Ukraine could be the achievement of such an important strategic priority of the state

policy as creating conditions for the automatic and full realization of the rights of citizens and the constitutional obligations of the state regarding social protection and social security of its population.

Despite this, Ukraine needs to more actively use the experience of the states that have high successes in the social sphere. This is primarily the state of Scandinavia, where the mechanisms of collective-contractual regulation are widely implemented, and in all spheres of the social system. The mechanism of social dialogue in the form of a trilateral institute of coordination of the main parameters of economic and social policy, working conditions and the level of its payment is particularly effective there.

Practice and experience show that improving the efficiency of programming and strategic planning of public social policies will be carried out by engaging UNICEF experts to develop programmatic measures to prevent the emergence of centers for chronic poverty and social exclusion among internally displaced persons, regardless of their place of residence, minimizing the risks of social exclusion of the rural population.

The effectiveness of government social policy is insufficient, manifested in low fulfillment of the reform strategy reforms in the social sphere and conditioned passivity and financial failure of existing social policies over a lot of goals and a small number of facilities, lack of real opportunities for reform of social policy, limited influence public policy at raising real incomes and reforming the social security of employees, restricted radical changes in the reorganization of social infrastructure, disparity of educational potential needs of innovative development of regional economies.

We would like to state that during the period of independence of our state, a large number of normative legal acts were adopted (supplemented and refined) at all levels of government, which are related to the functioning and development of each, without excluding the spheres of the domestic social system. In aggregate, they, in fact, formed the institutional and legal basis of state policy in the analyzed sphere, which exists now.

It must be acknowledged that most of the provisions of the existing regulations are rational, relevant, timely and oriented towards the settlement of relations in the areas in which they relate. At the same time, it is necessary to recognize and the other. The existence of deep systemic defects and problems in the functioning of the social sphere of Ukraine objectively proves that institutional and legal support is not functioning effectively here, or is not fully used. According to the results of the preliminary analysis, the following points should be considered as the main disadvantages of the institutional and legal ensuring of functioning of the social sphere system in Ukraine.

First, this is the disparity and weak interdependence between the provisions of the legal acts regulating the functioning of the social sphere of the country. An approach applied in Ukraine to the development of regulatory and legal acts and the implementation of relevant policies on their basis? A priori incorrect, because it involves the planning and implementation of regulation separately in each subsystem and sphere of social system.

In contrast, in states with a higher level of social efficiency, state policy is based on the identification and formation of a holistic, integrated system of social sphere, a systematic analysis of its status, the detection of deficiencies and the adoption of sound, sound management decisions in harmonizing with each other and thus strengthening and the effect of the impact of measures in the interrelated areas on the system as a whole. In addition to objectively higher efficiency, the benefits of such an approach are also: saving and optimal use of financial and resource support for state policy, transparency and the ability to clearly structure priorities, strategic and orderly implementation, the ability to assess the overall positive impact of state regulation on the integral system.

The introduction of such an approach will make it possible to more accurately determine the sources of a limited budget resource, for example, for medicine, education or culture.

According to the author, to form a unified system of institutional and legal support for the functioning of the domestic system of social sphere is possible through the adoption of the Social Code of Ukraine. The idea of forming such a document is rather promising, since in developing its provisions objectively would be the coordinated provisions of all legal acts, which, at the moment, regulate the social

sphere in Ukraine. In addition, they would be subordinated to a single strategic goal and would have agreed upon target targets.

A significant systemic advantage of the proposed approach is the simultaneous combination of functional as well as structural components of state policy. That is, in the first aspect, the principles of functioning and development of various spheres of the social system of the state are coordinated, and in the second one rational structural relations are formed. Such are, in particular, the alignment of spatial deformations of the functioning of the social sphere of the state, the elimination of excessive imbalances in the level of quality of life of different layers and layers of the population, levels and structure of incomes and expenditures of the population, expansion of the middle class share, balancing of demand and supply of social services provided by different forms of ownership.

References

1. Diachenko T.O. (2013). Sotsial'na polityka ES: tendentsiyi rozvytku, dosvid dlya Ukrainy [EU social policy: development trends, experience for Ukraine]. *Strategy of development of Ukraine. Economics, sociology, law*, 3, 46–52.
2. Gudyak N. (2014). Orhanizatsiya sotsial'noyi roboty v Shvetsiyi [Organization of social work in Sweden]. *Social Work and Education*, 1, 20–29.
3. Horyshna N.M. (2014). Orhanizatsiya profesiynoyi pidhotovky maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv: mizhnarodnyy dosvid [Organization of the training of future social workers: international experience]. *Social Work and Education*, 1, 13–20.
4. Kushnirenko M.R. (2014). Orhanizatsiya sotsial'noyi roboty v Bel'hiyi [Organization of social work in Belgium]. *Social Work and Education*, 1, 29–37.
5. Medulych S. (2014). Osoblyvosti sotsial'noyi roboty v Norvehiyi [Features of social work in Norway]. *Social Work and Education*, 1, 43–50.
6. Tkachuk M.E. (2015). Statystychnyy analiz pryamykh inozemnykh investytsiy v Ukraini [Statistical analysis of foreign direct investment in Ukraine]. *Global and national problems of the economy*, 8, 1213–1215.
7. Topischko N.P. (2015). Yevropeys'ka sotsial'na model' i vyklyky hlobalizatsiyi: poshuk balansu potreb ekonomiky i sotsiumu [The European social model and the challenges of globalization: the search for a balance between the needs of the economy and society]. *Journal of ZhDTU*, 1 (71), 135–143.
8. Turchyn O.I. (2014). Osoblyvosti sotsial'noyi polityky Niderlandiv [Features of the social policy of the Netherlands]. *Social Work and Education*, 1, 50–56.

Received: 07.22.2017 / Review 08.20.2017 / Accepted 08.31.2017

УДК 316.43:369
JEL Classification O20, H55

Стожок Людмила

к.е.н., здобувач кафедри управління персоналом та економіки праці
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна
E-mail: Stozhok@ukr.net

СОЦІАЛЬНЕ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Анотація

Вступ. Головною проблемою соціально-економічного розвитку України є посилення соціальної нерівності, яка охопила не лише вразливі верстви населення, а й працездатне населення. Питання реформування соціального страхування не є новим на порядку денному при розгляді урядових програм. Але із загостренням нестабільності в країні все активніше обговорюється потреба запровадження інноваційних механізмів забезпечення конкурентоспроможності системи соціального захисту працюючого населення. Відповідно, дослідження механізму соціального планування з метою забезпечення дієздатності системи соціального страхування є не лише актуальним, а й необхідним.

Методи. При написанні статті були використані методи: аналогії – для розкриття сутності понять «стратегія», «проект», «план»; системно-структурного аналізу – для розкриття сутності та необхідності соціального планування в системі соціального страхування.

Результати. У статті висвітлено змістовність понять «стратегія», «соціальна програма», «соціальне проектування», «соціальне планування». Досліджено теоретичні аспекти соціального планування як основи ефективності функціонування соціального страхування. Розкрито наслідки недосконалості системи соціального страхування. Обґрунтовано позицію автора щодо удосконалення механізму функціонування соціального страхування.

Перспективи. Подальші напрями дослідження полягають в удосконаленні етапів соціального планування з урахуванням принципів доцільності, справедливості та ефективності і посиленні соціальної відповідальності держави, бізнесу, місцевих громад і самих застрахованих осіб

Ключові слова: соціальне страхування, соціальне планування, соціальне проектування, соціальний захист, бідність.

Вступ.

Головним завданням соціальної держави є захист прав громадян з метою досягнення соціальної стабільності та соціально-економічного розвитку в країні. Але, враховуючи нестабільність в державі, відсутність ефективних механізмів управління соціальними ризиками, державна складова системи соціального захисту неспроможна виконувати покладені на неї функції. Ще більш в складному становищі знаходиться сільське населення працездатного віку, оскільки майже зруйнована соціальна інфраструктура на селі, а також відсутність ефективних регуляторів розвитку соціальної сфери, ефективного ринку праці лише посилили соціальну нерівність серед населення і породили неспроможність системи соціального захисту забезпечувати належний рівень життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання соціального захисту працюючого населення має місце в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Актуальними є дослідження зарубіжних фахівців, які вивчають механізм та значення планування для розвитку країни [1], місце планування в системі соціального управління [2], роль та значення планування при формуванні цільових програм [3].

Вітчизняні науковці досліджують вищезазначену проблематику, аналізуючи планування системи соціального захисту шляхом розробки та запровадження соціальних стандартів, гарантій та соціальних послуг [4], розкриваючи сутність та значимість соціального програмування в системі

соціальної політики [5], аналізуючи теоретичні аспекти планування соціальних програм на місцевому рівні [6], акцентуючи увагу на недосконалості принципів формування програм соціального спрямування [7] з метою подолання бідності та забезпечення соціальної захищеності.

Незважаючи на вагомість проведених досліджень, слід звернути увагу на те, що здебільшого в них розглядається механізм планування в напрямку забезпечення ефективного соціального захисту шляхом формування соціальних стандартів, гарантій, нормативів, а також формування програм соціально-економічного розвитку як державного, так і регіонального значення. Відповідно, менш дослідженими є значимість соціального програмування та планування в системі соціального страхування. Для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності системи соціального захисту працюючого населення є недостатнім лише реалізація «пілотних проєктів» та соціальних програм, які в більшості містять пасивні заходи. Даний напрям потребує більш глибокого аналізу процесу формування належно функціонуючої системи соціального страхування з метою забезпечення реалізації прав працюючого населення протягом всього життя.

Мета.

Метою статті є розкриття сутності та необхідності соціального планування в системі соціального страхування. Основними завданнями дослідження є: розкриття змістовності понять «стратегія», «соціальна програма», «соціальне проектування», «соціальне планування»; дослідження теоретичних аспектів соціального планування як основи ефективності функціонування соціального страхування; розкриття наслідків недосконалості системи соціального страхування; обґрунтування позиції автора щодо удосконалення механізму функціонування соціального страхування.

Методологія дослідження.

Методологічною та інформаційною базою роботи слугували законодавчо-нормативні акти України, праці вітчизняних та зарубіжних науковців. При написанні статті були використані методи: аналогії – для розкриття сутності понять «стратегія», «проєкт», «план»; системно-структурного аналізу – для розкриття сутності та необхідності соціального планування в системі соціального страхування.

Результати.

Одним із основних показників, що визначає соціально-економічний розвиток країни, є рівень життя населення, що є базовою категорією для ідентифікації поняття «якість життя». Виходячи з визначень даних понять, варто відмітити, що «якість життя» – це категорія, що визначається якісними і суб'єктивними оцінками, а «рівень життя», відповідно, кількісними і об'єктивними. Зазначене дає підстави стверджувати, що рівень життя населення є матеріальною основою для формування критеріїв підвищення якості життя населення, оскільки якість життя населення можна визначити сукупністю соціально-економічних, культурних, екологічних умов життя.

Правомірно стверджувати, що забезпеченість належного життєвого рівня перш за все залежить від ефективної державної політики, що полягає в реалізації стратегій, проєктів, програм, планів, основою яких є планування та прогнозування. Відповідно, під ефективністю слід розуміти досягнення цілей з метою забезпечення соціальної рівності та стабільності при мінімальних небажаних результатах. Наголошуємо на тому, що вищезазначені поняття не мають єдиного трактування як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі.

У новій економічній енциклопедії стратегія розглядається як спосіб використання коштів і ресурсів, направлених на досягнення цілей розвитку з урахуванням внутрішнього середовища, а також факторів невизначеності, випадковості і ризику [8].

Економічний словник містить визначення стратегії як довгострокового курсу економічної політики, який передбачає вирішення великомасштабних економічних і соціальних завдань [9, с.

88]. Погоджуємося, що стратегія становить собою генеральну програму дій, яка виявляє пріоритети, проблеми та ресурси для досягнення поставлених цілей [10]. Відповідно, стратегія виступає як форма реалізації державної політики з урахуванням регіонального розвитку, галузей, населення.

Ряд вітчизняних науковців [11, с. 26] також розглядає стратегію як конкретний прагматичний документ базового характеру, який визначає базові орієнтири на перспективу. Таким чином, головним завданням стратегії є забезпечення стійкого збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів та країни в цілому.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що стратегія розвитку системи соціального захисту населення - це документ суспільно-політичного характеру, що становить собою комплекс завдань, цілей, принципів, механізмів державної політики щодо формування ефективної системи соціального захисту з метою гарантування необхідного рівня і гідної якості життя населення, гармонізації інтересів різних вікових груп населення і кожної людини.

На відміну від «стратегії», програми є більш конкретизованими і передбачають комплекс науково-дослідних, соціально-економічних, організаційно-господарських та інших заходів, які направлені на забезпечення ефективного вирішення поставлених завдань в сферах соціально-економічного, екологічного і культурного розвитку регіону. Відповідно, соціальна програма - це розділ державних планів щодо економічного та соціального розвитку, спрямованих на вирішення соціальних проблем [12, с. 504].

В одних випадках, програми є орієнтиром в розробці планів, а в інших – виступають засобом реалізації планів.[13, с. 260]. Враховуючи те, що програма, як комплексний документ, містить терміни, темпи, послідовність реалізації науково-обґрунтованих результатів соціальних перетворень [14, с. 128], необхідно наголосити на тому, що складається вона з урахуванням функцій, цілей та принципів їх реалізації. Відмітимо, що функція задається системою зовні і показує, яку роль ця система виконує по відношенню до більш загальної системи, до якої вона входить як складова частина.

Ціллю соціальної програми є покращення рівня та якості життя населення чи окремих його груп [5, с. 71], а також захист від соціальних ризиків, захист від збіднення, що не пов'язане з втратою заробітку. Складання соціальних програм здійснюється з врахуванням принципів доцільності, комплексності та прозорості. Виходячи із змістовності соціальних програм, необхідно акцентувати увагу на тому, що дані документи не містять конкретизації заходів по досягненні сформованих завдань щодо вирішення соціальних проблем. З метою підтримки матеріального забезпечення населення в країні державна політика передбачає реалізацію соціальних програм, які фінансуються за рахунок єдиного соціального внеску (програм соціального страхування), а також програм, які фінансуються із загальних податкових надходжень (програм соціальної допомоги).

Не менш важливу роль в забезпеченні ефективності реалізації соціальних програм відіграє соціальне проектування, під яким слід розуміти поєднання науково-теоретичної та практичної діяльності й елементів соціального управління з метою модернізації існуючих та розвитку нових соціальних об'єктів, явищ, процесів, головним завданням яких є подолання соціальних проблем та забезпечення соціально-економічного розвитку [2]. Таким чином, соціальне проектування сприяє науковому обґрунтуванню планів та програм розвитку.

Нагадаємо, що результатом соціального проектування є соціальний проект, що становить сукупність скоординованих дій з метою реформування соціальних процесів та соціальної сфери. Відмінністю соціального проекту є те, що проект завжди обмежений в часі та просторі, реалізується в зазначеному місці і містить конкретні заходи, які направлені на вирішення зазначених завдань. Крім того, соціальне проектування застосовується з метою створення нових соціальних явищ, процесів або з метою реконструкції вже існуючих.

Усе наведене вище дає підстави стверджувати, що формою реалізації стратегій, проектів, програм є планування, що охоплює соціальні процеси. Змістовність плану містить цілі, дії, заходи, послідовність та порядок термінів реалізації завдань, а також перелік суб'єктів.

Вперше соціальне планування згадується в програмі «Нового курсу» Ф.Д. Рузвельта [15]. Найбільше акцентується увага на необхідності застосування планування в програмі «Перепису безробітних» (14 листопада 1937 р.) [16]. Значимість даного перепису полягала в зібранні інформації, яка містила масштаби повного і часткового безробіття, вікову характеристику безробітних, а також спеціальності, які мають безробітні. Перепис безробітних проводився для формування інформаційної бази безробітних з метою планування дій, направлених на розробку програм відновлення зайнятості на основі спільних дій уряду, підприємців, фермерів і людей праці. В програмі зазначалося, що предметом планування повинні бути не лише трудові ресурси, а й робочі місця (в промисловості) [16].

Не менш вагомим внеском в систему планування був радянський досвід, який характеризувався складанням та виконанням п'ятирічних планів розвитку народного господарства СРСР. Відповідно, за період з 1928 р. по 1991 р. було розроблено 13 п'ятирічних планів. Останній п'ятирічний план (1991-1996 рр.) не був реалізований у зв'язку з розпадом СРСР. Незважаючи на те, що плани переважно були директивами (обов'язковими для виконання), їх головним завданням були розвиток народного господарства і недопущення диспропорцій в галузевому розрізі шляхом виконання програм виробництва, будівництва і соціально-економічного розвитку.

Аналіз п'ятирічних планів свідчить не лише про виконання завдань щодо розширення матеріальної господарської бази, але і щодо відтворення робочої сили, що забезпечило не лише кількісне, а й якісне зростання як працюючого населення, так і всього населення загалом. В результаті, вже за 15 років витрати на соціально-культурний розвиток, включаючи охорону здоров'я і соціальне забезпечення працюючих, зросли у 30 разів (з 1727 млн руб. (1927-1928 рр.) до 53 млрд руб. (1943р.)) [1]. А це, відповідно, сприяло зростанню тривалості життя працездатного населення, скороченню перерв у роботі у зв'язку з хворобами.

Таким чином, балансовий метод планування народного господарства містив не лише завдання щодо перевірки виробництва і розподілу «народного доходу» країни, а й завдання в напрямку забезпечення запланованого зростання рівня життя працюючого населення і запланованих темпів розширеного відтворення основних фондів країни, а також їх відповідності цільовим завданням плану. З виникненням нових потреб змінювалася і методика планування, яка забезпечувала розвиток економіки з урахуванням соціально-економічних цілей. Отже, на зміну планової економіки, яка тривалий час домінувала в СРСР і завершила функціонування після його розпаду, прийшло стратегічне планування.

В Україні на сучасному етапі розвитку здійснюється стратегічне прогнозування та планування економічного і соціального розвитку областей, районів, міст, селищ, сільських населених пунктів. Відповідно, розробляються прогнози економічного і соціального розвитку на середньостроковий період (на п'ять років) та програми економічного і соціального розвитку на короткостроковий період (на один рік) [17, 18]. Вимогою формування прогнозно-планових документів є те, що всі вони повинні містити взаємозв'язок прогнозів різних періодів, крім того, досягнення довгострокових цілей відбувається через середньострокові, а середньострокових – через короткострокові.

Під соціальним плануванням слід розуміти сукупність науково обґрунтованих цілей, завдань, показників розвитку соціальних процесів, соціальної сфери з метою забезпечення реалізації соціальних прав людей, соціально-економічного розвитку, вирішення соціальних проблем.

Таким чином, головним завданням соціального планування, як одного з етапів формування соціального бюджету в системі соціального страхування, є фінансове забезпечення функціонування системи соціального страхування з метою задоволення соціальних потреб працюючого населення при настанні соціальних ризиків. Слід зазначити, що фінансування системи соціального страхування – це інвестиції в населення працездатного віку, що передбачають, перш за все, забезпечення продуктивності робочої сили, здоров'я, а це - недопущення соціальної ізоляції, соціальної нерівності.

Таким чином, ефективність соціального планування може бути як економічною, що проявляється у зростанні доходів (прибутків), так і соціальною, що передбачає реалізацію соціальних цілей. Відповідно, економічний ефект характеризує раціональність дій по досягненню поставлених цілей та завдань, а соціальний ефект пов'язаний з підвищенням якості життя населення, що оцінюється здоров'ям, рівнем, тривалістю та способом життя [2].

Вищенаведене дає підстави стверджувати, що соціальне планування здійснюється як на державному, регіональному рівнях, на рівні громад, на рівні підприємств, так і на відповідних рівнях сфер суспільного життя. Аналіз методологічних аспектів дає можливість виокремити наступні методи соціального планування: аналітичний, програмно-цільовий, балансовий, моделювання, лінійного програмування, метод експертних оцінок, аналогії, пристосування, реорганізації, матриці ідей, мозкового штурму.

Основою соціального планування є сукупність показників, які характеризують сучасний стан, тенденції і напрямки соціального розвитку. Зазначимо, що основними показниками є соціальні нормативи, соціальні гарантії та соціальні орієнтири [2].

На думку автора, планування в системі соціального страхування повинно передбачати фінансову спроможність та стабільність державної системи соціального страхування з метою забезпечення мінімального (базові гарантії отримання доходів, медичне обслуговування), гарантованого (підтримка доходів у випадку настання соціальних ризиків) та розширеного (добровільне соціальне страхування) соціального захисту працюючого населення. А головними завданнями соціального планування повинні бути: захист працюючого населення від соціальних ризиків, боротьба з соціальними проблемами та соціальними бідами.

Зазначимо, що соціальна проблема – це об'єктивні протиріччя, які характеризуються порушенням пропорції соціальної динаміки, що призводить до виникнення дисбалансу суспільних, колективних і особистих інтересів, сприяючи руйнуванню сформованих соціальних цінностей [19, с. 89], соціальних потреб та порушенню життєдіяльності населення. А соціальна біда – це ситуація, що породжується обставинами, які мають негативний характер і, відповідно, негативно впливають на матеріальне становище людей та їх життєдіяльність. Під соціальними ризиками слід розуміти загрози, фактори, які негативно впливають на соціальне становище працездатного населення.

Правомірно стверджувати, що ефективність соціального планування визначається конкурентоспроможністю системи соціального страхування, соціальною захищеністю працюючого населення від соціальних ризиків. Водночас акцентуємо увагу на тому, що поняття «соціальна захищеність» відрізняється від поняття «соціальний захист». Під соціальним захистом працюючого населення слід розуміти діяльність держави та її інститутів з метою забезпечення реалізації конституційно і законодавчо закріплених прав і свобод людини. А соціальна захищеність – це законодавче забезпечення реалізації прав людини. Отже, соціальний захист – це комплекс заходів, що передбачає захист населення, а соціальна захищеність – це рівень реалізації даних заходів із застосуванням планування, що охоплює сукупність політичних, правових, економічних, організаційних методів і заходів з метою захисту конституційно закріплених прав людини.

Аналіз системи соціального страхування свідчить про недосконалість її механізму функціонування. На думку автора статті, є вагомі підстави вважати, що діюча система соціального страхування, зокрема і розроблені програми захисту працюючого населення від соціальних ризиків, не відповідають реаліям і вимогам сучасності, крім того не враховують ризиків національної безпеки країни.

Дослідження механізму соціальної захищеності населення дає підстави стверджувати про зміну масштабів ризику бідності, яка характеризується поширенням бідності серед працюючого населення. За даними щорічного дослідження рівня добробуту та процвітання громадян The Credit Suisse Research Institute: «Global Wealth Report – 2016» сукупні статки населення світу зросли протягом 2016 року на 3,5 трлн \$ (1,4%), середній показник на одну людину складає 52,8 тис. \$, що в 44 рази перевищує середній показник рівня добробуту в Україні, який знизився на 19%.

В Україні, на думку міжнародних експертів, 58% бідних громадян [20]. За словами директора Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, середній рівень бідності серед працюючих в країні зріс з 19,6% до 52,9% (дані за 9 місяців, відповідно 2013 і 2015 років) [21]. Крім того, в Україні поширюється тенденція до зростання в складі бідних частки економічно неактивного населення працездатного віку. Укорінення даної тенденції загрожує зростанню чисельності отримувачів соціальних трансфертів, а також зростанню соціальної нерівності серед людей і, як результат, чисельності «пауперів». До пауперів відносяться малозабезпечені працюючі громадяни, заробітна плата яких не покриває витрати, які необхідні для відтворення їх робочої сили [22, с. 9]. Не виключно, що вищезазначене є причиною розширення хронічної та застійної бідності.

Водночас акцентуємо увагу на тому, що каталізатором бідності є сучасний стан ринку праці, система соціальних допомог. В Україні витрати на соціальний захист з бюджету не є малими, але дані заходи не забезпечують симетричне скорочення абсолютної бідності. Не виключно, що основною причиною є відсутність ефективного механізму адресності в системі надання соціальних послуг. Зазначаємо, що діюча система адресної соціальної допомоги (надання субсидій, допомога малозабезпеченим сім'ям і громадянам, допомога сім'ям з дітьми) не забезпечує адекватної допомоги малозабезпеченим, а лише сприяє розширенню інституту надання субсидій і зростанню чисельності бідних сімей з дітьми серед працюючого населення.

Таким чином, вітчизняний досвід передбачає виділення ресурсів на соціальний захист на основі необхідності підтримки статусних груп, а не на основі визначення соціальних потреб. Варто зауважити, що не лише недосконалість механізму соціального планування є фактором падіння рівня життя, зростання соціальної нерівності серед працюючого населення. Не менш вагомим чинником є відсутність ефективної політики зайнятості (відповідності професій потребам, відсутність соціальних ліфтів, соціальних гарантій на ринку праці), ефективної системи захисту безробітних.

Важливо зазначити, що з метою забезпечення фінансової спроможності системи соціального страхування необхідно розширити інституціональну структуру системи соціального страхування шляхом: розвитку добровільного соціального страхування; посилення страхових принципів в системі обов'язкового соціального страхування; залучення в процес планування витрат на соціальний захист місцевих громад, суспільних організацій, самих потребуючих; спрямування зусиль на соціальну інтеграцію суспільства. Крім того, з посиленням соціальної грамотності населення щодо важливості участі у формуванні ефективної системи захисту від соціальних ризиків, а також з підвищенням соціальної відповідальності бізнесу, необхідно удосконалити механізм фінансового забезпечення соціального бюджету шляхом налагодження зв'язку між фінансовою спроможністю соціального бюджету і соціальними потребами населення. Погоджуємося, що досягти вищезазначеного можливо не лише шляхом економічного зростання, а й шляхом забезпечення зайнятості населення з необхідним рівнем заробітної плати. Правомірно стверджувати, що поєднання обов'язкового і добровільного соціального страхування дасть можливість застрахованим особам відчувати себе фінансово спроможними при настанні соціальних ризиків як в трудовий період, так і при настанні пенсійного віку.

Висновки і перспективи.

Одним із основних заходів на шляху вирішення соціальних проблем, а також ефективного розвитку соціальних процесів, є соціальне планування з метою забезпечення гідної якості життя населення з урахуванням європейського досвіду і вітчизняних соціальних потреб. Аналіз стану функціонування соціального страхування свідчить про відсутність довгострокової моделі соціального страхування, яка могла б забезпечити створення умов для реалізації соціальних прав людини, для якісного розвитку людського потенціалу, для гідного і здорового життя населення. Для досягнення зазначеного соціальне планування повинно ґрунтуватися на принципах об'єктивності, пріоритетності, результативності, ефективності, альтернативності, прозорості та ситуаційності.

Методологічну основу соціального планування становлять: аналітичний, програмно-цільовий, балансовий, моделювання, лінійного програмування, метод експертних оцінок, аналогії, пристосування, реорганізації, матриці ідей, мозкового штурму.

Основою соціального планування є сукупність показників, які характеризують сучасний стан, тенденції і напрямки соціального розвитку. Зазначимо, що основними показниками є соціальні нормативи, соціальні гарантії та соціальні орієнтири.

Зважаючи на посилення соціально-економічної нестабільності, відсутність соціальної згуртованості, необхідно переглянути механізм планування фінансового забезпечення соціального бюджету, взаємозв'язку соціальних витрат з потребами і сучасними реаліями рівня життя населення. Крім того, не менш важливим є здійснення соціального планування на рівні держави, підприємств, місцевих громад (на регіональному рівні) із залученням застрахованих осіб з метою забезпечення ефективності вирішення соціальних проблем, а також функціонування страхового принципу соціального захисту.

Слід пам'ятати, що в умовах соціально-економічної нестабільності ефективне планування є основним фактором здатності системи соціального страхування виконувати покладені на неї завдання. А враховуючи поширення соціальних бід серед працюючого населення, планування здатне забезпечити належне функціонування системи соціального страхування з урахуванням принципів доцільності, справедливості та ефективності.

Список використаних джерел

1. Струмилин, С.Г. Планирование в СССР. Москва, 1957. 95 с.
2. Тощенко Ж.Т. Прогнозирование, проектирование и планирование в социальном управлении. *Социологические исследования*. 2005. №5. С. 23-45.
3. Иващенко Г.М., Латыпова Г.С. Организация управления целевыми программами как актуальными формами стратегического планирования в Российской Федерации и Республике Башкортостан. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики Тамбов: Грамота, 2015. № 10 (60): в 3-х ч. Ч. I. С. 94-102.
4. Мартинова Л.Б. Планування соціального захисту населення в контексті активізації євроінтеграційного процесу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2017. №4(32). С. 92–98.
5. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: монографія. Київ, 2015. 244 с.
6. Семигіна Т.В. Модель соціального планування на місцевому рівні. *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2006. Т. 59. С. 61-66
7. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні, Київ, 2012. 54 с.
8. Румянцева Е.Е. Новая экономическая энциклопедия. Москва, 2016. 882 с.
9. Економічний словник – довідник. / за ред. С.В.Мочерного. Київ, 1995. 348 с.
10. Узденов Ю.Б. Формирование экономической стратегии развития сельского хозяйства региона: автореферат дис... док. эконом. наук: 08.00.05. – Дагестанский государственный университет. Махачкала, 2006. 54 с.
11. Гончаренко О.М., Лисичин Є.М. Методологічні засади розробки нової редакції Концепції Національної безпеки України. Київ, 2001. 26 с.
12. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за аг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь, 2012. 536 с.
13. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление. Москва, 1981. 432 с.
14. Левко П.И. Понятие «социальное проектирование» и его взаимосвязь с прогнозом, планом, программой. *Право.by*. 2011. №3(13). С. 125-129.
15. Рузвельт Ф.Д. Беседы у камина. Москва, 2003. 408 с. Режим доступа: <https://profilib.com/chtenie/34737/franklin-ruzvelt-besedy-u-kamina.php>.
16. Програма «Перепису безробітних» (14 листопада 1937р.). Режим доступа: <https://profilib.com/chtenie/34737/franklin-ruzvelt-besedy-u-kamina.php>.
17. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 № 1602-III. Режим доступа: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T001602.html.

18. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України» від 4 жовтня 2006 року №504-р. [Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR060504.html].

19. Минина В.Н. Социология социальных проблем аналитический обзор основных концепций. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 1998. № 3. С. 74-90.

20. Global Wealth Report 2016. Режим доступу: <http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=AD783798-ED07-E8C2-4405996B5B02A32E>.

21. Лібанова Е.М. Що може кожен зробити для себе і для суспільства? Шукати додаткову роботу. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/1996291-ella-libanova-akademik-direktor-institutu-demografi-ta-socialnih-doslidzen-nan-ukraini.html>.

22. Мандибура В., Батажок С. Особливості сучасної трансформації класової структури населення України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2010. №117. С. 7-12

Статтю отримано: 28.07.2017 / Рецензування 29.08.2017 / Прийнято до друку: 7.09.2017

Lyudmila Stozhok

Ph.D. (in Economics), Applicant

Department of Personnel Management and Labour Economics

SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

Kyiv, Ukraine

E-mail: Stozhok@ukr.net

SOCIAL PLANNING IN THE SOCIAL INSURANCE SYSTEM

Abstract

Introduction. The main problem of the social and economic development of Ukraine is the increase of social inequality that has spread not only vulnerable people but also the able-bodied population. The issue of reforming social insurance is not new on the agenda in considering Government programs. But with the growing instability in the country, the need for introducing innovative mechanisms to ensure the competitiveness of the social protection system of the working population is being discussed more and more actively. Accordingly, the study of the mechanism of social planning in order to ensure the efficiency of the social insurance system is not only relevant, but also necessary.

Methods. The following methods are used in writing the article: method of analogy to reveal the essence of the concepts of «strategy», «project», «plan», system and structural analysis for disclosure of the essence and the need for social planning in the social insurance system.

Results. The meaningfulness of the concepts of «strategy», «social program», «social design», «social planning» are highlighted in the article. The theoretical aspects of social planning as the basis for the effectiveness of social insurance functioning are investigated. The consequences of the imperfection of the social insurance system are revealed. The author's stand on improving the mechanism of the functioning of social insurance is substantiated.

Discussion. Further directions of the research are to improve the stages of social planning, taking into account the principles of expediency, equity and efficiency, and the strengthening of social responsibility of the state, businesses, local communities and the insured persons.

Keywords: social insurance, social planning, social projecting, social protection, poverty.

References

1. Strumilin, S.G. (1957). *Planirovanie v SSSR* [Planning in the USSR]. Moscow, Russia: Gosudarstvennoe izdatel'stvo.
2. Toshhenko, Zh.T. (2005). Prognozirovanie, projektirovanie i planirovanie v social'nom upravlenii [Forecasting, projecting and planning in social management]. *Sociological research*, 5, 23-45.
3. Ivashchenko, G.M., & Latypova, G.S. (2015). Organizacija upravlenija celevymi programmami kak aktual'nymi formami strategicheskogo planirovanija v Rossijskoj federacii i respublike Bashkortostan [Organization of management of target programs as actual forms of strategic planning in the Russian Federation and the Republic of Bashkortostan]. *Historical, philosophical, political and legal sciences, culturology and art history. Questions of theory and practice*, 10 (60), 94-102.

4. Martynova, L. B. (2017). Planuvannya social'nogo zahystu naselennja v konteksti aktyvizacii jevointegracijnogo procesu [Planning of social protection of population in the context of activation of the European integration process]. *Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Economy*, 4(32), 92-98.
5. Makarova, O.V. (2015). *Social'na polityka v Ukraïni* [Social policy in Ukraine]. Kyiv, Ukraine.
6. Semygina, T.V. (2006). Model' social'nogo planuvannya na miscevomu rivni [Model of social planning at the local level]. *Scientific notes. Pedagogical, psychological sciences and social work*, 59, 61-66.
7. *Osnovni napriamy optymizatsii systemy sotsialnoho zahystu v Ukraini* [Main directions of optimization of the social protection system in Ukraine]. (2012). Kyiv, Ukraine: NISD.
8. Rumjanceva, E.E. (2016). *Novaja jekonomicheskaja jenciklopedija* [New economic encyclopedia]. Moscow, Russia: INFRA-M Izdatel'skij Dom.
9. Mochernyj, S.V. (Ed.). (1995). *Jekonomichnyj slovnyk–dovidnyk* [Economic dictionary-reference book]. Kyiv, Ukraine: Femina.
10. Uzdenov, Ju.B. (2006). *Formirovanie jekonomicheskoi strategii razvitiia sel'skogo hozjajstva regiona* [Formation of an economic strategy for the development of agriculture in the region] (Unpublished doctoral dissertation). Dagestan State University. Makhachkala.
11. Goncharenko, O.M., & Lysycyn, Je.M. (2001). *Metodologichni zasady rozrobky novoi' redakcii' Konceptii' Nacional'noi' bezpeky Ukraïny* [Methodological principles for the development of a new revision of the Concept of the National Security of Ukraine]. Kyiv, Ukraine: NISD.
12. Zvjerveja, I.D. (Ed.) (2012). *Jencyklopedija dlja fahivciv social'noi' sfery* [Encyclopedia for professionals in the social sphere]. Kyiv, Simferopol, Ukraine: Universum.
13. Afanas'ev, V.G. (1981). *Obshhestvo: systemnost', poznanye y upravljenje* [Society: system, knowledge and management]. Moscow, Russia: Politicheskoe izdatel'stvo.
14. Levko, P.I. (2011). Ponjatje «social'noe proektirovanie» i ego vzaimosvjaz' s prognozom, planom, programoj [The concept of «social projecting» and its relationship with the forecast, plan, program]. *Right.by*, 3(13), 125-129.
15. Ruzvelt, F.D. (2003). Fireside chats. Retrieved from <https://profilib.com/chtenie/34737/franklin-ruzvelt-besedy-u-kamina.php>.
16. «Census of the unemployed» Program. Retrieved from <https://profilib.com/chtenie/34737/franklin-ruzvelt-besedy-u-kamina.php>.
17. The Law of Ukraine «On state forecasting and developing programs of economic and social development of Ukraine» dated March 23, 2000 No. 1602-III. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T001602.html
18. The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Concept for improving the system of forecast and program documents on social and economic development of Ukraine» dated October 4, 2006 No. 504. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR060504.html.
19. Minina, V.N. (1998). Sociologija social'nyh problem analiticheskij obzor osnovnyh koncepcij [Sociology of social problems: an analytical review of the basic concepts]. *Journal of sociology and social anthropology*, 3, 74-90.
20. Global Wealth Report 2016. Retrieved from <http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=AD783798-ED07-E8C2-4405996B5B02A32E>.
21. Libanova, E.M. What can everyone do for themselves and for society? Search for additional work. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/1996291-ella-libanova-akademik-direktor-institutu-demografii-ta-socialnih-doslidzen-nan-ukraini.html>
22. Mandybura, V., & Batazhok, S. (2010). Osoblyvosti suchasnoi' transformacii' klasovoi' struktury naselennja Ukraïny [Features of the modern transformation of the class structure of the population of Ukraine]. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy*, 117, 7-12.

Received: 07.28.2017 / Review 08.29.2017 / Accepted 09.7.2017

Відомості про авторів

Бабець Ірина, д.е.н., доцент, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій, м. Запоріжжя, Україна, **E-mail:** irina.babets@ukr.net

Варналій Захарій, д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,

E-mail: vzs1955@gmail.com

Варченко Ольга, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна,

E-mail: omvarchenko@ukr.net

Грещук Галина, к.е.н., доцент кафедри геодезії і геоінформатики, Львівський національний аграрний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** galunagr@ukr.net

Д'яконова Ірина, д.е.н., професор, директор, Навчально-науковий інститут бізнес технологій «УАБС», Сумського державного університету, м. Суми, Україна,

E-mail: i.diakonova@uabs.sumdu.edu.ua

Kalnytska Maryna, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Doctoral Candidate, Department of Theoretical and Practical Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine,

E-mail: natdumich@meta.ua

Ковтуненко Юрій, к.е.н., доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту, Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, Україна, **E-mail:** y.v.kovtunenکو@oru.ua

Кравченко Анна, к.е.н., доцент кафедри біржової діяльності і торгівлі, Національний університет біоресурсів і природокористування України, **E-mail:** annazlata@i.ua

Куцик Петро, к.е.н., професор, ректор, Заслужений діяч науки і техніки України, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** kutsykpetro@gmail.com

Нижник Олег, аспірант, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна,

E-mail: nyzhnyk@khnu.km.ua

Paliichuk Tatyana, Postgraduate Student, Department of Public Finance, Research Financial Institute of Educational-scientific Institution, "Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine,

E-mail: tvpaliychuk@gmail.com

Педич Анна, магістрант, Навчально-науковий інститут бізнес технологій «УАБС», Сумського державного університету, м. Суми, Україна, **E-mail:** p.apn@i.ua

Процикевич Арсен, аспірант, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна,

E-mail: arsen@uar.net

Пугаченко Ольга, к.е.н., доцент, доцент кафедри аудиту та оподаткування, Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, **E-mail:** pugachenkoolga@gmail.com

Родіонова Ірина, к.е.н., науковий співробітник, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна, **E-mail:** iryska_87@ukr.net

Самойленко Юрій, здобувач, Інститут агроєкології і природокористування НААН, м. Київ, Україна,

E-mail: zeleniysvit@ukrpack.net

Стожок Людмила, к.е.н., здобувач кафедри управління персоналом та економіки праці, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна,

E-mail: Stozhok@ukr.net

Ступень Назар, к.е.н., доцент, старший науковий співробітник, відділу інституціонального забезпечення природокористування, Інститут агроєкології і природокористування НААН, м. Київ, Україна,

E-mail: nazstupen@gmail.com

Тілікіна Наталія, заступник директора з наукової роботи, Державний інститут сімейної та молодіжної політики, м. Київ, Україна, **E-mail:** tilikina_natalia@ukr.net

Фоміна Тетяна, к.е.н., доцент, доцент кафедри аудиту та оподаткування, Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, **E-mail:** tetynafomina@ukr.net

Шевченко Олег, директор Проектного офісу, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна, **E-mail:** iryna.mazur2017@gmail.com

Шкуратов Олексій, д.е.н., с.н.с., заступник директора з наукової роботи та інноваційного розвитку, Інститут агроєкології і природокористування НААН, м. Київ, Україна, **E-mail:** shkuratov@nas.gov.ua

Information about the authors

Iryna Babets, Doctor of Economics, Associate Professor, Professor, Department of International Economic Relations, Zaporizhzhya Institute of Economics and Information Technologies, Zaporizhzhya, Ukraine, **E-mail:** irina.babets@ukr.net

Zakhariy Varnaliy, Doctor of Economics, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Professor, Department of Finance, Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** vzs1955@gmail.com

Olha Varchenko, Dr. (in Economics), Professor, Head of the Department, Department of Finance, Banking and Insurance, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine, **E-mail:** omvarchenko@ukr.net

Halyna Hreshchuk, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Geodesy and Geoinformatics, Lviv National Agrarian University, Lviv, Ukraine, **E-mail:** galunagr@ukr.net

Iryna Dyakonova, Dr. Sc. (in Economics), Professor, Director, Education and Research Institute for Business Technologies "UAB" of the Sumy State University, Sumy, Ukraine, **E-mail:** i.diakonova@uabs.sumdu.edu.ua

Kalnytska Maryna, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Doctoral Candidate, Department of Theoretical and Practical Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** natdumich@meta.ua

Yurii Kovtunencko, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Accounting, Analysis and Auditing, Odesa National Polytechnic University, Odesa, Ukraine, **E-mail:** y.v.kovtunencko@opu.ua

Anna Kravchenko, Ph.D., (in Economics), Associate Professor, Exchange activity Department, National university of life and environmental sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** annazlata@i.ua

Petro Kutsyk, Ph.D. (in Economics), Professor, Rector, Honored Science and Technology Worker of Ukraine, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** kutsykpetro@gmail.com

Oleh Nyzhnyk, Postgraduate Student, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine, **E-mail:** nyzhnyk@khnu.km.ua

Tatyana Paliichuk, Postgraduate Student, Department of Public Finance, Research Financial Institute of Educational-scientific Institution, "Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine, **E-mail:** tvpaliychuk@gmail.com

Anna Pedych, Graduate student, Education and Research Institute for Business Technologies "UAB" of the Sumy State University, Sumy, Ukraine, **E-mail:** p.ann@i.ua

Arsen Protsykevych, Postgraduate Student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** arsen@uar.net

Olha Puhachenko, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Audit and Taxation, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, **E-mail:** pugachenkoolga@gmail.com

Iryna Rodionova, Ph.D. (in Economics), Scientific Associate, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine, **E-mail:** iryska_87@ukr.net

Yurii Samoilenko, Postgraduate Student, Institute of Agroecology and Environmental NAAS, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** zeleniysvit@ukrpack.net

Lyudmila Stozhok, Ph.D. (in Economics), Applicant, Department of Personnel Management and Labour Economics, SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman», Kyiv, Ukraine, **E-mail:** Stozhok@ukr.net

Nazar Styphen, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Department of Institutional Provision of Natural Resources, Institute of Agroecology and Environmental of NAAS, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** nazstupen@gmail.com

Natalia Tilikina, Deputy Director for Scientific Work, State Institute of Family and Youth Policy, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** tilikina_natalia@ukr.net

Tetiana Fomina, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Audit and Taxation, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, **E-mail:** tetynafomina@ukr.net

Oleh Shevchenko, Director, Project Office, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** iryna.mazur2017@gmail.com

Oleksii Shkuratov, Dr. Sc.(in Economics), Senior Research Fellow, Deputy Director for Research and Innovation Development, Institute of Agroecology and Environmental of NAAS, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** shkuratov@nas.gov.ua

Науково-практичне видання

Scientific-practical edition

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

THE ECONOMIC DISCOURSE

Міжнародний науковий журнал

International scientific journal

Випуск 3. 2017

Issue 3. 2017

Підписано до друку 27.09.2017 р.
Формат 70х100 1/16. Гарнітура Arial.
Папір офсетний. Друк офсетний. Зам. 09/2017.
Умовн. друк. арк. 14,72. Тираж 100.

Віддруковано з готових діапозитивів
в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б,
м. Тернопіль, Україна, 46000
тел. +38 0352 527500; +38 0352 522616

Signed for printing 09.27.2017
Format 70x100 1/16. Type Arial.
Offset paper. Printing offset. Order. 09/2017.
Cond. print. sheets. 14,72. Copies 100.

Printed:
Tajp, joint small enterprise, Chernivetska St., 44b,
Ternopil, Ukraine, 46000,
tel. +38 0352 527500; +38 0352 522616